

01651

t
2

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ESKİŞEHİR İKTİSADİ ve TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede
Türkiye Tarımının Finansmanı
ve
Tarımsal Kredi Uygulaması.

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

(DOKTORA TEZİ)

C. Necat BERBEROĞLU
İktisat Kürsüsü Asistanı

1978

K I S A L T M A L A R

A.E.R.	-The American Economic Review
A.I.D.	-Aid For International Development
A.İ.İ.İ.A	-Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
B.B.Y.K.P.	-Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı
B.İ.İ.İ.A.	-Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
CEFTO	-Central Treaty Organization
DPT	-Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	-Edited (by)
E.İ.İ.İ.A	-Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
EJ	-The Economic Journal
ESADIR	-Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi
FAO	-Food and Agricultural Organization
FECGA	-Avrupa Tarımsal Yönelim ve Garanti Fonu
I.B.M.D	-International Bank for Reconstruction and Deve- lopment
İ.D.Y.K.P	-İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İ.P.D	-İktisadi Plânlama Dairesi
İ.Ü.İ.İ.	-İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
JPE	-Journal of Political Economy
KPE	-Milli Prodüktivite Merkezi
Ö.İ.K.	-Özel İhtisas Komisyonu
SPD	-Sosyal Planlama Dairesi
SBF	-Siyasal Bilgiler Fakültesi
T.C.Z.B	-Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
T.O.D.A.İ.E.	-Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
T.E.O.S.O.T.B.B.	-Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Tica- ret Borsaları Birliği
T.E.Y.M.B	-Türkiye Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği
UN	-United Nations

ÇALIŞMADAKİ TABLOLAR

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
1	Tarım Gelirleri Yeterlilik Durumu.....	83
2	Tarımımızda 200 Dekarın Üzerinde Toprağı olan İşletme Sayısı ve Toplam İşletme Sayısına Oranı.....	83
3	Kredi Kaynakları.....	85
4	Kredi Kaynaklarından Yararlanan Tarım Üreticisi sayıları.....	86
5	Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişmesi.....	121
6	Çeşitli Yıllarda Açılan Kredi Miktarları.....	126
7	Çevirme Kredilerinin Yılsonu Toplamları.....	128
8	1976 Yılında Çevirme Kredilerinde Yapılan İşlemler.....	128
9	Çevirme Kredilerinin Geri Ödenme Durumu.....	129
10	Sürüm ve Satış Kredilerinin Yılsonu Toplamları.....	130
11	1976 Yılında Sürüm ve Satış Kredilerinde Yapılan İşlemler.....	131
12	Sürüm ve Satış Kredilerinin Geri Ödenme Durumu.....	131
13	Donatma Kredilerinin Yılsonu Toplamları.....	132
14	1976 Yılında Donatma Kredilerinde Yapılan İşlemler.....	133
15	Donatma Kredilerinin Geri Ödenme Durumu.....	133
16	Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinin Yılsonu Toplamları.....	134
17	1976 Yılında Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinde Yapılan İşlemler.....	135
18	Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinin Geri Ödenme Durumu.....	135

19	Toprak Edindirme Kredilerinin Yılısonu Toplamları.....	136
20	1976 Yılında Toprak Edindirme Kredile- rinde Yapılan İşlemler.....	137
21	Toprak Edindirme Kredilerinde Geri Oden- me Durumu.....	138
22	Tarım Sanatları Kredilerinin Yılısonu Toplamları.....	138
23	1976 Yılında Tarım Sanatları Kredilerin- de Yapılan İşlemler.....	139
24	Tarım Sanatları Kredilerinin Geri Odenme Durumu.....	139
25	Çeşitli Yıllarda Açılan Kontrollü Zirai Kalkınma Kredileri.....	140
26	Kontrollü Zirai Kalkınma Kredilerinin Geri Odenme Durumu.....	141
27	Çeşitli Yıllarda Açılan Krediler.....	142
28	Topraksu Kredilerinin Geri Odenme Durumu.....	143
29	1976 Yılında Kontrollü Kredilerde (Toprak- su ve Kontrollü Zirai Kalkınma) Yapılan İşlemler.....	144
30	Teşvik ve Geliştirme Kredileri.....	146
31	1976 Yılında Teşvik ve Geliştirme Kredi- lerinde Yapılan İşlemler.....	147
32	933.Sayıllı Yasaya Göre Açılan Krediler.....	147
33	1976 Yılında 933 Sayıllı Yasaya Göre Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler.....	148
34	1976 Yılında Özel İhraç Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler.....	149
35	Toprak ve Tarım Reformu Kredileri.....	150

36	A.I.D.Fonundan Açılan Krediler.....	152
37	1976 Yılında A.I.D.Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler.....	153
38	1976 Yılında Özel Iskân Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler.....	154
39	1976 Yılında Yemeklik ve Yemlik Kredilerinde Yapılan İşlemler.....	154
40	1976 Yılında Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler.....	155
41	Tohumluk Kredileri.....	156
42	T.K.K.nin Çeşitli Yıllardaki Özvarlıkları.....	157
43	Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredileme Gücü.....	158
44	T.K.K.nin Ortaklarına Açtıkları Krediler.....	158
45	T.K.K.nce T.C.Ziraat Bankasından Sağlanan Fonlar.....	159
46	T.S.K.nce T.C.Ziraat Bankasından Sağlanan Fonlar ve Ortaklara Açılan Krediler.....	160
47	T.S.K.nce 1975 ve 1976 da T.C.Ziraat Bankasınca Sağlanan Fonlar.....	161
48	Pancar Ekicileri İstihsâl Kooperatiflerinin Özvarlıkları.....	162
49	P.E.I.K.nin Sağladıkları Kredi Miktarları ve Kaynakları.....	162
50	Çay Kooperatiflerinin Özvarlıkları.....	163
51	Çay Kooperatiflerince Sağlanan Krediler.....	163
52	Türkiyede Sayım Yıllarına Göre Nüfus, Nüfus artma Oranları ve Nüfus İndeksleri.....	164
53	Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Yıllık Nüfus Artış Oranları.....	165

54	Sayım Yıllarına Göre Kırsal Nüfus.....	165
55	Tarım Sektöründe İktisaden Faal Nüfus.....	167
56	Tarım Sektöründe İşgücünün Bağımlılık Oranı.....	168
57	Tarım Sektöründe Öğrenim Durumu.....	169
58	Tarım Sektöründeki Karayolları.....	171
59	Tarım İşletmelerinde Toprak Parçalanma Durumu.....	174
60	Tarımsal Üretimde Kullanılan Toprak Varlığı.....	175
61	İşletme Gruplarına Göre İşletme Sayısı ve İşlenen Alanlar.....	178
62	İşletmelerde Sermaye Durumu.....	180
63	Tarım Sektöründe Çalışması Gerekli Olmayan Nüfusun Ençok ve Enaz Olduğu Aylara Göre Dağılımı.....	182
64	Tarımda Azami Mevsimlik İşgücü Talebi, İşgücü Arzı ve Gizli İşsizlik.....	182
65	Tarımsal Nüfusun Çalışma Durumu.....	185
66	Türkiye Tarımında Bakanlıkların Üstlendikleri Görevler.....	196
67	Tarım Bölgelerine Göre Tarım Gelirlerinin Yeterliliği.....	215
68	1976 Yılında Geleneksel Kredilerde, Kredilerden Yararlanan Üretici Sayıları ve Bir Üreticiye Düşen Kredi Miktarları.....	225
69	Geleneksel Kredilerin 1976 Sonunda Geri Ödenme Durumu.....	227
70	1976 Yılında Özel Fonlardan Açılan Kredilerden Yararlanan Üretici Sayıları ve Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarları...	231

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1-5
BİRİNCİ BÖLÜM: SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIM SEKTÖRÜ VE TARIMIN FINANSMANI.....	6-80
I. <u>EKONOMİNİN GELİŞME SÜRECİNDE ÖNCELİK SORUNU</u>	6-18
A. TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİ ÖNCELİĞİ.....	6
B. SANAYİ SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ VE ÖNCELİĞİNİN GEREKÇİLERİ.....	8
C. TARIM Sektörünün ÖZELLİKLERİ VE ÖNCELİĞİNİN GEREKÇİLERİ.....	12
II. <u>SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIM-SANAYİ ETKİLEŞİMİ VE TARIMDAN BEKLENENLER</u>	18-35
A. TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNİN KARŞILIKLI ETKİ- LEŞİMLERİ.....	18
1. Karşılıklı Etkileşim Türleri.....	19
2. Karşılıklı Etkileşimlerin Sonuçları.....	23
B. SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIMDAN BEKLENENLER.....	28
1. Gıda Maddeleri Arzının Arttırılması.....	28
2. Tarımsal İhracatın Arttırılması.....	29
3. Tarım Dışına Aktarılan İşgücü.....	31
4. Sermaye Birikiminin ve Aktarımının Arttı- rılması.....	32
5. Sanayileşmenin Uyarılması.....	33

III. <u>TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİLER</u>	36-80
A. TARIM SEKTÖRÜNDE SERMAYE VE FİNANSMAN SORUNU.	36
1. Tarımda Sermaye Sorunu.	36
2. Tarımda Sermaye Sağlama (Finansman) Biçimleri.	38
B. TARIMDA SERMAYE BİRİKİMİ.	40
1. Tarımda Sermaye Birikimi Sorunu.	40
2. Tarımda Sermaye Birikimi Kaynakları.	41
a. Özel Tasarruflar.	42
b. Aynı Yatırımlar.	43
C. TARIMSAL KREDİLER.	45
1. Tarımsal Kredi Gereksinimi.	45
a. Tarımsal Kredilerin Önemi.	45
b. Tarımsal Kredi Gereksiniminin Nedenleri.	47
2. Tarımsal Kredi Kaynakları.	50
a. Birimler.	51
b. Kredi Örgütleri.	52
3. Tarımsal Kredi Türleri.	57
a. Statülerine Göre Tarımsal Krediler.	58
b. Amaçlarına Göre Tarımsal Krediler.	62
c. Gösterilen Karşılıklara, Kredi Kaynaklarına ve Borç Alanlara Göre Tarımsal Krediler.	63
4. Tarımsal Kredilerin Kullanılması ve Faiz.	64
a. Uygun Koşullarda Kredi Sağlama Zorunluluğu.	64
b. Kredilerin Alınması ve Kullanılmasındaki Sorunlar.	66
c. Tarımsal Kredilerde Faiz.	71
5. Kontrollü Tarımsal Kredi.	75
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİ UYGULAMASI.	81-163

I. <u>TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI.</u>	81-103
A. GENEL OLARAK TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANI.....	81
B. TARIMSAL KREDİ KAYNAĞI OLARAK BİREYLER.....	85
1. bireylerce Sağlanan Krediler.....	85
2. bireylerce Sağlanan Kredilerin Özellikleri.....	87
C. TARIMSAL KREDİ ÖRGÜTLERİ.....	88
1. T.C.Ziraat Bankası.....	88
a. Bankanın Geçirdiği Gelişim.....	88
b. Bankanın Günümüzdeki Niteliği ve Örgüt Yapısı.....	93
c. Bankaca Verilen Kredilerin Amaçları.....	95
d. Tarımsal Kredilerin Verilmesinde ve Kullanılmasında Ziraat Bankasınca Gözönüne Alınan Konular.....	97
e. Ziraat Bankasınca Verilen Kredilerin Üreticilere Ulaştırılması.....	98
2. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	98
3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri.....	100
4. Öteki Kredi Örgütleri.....	101
a. Pancar Ekicileri İstihşâl Kooperatifleri.....	102
b. Çay Kooperatifleri.....	103
II. <u>TÜRKİYE TARIMINDA UYGULANAN KREDİ TÜRLERİ.</u>	104-124
A. T.C.ZİRAAT BANKASINCA UYGULANAN TARIMSAL KREDİLER.....	104
1. Geleneksel Krediler.....	105
a. Çevirme Kredileri.....	105
b. Sürüm ve Satış Kredileri.....	105
c. Donatma Kredileri.....	105
d. Tarımsal Üretimdeki Verimliliği Arttırmak ve İyileştirmek Amacına Yönelik Krediler.....	105
e. Üreticiyi Bir Tarım İşletmesine Sahip Kılmak ya da İşletmesini Büyütecek Toprak Edindirmek Amacına Yönelik Krediler.....	106
f. Tarım Sanatları Kredileri.....	106

2. Türkiye Tarımında Kontrollü Krediler.....	107
a. Ülkemizde Kontrollü Kredi Uygulamasında Önem Verilen Konular.....	107
b. Kontrollü Kredi Uygulamasının Örgüt Yapısı.....	109
c. Kontrollü Kredilerden Yararlandırılacak Üreticilerde Aranılan Nitelikler.....	110
d. Kontrollü Kredinin Verilmesinde ve Denetiminde İzlenen Yol.....	110
e. Kontrollü Kredi Türleri, Konuları, Vadeleri, ve Faiz Oranları.....	112
3. Özel Fonlardan Yararlanarak Açılan Krediler.....	115
a. Teşvik ve Geliştirme Kredileri.....	115
b. Toprak ve Tarım Reformu Kredileri.....	118
c. A.İ.D. Fonundan Açılan Krediler.....	119
d. Özel İskân Fonundan Açılan Krediler.....	119
e. Yemeklik ve Yenlik Kredileri.....	119
f. Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler.....	119
g. Tohumluk Kredileri.....	120
B. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ARACILIĞIYLA AÇILAN KREDİ TÜRLERİ.....	120
1. Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler.....	120
2. Tarım Satış Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler.....	122
C. ÖTEKİ KREDİ ÖRGÜTLERİNCE AÇILAN KREDİLER.....	124
III. <u>TÜRKİYE TARIMINDA UYGULANAN KREDİ MİKTARLARI</u>	125-163
A. T.C.ZİRAAT BANKASINCA AÇILAN KREDİ MİKTARLARI.....	125
1. Geleneksel Krediler.....	127
a. Çevirme Kredileri.....	127
b. Sürüm ve Satış Kredileri.....	130
c. Donatma Kredileri.....	132

d. Tarımsal Üretimdeki Verimliliği Arttırmak ve İyileştirmek Amacına Yönelik Krediler.....	134
e. Üreticiyi Bir Tarım İşletmesine Sahip Kılma Ya da İşletmesini Büyütecek Toprak Edindirmek Amacına Yönelik Krediler.....	136
f. Tarım Sanatları Kredileri.....	138
2. Kontrollü Krediler.....	140
a. Kontrollü Zirai Kalkınma Kredileri.....	140
b. Topraksu Kredileri.....	142
3. Özel Fonlardan Yararlanılarak Açılan Krediler.....	145
a. Teşvik ve Geliştirme Kredileri.....	145
b. Toprak ve Tarım Reformu Kredileri.....	149
c. A.İ.D. Fonundan Açılan Krediler.....	151
d. Özel İskân Fonundan Açılan Krediler.....	153
e. Yemeklik ve Yemlik Kredileri.....	154
f. Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler.....	155
g. Tohumluk Kredileri.....	156
B. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ARACILIĞIYLA AÇILAN KREDİLER.....	156
1. Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler.....	156
2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Aracılığıyla Açılan Krediler.....	160
C. ÖTEKİ KREDİ ÖRGÜTLERİNCE AÇILAN KREDİLER.....	161
1. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri.....	161
2. Çay Kooperatifleri.....	162
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FİNANSMAN AÇISINDAN TÜRKİYE TARIMININ DARBOĞAZLARI GELİŞME GEREKLERİ VE TÜRKİYE TARIMINDAKİ FİNANSAL YAPININ İRDELENMESİ.....	164-233

I. <u>TÜRKİYE TARIMININ YAPISAL DARBOĞAZLARI</u>	164-186
A. SOSYO-KÜLTÜREL YAPIDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR.....	164
1. Nüfus Darboğazı.....	164
2. Eğitim Olanaklarının Yetersizliği.....	168
3. Tarımsal Altyapı ve Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği.....	170
B. MÜLKİYET VE TOPRAK YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR.....	173
1. Türkiye Tarımında Toprak Mülkiyeti.....	173
2. Toprak Varlığı ve Tarım Alanlarının Kullanılma Durumu.....	174
3. Türkiye Tarımında İşletme Tipleri, Genişlikleri, Dağılımları.....	177
C. SERMAYE YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR.....	179
D. İŞGÜCÜ YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR.....	181
1. Türkiye Tarımında Gizli İşsizlik.....	181
2. Türkiye Tarımında Mevsimlik İşsizlik.....	184
II. <u>TÜRKİYE TARIMINDA UYGULANAN POLİTİKALARIN VE ÖRGÜTSEL YAPININ DOĞURDUĞU DARBOĞAZLAR</u>	187-200
A. TARIMDA UYGULANAN POLİTİKALARIN ETKİLERİ.....	187
1. Tarımsal Üretim Politikasının Etkileri.....	188
2. Tarımsal Pazarlama Politikasının Etkileri.....	189
3. Tarımsal Fiyat ve Destekleme Politikasının Etkileri..	190
4. Öteki Tarım Politikalarının Etkileri.....	192
B. FİNANSMAN AÇISINDAN TÜRKİYE TARIMINDAKİ ÖRGÜTSEL YAPININ DOĞURDUĞU BOĞAZLAR.....	194
1. Türkiye Tarımındaki Örgütsel Yapı.....	194
2. Tarım Örgütleri Arasındaki Görev Dağılımından Doğan Darboğazlar.....	196
3. Tarım Örgütleri Arasında İşbirliği Yetersizliğinden Doğan Dar Boğazlar.....	199
III. <u>TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME GEREKLERİ VE TÜRKİYE TARIMINDAKİ FİNANSAL YAPININ TARIMIN DARBOĞAZLARI VE GELİŞME GEREKLERİ AÇISINDAN İRDELENMESİ</u>	201-233

A. TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME GEREKLERİ.....	201
1. Türkiye Tarımında Yapısal Gelişme Gereklere.....	201
a. Sosyo-Kültürel Yapının Gelişme Gereği.....	202
b. Mülkiyet ve Toprak Yapısının Gelişme Gereği.....	203
c. Sermaye Yapısının Gelişme Gereği.....	207
2. Tarım Politikalarının ve Tarımdaki Örgütsel Yapının Gelişme Gereklere.....	209
a. Tarım Politikalarının Gelişme Gereği.....	209
b. Tarımdaki Örgütsel Yapının Gelişme Gereği.....	213
B. TÜRKİYE TARIMINDAKİ FİNANSAL YAPININ TARIMIN DARBOĞAZLARI VE GELİŞME GEREKLERİ AÇISINDAN İRDELENMESİ.....	214
1. Sermaye Birikimi Olanaklarının İrdelenmesi.....	214
a. Sermaye Birikiminin Tarımsal Yapıdan Doğan Darboğazlar Açısından İrdelenmesi.....	215
b. Sermaye Birikiminin Tarım Politikalarının ve Örgütsel Yapının Doğurduğu Darboğazlar Açısından İrdelenmesi.....	219
2. Tarımsal Kredi Uygulamasının Tarımın Finansal Darboğazları ve Gelişme Gereklere Açısından İrdelenmesi.....	221
a. Geleneksel Kredi Uygulamasının İrdelenmesi.....	223
b. Kontrollü Kredi Uygulamasının İrdelenmesi.....	227
c. Özel Fonlardan Yararlanılarak Açılan Kredilerin İrdelenmesi.....	229
d. Tarım Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Kredilerin İrdelenmesi.....	232
SONUÇ:.....	234-243
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	244-257

GİRİŞ

Toprak-insan ilişkisinin ilkel toplumlardan günümüze uzanan yapısal özellikleri, bazı ülkelerin ekonomilerine tarımsal nitelik veren bir olgu olarak göze çarpmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeleri tanımlayan ekonomideki tarımsal nitelik, ihracatın tarımsal ürünlerden oluşması, tarımsal gelirlerin Milli Gelir içerisindeki payının öteki sektörlerden fazla olması ve nüfusun önemli bir bölümünün tarımda istihdam edilmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar gelişmekte olan ülkeleri, ekonomik gelişmelerini hızlı bir sanayileşme ile gerçekleştirmeye yöneltmektedir.

Ekonomik gelişme sürecinde Türkiye Ekonomisinde de görülen tarımsal nitelik önemli olmaktadır. Ancak, tarımın ekonomi içerisinde öteki sektörlerden daha büyük olmasına karşın, buradaki önemli darboğazlar, söz konusu sektörün ekonomik gelişmedeki yerini almasını ve hızlı bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesini engellemektedir.

Bu nedenle, ülkemizde planlı kalkınma döneminde, hızlı bir sanayileşmenin zorunluluğu yanında, tarımın ekonomiyi destekleyecek bir sektör olarak gelişmesi ve süregiden tarımsal darboğazların ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi amaçlanmıştır.

Ülkemizde sanayi önceliğinin kabul edilerek hızlı bir sanayileşmenin amaçlanmasına karşın, Ekonomik Gelişme Teorisinin önemli tartışma konularından birisini oluşturan, ekonomik gelişmede tarım ya da sanayi önceliği sorunu, tüm gelişmekte olan ülke-

lerde ve ülkemizde güncelliğini korumaktadır.

Tarım ve sanayi önceliği sorunu, teoride dengesiz kalkınma kavramı içerisinde yer almakta ve bunun bir uygulamasını oluşturmaktadır. (X) Dengesiz kalkınma tezi, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerin genellikle tümünde görülen teknoloji düzeyinin düşük olması, sermaye yetersizliği ve gerekli sayıda girişimci bulunmaması gibi olgular nedeniyle, ekonominin tüm sektörlerinin aynı anda geliştirilemeyeceği görüşünden kaynaklanmıştır. Bu nedenle tarım ve sanayi önceliği tezlerinin önem verdiği konu, ekonominin tüm sektörlerinin birlikte geliştirilemeyeceği durumlarda, bu iki sektörden hangisine öncelik verildiği zaman, ekonomik gelişmenin daha kolay başlatılabileceği veya sürdürülebileceği olmaktadır.

Ekonomik gelişme sürecinde tarımsal üretimin arttırılması zorunluluğu nedeniyle, tarım sektörüne öncelik verilmesi gerektiğini savunan iktisatçılar, tarımda sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek olduğunu ve yatırımların bu sektöre yapılması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Bu görüşün karşısında olan ve sanayi önceliğini savunan iktisatçılar da, tarımsal üretimin artması zorunluluğunu kabul etmelerine karşın, sanayileşmeyi ekonomik gelişmenin ilk koşulu olarak görmektedirler.

Birbirlerine karşıt olan bu iki görüşün dışında, tarım ve sanayi sektörleri arasındaki karşılıklı etkileşimlere önem vererek sanayileşmeyi sadece bir sonuç olarak kabul eden iktisatçılar, söz konusu sektörler arasında bir denge kurulması zorunluluğunu savunmaktadırlar.

Burada sözü edilen görüşlerin ilk ikisi, yukarıda belirttiğimiz gibi, birbirlerinin karşıtı, sonuncusu ise, iki sektör arasında denge kurulmasını savunan bir görüş olarak görülmektedir. Buna karşın, gerçekte ilk iki görüş sadece birbirlerinin eksiklerini tamamlamakta, son görüş ise, bu sektörlerden birinin önemi unutulmuş, ekonomik gelişmenin etkin bir biçimde başlatılamayacağını veya

(X) Ekonomik gelişme sürecinde, uygulanacak yatırım projelerinin seçiminde iki ayrı grup kistas kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar, politik ve teknik yatırım kistaslarıdır. Bu gruplandırma biçiminde, dengeli ve dengesiz büyüme ve tarım ya da sanayi önceliği kistasları, politik kistaslar içerisinde kapsamaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Tkz. Vural SAVAŞ. Yatırım Kriterlerinden Doğrusal Programlamaya, E.İ.T.İ.A. Yayın No. 27-4. (İstanbul:1965), s. 3-62.

sürdürüleemeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca buradaki tüm görüşler, sanayi önceliğinin kabul edildiği durumda, tarım sektörünün gıda maddeleri, işgücü, sermaye ve sanayileşmenin uyarılması konularında çözümlü katkıları olabileceğini ve bunların sağlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda insan kaynakları, tarımsal üretimi yürütmeye yeterlidir. Toprak kaynağı ise, üretim tekniklerinin geliştirilmesine bağlı olarak yeterli olmaktadır. Üretim faktörleri içerisinde en önemlisi olan sermaye kaynakları ise, sözcü edilen ülkelerin genellikle tümünde yetersizdir. Bu nedenle, ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörünün geliştirebilmesi ve gerekli katkıların sağlanması konusunda, bu sektördeki sermaye miktarının arttırılması, başka bir deyişle, tarımın finansmanının iyileştirilmesi zorunlu olmaktadır.

Tarımın finansmanında, bu sektördeki sermaye birikimi olanaklarının gelişmekte olan ülkelerin tümünde çok sınırlı olması nedeniyle, tarımsal krediler büyük bir önem kazanmaktadır. Bu ülkelerdeki tarım üreticilerinin ek sermaye, hatta sermaye sahibi olmasının yollarından biri olan kredi, üreticilerinin toprak, araç, gereç, yemlik, tohumluk, gübre gibi girdileri elde etmelerinde önemli olmaktadır. Bu anlamda tarımsal krediler, üreticilerin üretim faktörlerine sahip olmasında ve üretimin arttırılmasında önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, tarımsal kredilerin sadece üretim amacıyla kullanılmadığı bilinmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin tarım sektörlerinde ve özellikle Türkiye Tarımında yer alan darboğazların etkileri ile bir araya gelerek, tarım kredilerinin kendilerinden beklenen etkinliği göstermesini engellemektedir.

Sanayileşme konusunda kesin kararını vermiş olan Türkiye'de, tarımsal kredilere ayrılan fonların, tek başına tarımın gelişmesini sağlayabilecek düzeyde arttırılması, sanayileşmeyi kaçınılmas bir biçimde engelleyecektir. Öte yandan, tarımın finansmanında

ortaya çıkan darboğazlar, tarımsal kredilerin yetersizliği, dengesiz dağılımı ve etkinlik sağlayamaması gibi sorunlarla bir araya gele- rek, bu sektörün sanayileşmeye yapabileceği katkıları azaltmaktadır.

Biz bu çalışmada yapabildiğimiz kadarıyla, iktisat teorisi- nin oldukça yeni bir dalı olan ekonomik gelişme teorisi içerisin- de tartışılan tarım ve sanayi sektörleri önceliği tezleri ve sana- yi önceliğinde tarımın katkıları konularında dağınık olan görüşle- ri toplamaya ve aralarındaki köprüyü toplu olarak incelemeye ça- laştık. Bu nedenle, yukarıda sözü edilen konulardaki teorik tartış- maları, sadece tarım ve sanayi sektörleri önceliği tezlerinin sı- nırları içerisinde tutmak çabası ile toplayarak, sanayi önceliğin- de tarımın katkılarını belirleyecek olan, tarım sektörünün finans- man olanakları ile birleştirdik. Daha sonra ise, Türkiye Tarımında- ki finansman olanaklarını ortaya koyarak, sanayi öncelikli ekono- mik gelişmeyi amaçlayan ülkemizin tarımında, finansman açısından varolan darboğazları inceledik. Son olarak da, Türkiye nin sanayi öncelikli ekonomik gelişmesinde, tarım sektörünün öteki sektörlerle olan katkılarını sağlayabilmesi için, bu sektörün gelişme gerekler- ini ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışma üç bölüm olarak düşünülmüştür. Birinci bölüm te- orik katkıyı oluştururken, son iki bölüm konunun Türkiye ile ilgili uygulamasını olmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ilk olarak, dengesiz kalkın- ma kavramının bir uygulaması olan tarım ve sanayi önceliği tezle- ri, sanayi önceliğinde tarım sektörünün katkıları ve ekonomik ge- lişme sürecinde, bu iki sektör arasındaki etkileşimler genel hat- larıyla ele alınmıştır. Daha sonra, gelişmekte olan ülkelerin ta- rım sektörlerinde üretim faktörleri olarak işgücü ve toprağın ö- nneli kısıtlar oluşturmayacağı varsayımıyla, sermaye faktörüne a- ğırlık verilerek, sanayi öncelikli ekonomik gelişmede, tarımın ye- rini belirleyecek olan, bu sektördeki finansman olanakları ince- lenmiştir.

İkinci bölümde ilk olarak, Türkiye Tarımının finansman olanakları incelenmiş, daha sonra, teorik bölümde yapıldığı gibi burada da, tarım sektörünün finansmanında kredilerin önemi ortaya konmuş ve ülkemizdeki tarımsal kredi uygulaması ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, tarımımızda finansman açısından ortaya çıkan darboğazlar ayrıntılı olarak incelenerek, tarımsal kredilerin etkin olamamasına neden olan sorunlar vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde daha sonra, çalışmanın teorik çarışmasını oluşturan birinci bölümde incelenen tarımın katkılarının, ülkemizde ne düzeyde sağlandığının birçok çalışmada ölçülmüş olması nedeniyle, aynı yola gidilmemiş, bunun yerine söz konusu katkıların yeterince sağlanabilmesi için, bu sektörün gelişme gerekleri ortaya konmuştur. Burada son olarak, Türkiye Tarımındaki finansman olanakları, tarımın darboğazları ve gelişme gerekleri açısından irdelenmiştir.

Sonuç başlığını taşıyan bölümde de, gerek teorik ve gerekse Türkiye açısından incelenmeye çalışılan konuların özeti yapılarak, ulaşılan sonuçlar belirtilmiş ve bu arada, günümüzde ülkemizin ekonomik gelişme hızını büyük oranda etkileyebilecek düzeyde önem taşıyan, tarımın finansmanı ile ilgili sorunlar vurgulanmaya çalışılmıştır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M :

SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIM SEKTÖRÜ VE TARIMIN
FİNANSMANI

I - EKONOMİK GELİŞME SURECİNDE ÖNCELİK SORUNU

A . TARIM ve SANAYİ SEKTÖRLERİ ÖNCELİĞİ

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesinde tarım ya da sanayi sektörünün önceliği, konusunda herşeyden önce bazı noktaların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.(1).

Ekonomik gelişmede, tarım ve sanayi sektörlerinden hangisine öncelik verilmesinin gerekeceği sorununa ilk bakışta, sanayi sektörünün büyük üstünlüklere sahip olduğu görülmektedir.(2). Bu üstünlük, özellikle uzun dönem gözönüne alındığında daha belirgin olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesinde, uzun dönemde sanayi sektörüne öncelik verilmesi zorunlu görülmesine karşın, ekonomik gelişmenin henüz ilk adımlarını atan ülkelerde, belirli bir dönem kapsamak koşuluyla tarım sektörüne öncelik verilebilir.(3). Bu da ancak bazı koşulların varlığı durumunda önerilebilir. Örneğin, söz konusu ülkelerde üretime açılmamış büyük tarım alanlarının bulunması durumunda, tarım sektörüne öncelik verilmesi mümkün olabilir. Fakat uzun dönemde amaç, sanayi sektörünün geliştirilmesi olacaktır.

Öte yandan, birçok gelişmekte olan ülkenin yapısına uygun bir sanayileşme yöntemi, tarıma ve doğal kaynaklara bağlı bir sanayileşmenin benimsenmesi biçiminde olabilir. Böyle bir durumda, sanayi sektörü önceliğe sahip olmakla birlikte, tarımı ve doğal kaynakları tamamlar bir biçimde olacaktır.

---

(1) Tarım ve sanayi sektörlerinin önceliği konusunda, çalışmamızın giriş bölümünde belirtildiği gibi, bir sektöre önem verildiği zaman öteki sektörün ihmal edilmemesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, günümüzde sadece tarım ve sadece sanayi tartışması yerine ne kadar tarım, ne kadar sanayi tartışması yapılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz: Vural SAVAS, Kalkınma Ekonomisi, Bursa İ.T.İ. Akademisi, Yayın No.6. (İstanbul:1974), s. 132-139

(2) Nicholas KALDOR, Strategic Factors in Economic Development, Cornell University Press. (NewYork: 1967), s.54

Söz konusu sanayileşme yönteminin kabul edilmesi, sanayi sektörünün yanında doğal kaynakların geliştirilmesine yol açacaktır. Başka bir deyişle, tarım ve sanayi sektörleri arasında bir tamamlama ortaya çıkacak fakat sürükleyici sektör sanayi olacaktır.

Sanayi sektörüne öncelik verilmesini isteyen görüşlerin karşısında, tarım önceliğini isteyen görüşler, başlıca iki gruba ayrılarak incelenebilmektedir.(4). Birinci gruptaki görüşler genel olarak, önce tarım sektörünü geliştirip, daha sonra gelişen bu sektöre bağlı olarak sanayi sektörünü geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. İkinci gruptaki görüşler ise, tarım sektörüne büyük bir öncelik vererek uzun dönemde de ekonominin bu sektöre bağlı kalarak gelişmesini savunmaktadırlar. Buradan açıkça anlaşılacağı gibi, birinci gruptaki görüşleri tarım sektörüne öncelik veren görüşler olarak tanımlamak zordur. Bunlar sadece kısa dönemde tarım önceliğini savunurlarken, uzun dönemde sanayi önceliğini kabul etmektedirler. İkinci gruptaki görüşler ise, ekonominin hem kısa dönemde hem de uzun dönemde tarım sektörüne bağlı olarak gelişmesini savunduklarından, kabul edilebilirliklerini önemli ölçüde yitirmektedirler.(5).

Aşağıda görülebileceği gibi, tarım ve sanayi sektörlerinin özellikleri çok kısa bir biçimde de olsa, incelendiği zaman bu iki sektörün arasında bazı önemli farklılıklar görülmektedir. Görülen bu farklılıklar gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörüne mi yoksa sanayi sektörüne mi öncelik verileceği sorununa ışık tutmaktadır. Fakat az önce belirttiğimiz gibi, tarım sektörü önceliği, güdülen amaca bağlı olarak farklı biçimler alabilmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan Ü-

-
- (3) Bu aşamada tarıma verilecek önceliğin en önemli nedeni, gelişmekte olan ülkelerin temel hedeflerinden birinin, gıda maddeleri arzının arttırılması olması gerektiğidir. Bkz. UNITED NATIONS World Economic Survey 1959. (NewYork:1960),s.17
- (4) Erol MANİSALI, Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın No.2042. İktisat Fak. Yayın No.354.(İstanbul:1975)s.99
- (5) Tarım önceliğini savunan görüşlerin ikinci grubunda yer alan görüşlerin kolaylıkla kabul görememelerinin nedeni, tarım ve sanayi sektörlerinin özelliklerine bağlanabilmektedir.

kelerin gelişmişlik düzeyleri ve sahip oldukları doğal kaynaklar tarım sektörüne verilmesi gereken önceliğin sınırlarını ve koşullarını belirlemektedir.(6).

B. SANAYİ SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ ve ÖNCELİĞİNİN GEREKÇELERİ

Bilindiği gibi, sanayi sektöründeki üretim, tarımsal üretiminin tersine, artan verimlerin sağlanmasına uygun olmaktadır. Ayrıca, burada bir üretim faktörü olarak toprak, tarımdaki kadar önemli olmamaktadır. Teknolojik gelişme açısından, sanayi sektörü yeniliklerin gerçekleştirilmesine ve uyarlanmasına uygun bir yapıya sahiptir. Burada üretim faktörleri ve öteki girdilerin çeşitliliği açısından sınırlılık çok az olmaktadır. Arz esnekliği açısından ise, sanayi sektörü üretiminin arz esnekliği yüksektir. Ayrıca üretim miktarının piyasa koşullarına göre arttırılma ve azaltılma olasılığı bulunmaktadır.

Az önce belirttiğimiz gibi, sanayi sektöründe gelişen teknoloji ile birlikte, Artan Verimler Kanunu işlemektedir. Artan Verimlerin ortaya çıkması ile, ölçüğe göre artan getirirler, bu sektörün ana özelliği olmaktadır. Bu durumda, birim yatırımın sağlayacağı katma değer, tarım sektörüne oranla sanayi sektöründe çok daha yüksektir. Sanayi sektöründeki girdi, çıktı ilişkileri de ekonomi içerisinde özellikle dikey bütünleşmelere olanak yaratmakta ve yatırımların birbirleri üzerinde geliştirici etkiler yapmasına neden olmaktadır.(7).

-
- (6) Y.S. BRENNER, Agriculture and the Development of Low Income Countries Institute of Social Studies. (The Hague, Paris: 1971), s.148.
- (7) James M.BUCHANAN, W.M.Craig STUBBLEBINE, " Externality". Economica New series, Cilt:29(1962) s.371-81.Yeniden basım. Readings in Welfare Economics Ed.ARROW, SCITOWSKY. American Economic Association Series(London:1972).s.199-212.

Bu etkiler teknik bütünleşmeler ve bu bütünleşmeler dışında ortaya çıkan dışsal ekonomiler biçiminde ikiye ayırmak mümkündür.(8). Bu iki tür bütünleşme, ekonomik gelişme üzerinde etkili olmaktadır.

Buraya kadar sözü edilen özelliklerin dışında, sanayi sektörünün gelişmesi sonucu, ekonominin değer sisteminde ortaya çıkacak değişmeler, ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle, sanayi sektörünün gelişmesiyle birlikte, ekonomik ve sosyal örgütler gelişmekte, böylece ekonomik gelişme hızlanmaktadır. Burada sözü edilen gelişmenin etkinlik oranı, tarım sektöründe çok daha zayıf olmaktadır. (9).

Bunlara karşın, tarım ve sanayi sektörü önceliği kavramlarını kesin çizgilerle birbirlerinden ayırmak zordur. Tümüyle sanayi toplumuna dönüşme amacını güden bir politikanın yanında, tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi politikası da, sanayi önceliği biçiminde tanımlanabilmektedir. (10). Burada sıralayacağımız sanayi önceliği gerekçeleri bu görüşlerin tümünü kapsamaktadır.

Daha önce sanayi sektörünün özellikleri ile ilgili olarak yaptığımız açıklamaların ışığında, sanayi önceliğinin gerekçelerini incelemeden önce, ekonomik gelişme kavramını tanımlamamız gerekmektedir. Ekonomik gelişmenin, buradaki amacımıza uygun çok kısa bir tanımını yaparken şunu söyleyebiliriz. Ekonomik gelişme, potansiyel olarak gereksinme duyulan ve duyulacak olan mal ve hizmetlerin üretilerek, ekonomi içerisinde kişi başına düşen üretimin veya üretim ka-

-
- (8) T. SCITOWSKY, " Two Concepts of External Economies " Journal of Political Economy, Cilt. LXII(1954)s.143., James E. MEADE " External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation". Economic Journal Cilt.62(1952)s.54-67. Yeniden Basım Readings in Welfare Economics....,s.185-198.
- (9) John. M. BREWSTER, " Traditional Social Structures as Barriers, to Change", Agricultural Development and Economic Growth. Ed. Herman M. SOUTHWORTH. Bruce F. JOHNSTON. Cornell University Press (London: 1974),s.66-98.
- (10) E. MANISALI , A.g.e, s.95

pasitesinin arttırılmasıdır. (11).

Ekonomik gelişmeyi yukarıdaki gibi, en basit anlamı ile kişi başına düşen üretim miktarının arttırılması biçiminde tanımladığımız zaman, uzun dönem içerisinde sanayi sektörü, tarım sektörüne oranla çok büyük olanaklara sahip olmaktadır.

Sanayi önceliğinin en önemli gerekçesi bu sektörün sahip olduğu niteliksel faktörler olmaktadır(12). Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunun karma ekonomik yapıya sahip olduğu göz önüne alındığı zaman, bu ülkelerde, piyasa ekonomisinin etkinliği önem kazanmaktadır. Bilindiği gibi, ekonominin dinamizmden yoksun olması, gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu ülkelerde statik yapı özelliği, genel olarak tarım sektöründe görülmektedir(13). Söz konusu ülkelerde bile, sanayi sektörü girişimci yaratmak teknik ve yönetsel bilgi düzeyini yükseltmek, ekonomik örgütleşmenin gelişmesine ortam hazırlamak gibi üstünlüklere sahip olmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülkede, sanayi sektörü üretiminin gayri safi mälli hasıla içerisindeki payının artması ile birlikte, ekonomideki girişimcilerin sayısı artmakta, teknik ve yönetsel kadroların yetişmesi hızlanmakta, bilgi düzeyi yükselmekte, parasal ve mali örgütler gelişmektedir. Tüm bu faktörler ekonomiye dinamik bir nitelik kazandırırken, aynı zamanda, kamu kesimi ve özel kesim daha etkin gelişme olanaklarına kavuşmaktadır. Günümüzde, söz konusu ülkelere ekonomik gelişmenin sağlanması konusu, eskisinden farklı olarak sadece sermaye birikimi ve sermaye gereksinimi açısından ele alınmamakta, ekonominin dinamik bir yapıya sahip olup olmaması önem kazanmaktadır.

---

(11) Bu tanıma bağlı olarak gelişmekte olan bir ülke, kendi büyüklüğü oranında üretim alanlarının çeşitliliğini arttırabilecektir. Örneğin Kıta Çin'i ağır sanayiden, nükleer enerji alanına kadar büyük bir çeşitliliğe sahip olurken, daha küçük bir ülke sadece belirli üretim alanlarında kalacaktır.

(12) E. MANİSALI, A.g.e, s.97

(13) Eugene STALEY, The Future of Underdeveloped Countries, Council on Foreign Relations. (NewYork:1961), s.2.

Sanayi önceliğinde sanayi sektörü geliştiği zaman, sektörler arası bağıllık nedeniyle, bazı dışsal ekonomilerin ortaya çıkması önemli bir gerçekçe oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sanayi yatırımları, yatay ve dikey bağıllıklar yoluyla birbirlerini tamamladıkları gibi, birbirlerine uzmanlaşmış işgücü, pazar ve altyapı hizmetleri biçimlerinde dışsal ekonomiler sağlayabilmektedir(14).

Gelişmekte olan ülkelerin, dış ticarete karşılaştıkları sorunlar, sanayi önceliğinin başka bir gerekçesini oluşturmaktadır. Söz konusu ülkelere, sanayi önceliği dış ticaret açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ülkeler, genellikle tarıma ve doğal kaynaklara dayalı ürünleri ihraç etmekte, sanayi ürünlerini ithal etmektedirler. Ayrıca, bu ülkelerin tümünün dış ödemeler dengesi açık vermektedir. Böyle bir durumda, gelişmekte olan ülkelerin tarım önceliği altında ihracat yapılarını geliştirme olanakları çok kısıtlı olmaktadır(15). Sanayi önceliğinde ise, bu ülkelerin, özellikle ithalatı ikame edici sanayileşme politikası ile daha önce ithal ettikleri sanayi ürünlerini ülke içinde üretmeleri mümkün olabilmektedir. Böyle bir politika, gelişmekte olan ülkenin, ithalat yapısını uzun dönemde değiştirerek sanayi malları ithalatının azaltılmasına olanak sağlayabilmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz biçimde bir sanayi önceliği, uzun dönemde bazı sanayi dallarında gelişme sağlayarak, sanayi ürünleri ihracatına olanak yaratabilecektir. Buradan anlaşılacağı gibi, dış ticaret açısından sanayi önceliği ilk olarak, ithalat üzerinde etkili olmakta, daha sonra ihracat üzerinde olumlu etkiler yapabilmektedir.

Sanayi önceliğinin en önemli gerekçelerinden birisi de istihdam sorunu ile ilgili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere nü-

---

(14) Vural SAVAS, Kalkınma Ekonomisi ....., s,137

(15) A.g.e, s.137

fus artış hızının yüksek olduğu ve gizli işsizliğin yaygın olduğu bilinmektedir. Söz konusu ülkelerde, her yıl büyük miktarda yeni istihdam olanağı yaratılması gerekmektedir. Yeni istihdam olanaklarınının yaratılması konusunda, tarım önceliği ile bir çözüm aramak yararsız olmaktadır. Çünkü, tarım sektöründe gerçekte büyük bir gizli işsizlik bulunduğu kabul edilmektedir(16). Böyle bir durumda yeni istihdam olanakları, sadece sanayi sektöründe yapılacak yatırımlarla yaratılabilecektir. Ayrıca, gelişen sanayi sektörüne bağlı olarak yeni hizmet alanları doğacak ve fazladan bir miktar işgücüne istihdam olanağı sağlanacaktır(17).

C. TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ ve ÖNCELİĞİNİN GEREKÇELERİ

Tarım sektörünün üretim açısından en önemli özelliği, arz esnekliğinin düşük olmasıdır. Tarımsal üretimde, temel üretim faktörü olan toprağın başka bir deyişle, doğal kaynakların sınırlı olması, üretim miktarını zorunlu olarak sınırlamaktadır. Belirli bir ülkede doğal kaynaklar sınırlı olduğu için, üretimde kullanılan öteki üretim faktörleri olan sermaye ve işgücü arttırılsa bile, üretim miktarı sınırlı bir ölçüde yükselmektedir(18).

-
- (16) Ragnar NURKSE, " Excess Population and Capital Construction", Malayan Economic Review, Kasım 1957 s.1 ve 3-5 den özetleyen Gerald M.MEIER, " Labor Surplus on the Land" Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press.(London:1975). s.146-149.
- (17) Burada ilk aşamada, sanayi sektörünün gelişmesinin istihdamı arttıracağı belirtilmesine karşın, bazı iktisatçılar bunun doğru olmadığını savunmaktadırlar.Bkz. Akın İLKİN, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi İstanbul Üniversitesi Yayın No. 1978 İktisat Fakültesi Yayın No. 343. (İstanbul:1974),s.227-230.
- (18) C.E. BISHOP, W.D. TOUSSAINT, Introduction to Agricultural Economic Analysis.(NewYork:1958),s.35.

Tarım sektöründe, üretim tekniklerinin geliştirilebilme olanakları da sınırlı olmaktadır. Bu sektörde, sanayi sektöründe olduğu gibi, çok gelişmiş üretim teknikleri kolaylıkla uygulanamaz. Tarımda makineleşme, gübreleme gibi yöntemlerle üretim arttırılabilirse de bu sınırlı bir ölçüde mümkün olabilir(19). Oysa, tarımsal üretimin bir başka önemli özelliği, üretim miktarının büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olmasıdır. Sulama teknikleri ile iklim koşullarından doğacak etkileri azaltmak söz konusu ise de, bu etkilerin tümünden ortadan kaldırılması mümkün değildir(20).

Bu nedenle iklim koşulları, tarımsal üretim üzerinde etkili olmaktadır. Böylece tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlardaki fiyatları devamlı dalgalanmalar göstermektedir. Üretim miktarı ve fiyatlarda ortaya çıkan bu dalgalanmalar, dış ticaret açısından olumsuz etkiler yapmaktadır(21).

Ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörüne öncelik veren görüşler, bazı genel değerlendirmelere bağlı olarak ortaya konulmuşlardır. Tarım önceliğini savunan görüşler daha önce belirttiğimiz gibi, temelde bazı önemli farklılıklar göstermektedirler. Uzun dönemde de tarım önceliğini savunan görüşten, uzun dönem içerisinde tarım sektörünü bir basamak yaparak, sanayi önceliğini savunan görüşe kadar, birbirlerinden ayrı çok sayıda tarım önceliğini savunan görüş bulunmaktadır(22). Bunların yanında tarım önceliğini savunmakla birlikte, tarıma ve doğal kaynaklara dayalı sanayi dallarına öncelik vererek, geliştirilmesini savunan görüş, söz konusu iki ayrı gö-

-
- (19) Margeret CAPSTICK, The Economics of Agriculture, Studies in Economics. 3. Ed. Charles CARTER. (London:1970), s.86.
(20) Erol MANISALI, A.g.e, s.86
(21) Gülten KAZGAN, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, Tarım Ekonomisi Ders Notları, (İstanbul:1970), s.251.
(22) Erol MANISALI, A.g.e, s.85.

rüşü birleştiren bir nitelik taşımaktadır. Bizim ortaya koymaya çalıştığımız tarım önceliğinin gerekçeleri, tüm bu görüşler için farklı düzeylerde de olsa geçerlilik taşımaktadır.

Herşeyden önce, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim miktarı, sanayi sektörü üretimine oranla, daha küçük yatırımlarla hızla arttırılabilir(23). Başka bir deyişle, birim yatırımın, tarım sektöründe yaratacağı üretim artışı, sanayi sektöründen daha yüksek olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sermaye birikimi açısından büyük kısıtlar ile karşı karşıya bulduklarına göre, tarım sektörüne yapılacak küçük miktarlardaki yatırımlar bile, sektörün özelliği nedeniyle hızlı bir üretim artışı sağlayabilecektir. Böylece, kaynakların tarım sektörüne ağırlık verilerek dağıtılması, ekonomide daha hızlı bir gelişmeye yol açabilecektir.(24).

Tarım önceliğinin bir başka gerekçesi, gelişmekte olan ülkelerde, sanayi sektörünün gereksindiği girişimci ve yönetici kadroların ve bilginin eksikliği olmaktadır(25). Bilindiği gibi, sanayi sektöründeki girişimler belirli bir bilgi düzeyini ve yetişmiş bir yönetici kadroyu gerektirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, sadece sermaye arzı açısından değil, aynı zamanda, girişimci ve yönetici kadro arzı açısından da olumsuz koşullar içerisindedir. Oysa tarım sektörünün gereksindiği girişimci ve yönetici miktarı, sanayi sektörüne oranla çok azdır(26). Teknik ve yönetsel bilgi düzeyi düşük olan kişiler de, tarımsal üretimi yürütebilirler. Buna karşın sanayi sektöründe özellikle büyük ölçekli yatırımlarda, bilgi düzeyi yüksek teknik

-
- (23) UNITED NATIONS, Measures for Economic Development, (New York: 1951), s.29.
- (24) H.B.CHENERY, " The Role of Industrialization in Development Programs" American Economic Review. Papers and Proceedings. Cilt XLV No.2 (Mayıs, 1955), s.49-70, Yeniden basım, The Economics of Underdevelopment. The Oxford University Press. (London: 1961), s.450-471.
- (25) John M. BREWSTER, A.g.m.
- (26) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ergül HAN, Türkiye de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A. Yayın No.205/134 (Eskişehir:1978), s.16.

ve yönetsel kadrolara ve girişimcilere gereksinme duyulmaktadır. Ayrıca sanayi sektöründe üretimin örgütlenmesi, tarıma oranla çok daha karmaşık biçimlerde olmaktadır. İki sektör arasında, bu açıdan ortaya çıkan farklılık, tarım önceliğini savunanlar için bir gerekçe oluşturmaktadır.

Tarım önceliğini savunan görüşlerin bir gerekçesi de hızla artan kırsal nüfusun, tarım sektörüne yapılan yatırımlar ve verilen önem ile yerinde tutulmasıdır. Böylece, ekonomik gelişme süresinde, sanayi sektöründe büyük bir işsizliğin ortaya çıkmasına engel olunacağı savunulmaktadır. Buna karşın, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için tarımdan sanayi sektörüne işgücü aktarımının olması gerektiği bilinmektedir. Bu yüzden yukarıda sözünü ettiğimiz gerekçe ile gelişen sanayi sektörünün işgücü gereksiniminin sağlanması ile ilgili gerekçe daha büyük önem taşımaktadır.

Burada sözünü ettiğimiz gerekçede, tarımın sanayi sektörüne işgücü aktarabilmesi için, tarıma öncelik verilerek, tarımsal üretimin arttırılmasının zorunlu olduğu savunulmaktadır(27).

Tarım sektörüne yapılan yatırımların niteliği bir başka gerekçeye neden olmaktadır. Buna göre, tarım sektörüne yapılacak yatırımlarda ithalatın payı genellikle sanayi sektörüne yapılacak yatırımlara oranla çok düşüktür(28). Gelişmekte olan ülkelerin dış ödeme güçlükleri göz önüne alındığında, tarım önceliğinin, dış ödemeler dengesi açısından yararlı olacağı söylenebilir.

---

(27) Vural SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi.....,s.134.

(28) Bu gerekçede sanayi sektöründe kullanılan teknolojinin daha modern olduğu varsayılmaktadır.

Başka bir gerekçe, tarımsal ürünlerin talebi ile ilgili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde artan gelirlerle birlikte, tarımsal ürün talebi artmaktadır. Ayrıca, söz konusu ülkelerde, nüfus artış hızının çok yüksek olması, talebin daha da hızlı artmasına neden olmaktadır(29). Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı yanında gıda maddeleri talep esnekliğinin yüksek olması tarımsal üretimin önemini arttırmaktadır. Bu gerekçede önem verilen konu, tarım önceliğinden çok gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektörünün ihmal edilmemesi ile ilgili olmaktadır. Hızlı nüfus artışı nedeniyle, söz konusu ülkeler, önemli beslenme sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Gerçekten de günümüzde açlık sorunu birçok gelişmekte olan ülkede önemli boyutlara ulaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının, tarım ürünlerine ve doğal kaynaklara bağlı olması ve bu ülkelerin, sanayi ürünleri ihracatının çok sınırlı olması, tarım önceliğini savunan görüşlerin bir başka gerekçesini oluşturmaktadır. Bu gerekçeyi savunanlara göre, söz konusu ülkelerin ihracatlarını artırmaları ancak tarım sektörüne eğilmeleri ile mümkün olabilmektedir(30).

Tarım ve sanayi sektörleri önceliklerinin dayandırıldıkları gerekçeler incelenirken görüldüğü gibi, söz konusu sektörlerin önceliğini savunan görüşler birbirlerinin karşıtı olmaktan çok tamamlayıcı nitelik taşımaktadırlar. Bu nedenle daha önce belirttiğimiz gibi, tarım ve sanayi önceliği konusundaki tartışmalar günümüzde yön değiştirmişlerdir.

Ayrıca, ekonomik gelişme günümüzde sanayileşme ile özdeş görülmemektedir. Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde üretimin büyük çapta tarım sektöründe toplanmış olması yalnız başına fakirliğin

---

(29) Bruce F. JOHNSTON. Herman M. SOUTHWORTH, " Agricultural Development: Problems and Issues." Agricultural Development and Economic Growth. Ed. Herman M. SOUTHWORTH. BRUCE F. JOHNSTON. Cornell University Press (London:1974)s.1-20

(30) Gülten KAZGAN, Tarım Ekonomisi ve .....s.87.

nedeni olmamaktadır. Söz konusu ülkelerde, tarımdaki düşük verimlilik ve tarımsal nüfusun toplam nüfusa oranının yüksekliği, fakirliğin nedeni olmaktan çok bir sonucudur(31). Tarımsal nüfusun fakir olduğu durumda, tarım dışı nüfus da küçük ve düşük bir yaşama düzeyine sahip olacaktır. Tarımsal nüfusun zengin olduğu durumda ise, tarım dışı nüfus, hem zengin hem de büyük olacaktır. Ayrıca, ekonomik gelişme ve sanayileşme büyük oranda tarımsal gelişmeye bağlı olmaktadır.

Ekonomik gelişmenin sanayileşme ile özdeş görülmesini gerektiren bir başka neden sanayileşmenin sadece sanayi sektörünün gereksinmelerinin karşılanmasından ve gelişmesinden başka anlamlar taşıması olmaktadır. Ekonomik gelişme bir yandan tüm sosyal ve ekonomik sistemin yukarı doğru yer değiştirmesi olarak tanımlanırken (32) öte yandan birçok yenileşme ereğine ulaşılması olarak kabul edilebilmektedir. Buradaki yenileşme hareketleri, verimlilikteki artışlar, sosyal ve ekonomik eşitlik, yeni bir bilgi düzeyine ulaşılması, örgütlerin ve örgütlenmenin geliştirilmesi ve davranış biçimlerinin iyileşmesi gibi konulardan (33) oluşmaktadır.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, ekonomik gelişme sadece sanayileşme kavramının içermemekte, daha geniş bir anlam taşımaktadır. Ekonomik gelişme sürecinde sanayi önceliği kabul edilmiş olsa da, daha önce belirttiğimiz gibi sadece sanayi sektörünün geliştirilmesinin amaçlanarak, öteki sektörlerin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık tümünün tarımsal bir yapıya sahip olduğu düşünülürse, sadece sanayi sektörüne verilen ağırlık ile ekonomik gelişmenin sağlanmasının ne denli

-
- (31) Gerald M.MEIER, " The Meaning of Economic Development" G.M. MEIER, Leading Issues in Economic Development...s.5-9
- (32) Gerald M.MEIER, A.g.m.
- (33) C.E.BLACK, The Dynamics of Modernisation. (NewYork:1966), s.55.

güç bir iş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, söz konusu ülkelerde sanayi önceliğinin kabul edilmesi durumunda bile, tarım sektörü ve bu sektördeki gelişme büyük bir önem taşıyacaktır. Bu açıdan sanayi öncelikli ekonomik gelişme sürecinde tarım sektöründen önemli katkılar beklenmektedir.

Tarım sektörünün ileride açıklanacak katkıları sağlayabilmesi için, geleneksel yapıdan kurtulup, gelişmiş bir yapıya sahip olması gerektiği açıktır. Ayrıca, tarım sektörü gelişme süreci içerisinde girdiği zaman, tarım dışı sektörlerle sürekli ilişkilerde bulunmak durumunda olacağından, tarım ve sanayi sektörleri arasında birçok konuda karşılıklı etkileşimler ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan bu etkileşimlerin boyutları, tarımın sanayiye yapabileceği katkıların gücünü belirleyecektir. Bu nedenle, ekonomik gelişme sürecinde tarımın sanayi sektörüne yapabileceği katkılardan söz etmeden önce, bu iki sektör arasındaki karşılıklı etkinleşimlerin incelenmesi yararlı olacaktır.

II - SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIM-SANAYİ ETKİLEŞİMİ VE TARIMDAN BEKLENENLER

A . TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMLERİ

Az gelişmiş ülkelerin genel olarak tarımsal bir yapıya sahip olmaları, bunların sanayi önceliğini kabul ettikleri durumda karşılaştıkları sorunların en önemli nedeni olmaktadır. Tarımsal yapı, ülkeden ülkeye bazı farklılıklar göstermektedir. Orta ve Güney Amerikanın bazı ülkelerinde tarımsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı çok yüksek değildir. Fakat yine aynı bölgede yer alan bazı ülkelerde ve Afrika ile Asyanın az gelişmiş ülkelerinde, nüfusun büyük bir bölümü tarım sektöründe yaşamaktadır(34). Bu farklılıklar,

---

(34) Bruce F. Johnston.Herman M.SOUTHWORTH, " Agricultural Development Problems...."

tarım ve öteki sektörler arasındaki karşılıklı etkileşimlerin ve tarımsal gelişme sürecinin üzerinde önemli bir etkiye sahiptir(35).

Az gelişmiş ülkelerin, büyük bir olasılıkla en yavaşın özelliği olan hızlı nüfus artışı ekonomik gelişme üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde nüfus yılda % 2-3 hatta %3,5 oranlarında artmaktadır. Günümüzün gelişmiş ülkelerinde, daha önce % 1-1,5 oranındaki nüfus artışının, nüfus patlaması olarak kabul edildiği düşünülürse, bu oranların ne kadar yüksek olduğu anlaşılabilir.

Bilindiği gibi, yüksek nüfus artış hızı, ekonomik gelişmeyi iki açıdan yavaşlatmaktadır. İlk olarak, gıda maddeleri arzı başlangıçtaki düzeyini korumak için bile, yılda % 2-3 oranında artmak zorunda kalmaktadır. İkinci olarak, yüksek nüfus artış hızı, ekonominin tarımsal yapıdan kurtulup ekonomik olgunluğu betimleyen yeni bir yapıya geçebilmesi için gerekli olan yapısal değişmeyi zorlaştırılmaktadır(36).

1 . Karşılıklı Etkileşim Türleri

Ekonomik gelişme sürecinde, büyük bir nüfus ve yüksek nüfus artış hızına sahip olan tarım sektörü ile, tarım dışı sektörler arasında, aşağıdaki noktalarda karşılıklı etkileşimler ortaya çıkmaktadır(37).

-
- (35) Bazı çalışmalara göre Dünyada 1,3 Milyardan fazla insan geçimlik kesimde yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan bu insanlar ancak kendi kendilerine yeterli olabilmektedirler. Bu insanların büyük bir bölümü yarı aç, yarı tok yaşamaktadırlar. Dünya nüfusunun % 60'ından fazlasını oluşturan Asya ve Afrika kıtaları, Dünya tarımsal üretiminin ancak % 30'unu sağlamaktadır. Bkz. N. Georgescu ROEGEN, " Economic Theory and Agrarian Economics" Oxford Economic Papers, Cilt 12, No.1 (Şubat:1960), s.1-6. Yeniden basım, Leading Issues in Economic....s.68-72
- (36) Bruce F.JOHNSTON, Herman M.SOUTHWORTH, "Agricultural Development:Problems..."
- (37) John.W.MELLOR, " Towards a Theory of Agricultural Development" Agricultural Development and Economic..... s.21-60.

İlk olarak ekonomik gelişme sürecinde tarımdan, tarım dışına büyük bir işgücü akımı olmaktadır. Bu akım sonucunda, şehirlerde sayıca artan işgücüne, gerekli gıda maddelerinin arzı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu soruna, ekonomik gelişme sürecini inceleyen bazı iktisatçılar büyük bir önem vermektedir.(38). İkinci olarak tarım dışında yeni istihdam olanaklarının yaratılması sermayenin büyük bir oranda artması ile sağlanabilmektedir. Tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelerin en önemli sektörü olarak bu sermayenin kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, bazı iktisatçılar, sermaye mallarını üreten tarım dışı sektörlerin, gıda maddeleri talebinin karşılanmasını da, tarımdan gelen bir sermaye katkısı olarak görmektedirler(39). Üçüncü olarak, tarım sektörü, tüketim malları sanayinin ürünleri için gerekli olan pazarı oluşturabilmektedir. Son olarak da yüksek bir verimliliğe ulaşmak amacıyla güden tarım sektörü, tarım dışında üretilen girdilere bağlı olmaktadır.

Uygulanacak bir sanayi önceliği politikasının, tarım ve tarım dışı sektörler arasında işgücü akımı istihdam olanakları, gıda maddeleri talebi ve pazar oluşturulması konularında ortaya çıkan bu dört tür etkileşimi göz önüne alması gerekmektedir. Aşağıda sözü edilen bu sorunla ilgili matematiksel modellerde, kullanılan basitleştiri-

-
- (38) Bu konudaki çalışmalara örnek Bkz. John C.H.FEI, Gustav RANIS, Development of the Labor Surplus Economy: Theory and Policy, Yale University, Economic Growth Centre (Homewood Illinois; 1964), William H.NICHOLLS " An Agricultural Surplus as a Factor in Economic Development" Journal of Political Economy Cilt.71, (Şubat 1963, s.1-29. Dale W. JORGENSON " The Development of a Dual Economy", Economic Journal Cilt.71. (Haziran 1961), s. 309-34. Gustav RANIS, John C.H.FEI. " A Theory of Economic Development" American Economic Review Cilt.51 (Eylül 1961), s.533-65
- (39) Bkz. B.F.JOHNSTON " Agricultural Productivity and Economic Development in Japan " Journal of Political Economy Cilt 59. (Aralık 1951), s.498-513. W.Arthur LEWIS " Economic Development with Unlimited Supplies of Labor" The Manchester School Cilt:22 (Mayıs 1954), s.139-91.

rici varsayımlar sonucu, etkileşim türlerinin ancak bir veya iki tanesine dikkat çekilebilmektedir. Söz konusu modellerde en çok ilgilendirilen konular ise, işgücü akımı ve şehirlerdeki istihdam olanakları olmaktadır. Yukarıda açıklanan karşılıklı etkileşim sorununa bakıldığında, kabaca Fei-Ranis modeline uygun olanlar ve Jorgenson modeline uygun olanlar biçiminde ikiye ayrılabilir(40).

Fei-Ranis modeli (41) ekonomik gelişmeyi bazı safhalara bölmektedir. Bu model Jorgenson'un modelinden sadece ilk safhada ayrılmaktadır. Fei-Ranis, teknoloji düzeyi değişmese bile, tarımdaki işgücünün önemli bir bölümünün, üretimde bir azalma olmaksızın, bu sektörden çekilebileceğini kabul etmektedir. Başka bir deyişle, tarımda üretken olmayan nüfusu besleyen üretim miktarının, bu nüfus şehirlere yerleşse de yine yeterli olabileceğini varsaymaktadır. Modelde göre, tarımda böyle bir artış sağlandığı sürece, gıda maddeleri kısıtı olmayacağı için, ekonomik gelişme, şehirlerdeki istihdam olanaklarının artışına bağlı olarak devam edecektir.

İlk bakışta Fei-Ranis'in görüşlerine göre, tarımsal üretim artışı tamamen kullanıldığı sürece, tarım sektörü ekonomik gelişmeye işgücü katkısının dışında, çok az katkıda bulunmaktadır(42). Modelin, tarım dışındaki sermaye kitliğinin ekonomik gelişmeyi sınırlandırdığını ileri sürmesine karşın, burada işgücü akımı sadece istihdam olanaklarına bağlı kalmaktadır. Tarımdan aktarılan işgücü, doğrudan doğruya, gerekli sermayenin bir bölümünü ürettiği için, bu işgücünün tükettiği, tarımdan aktarılan gıda maddeleri, tarım sektörünün

---

(40) John W.MELLOR, A.g.m.

(41) FEI-RANIS, Development of the Labour.... RANIS-FEI, " A Theory of Economic...".

(42) Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde inceleneceği gibi tarım sektörü ekonomik gelişmeye birçok katkıda bulunmaktadır. Eka. Bu çalışma, s. 23-30.

doğrudan sermaye katkısını oluşturmaktadır. Fakat bu görüşün zayıf tarafı, tarımın ekonomik gelişmeye katkısının şehirdeki işgücünü besleyen gıda maddeleri miktarı ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu model, tarımda ortaya çıkan üretim artığının, nasıl tarım dışına aktarılabilirliğine önem vermemektedir. Ancak güçlü bir kamu yönetimi, çok bzenli bir vergi politikası aracılığıyla, yeterli miktarda gıda maddesi aktarımı sağlayabilir. Fakat, hatalı tarım politikaları ve adil olmayan vergi uygulamaları bu çabaları boşu çıkarabilir.

Fei-Ranis'in tersine Jorgenson, tarımdan şehirlere yönelen işgücü aktarımının, tarımsal üretimde bir düşmeye neden olduğunu ileri sürmektedir(43). Böylece, artan şehir nüfusunun beslenme sorununun ortaya çıkacağını belirtmektedir. Modele göre, ekonomik gelişme, sadece sermaye kitliği tarafından değil, aynı zamanda şehirlerdeki işgücünün gıda maddeleri talebinin karşılanamaması nedeniyle engellenecektir. Tarımda teknolojik gelişme olmadan sermaye birikimi söz konusu olmayacak ve böylece tarımdaki verimlilik artmayacağından, tarım sektörünün hem kendini, hem de büyüyen şehirleri beslemesi mümkün olmayacaktır.

Jorgenson'un bu görüşü, bazı istatistiksel çalışmalarda kanıtlanmaktadır. Gerçekten bazı çalışmalarda, tarımsal nüfusun ve tarımda nüfus yoğunluğunun çok fazla olduğu ülkelerde bile, tarımdan bir miktar işgücünün çekilmesinin tarımsal üretim miktarını azalttığı ortaya konmuş ve işgücünün marjinal ürününün pozitif olduğu istatistiksel olarak kanıtlanmıştır. Bir başka çalışmada da teorik olarak atıl işgücü stoku ve üretimde yer alan işgücünün pozitif marjinal ürünü arasında görülen çelişki incelenmiştir(44).

Yukarıda sözü edilen çalışmaların ışığında kabul edilebilen Jorgenson modeli, daha önemsiz bazı açılardan geçerli görülmektedir. Jorgenson tüm tarımsal nüfusun ancak kendisine yeterli bir üretim

---

(43) Dale W. JORGENSEN, A.g.m.

(44) John W. MELLOR, A.g.m.

düzeyinde yaşadığını varsaymaktadır. Eğer durum böyle olsaydı tarım sektöründen aktarılabilecek ürün miktarı, ya sadece üretimdeki artış miktarı kadar, ya da tarımdan aktarılan nüfusun tükettiği kadar olabilirdi. Fakat istatistiksel çalışmalara göre, düşük gelir düzeyindeki ülkelerin kırsal kesimlerindeki kişiler, yaşamak için gerekli en düşük gelirin üzerinde gelir sağlamaktadır. Böylece, teorik açıdan tarımdaki işgücü miktarı azaldığı zaman, tarımsal üretim azalsa bile bu sektör büyüyün tarım dışı sektörlerle destek olmak için vergilendirebilmektedir(45).

Buradan anlaşılacağı gibi, sözü edilen modeller sadece işgücü aktarımı konusuna önem vermektedirler. Bu konuda sorun, sadece teknolojik düzeyi sabit bir tarımsal yapıdan, tarımsal üretim miktarını düşürmeden, işgücünün öteki sektörlerle aktarılıp, aktarılmayacağı değildir. Bunun dışında, tarım sektöründen ne oranda vergi alınabileceği, nasıl sermaye aktarımının sağlanabileceği ve bunların hangi koşullar altında yapılabileceği önemli olmaktadır.

Bu soruların yanıtları, genel olarak tarım sektöründe varolan gelir düzeyine, kamu yönetiminin politik gücüne ve tarımsal üretim ile tarımsal gelirlerin arttırılabilme olanaklarına bağlı olmaktadır.

2 . Karşılıklı Etkileşimlerin Sonuçları

Ekonomik gelişme sürecinde, tarım ve sanayi sektörlerinin karşılıklı olarak birbirlerinin ürünlerine gereksinme duymaları ve ürünlerini pazarlayabilmek amacıyla birbirlerine arz etmeleri, daha önce sözünü ettiğimiz işgücü akımı dışındaki karşılıklı etkileşimleri ortaya çıkararak, bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Gerçekten söz konusu etkileşimler iki sektör arasındaki iç ticaret hadlerini ve sermaye dağılımını etkileyebilmektedir.

Bilindiği gibi, tarım ve sanayi sektörleri birbirlerinden kesinlikle farklı ürünler üretmektedirler. Bu iki sektörün üretimlerinin farklı olması nedeniyle, ekonomik gelişme sürecinde üretim miktarları arasındaki oranın değişmesi durumunda, iç ticaret hadleri değişmektedir. Sanayi sektörü gıda maddesi üretmediği için, bu sektörün gelişmesi doğal olarak gıda maddeleri ve tarımsal hammadde talebini arttıracaktır. Talep artışı karşısında tarımsal üretim yeterli bir artış sağlayamadığı zaman, iç ticaret hadleri tarım yararına değişecektir. Böylece, sanayi sektörü üretimi bir duraklamayla karşılaşacaktır. Bu durum sanayi sektörünün gelişmesinin, tarımdaki gelişmeye bağımlılığını savunan görüşlerden birinin dayanak noktası olmaktadır. Ayrıca, bu konu zaman içerisinde sanayi ve tarım sektöründeki atılımların neden birbirlerini izlediğini ve tarımı durgun olan ülkelerde sanayi sektörünün neden gelişmediğini açıklamaktadır(46).

Burada sözü edilen iç ticaret hadlerindeki değişmeler, tarım ve sanayi ilişkisinin bir sonucu olmaktadır. Bunun dışında, ekonomik gelişme sürecinde bu iki sektör arasındaki ortaya çıkan karşılıklı etkileşimler, sermaye faktörünün ~~dağılımını~~ dağılımını da değiştirmektedir.

Daha önce sözünü ettiğimiz, Fei-Ranis ve Jorgenson modellerinin her ikisinde de, ekonomik gelişmede ortaya çıkacak bir tıkanıklığın, iç ticaret hadlerinin tarım yararına değişmesi ile kendisini göstereceği ileri sürülmektedir(47). Bu modellere göre, büyük bir olasılıkla, bir miktar tarımsal artık varılmadan, ekonomik gelişmenin devam etmesi durumunda, tarımsal ürünlerin fiyatları, tarım dışı ürün fiyatlarına oranla artacaktır. Ayrıca, tarımdaki teknolojik gelişme nedeniyle de iç ticaret hadlerinde tarım yararına bir değişme söz konusu olacaktır. Fei-Ranis modelinde, eğer başlangıçta tarımsal artık bü-

---

(46) W. Arthur LEWIS-A.g.m.

(47) RANIS - FEI, " A Theory of Economic...", Dale W. JORGENSEN, A.g.m.

yük ise, bu değişme gelişmenin ileri düzeylerinde ortaya çıkacaktır.

İç ticaret hadlerinde, tarım yararına bir değişimin ekonomik gelişmeye üç açıdan zararı olmaktadır(48). İlk olarak bu değişim kişi başına düşen geliri, tasarruf oranı düşük olan bir sektör yararına yeniden dağıtacaktır. Fakat, ortaya çıkan oransal fiyat artışları, tarımsal üretim miktarının artmasına neden olursa, iç ticaret hadleri eski durumuna dönebilir. Ayrıca, iç ticaret hadlerinin değişmesi ile ortaya çıkan tarımsal gelir artışları yüksek oranda vergilendirilebilirse elde edilen gelirler tarım dışında kullanılarak söz konusu zarar azaltılabilir.

İkinci olarak, tarımsal ürünlerin iç piyasa fiyatlarındaki artışlar, bu ürünlerin ihraç olanaklarını azaltırken, ithalatını arttıracaktır. Bu durum, açıkça anlaşılacağı gibi, tarım sektörünün dış ödemeler dengesine katkısını ve ihracattan sağlanan gelirleri azaltacaktır.

Üçüncü olarak, gıda maddeleri fiyatlarının artması, tarımdaki işgücünün, tarım dışına akımını kısıtlayacaktır. Bunu önlemek için tarım dışı ücretlerin arttırılması, girişimcilerin ve işverenlerin kârlarını azaltacak ve böylece ekonomik gelişme yavaşlayacaktır (49).

Bilindiği gibi, ekonomik gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak, tarım sektörünün toplam üretimdeki payında bir düşme, tarım dışı sektörlerin paylarında bir yükselme ortaya çıkmaktadır. Buna karşın, tarımdan tarım dışına olan sermaye aktarımının kısa dönemde en yüksek düzeye ulaştırılması, ekonomik gelişme hızının en yüksek düzeye

---

(48) John W.MELLOR. A.g.m.

(49) Burada da, işçi ücretlerinin artarak, kârların azalması ile daha önce sözünü ettiğimiz türde bir yeniden gelir dağılımı ortaya çıkmakta ve gelirler, tasarruf oranı düşük olan bir grup yararına yeniden dağılarak ekonomideki tasarruf oranı düşmektedir.

ulaşması sonucu doğurmamaktadır. Tarımın gelişmesi tüm ekonominin gelişmesine katkı yapabilir. Fakat, bu sektörün gelişmesi için de, buraya belirli biçimlerde sermaye akımının olması gereklidir. Aktarılması gereken bu sermaye unsurlarının yapıları ve miktarları, ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak oluşan karmaşık faktörlere bağlı olmaktadır(50).

Ekonomik açıdan, sektörler arasında sermaye faktörünün dağılımını, karşılıklı geri dönme oranları belirlemektedir. Dinamik bir yapıda varolan dışsal ekonomiler ve üretim sürecinin yapısı, tarım dışı sektörlerde yapılan yeni yatırımların geri dönme oranlarının toplam yatırımlar arttıkça artması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, bazan tarım sektöründe de ortaya çıkabilir. Genellikle geleneksel bir tarımsal yapıya sahip olan ülkelerde, tarıma yatırılan marjinal sermayenin geri dönme oranı, daha gelişmiş bir tarımsal yapıya sahip olan ülkelere oranla, daha hızlı bir düşme gösterecektir. Fakat bazı gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel tarımsal yapıya karşın, marjinal yatırımların geri dönme oranı hızla düşmemektedir(51).

Sermaye faktörünün sektörler arası dağılımı söz konusu alındığında, farklı kıtlıktaki kaynaklardan sağlanan, farklı sermaye biçimlerine dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca, bir sektörden, bir başkasına belirli bir kaynak aktarılırken, karşılığında başka bir kaynak sağlanabilmektedir. Örneğin, tarım sektörü öteki sektörlere gıda maddeleri aktarırken, bunlardan büyük miktarlarda tarımsal girdi

---

(50) UNITED NATIONS, ECAFE, Programing Techniques for Economic Development, Report of the First Group of Experts on Programing Techniques, (Bangkok:1960), s.8-13, den özetleyen, Gerald M. MELIER, "Capital Accumilation and Development", Leading Issues in Economic... s.169-173.

(51) John W. MELLOR, A.g.m.

sağlamaktadır. Bir noktaya kadar, aktarılan gıda maddeleri, tarım sektöründe sağlanan tarım dışı mal ve hizmetleri finanse etmektedir. Fakat ekonomik gelişmenin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi için, tarım sektöründen yapılan parasal aktarımların önemli bir bölümünün gelişmeyi uyarıcı yatırımlara yönetilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda tarımın, ihracata yönelik malların üretimini arttırarak, önem taşıyan malların ithalatı için gereken döviz sağlanması gerekmektedir(52).

Ekonomik gelişme sürecinde tarım ve seneyi sektörleri arası etkileşimler konusunda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, yatırımların en önemli miktarının, kamusal planlama sürecine bağlı olarak ağır sanayiye yapılacağını kabul etmektedirler(53). Buna karşın bazı gelişmekte olan ülkelere, tüketim malları sanayiine verilecek ayrımla, tarım dışı sektörler daha kolay ve daha hızlı gelişebilirler. Bu tür ülkelere, tarım sektöründe verimliliğin ve gelirlerin artması, tarım dışı sektörlerde yapılacak yeni yatırımlar için bir temel oluşturabilmektedir. Böyle bir durumda temel sorun, sermayenin ve alt yapı hizmetlerinin kısıtlılığı değil, tüketim malları sanayiinin ürünleri için yeterli büyüklükte bir iç piyasanın bulunmamasıdır.

Burada çözüm, toplam nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan tarımsal nüfusun reel satın alma gücünün yükseltilmesi olacaktır. Sanayi malları için tarım sektöründe oluşan pazar, aynı zamanda tarımda yer alan girişimcileri sanayi yatırımlarına yönlendirebilir. Bu durum aynı biçimde, yabancı özel yatırımcıları da tüketim malları sa-

---

(52) Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda, tarımın sermaye faktörü açısından, önceki sektörlerin desteğine gereksindiğini ileri sürmek, tarıma net bir sermaye faktörü akımının olması gerektiğini savunmak biçiminde anlaşılmalıdır. Aynı zamanda, tarımın önceki sektörlerle sermaye katkısı yapması gerektiğini savunmak, tarımın zorunlu sermaye girdilerinden yoksun kalmasını istemek değildir.

(53) John W.MELLOR, A.g.m.

nayine girmeye özendircektir. Buradan anlaşılabilirceği gibi, sanayi önceliği kabul edilmiş olsa da, tarıma akan sermaye, gelirleri arttırmak yoluyla öteki sektörlerdeki yatırımları olumlu yönde etkileyebilecektir.

B.- SANAYİ ÖNCELİĞİNDE TARIMDAN BEKLENENLER

1 . Gıda Maddeleri Arzının Arttırılması

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda, açlığın ve kötü beslenmenin bir sorun olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Özellikle nüfus artışının fazla olduğu ülkelerde, bu sorunun önemi daha da büyükmektedir.

Ekonomik gelişme sürecinin başlangıcında var olan bu sorun, gelişmişlik düzeyi yükseldikçe, ~~ya da~~ başka bir deyişle ülke sanayileştikçe, daha büyük boyutlara ulaşmaktadır(54).

Bilindiği gibi, başlangıçta tarım sektöründe çalışan kişilerin bir bölümü, ortaya çıkan işgücü aktarımına bağlı olarak, sanayi sektöründe gıda maddeleri talep eden kişiler durumuna gelmektedirler. Tarım sektöründe genellikle, çok sayıda gıda maddesini tarlasında ve evinin bahçesinde üretenler, bu olanakları sanayi sektöründeki yerleşim alanlarında bulamamaktadırlar(55).

Ayrıca, büyüyen şehirler, sayıca artan sanayi kuruluşları ve gelişen altyapı, tarımsal üretimde kullanılabilecek toprakları azaltmaktadır. Bunun yanında tarım üreticilerinin bir bölümü, gı-

-
- (54) W.W.ROSTOW. The Stages of Economic Growth: A Non Communist Manifesto. Cambridge University Press (London:1960)s.22.
(55) Akın İLKIN, A.g. m. s,135

da maddeleri üretimi yerine sanayi sektörü için tarımsal hammaddeleri üretmeye başlamaktadır. Bu gelişim gıda maddeleri sorununu büyüt-
mektedir. Bunların dışında, sanayi sektöründeki gelişme nedeniyle,
bu sektördeki gelirler ve gıda maddeleri talebi artmaktadır(56).

Tarımsal yapıda gıda maddeleri üretimini arttırarak,
bu talep artışını karşılayacak yönde bir gelişme sağlanamazsa, daha
önce sözünü ettiğimiz gibi, iç ticaret hadleri tarım yararına değiş-
mekte ve tüm ekonominin gelişmesi yavaşlayabilmektedir.

Kısaca özetleyecek olursak, ekonomik gelişme sürecinde
ilk olarak tarım dışı nüfusun ve ikinci olarak tarım dışı gelirlerin
artışına bağlı olarak gıda maddeleri talebi artmaktadır. Buna karşın,
tarım üreticilerinin bölümünün gıda maddeleri dışındaki üretim dallarına
kaymaları nedeniyle, gıda maddeleri arzı yetersiz kababilmek-
tedir. Böylece bu gelişim, iç ticaret hadlerini tarım ürünleri yararına
değiştirerek ekonomik gelişmeyi engellemektedir.

Bu nedenle, tarım sektörü gelişerek gıda maddelerini
üreten üretici sayısının azalmasına karşın, gıda maddeleri arzını
arttırabilirse ekonomik gelişmeye önemli bir katkı yapabilecektir.

2 . Tarımsal İhracatın Arttırılması

Gelişmekte olan ülkeler açısından, ekonomik gelişmenin
sağlanabilmesi için gerekli olan ürünlerin ithalat yoluyla karşılan-
ması, önemli bir sorun oluşturmaktadır. Söz konusu ülkelerin büyük
bir bölümünün kendilerine gerekli döviz, tarım ürünleri ihracından
sağladıkları bilinmektedir(57). Ekonomik gelişme sürecinde, yatırım

---

(56) Nüfusun yılda % 2,5, kişi başına gelirin % 2 arttığını varsayarak gıda maddeleri talebinin gelir esnekliğinin 0,75 olduğu durumda gıda maddeleri talebi yılda % 4 oranında artacaktır. Gerçekten,

Gıda maddeleri talebindeki yıllık artış : Gt

Yıllık nüfus artış oranı, : n

Gıda maddeleri talebinin gelir esnekliği : e

Yıllık gelir artış oranı : y, ile gösterilirse,

Gt : n + ey, olacağından Gt : % 4 olacaktır.

(57) Bu konuda Türkiye'nin ihracat gelirlerini inceleyecek olursak

mallarının, ara malların ve hammaddelerin ithal edilebilmesi, döviz sağlanma olanaklarına bağlı olmaktadır. Genellikle, bu ülkeler için bir darboğaz oluşturan dış ödemeler sorunu, ekonomik gelişmeyi engelleyen önemli bir etken olmaktadır. Dış ödemeler sorununu ortadan kaldırmak için, dış yardımlar, işçi dövizleri gibi olasılıklar bulunması karşın, temel koşul ihracatın arttırılması olmaktadır.

Günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde, ihracat bir kaç ürüne bağlıdır. Petrol ve bazı değerli maden kaynaklarına sahip ülkelerin dışında, gelişmekte olan ülkelerin ihracat ürünleri, genellikle tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, ekonomik gelişme sürecinin başlangıcında, sanayi sektörü ürünlerinin ihracat olasılığı bulunmadığından, tarım sektörünün üretimini arttırabilecek bir biçimde gelişmesi gerekmektedir. Fakat bu konuda, yukarıda açıkladığımız gibi, ekonomik gelişmişlik düzeyi yükseldikçe tarım ürünlerine olan ülke içi talebin yanında, bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir(58).

İlk olarak, dış pazarlarda tarımsal ürünlerin fiyatları sanayi ürünlerinin fiyatlarına oranla daha az yükselmektedir. Başka bir deyişle, dış ticaret hadleri günümüzde tarım ürünleri zararına bir değişme göstermektedir(59). İkinci olarak, günümüzün gelişmiş ülkelerinin tarımsal ürün taleplerinde önemli değişmeler ortaya çıkmıştır. Örneğin, teknolojik gelişme sonucunda hammadde gereksinimi azalmakta ve bu ürünler yerine sentetik ve yapay maddeler kullanılmakta ayrıca, gelir düzeyleri yükseldikçe gıda maddeleri talebi oransal olarak azalmaktadır. Son olarak da, daha önce sözü edildiği gibi, tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olması nedeniyle ihracat gelirleri istikrarlı olamamaktadır.

---

tüm ihracat gelirimizin yaklaşık % 70 inin tarımsal ürünlerin ihracatından sağlandığını görebiliriz. Bkz. İktisadi Rapor 1977, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, (Ankara:1977)s.491,Tablo.445.

(58) Akın İLKİN, A.g.m,s.135

(59) Dış ticaret hadlerindeki değişmeler konusunda Bkz., Gülten KAZGAN, Tarım Ekonomisi.....,s.201-226.

Yukarıda açıklanan durum, günümüzde genel bir kabul görememektedir. Bunun nedeni uluslararası ticarete yukarıdakilerden farklı gelişimler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerin sanayi sektöründeki üretimlerinin artmasına bağlı olarak, bu ülkelerin hammadde gereksinmesi artmıştır. Öte yandan, tüketici gelirlerinin artması nedeniyle özellikle tüketim sanayiinde daha değerli olan doğal ürünlerin yeğlenmesi, tarım ürünleri talebini arttırmıştır. Bunun karşılığında, bu ürünlerin, arz esnekliğinin az olması nedeniyle, üretimlerinin yeterli bir düzeyde arttırılmaması sonucunda, tarım ürünü ihracatçısı ülkelerin yararına bir gelişim ortaya çıkmıştır.

Bu olumlu gelişmelere bağlı olarak, tarımsal üretimin arttırılabilmesi ve çeşitlendirilmesi durumunda, gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerini arttırarak, ekonomik gelişme için zorunlu olan döviz sağlama olasılıklarının bulunduğu savunulabilmektedir.

Kısaca özetlersek, tarım ürünleri ihracatının artması, ekonomik gelişme süreci içerisindeki bir ülkenin gelirlerini ve sağladığı döviz miktarını arttırmak yoluyla önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu yolla artan gelirler ülke içerisinde sermaye birikimi hızlandırarak sanayi sektöründe yatırımların artmasına olanak yaratırken, sağlanan döviz miktarının artması, ülke dışından yapılabilecek ithalatla, yeni teknolojinin ülkeye girmesine neden olmaktadır.

3 . Tarım Dışına Aktarılan İşgücü

Ekonomik gelişme sürecinde tarım ve tarım dışı sektörler arasında, daha önce sözünü ettiğimiz biçimlerde ortaya çıkan etkileşimler sonucunda tarımdan, tarım dışına büyük bir işgücü akımı olduğu bilinmektedir. Sözü edilen işgücü akımı bazı sorunlar doğurmasına karşın, ekonomik gelişme sürecinde, büyüyen tarım dışı sektörlerin gereksindiği işgücünü karşılayarak, ekonomik gelişmeye önemli bir katkı yapabilmektedir(60).

Tarım sektörünün işgücü kaynağı olması ve işgücü gereksinimini karşılayabilmesi iki nedene bağlanabilir. Bu nedenlerin birincisi, ekonomik gelişme sürecinin başlangıcında, tarımda gizli işsizliğin bulunması, ikincisi ise, sanayi sektörünün gelişmesine bağlı olarak tarımda daha modern bir üretim biçimi kullanılarak, daha az işgücüne gereksinme duyulması olmaktadır. Sanayi sektöründe ücretlerin genellikle daha yüksek olması bu akımı kolaylaştırmaktadır.

Tarımdan, tarım dışına işgücü aktarımı, bir açıdan sermaye aktarımı olarak kabul edilebilir. Çünkü, işgücü çalışabilecek duruma gelene kadar belirli bir harcamayı gerektirir. Bu nedenle, işgücünün aktarıldığı tarım dışı sektörler, bir harcama yapmadan bu işgücüne sahip olmaktadır(61).

Yukarıda sözü edilen iki nedene bağlı olarak ortaya çıkan işgücü akımı gelişen sanayi sektörünün gereksindiği büyük miktardaki işgücünü sağlayarak, ekonomik gelişmede işgücü açısından ortaya bir darboğaz çıkmasını engellemektedir. Böylece, işgücü açısından bir kısıtla karşılaşmayan sanayi sektörü gelişmesini sürdürebilmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi, tarım sektörü aktardığı işgücü ile tarım dışına çok önemli bir katkı yapabilmektedir.

4 . Sermaye Birikiminin ve Aktarımının Arttırılması

Tarımın geleneksel yapıdan modern bir yapıya geçmesiyle sermayenin bir üretim faktörü olarak önem kazanmaya başladığı bilinmektedir. Geleneksel tarımsal yapıda, sermaye stoku ve gelirlerin yatırımlara yönelen bölümü küçük olmaktadır. Çok zaman, tasarruf ve yatırıma gösterilen isteksizlik ve düşük gelir düzeyi bunun nedeni olarak kabul edilmektedir(62). Ayrıca, çok zaman tasarruf ve yatırımların, öncelikle tasarruf, yatırım ve tüketim eğilimlerinin, daha sonra

---

(61) Akın İLKİN, A.g.e,s.185-187.

(62) John W.Meller. A.g.m.

yatırımların marjinal verimliliğinin fonksiyonu olduğu unutulmaktadır. Geleneksel tarımsal yapıda, tasarruf ve yatırım oranlarının düşüklüğünün nedeni, bir ölçüde üretimdeki verimliliğinin düşük olmasıdır. Fakat, tasarruf oranının düşük olması her zaman tasarruf olanaklarının çok az olduğunu belirtmez. Çünkü tasarruf olanağına sahip olan bazı kişiler tasarruf yapmayabilirler. Bu durumda, tarımdaki sermaye birikimine hem tasarruf olanakları hem de bu olanakların hangi koşullarda sağlanabileceği açısından bakmak gerekir.

Geleneksel tarımda, yatırımların verimliliğinin düşük olmasının nedenlerinden biri, sermaye mallarının çoğunluğunun doğrudan doğruya işgücü tarafından üretilmesidir. Böylece, işgücü verimliliği düşük olduğundan yatırımların verimliliği de düşük olmaktadır. Yatırımların verimliliğinin düşük olmasının bir başka nedeni de, kullanılan teknolojinin geri olmasıdır. Fakat, tarımın geleneksel yapıdan modern bir yapıya geçmesi, buradaki yatırımların verimliliklerinin artmasına neden olmaktadır. Verimlilik artışı da, tasarruf oranını arttırabilmektedir. Böylece, tarımda sağlanan gelişme ile sermayenin marjinal verimliliği ve tarımsal gelirler artarak, bu sektördeki tasarrufların ve yatırımların artması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Buradan anlaşılabilen gibi, tarımda sağlanan gelişme gelirleri ve tasarrufları arttırması nedeniyle bu sektördeki sermaye birikimini arttırabilmektedir. Sermaye birikiminin çoğalması ise, tarımın, tarım dışına aktardığı sermaye miktarının artmasına neden olmaktadır.

Yukarıda açıkladığımız biçimde tarımın, tarım dışına yatırımlar ve sermaye malları olarak yaptığı sermaye aktarımının yanında, sanayi sektörünün gıda maddeleri talebinin karşılanması(63)

---

(63) B.F.JOHNSTON, " Agricultural Productivity and Economic." W. Arthur LEWIS, " Economic Development with Unlimited..."

ve işgücü aktarımının sağlanması da (64) tarımın sermaye katkısı olarak kabul edilebilmektedir.

Kısaca özetlersek, ekonomik gelişme ile tarım sektöründe sağlanan sermaye birikiminin tümünün burada yatırılmıyacağı düşünülürse, tarımda sermaye birikiminin artması ile, sanayi sektörüne aktarılan sermaye miktarının artacağı ve bu yolla önemli bir katkı sağlanacağı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu yolla gelişen tarımın, üretim artışı ve işgücü aktarımının artırılması ile sağladığı katkılar daha önemli boyutlara ulaşmaktadır.

5 . Sanayileşmenin Uyarılması

Tarım sektörünün gelişmesi, sanayi sektörü ürünlerine olan talebi genel olarak iki yönden etkilenmektedir. İlk olarak, tarımın gelişmesi ile, doğrudan doğruya tarımsal üretimde kullanılan sanayi ürünlerinin talebi artmaktadır. Tarımsal üretimin makineleşmesi, traktör, kamyon, biçer döver ve su motorları gibi ürünlerin talebini arttırırken, ilaç ve gübre gibi ürünlerin daha büyük miktarlarda kullanılması, bu tür ürünleri üreten sanayi dallarının gelişmesine olanak hazırlamaktadır(65).

İkinci olarak, tarımsal üretimdeki verimliliğin artması, bu sektördeki nüfusun gelirlerinin yükselmesini ve giderek daha çok sanayi ürünü satın alabilecek düzeye ulaşmalarını sağlamaktadır. Tarımsal üretimdeki verimliliğin artması yanında, tarımsal ürünlerin pazarlanan miktarı ne kadar artarsa, tarım üreticilerinin satın alabileceği ürünler o kadar çoğalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, nü-

---

(64) A. İLKIN, A.g.e, s.185-187.

(65) Yusuf A.SAYIĞI, " The Place of Agriculture in Economic Development Land Economics, A Quarterly Journal of Planning, Housing and Public Utilities Cilt xxxv. No.4 (Kasım 1959),s.297-305'den yeniden basım: Land and Agriculture, Articles and Papers Cilt II Economic Development Institute, IBRD (Washington D.C.:1961)

fusun çok büyük bir bölümün tarımda yaşaması nedeniyle, sanayi ürünlerine olan talep yetersizliğini ortadan kaldıracak tek çözüm, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, verimliliğin artması, tarımsal ürünlerin pazarlanabilme olanaklarının geliştirilmesi ve buna ek olarak, tarım sektöründe gelir dağılımının daha adil bir duruma getirilmesidir.

Bunların dışında, tarım sektöründeki gelişme, tarım ürünlerine dayalı sanayi kolları için büyük bir önem taşımaktadır. Tarıma dayalı sanayi kollarının kullandığı tarımsal girdilerin üretim miktarları arttırılmadan, bu sanayi kollarının gelişmesi beklenemez (66).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, gelişen tarım sektöründe sanayi ürünlerine olan talebin artması ile sanayi sektörüne önemli bir katkı yapılmaktadır. Gerçekten, sanayi önceliğinin kabul edildiği gelişmekte olan ülkelerde, sanayi sektörünün başlangıçtaki en önemli sorununun iç pazarın yeterli büyüklüğe ulaşmamış olması ve üretim kapasitesinin tamamının kullanılmaması olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, tarımın sanayileşmeyi uyararak sağladığı katkı buraya kadar sözünü ettiğimiz diğer katkılar gibi, çok önemli olmaktadır.

III - TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİLER

A . TARIM SEKTÖRÜNDE SERMAYE VE FİNANSMAN SORUNU

1 . Tarımda Sermaye Sorunu

Tarım sektöründe yer alan ve tarımsal üretimde kullanılan toprak ve işgücü dışındaki tüm varlıklar bir üretim faktörü olan sermayeyi oluşturmaktadır. Genel olarak tarımsal üretimdeki tüm araç gereçler, makineler, binalar, hayvanlar ve para, sermaye olarak kabul edilmektedir. Söz konusu varlıkların ancak tarımsal üretimde kullanıldıkları zaman sermaye olarak kabul edilip, tüketime yönelindiklerinde sermaye sayılmamaları gerekmektedir. Bunların dışında, tarımsal üretimde büyük önem taşıyan toprak, doğal bir varlık olmasına karşın, para karşılığında alınıp satılması nedeniyle, bazı iktisatçılarca sermaye faktörünün içerisine sokulmaktadır(67).

Bunlara bağlı olarak, sermaye doğrudan tüketime yöneltilmeyen, gelecekteki üretim miktarını arttırabilmek amacıyla üretimde doğrudan ve dolaylı olarak kullanılan mal ve hizmet stoku olarak tanımlanabilmektedir. Sermayenin en önemli özelliği, gelecekteki tüketime yardımcı olması ve hemen tüketilmeden geleceğe dönük olarak kullanılmasıdır. Bir başka açıdan, sermaye stoku elde bulunan varlıklar, kaynaklar, verim sağlayabilecek öteki mallar ve gelecekteki hizmetler olarak tanımlanmaktadır(68). Buradaki kaynaklar genellikle maddi varlıklardan oluşmaktadır. Fakat bazen bilgi, yetenek ve uzmanlık gibi maddi olmayan varlıklar sermaye stokunun içersine sokulabilmekte-

---

(67) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi Atatürk Üniversitesi Yayınları No.227, (Erzurum:1972),s.1.

(68) Raymond FIRTH, " Capital,Saving and Credit in Peasant Societies: A Viewpoint From Economic Anthropology " Capital Saving and Credit in Peasant Societies, Studies from Asisa,Oceania,The Caraiibbean and MiddleAmerica , Ed.Raymond FIRTH, B.S. YAMBY (London:1964),s.15-34.

dir. Bu tür maddi olmayan varlıkların miktarlarını belirlemek, bunları maddi varlıklarla karşılaştırılabilir bir duruma getirmek çok zaman bir sorun olmaktadır. Çünkü, bu varlıkların değerleri, gelecekte sağlayabilecekleri mal ve hizmetlerin beklenen değerlerine bağlıdır. Ancak, söz konusu varlıkların sürekli olarak arz edildikleri bir pazar bulunduğu durumlarda değerlerinin saptanması mümkün olmaktadır. Tarım sektöründe üretimde kullanılan girdi ve araç gereçlerin arz edildiği sürekli bir pazarın bulunmaması bu sektördeki sermaye stokunun kesin olarak belirlenebilmesinde bir sorun oluşturmaktadır. Tarımda sermaye stokunun büyüklüğünün saptanması çok zaman mümkün olmamasına karşın, sermaye faktörü tarım sektöründe de, tarım dışı sektörlerde olduğu kadar önemlidir.

Günümüz tarımında sermaye, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, toprak satın alınmasında ve kiralanmasında olduğu kadar, öteki doğal kaynaklardan yararlanılması konusunda da önem kazanmıştır(69). Örneğin sulama olanaklarının sağlanması ve geliştirilmesi büyük oranda sermayeye bağlı olmaktadır. Ayrıca, işgücü verimliliğinin artırılması amacıyla araç gereç sağlanması, sermaye kullanılması ile mümkün olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye öteki üretim faktörlerine oranla daha kıt olduğundan kullanılan ek sermaye, toprak ve işgücü verimliliğini yükselterek, üreticinin gelirini ^{kolaylıkla} artırmaktadır. Bazı üreticiler daha fazla işgücü kullanarak, bazıları ise, daha fazla toprak kullanarak üretimlerini arttırmak istemektedirler. Bu iki yöntemle de üretim artışı sağlanabilmesine karşın, kullanılan sermaye miktarını arttırmak daha fazla üretim artışı sağlayabilmektedir.

Bilindiği gibi, ekonomik yapıdaki işlevlerin açısından sermaye, üretken varlıklar, satınalma gücü ve yatırımlara yönelebilecek fonlar olarak, üç biçimde ortaya çıkmaktadır(70). En ilkel eko-

---

(69) İbrahim AKSOZ" Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları" Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği Yayınları(Ankara:34 Genel Kurul), s.1-64.

(70) Raymond FIRTH, A.g.m.

nomik yapıda bile, sermaye faktörü bu üç biçimi alabilmekte ve bu işlevlere sahip olabilmektedir. Ekonomik yapı modernleştikçe bu işlevler daha belirgin bir duruma gelmekte ve sermaye faktörüne olan gereksinim artmaktadır.

Tarımsal üretimde de aynı durum söz konusu olmaktadır. Modern tarım tekniği büyük miktarlarda sermaye gerektirmektedir. Ayrıca, sözü edilen sermaye gereksinimi, teknik gelişmelere bağlı olarak gittikçe artmaktadır. Çünkü üretimdeki verimliliği arttıran teknik yeniliklerin, üreticiler tarafından kullanılması, üreticilerin bu tür yeniliklerden haberdar olmaları, benimsemeleri ve yeni teknikleri uygulayabilmeleri gerekli sermaye miktarına sahip olmaları durumunda mümkün olmaktadır(71).

2 . Tarımda Sermaye Sağlama (Finansman) Biçimleri

Buraya kadar önemini ortaya koymaya çalıştığımız sermaye faktörü tarım üreticileri tarafından iki biçimde elde edilebilmektedir. Bunların birincisinde gerekli sermaye, elde edilen gelirlerin bir bölümünün tasarruf edilmesi, başka bir deyişle, sermaye birikimi ile, ikincisinde işletme dışından elde edilen yabancı sermaye ile sağlanmaktadır(72).

Sermaye birikimi yoluyla fon sağlanabilmesi için tarım işletmesinin net kazancının fazla olması gerekmektedir. Bilindiği gibi, tarımda tasarruflar yoluyla sermaye birikimi çok zaman mümkün olmamakta ve belirli bir sermaye birikiminin sağlanması için uzun bir dönemin geçmesi gerekmektedir. Özellikle küçük tarım işletmelerinde tasarruflar yoluyla sermaye birikimi daha güç ve bazen olanaksız olmaktadır. Çünkü, bu tür işletmelerin gelirleri, çok zaman üretici ve ailesinin tüketim giderlerini bile karşıyamamaktadır(73). Böylece,

---

(71) A.T.MOSHER, Getting Agriculture Moving-Essentials For Development and Modernization, (Agricultural Development Council) (NewYork:1966)s.142.

(72) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi.....,s.3.

(73) Doğu Anadolu'da 3 ilde (Erzincan-Erzurum,Ağrı) 206 işletmede

çok düşük gelir düzeyine sahip olan üreticilerin tasarruflar yoluyla sermaye birikimi sağlanmaları mümkün olmamaktadır.

İşletmelerin sermaye stoklarının ve gelirlerinin, üretimin sürdürülmesine yeterli olmadığı ve sermaye sağlanabilecek başka bir kaynak bulunmadığı durumlarda, sermaye gereksiniminin yabancı kaynaklardan sağlanması zorunludur.

Genel olarak, tarımsal üretimde sermaye gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanılan yabancı kaynaklardan sağlanan sermaye, tüm ekonomide olduğu gibi, kredi adını taşımaktadır.

Tarım işletmeleri sermaye gereksinimleri açısından genellikle üç gruba ayrılarak incelenmektedir(74). Birinci grupta, tamamen kendi öz sermayeleri ile çalışma işletmeler yer almaktadır. Bunlar olağan koşullar altında hiç bir biçimde yabancı sermaye gereksinimi duymamaktadır. İkinci grupta, kendi öz sermayeleri yeterli olmadığı durumlarda, geçici bir süre için yabancı sermaye kullanmak zorunluğunu duyan işletmeler yer almaktadır. Son grupta ise, yabancı sermaye sağlama olanağı olmayıp, basit ve ilkel yöntemlerle üretimde bulunan işletmeler kapsamaktadır.

Bu gruplar içerisinde, sermaye gereksinimleri açısından en iyi durumda olan işletmeler birinci grupta bulunmaktadır. Hiç bir biçimde yabancı sermaye kullanmadan, işletmenin her tür gereksinmesini kendi kaynaklarından sağlayabilen bu tür işletmeler, finansman açısından güçlü bir yapıya sahip oldukları gibi, sermaye birikimi sağlayabildikleri oranda, olağan dışı zararlardan ve ekonomik dalgalanmalardan etkilenmemektedirler. Bu açıdan, sözü edilen işletmeler, çalışma alanlarında daha çok davranış serbetliğine sahip olmaktadır.

---

yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, işletme başına tarımsal gelir, ortalama 4,847 olurken, dekar başına 64 TL. olmuştur. Bkz. İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi...s.4.

(74) FAO. New Approach to Agricultural Credit. (Roma: 1964)s.3.

İkinci ve üçüncü gruba giren işletmeler ise, verimli bir biçimde çalışabilmek için yabancı sermaye kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde bu tür işletmeler çok büyük bir sayıya ulaşmakta ve tüm sektörün çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar(75).

Bu nedenle, tarımsal üretimde gerekli sermayenin sağlanması için yukarıda sözü edilen ikinci yöntem, başka bir deyişle, kredi çok büyük bir önem kazanmaktadır.

B . TARIMDA SERMAYE BİRİKİMİ

1 . Tarımda Sermaye Birikimi Sorunu

Genel olarak tüm dünyada, kırsal toplamlardaki sermaye miktarı az olmaktadır. Bunun nedeni, kırsal nüfusun ekonominin öteki sektörlerine oranla daha fakir olmasıdır. Fakirlik nedeniyle tarım sektörünün tasarruf ve sermaye biriktirme oranı düşük olmaktadır. Günümüzde tarım ekonomisinin en önemli konularından birisi, tarımsal nüfusun gelir ve tasarruf miktarlarının nasıl yükseltileceğidir.

Tarımda görülen düşük gelir düzeyi ve düşük sermaye miktarı ortaya çıkan bazı sorulara önem kazandırmaktadır(76). Bu sorular şunlardır: Düşük gelir ve sermaye biriktirme miktarlarının yanında hangi ekonomik ve sosyal koşullar yer almaktadır? Sosyal yapıda ne tür gelişmeler sağlanabilir? Sermaye miktarının artması sosyal ilişkileri nasıl etkileyecektir?

Bu soruların tümü gerçekten önemlidir. Çünkü, tarım sektöründeki sermaye miktarının artması, beklenmeyen etkiler yaratabilmek-

---

(75) Necati MUTLU, Tarım Kesiminde Kredilemenin Genel Görünümü ve Bazı Görüşler, DPT.Sosyal Planlama Dairesi(Ankara: Mart 1974), s.5.

(76) Raymond FIRTH, A.g.m.

tedir(77). Buna karşın, çok zaman tarımsal nüfusun geleneksel üretimiyle oluşturulan sermaye birikiminin biraz artmasının, bu nüfusun yaşama düzeyini önemli ölçüde yükseltmesi beklenemez. Yaşama düzeyinin yükseltilmesi için elde edilen ürünlerin pazarlama olanaklarının gelişmesi ve öteki sektörlerden sermaye aktarımı sağlanması gibi konuların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu tür gelişmeler tarımsal nüfusun tasarruflarının artması ile sağlanamıyorsa, sermaye birikimi ve kullanımı konusunda, tarım üreticilerinin tutumlarının gelişmesi gerekmektedir. Buna karşın, tarımsal nüfusun tasarruf alışkanlığı her zaman bireysel bir tutum olmamaktadır(78). Bireylerin tasarruf miktarları, tarım sektöründeki fikirler, görüşler, değer yargıları ve örgütsel yapı tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, tarımdaki sermaye birikimi konusunda, sadece tasarruf miktarına ve kişisel tutumlara değinlik verilmekle yetinmeyip, buradaki sosyal ve örgütsel yapıya önem vermek gerekmektedir.

Bu açıdan, bir sosyal süreç görünümüne sahip olan tarımdaki sermaye birikimi, gelişmekte olan ülkeler için büyük bir önem taşımaktadır.

2 . Tarımda Sermaye Birikimi Kaynakları(79)

Bilindiği gibi ekonomik gelişme çabasındaki bir ülkede kullanılan sermaye miktarının arttırılabilmesi için herşeyden önce sermaye birikimi kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Aynı biçimde, bir ülkede tarım sektörünün geliştirilmesi amaçlanıyorsa, öncelikle burada yer alan sermaye birikimi kaynaklarına önem verilmesi ve bunlardan yeterince yararlanılması zorunlu olmaktadır.

---

(77) Örneğin bazı yörelerde tarımsal nüfusun sermaye birikiminin çok az artması da tüketim alışkanlıklarını önemli ölçüde etkilemektedir.

(78) Raymond FIRTH, A.g.m.

(79) Çalışmamızda sermaye birikimi kaynaklarını tarım sektörü açı-

Özel tasarruflar, kamu girişimleri, enflasyon ve aynı yatırımlar biçiminde dört ana gruba ayrılabilen iç sermaye birikimi kaynaklarının (80) arasında sözü edilen özel tasarruflar ve aynı yatırımlar tarım sektörü açısından daha büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni, söz konusu kaynakların tarımda sermaye birikimi sağlayabilmesi için öteki sektörlerden öncemli bir katkı beklenmemesidir.

a . Özel Tasarruflar

Bu kaynaktan yararlanılarak sermaye birikiminin sağlanabilmesi için, bazı birey ve örgütlerin tüketimlerinden daha fazla gelir elde etmeleri ve bu gelir fazlalarını üretken yatırımlara yönlentmeleri ya da yatırımları yapacak kişilere aktarmaları gerekmektedir. Bu kaynağın sağladığı yararların büyük olması için, ilk olarak, gelir dağılımının adil olmaması gerekmektedir. Çünkü düşük gelir düzeyine sahip olan gelişmekte olan ülkelerde, ancak kişi başına ortalama gelirin çok üzerinde gelir elde eden kişiler, yatırımlara yönlentilebilecek miktarlarda tasarruf yapabilmektedir. İkinci olarak, yüksek gelir elde eden kişilerin, tasarruf ve yatırım arzularının bulunması gerekmektedir. Son olarak da özel tasarrufları bir araya getirerek, yatırımlara yönlentilecek mali aracı örgütlerin gelişmiş olması gerekmektedir.

Bu üç koşulun birincisi, genel olarak tüm gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, ikinci ve üçüncü koşul bu ülkelerde bulunmamaktadır.

...sından ardelerken, sadece özel tasarruf ve aynı yatırımları incelemeyi yeterli bulduk. Bunun nedeni, çalışmamızı sadece tarım sektörünün sağlayabileceği sermaye birikimi ile sınırlandırmış olmamızdır. Buna karşılık ekonomik gelişme teorisinde, bilindiği gibi, sermaye birikimi kaynakları ilk olarak, iç kaynaklar ve dış kaynaklar biçiminde ikiye ayrılmaktadır. Daha sonra, iç kaynaklar, tasarruf, iddiherin çözülmesi ve enflasyon biçiminde gruplandırılmaktadır. Dış kaynaklar ise, yabancı özel yatırımlar dış borçlar, yardım ve hibelerden oluşmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz: Vural SAVAS, Az Gelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı, (Doktora Tezi).E.İ.T.İ.A.Yayın No:17. (Eskişehir: 1963) s.67-150

(80) Eugene STALEY, A.g.e.,s.266.

Özel tasarruf ve yatırımlarla sağlanan sermaye birikiminin ekonomik gelişmede etkin bir rol oynayabilmesi için gelir elde eden birey ve örgütlerin davranış ve tutumlarında bir değişme olması ve yukarıda belirtildiği gibi, yaratılan fonları yatırımlara aktarabilecek mali aracı örgütlerin gelişmesi gerekmektedir. Bu tür örgütlerin gelişmeleri durumunda, sermaye birikiminin sağlanabilmesi için adil olmayan bir gelir dağılımının bulunması zorunlu olmayacaktır. Çünkü gelişmiş mali aracı örgütler, küçük tasarrufları bir araya toplamak görevini kolaylıkla başarabilmektedir(81).

b. Aynı Yatırımlar

Sermaye malları üretiminin sağlanması için kaynakların bir araya getirilmesinde, parasal fonların büyük bir önem taşımalarına karşın, bunların kullanılması her zaman zorunlu olmamaktadır(82). Bir ülkede yol, sulama kanalları, köy binaları ve su kaynakları gibi varlıklara gereksinme duyulduğu durumlarda, eğer atıl işgücü bulunuyorsa, parasal tasarruf ve yatırım yapılmadan, işgücünün gönüllü olarak geliştirilmesiyle sermaye malları üretilebilir. Bazı gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde bu yolla, önemli miktarlarda sermaye birikimi sağlanmıştır(83).

Buraya kadar sıralanan sermaye birikimi kaynaklarının, gelişmekte olan ülkelere genellikle etkin bir işlev görmediği kabul edilmektedir. Sözü edilen kaynaklar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde, sermaye birikiminin artması kolaylıkla sağlayamamaktadır. Bu nedenle, genel olarak gelişmekte olan ülkelere, ülke içi sermaye birikiminin arttırılma olasılığının çok az olduğuna inanılmaktadır. Bu görüşün dayanağı, söz konusu ülkelere toplam üretim ile ancak yaşamaya yeterli tüketim miktarı arasındaki farkın çok az olmasıdır.

---

(81) A.g.e., s.268

(82) Örneğin, sadece yöresel olanaklardan yararlanılarak yapılan alt yapı yatırımlarında.

(83) Eugene STALEY, A.g.c.,s.272.

Burada, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ortaya çıkartılabilecek yeni sermaye birikimi kaynakları gözden kaçırılmaktadır(84). Bu kaynaklar şunlardır: İlk olarak, gelişmekte olan ülkelerde yaratılan büyük gelirler çok küçük bir sosyal grubun eline geçmekte ve üretken yatırımlarda kullanılamamaktadır. Böylece, önemli bir gelir miktarı, ülke içinde ve dışında, lüks tüketim harcamalarına gitmektedir. Bu gelirlerin ekonomik gelişmeye katkı yapabilecek yatırımlara yöneltilmesi, nüfusun büyük bir bölümünün, tüketim harcamalarını kısıtlanandan sermaye birikiminin artmasını sağlayabilecektir.

İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda kullanılan üretim tekniklerinin çok ilkel olduğu bilinmektedir. Bu ülkelere basit ve ucuz bazı üretim tekniklerinin sokulması, üretim miktarını kısa dönemde önemli bir ölçüde arttırılabilmektedir. Daha iyi üretim tekniklerinin kullanılması ile sağlanan üretim artışı sermaye birikimi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Son olarak, özellikle tarım alanlarında nüfus yoğunluğunun fazla olduğu birçok gelişmekte olan ülkede, daha önce sözü edildiği gibi, önemli bir işgücü fazlası bulunmaktadır. Bu nedenle, gıda maddeleri üretimi azaltılmadan bu bölgelerdeki işgücü azaltılabilmektedir. İyi bir biçimde örgütlenmiş olan tarıma dayalı sanayiler, bu işgücünü kullanarak üretimlerini ve sermaye birikimlerini arttırabilirler.

Yukarıda sözü edilen kaynakların sonuncusunun doğrudan doğruya, tarım sektörü ile ilişkili olduğu açıkça ortadadır. Ayrıca, ilk iki kaynak aynı biçimde tarımla doğrudan ilişkili olmaktadır. Anlaşılabilirceği gibi, ilk kaynaktaki sözü edilen adi olmayan gelir dağılımını gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde kolaylıkla görülebilmektedir. İkinci kaynak olarak sözü edilen ilkel üretim teknikleri ise, genel olarak gelişmekte olan ülkelerin, sadece tarım sektörlerinde kullanılmaktadır.

Buraya kadar sıraladığımız sermaye birikimi kaynaklarının büyük bir sayıya ulaşmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründe yeterli sermaye birikiminin sağlanamadığı bilinmektedir. Bu yüzden, söz konusu ülkelerin tarım sektörlerinde yer alan üreticiler, sermaye gereksinimlerini kendi kaynaklarından karşılayamamaktadırlar. Böylece, tarım üreticilerinin sermaye gereksinimlerinin karşılanmasında tarımsal kredilere çok sık baş vurulmaktadır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz nedenlere bağlı olarak gelişmekte olan ülkelere çok yaygın olarak kullanılma zorunluluğu duyulan tarımsal krediler çok büyük bir önem taşımaktadır.

C . TARIMSAL KREDİLER

1 - Tarımsal Kredi Gereksinimi

a. Tarımsal Kredilerin Önemi

Tarımsal üretimde sermaye eksikliğini tamamlamak için kullanılan yabancı sermayeye daha önce belirtildiği gibi, kredi^{adi} verilmektedir. Kredi, biçimi ve ödeme durumu gözönüne alınarak, belirli bir süre sonunda kullanma bedeli ile birlikte, geri ödeme koşulu kabul edilerek, başkasına ait bir mal ya da parayı kullanmak biçiminde tanımlanmaktadır(85). Bu tanımda üç koşul bulunmaktadır. Bunların birincisi, bir kişiye ait varlığın bir başka kişinin gereksinimlerini karşılamak için kullanılması. İkincisi belirlenen süre sonunda, varlığın geri ödenmesi. Üçüncüsü, kullanma karşılığında bir bedel ödenmesidir. Kısaca krediler, kullanma izni verilmesi, alınan varlığın geri ödenmesi ve ayrıca bir bedel ödenmesi biçiminde üç koşula bağlı olarak alınıp, verilmektedir.

Başlangıçta, doğal yıkımların doğurduğu zararların karşılanması amacının taşıyan krediler, ekonomik değişme ile birlikte nitelik değiştirerek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çeşitli alanlarda büyük miktarlarda kullanılmaya başlanmıştır(86). Tarımsal kredi-

(85) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi.....,s.6.

(86) Akın İLKİN, A.g.e.,s.183.

ler, tarımsal gelişmenin sağlanmasında olduğu kadar tüm ekonominin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Tarım sektörünün kredi gereksiniminin karşılanabildiği ülkelerde, tarım kolaylıkla ve hızla gelişirken, bununla karşılanamadığı ülkelerde geri kalmıştır. Bu nedenle, tarımsal krediler, gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründeki üretimi arttırmaya ve bu sektördeki yaşama düzeyini yükseltmeye yardımcı olan en önemli faktörlerden biri olmaktadır. Tarımsal krediler, tasarruf olanakları sınırlı ve bu nedenle sermaye birikimi olanakları kısıtlı olan gelişmekte olan ülkelerde, daha büyük önem taşımaktadır.

Tarımsal kredilerin kullanılması, işletmelerin üretim miktarlarının ve verimliliklerinin yükselmesine yardımcı olmaktadır. Kredi olanaklarının yetersiz olduğu durumlarda üretim faktörleri sermaye kıtlığı nedeniyle etkin bir biçimde kullanılmamaktadır. Yeterli kredi sağlayabilen üreticiler, üretim faktörlerini daha etkin bir biçimde birleştirerek gelirlerini arttırabilmektedir. Ayrıca, tarımsal krediler, tarım politikasının uygulanmasında, tarım reformlarının gerçekleştirilmesinde ve tarımın geliştirilmesinde etkin bir rol oynadığından kamu yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır(87).

Günümüzde örgütlenmemiş kredi kaynakları sağlanan tarımsal krediler çok zaman ilkel ekonomik sistemlerdeki kredilerden farklı olmaktadır. Buna karşın, kredi örgütlerince sağlanan tarımsal krediler, kredilerin verilme ve geri ödenmeleri açısından daha ilerideki bölümlerde inceleneceği gibi farklı olmaktadır.

---

(87) FAO . Agricultural Credit Through Cooperatives and Other Institutions (Roma:1965)s.5.

b. Tarımsal Kredi Gereksiniminin Nedenleri.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, tarım üreticileri gerekli olan sermayeyi tasarrufları ile sağlayamadıkları durumlarda, kredi talep etmektedirler. Bu açıdan, üreticilerin gerekli sermayeyi tasarrufları ile sağlayamamalarının nedenleri, aynı zamanda kredi talebinin yada gereksiniminin nedenlerini oluşturmaktadır. Tarım işletmelerinde kredi gereksinimini doğuran nedenler, genel olarak dört gruba ayrılabilir (88). Bunlar sırasıyla;

- i. Ekonomik ve sosyal nedenler,
- ii. Doğal olaylar,
- iii. Hastalık, zararlı ve hayvanların neden olduğu zararlar,
- iv. Harpler ve göç gibi nedenler olmaktadır.

Tarımda kredi gereksinimini doğuran yada arttıran nedenlerin en önemlileri, ekonomik ve sosyal nedenlerdir. Bu nedenlerin başlıcaları, tarım işletmelerinin çoğunluğunun yeterli büyüklükte olmayışı ve sermaye yetersizliği, piyasa için üretim ve verimliliğin arttırılma arzusu, veraset ve intikal işlemlerinin düzenlenmesi ve tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi, olgulardan kaynaklanmaktadır.

Herşeyden önce, gelişmekte olan ülkelerde tarım işletmelerinin çoğunluğu, bir üretici ailesine yeterli geliri sağlayacak büyüklükte olmamaktadır (89). Bu nedenle, üreticiler gelirlerini arttırabilmek için işletmelerini büyütmek zorundadır. Bu, ye-

---

(88) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi....., s.6-11.

(89) 1963 yılı istatistiklerine göre Türkiye'deki tarım işletmelerinin % 99,5 ini küçük tarım işletmeleri (1-50) Hektar, % 0,5 ini de orta ve büyük tarım işletmeleri (50+ Hektar) oluşturmaktadır. Küçük işletmelerin % 67,6 sı da, 10 hektardan küçük olmaktadır. Bu büyüklükteki işletmeler ortalama olarak 6 kişi olan üretici ailelerinin zorunlu giderlerini karşılayacak kadar gelir sağlayamamaktadır.

ni toprak satın almak ya da yeni toprak kiralamakla mümkün olmaktadır. İşletmesini genişletemeyen üreticilerin ise, gelirlerini arttırabilmeleri için, yeni girdiler kullanmaları zorunludur. Bunların tümünün gerçekleştirilebilmesi elde edilecek ek sermayeye bağlı olmaktadır. Üreticiler bu ek sermayeyi kendi kaynaklarından sağlayamadıkları durumlarda krediye başvurmaktadırlar.

Bunun dışında, tarım işletmelerinin verimli bir biçimde çalışabilmeleri için yeterli miktarlarda işletme sermayesine sahip olmaları gerekmektedir (90). İşletme sermayesinin yetersiz olduğu durumlarda, üretici verimliliği arttırıcı teknikleri uygulamadığı gibi, yapılması zorunlu işleri yapamamaktadır.

Tarım işletmelerinin çalışma alanlarına bağlı olarak bazı farklılıklar göstermesine karşın, bir tarım işletmesinde verimli bir üretim için, toplam sermayenin % 25'ini toprak, % 25'ini bina, % 25'ini hayvan, % 10'unu alet ve makina % 10'unu hammadde ve % 5'ini de nakit sermayesinin oluşturması gerekmektedir (91). Buradan anlaşılacağı gibi, toplam sermayenin yarısının işletme sermayesinden oluşması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, tarım işletmelerinin çoğunda işletme sermayesi eksik olduğu gibi, bu sermayenin yukarıda sayılan türler arasındaki dağılımı da gerektiği biçimde değildir.

Toprağa ayrılan sermaye oranının yüksekliğine karşın, toprak geliştirilmesine ayrılan sermaye oranının düşüklüğü, tarım işletmelerinin eskatansif çalıştığını ortaya koyarken, alet ve makinalara ayrılan sermaye oranının düşüklüğü, makinalaşmanın yetersizliğini ortaya koymaktadır (92). Ayrıca hammaddelere

(90)Metin TALİM, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu"Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları. T.Z.Y.M.B. Yayınları (Ankara:1976),s.112-131.

(91)İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi...., s.8.

(92)İbrahim AKSÖZ, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve...."

ayrılan sermaye oranının ve nakit sermaye oranının yetersizliği-
ne, tarım işletmelerinin maddi olanaklarının kısıtlı olmasının
sonucu olmaktadır.

Tarım işletmelerinin, işletme sermayesi miktarının kısıt-
lı olması ve bunun dağılımının istenen biçimde olmaması, söz ko-
nusu işletmelerin verimli bir biçimde üretim yapmalarına engel
olmaktadır. Üretimin daha verimli bir biçimde yapılması için, bu
işletmelerin kredi kullanarak sermaye yapılarını güçlendirmele-
ri gerekmektedir.

Tarım işletmelerinin yeterli büyüklükte olmamalarının ve
sermaye yetersizliğinin kredi talebine neden olması, bu ta-
lebi arttırmasına yolaçan önemli başka bir olgu, üreticilerin
piyasa için yaptıkları üretimi arttırma arzuları olmaktadır. İl-
kel toplumlarda ve küçük aile işletmelerinde pazar için üretim-
de bulunulmadığından ve üretimde sadece üretici ailesinin ge-
reksinimleri göz önüne alındığından, büyük miktarlarda sermayeye
ihtiyaç duyulmamakta idi. Buna karşın, ekonomik gelişme ile bir-
likte üreticiler, sadece kendi gereksinimlerini karşılamak için
üretimi bırakarak, piyasa için üretime başlamışlardır. Günümüzün
büyük tarım işletmeleri, sadece piyasaya yönelik üretimde bulun-
maktadırlar.

Bilindiği gibi, ancak kendisine yeterli bir tarım işlet-
mesinde üretilen maddelerin bir bölümünün pazarlanabilmesi i-
çin, üretimin eski düzeyine oranla arttırılması gerekmektedir.
Üretimin arttırılması ise, toprak geliştirilmesini, yeni makina-
ların ve tekniklerin uygulanmasını ve verimliliği arttıracak
önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Ayrıca, nüfus artışı ne-
deniyle tarım işletmelerinin daha entansif çalışmaları zorun-
luluğu, sermaye gereksinimini arttırmaktadır. Bunun dışında, tarım
işletmelerinde gelirler, mevsimlere ve aylara göre dalgalanma
gösterdiğinden, çiftçiler gerek üretim ve gerekse tüketim için,

parasal gereksinimleri karşılamakta güçlük çekmektedirler (93). Tüm bu nedenlere bağlı olarak, günümüzde tarım işletmelerinin kredi gereksinimleri ve talepleri artmaktadır.

Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde, toprak sahiplerinin ölümü durumunda, çok zaman tarım işletmelerinin toprak bütünlüğü bozulmaktadır. Ölüm sonucunda, topraklar varisler arasında paylaştırıldığından, bunların herbirine düşen toprak parçası ve işletme sermayesi yeterli büyüklüğe sahip olmamaktadır. Bu durumda söz konusu varisler, topraklarını ve işletme sermayelerini büyütmek amacıyla kredi kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Toprak bütünlüğünün korunması amacıyla, toprağın varislerden sadece birini aktarılması durumunda da, önceki varislerin paylarının ödenebilmesi için kredi kaynaklarından yararlanılması zorunlu olmaktadır (94).

Buraya kadar sayılanların dışında, kredi gereksinimini arttıran başka bir olgu, daha önce sözü edildiği gibi, tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar olmaktadır. Bilindiği gibi, tarımsal ürün fiyatlarında ortaya çıkan düşmeler, işletmelerin gelirlerini önemli oranda etkileyebilmektedir. Bu nedenle, işletmelerin kârlılık durumları, bu fiyat düşmelerine bağımlı olmaktadır. İşletmelerin, fiyat düşmelerinden zarar görmemeleri için, ürünlerini fiyatların yükseleceği döneme kadar ellerinde tutmaları gerekmektedir. Böyle bir durumda, bu işletmeler, aradaki süre içerisinde kredilerden yararlanmak istemektedirler.

2. Tarımsal Kredi Kaynakları:

Tarım üreticileri çok sayıdaki kaynaklardan kredi sağlamaktadırlar. Kredi kaynakları çeşitli açılardan sınıflandırıl-

(93) İbrahim AKSÖZ, "Türkiye Tarımının Kredi ---".

(94) Ali ÖZGÜVEN, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üniversitesi Yayınları: 3.001.005. (Bursa:1977), s.182-183.

maktadır. İn çok kullanılan sınıflandırma, kredilerin örgütlenmiş ve örgütlenmemiş, veya bireylerden ve örgütlerden sağlanan krediler, biçiminde olanıdır. Burada sözü edilen iki tür sınıflandırma arasında kolaylıkla anlaşılabilceği gibi, farklılık bulunmamaktadır. Bireylerden alınan krediler, örgütlenmemiş kredileri, örgütlerden alınan kredilerde, örgütlenmiş kredileri oluşturmaktadır. Buna karşın, bazı kaynaklarda örgütlenmiş krediler ayırımına sadece tarımsal kredi sağlamak amacıyla kurulmuş örgütlerin kredileri alınmakta, örgütlenmemiş krediler ayırımında bireylerin yanında, temel amaçları tarımsal kredi sağlamak olmayan fakat kredi veren örgütlerin kredileri de alınmaktadır. Biz burada, kredi kaynaklarını bireyler ve kredi örgütleri olarak iki temel gruba ayırıyoruz.

a. Bireyler

Bireylerden alınan krediler, en eski ve yaygın olan tür olmaktadır. Kredi örgütleri kurulmadan önce, tarım üreticileri sadece bireylerden borç alarak kredi gereksinimlerini karşılamaktaydılar. Günümüzde kamu yönetimlerince, her ülkede kredi örgütleri kurulmuş olmasına karşın, tarım kredilerinin en önemli kaynağını yine de bireyler oluşturmaktadır. Bireylerden alınan krediler ve borçlar, genel olarak akrabalarından, büyük toprak sahiplerinden, tüccarlardan ve faizle borç para veren kişilerden sağlanmaktadır. (95) Bu tür krediler, çok zaman karşılıklı güven ve anlaşmaya bağlı olmaktadır. Bireylerden sağlanan krediler, örgütlerden sağlanan kredilere oranla daha esnek olmakla beraber, bazan taraflar arasında anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Akrabalar arasındaki borçlanmalar çok zaman faizsiz olmasına karşın, öteki bireylerden alınan kredilerde, faiz oranı yüksek ve ödeme koşulları ağır olmaktadır (96). Bireylerden sağlanan

(95) FAO, Agricultural Credit Through....., s.23.

(96) A. g. e., s.25.

krediler, nakit veya mal biçiminde olabilmektedir. Kredi kaynağı olarak bireyler arasında kapsanan tüccar ve satıcılar, bazen bir kredi kaynağı olmaktan çok mallarını satmak amacını güden bireyler olup, tarım üreticilerinin gereksindiği tüketim mallarını ve üretim araçlarını kredili olarak satmaktadırlar (97). Bunlar, tarım üreticisinin ödeme yeteneğini göz önüne almadan mümkün olduğu kadar çok mal satmak amacını gütmektedirler. Ayrıca, borcun geri ödeneme olasılığını düşünerek çok yüksek faiz talep etmektedirler.

Bireylerden alınan krediler genellikle kısa vadeli olduklarından, tarım üreticileri bu kaynağa dayanarak işletmede uzun dönemli amaçların gerçekleştirilmesine geçememektedirler. Ayrıca, kredi verenin ölümü veya mali durumunun bozulması durumunda borcun hemen ödenmesi istenmektedir. O anda üreticinin ödeme yeteneği uygun değilse güç duruma düşebilmektedir. Bunların dışında, bireylerden sağlanan kredilerde koşulların uygun olmadığı durumlarda, kredinin yenilenmesi veya ödeme süresinin uzatılması çok zaman mümkün olmamaktadır (98).

Bireylerden sağlanan kredilerin, buraya kadar sayılan sınırlarına ve kamu yönetimleri eliyle kredi örgütlerinin kurulmuş olmasına karşın, tarım üreticilerinin bireylerden kredi almayı sürdürmelerinin nedenleri, borçlanmadaki kolaylık, formalitelerin aslılığı, kredinin istenildiği anda sağlanabilmesi ve alınan kredinin geri ödeme dışında bir yükümlülük doğurmaması gibi etkenler olmaktadır (99).

b. Kredi Örgütleri

Tarım üreticileri sermaye eksikliklerini tamamlamak amacıyla bireylerin dışında, kredi örgütlerinden yararlanmaktadır.

(97) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi..., s.19.

(98) İbrahim AKSÖZ "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve..."

(99) A.g.m.

dırlar.Bu örgütler yasalar ve yönetmeliklerle kurulmuş kredi işlemlerini belirli kuşallara göre yürüten kamu örgütleri ve özel örgütler olmakta,faiz oranını istedikleri gibi değiştirememektedirler.Örgütlerin kredilerinde,faiz oranı genellikle bireylerden sağlanan kredilere oranla daha düşük olmaktadır.Tarım üreticilerine kredi sağlayan örgütler nitelikleri ve işlevleri açısından önemli farklılıklar göstermektedirler.Bunları başlıca, kamu tarımsal kredi örgütleri,tarımsal kredi kooperatifleri,özel banka ve örgütler ve merkez bankaları biçiminde dört gruba ayırmak mümkün olmaktadır(100).

i.Kamu Tarımsal Kredi Örgütleri

Bu gruba tarımsal kredi sağlamak amacıyla doğrudan, doğruya kamu yönetimi eliyle kurulan ya da sermayesine kamu yönetiminininde katıldığı örgütler girmektedir.Birçok ülkede bu amaçla kurulmuş bankalar bulunmaktadır.Bu bankalar,ticari bankalar gibi çalışmalarına karşın,temel olarak tarım üreticilerine üretim kredisi sağlamak amacını gütmektedirler(101).

Ülkemizdeki örneğini T.C.Ziraat Bankası'nın oluşturduğu söz konusu örgütler,tarım üreticilerine aşağıdaki nedenlerle kredi vermektedirler.

I)Üreticilerin bir tarım işletmesine sahip olmalarını ya da işletmelerini büyütmelerini sağlamak.

II)Üreticilerin işletme sermayesi eksikliklerini tamamlamak.

III)Tarımsal üretimde verimliliği arttırmak ve ürünlerin niteliklerini geliştirmek.

IV)Tarımsal ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak ve pazarlanan ürün miktarını çoğaltmak.

(100)FAO,Agricultural Credit Through.....,s.26.

(101)A.T.MOSHER,Ag.e., s. 141

Bu tür örgütler, örgütlenme ve çalışma biçimleri açısından ülkeden, ülkeye ayrılıklar göstermektedirler. Genel olarak tüm ülkelerde, kredileri üreticilere daha kolay ulaştırabilmek için, bu örgütlerin ülkenin çeşitli yerlerinde şubeleri bulunmaktadır.

ii. Tarımsal Kooperatifler

Tarım üreticilerin kendi aralarında kurdukları, bağımsız olarak da kamu yönetiminin kontrolü altında çalışan tarım kredi ve satış kooperatifleri bu grubu oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, genel ekonomik kalkınma planlarının birçoğunda kooperatifçiliğin geliştirilmesi, tarımsal nüfusun yaşama düzeyinin yükseltilmesi ve tarımsal üretimin arttırılmasında en etkin araç olarak görülmektedir.

Birçok ülkede, tarım üreticileri kooperatifler biçiminde birleşerek, işletmeleri için gerekli sermayeyi daha uygun koşullarla sağlamaya çalışmaktadırlar. Kooperatifler genellikle, ucuz kredi sağlanması, tarımsal girdilerin satın alınması, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması gibi belirli amaçlarla kurulmaktadır (102). Bu amaçların herbiri için ayrı, ayrı kooperatifler kurulabildiği gibi, her üç amacı bir arada izleyen kooperatifler kurulabilmektedir. Tarım üreticilerinin kredi sağlayabilmek için bir araya gelmeleri, küçük, küçük kredi taleplerinin birleştirilmesi ve toplu olarak sağlanması yönünden yararlı olmaktadır. Toplu olarak sağlanan krediler, kooperatifler aracılığıyla çok az bir farkla üreticilere aktarılabilir.

Gerekli girdilerin sağlanması amacı ile kurulan kooperatifler, mali açıdan üretici birimlerine oranla daha güçlü olacaklarından, yarar sağlamaktadırlar. Böylece tarım üreticileri gereksindikleri girdileri, toptan ve daha ucuz bir biçimde sağlayabilmektedirler. Tarımsal ürünlerin pazarlanması amacıyla kurulan ko-

(102) ALI ÖZGÜVEN, A.g.e., s. 173

peratifler ise aynı biçimde, üreticilerin pazarlık güçlerini arttırmaktadırlar. Piyasa koşullarına göre satış yapmak ve gerektiği zaman ürünleri depolamakla, söz konusu kooperatifler ürünleri daha iyi değerlendirebilmektedirler.

Kooperatifler aracılığıyla, kredi sağlanmasında bazı amaçlar güdülmektedir. Bu amaçlar şöyle sıralanabilmektedir (103).

- I) Tasarrufu özendirerek sermaye arzını arttırmak,
- II) Bölge dışarısından yeni sermaye arzını arttırmak,
- III) Kredi dağılımını daha dikkatli yaparak ve verilen kredileri sürekli kontrol ederek, kredilerin daha etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve böylece riski azaltmak,
- IV) Yeterli miktarda karşılık göstererek, kredi alanların riskini azaltmak,
- V) Kredi maliyetlerini mümkün olduğu kadar düşük düzeyde tutmak.

Kredi kooperatifleri, verdikleri krediler için gerekli olan sermayeyi üç kaynaktan sağlamaktadırlar. Bunların birincisi, kooperatif üyelerinin katılma payları ve yedek sermaye olmaktadır. İkincisi, kooperatiflere yatırılan mevduatlardır. Üçüncüsü ise, kredi vermek amacıyla kooperatiflerin başka kaynaklardan sağladığı borçlardan oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kooperatifçilik genellikle fazla gelişmediği için, kooperatifler aracılığıyla kredi sağlanması pek yaygınlaşmamıştır. Bunun nedenlerinin başında, kooperatiflerin mali açıdan zayıf olmaları, kooperatif yöneticilerinin tecrübesiz olması, üye sayılarının az olması gibi konular yer almaktadır (104).

---

(103) For see BELSHAW "Cooperative Credit" Proceedings of the International Conference on Agricultural and Cooperative Credit, Cilt. 1. (California: 1952), s. 371-372.

(104) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi...., s. 22.

Ayrıca, tarım üreticilerinin arasında kooperatifçilik fikrinin gelişmesinin uzun bir süreye bağlı olması, kredi olanaklarının yetersizliği, kredi örgütlerinin iyi örgütlenmemiş olmaları, ve kredilerin geri ödeme oranlarının düşük olması gibi nedenler, kooperatifler aracılığıyla kredi sağlanmasının yaygınlaşmamasında etkili olmaktadır.

Genel olarak, üretim kredilerini etkin bir biçimde kullanabilen tarım üreticilerinin çoğunlukta bulunduğu ülkelerde ve bölgelerde, kooperatifçiliğin başarıya ulaştığı görülebilmektedir (105). Bu nedenle, kredilerin etkin bir biçimde kullanılamaması, gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik için en önemli engeli oluşturmaktadır. Ayrıca, söz konusu ülkelerde, kredilerin geri ödeme oranlarının düşük olması nedeniyle, ticari bankalar, tarım sektörüne kolaylıkla kredi vermemektedirler. Böylece, bu ülkelerde kooperatifçiliğin ve kooperatifler aracılığıyla tarımsal kredilerin gelişmesi, kamu yönetiminin yardımını gerektirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, kooperatifler aracılığıyla verilen tarımsal kredilerin gelişebilmesi için, kamu yönetiminin önderlik yapması, yönetim, kontrol, teknik yardım ve mali güç konularında yardımcı olması ve tarım üreticilerinin eğitimine önem vermesi zorunlu olmaktadır. Kamu yönetiminin yaptığı mali yardımlar kooperatifler geliştikçe geri ödenebilir. Fakat, tüm bunları gerçekleştirmek için kamu yönetimi müdahalesinin gereğinden fazla olması, kooperatifleri gerçekte ortadan kaldırmakta, sadece isim olarak varolmalarına neden olmaktadır (106). Bu durumdaki kooperatifler bir tür kamu örgütü niteliğini taşımaktan öteye gidememektedirler.

(105) A. T. MOSHER, *A. g. e.*, s. 147

(106) T. Güngör URAS, Yılmaz KARAKOYUNLU, Tarım Kredisi Sorunu, DPT Yayın No. 775-İPD. 270. (Ankara: Nisan 1969), s. 13.

iii.Özel Örgütler.

Bu gruba,özel sermaye sahipleri tarafından anonim şirket biçiminde kurulmuş ve çalışma alanlarından biri tarımsal kredi olan örgütler girmektedir.Bu tür örgütlere örnek olarak,ipotek bankaları,ticari bankalar,tasarruf sandıkları ve sigorta şirketleri gibi örgütler gösterilebilmektedir.

Ticari bankalar,uzun vadeli kredilerden çok,kısa vadeli kredilerle tarım üreticilerine yardımcı olmaktadır.Fakat,bu bankalar,ticaret ve sanayi sektörlerine sağladıkları kredilerden daha fazla kâr elde ettikleri için,tarım sektörüne daha az kredi vermektedirler.Ayrıca,bu örgütlerin uyguladıkları faiz oranları oldukça yüksek olmaktadır.Bunun dışında yukarıda yer alan öteki örgütler,sadece ipotek karşılığında tarım sektörüne kredi sağlamaktadırlar.

iv.Merkez Bankaları.

Birçok gelişmekte olan ülkede merkez bankaları,tarımsal kredi uygulamalarını geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar.Merkez Bankaları tarımsal kredilere,tarımsal kredi örgütlerini finanse etmek ve tarımsal senetlerin reeskontunu yapmak biçimlerinde katkıda bulunmaktadır(107).

Günümüzde bile,bir ülkenin tarım sektörü açısından,örgütlerce sağlanan krediler kadar,bireylerin sağladıkları tarımsal krediler de önemli olmaktadır.Bir tarım üreticisi için,birden fazla kredi kaynağının bulunması,üreticiye seçim olanağı sağladığı gibi,kredi örgütleri arasında da bir rekabet ortamı oluşturmaktadır.Bu rekabet ise,üreticilere çok zaman yarar sağlayabilmektedir.

3.Tarımsal Kredi Türleri.

Tarım sektöründe kredilerin,genel olarak ya üretken a-

(107) İbrahim AKSÖZ,Zirai Kredi...,s.24.

maçlarla ya da tüketim amacıyla talep edilmekte olduğunu daha önce belirtmiştik. Üretken amaçlarla talep edilen krediler, birkaç açıdan bazı türlere ayrılmaktadır. Bunlar genel olarak, kredinin süresine, amacına, gösterilen karşılıklara, krediyi alanlara ve kredi verenlere göre farklı biçimlerde yapılan sınıflandırmalar olmaktadır (108).

a. Sürelerine Göre Tarımsal Krediler.

Tarımsal kredilerin sürelerine göre sınıflandırılmasının bazı sakıncaları olmasına karşın, oldukça sık kullanılmaktadır. Süreleri, ya da başka bir deyişle vadeleri açısından tarımsal krediler, kısa, orta ve uzun vadeli olarak üç grupta incelenmektedirler.

i. Kısa Vadeli Tarımsal Krediler.

Bu gruptaki krediler, kısa sürede, en çok bir yıl içerisinde sonuç verecek yatırımların finansmanında kullanılan kredilerdir. Bunlar en çok bir yıl süreli olarak alınırlar ve saptanan süre sonunda geri ödenirler. Kısa vadeli krediler genel olarak dört amaçla talep edilmektedirler (109). Bunlar ilk olarak, tarım işletmesinin işletme giderlerinin finansmanı amacıyla, ikinci olarak, işletme ailesinin geçim giderlerinin karşılanması, üçüncü olarak, süresi dolan eski borçların ödenmesinde ve son olarak, elde edilen ürünlerin pazarın uygun olduğu zamanda pazarlanmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Kısa vadeli krediler, genellikle işletme sermayesini arttırmak amacıyla açılmaktadır. Böylece bu krediler üretimde kullanılan girdilerin satın alınmasında, işçilik giderlerinin karşılanmasında, besi hayvanlarının satın alınmasında, bina, makina ve

(108) A. g. e. s. 27.

(109) FAC, Cooperative Thrift, Credit and Marketing in Economically Underdeveloped Countries. (Roma:1961), s. 33.

araç ve gereçlerin tamir ve bakım masraflarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Bu kredileri yukarıda sıralanan amaçlarla kullanan üreticiler, iki konuya önem vermek zorundadırlar(110).

İlk olarak üretici, işletme giderlerinin finansmanında sadece kısa vadeli kredilere bağlı kalmamalı, kendi tasarrufları ile işletme sermayesini arttırmaya çalışmalıdır. Başka bir deyişle, krediler üreticinin işletme sermayesini oluşturmaktan çok, bu sermayeyi tamamlamaya yönelmelidirler. İkinci olarak, bu krediler, en çok bir yıl içerisinde üretim artışı sağlayabilecek işlerde kullanılmalıdır. Örneğin, hasattan hemen sonra ödenecek kredi tohum ve gübre satın alınmasında kullanılmalıdır.

Kısa vadeli krediler, orta ve uzun vadeli kredi gerektiren alanlarda kullanılması durumunda, üretim ve gelir artışı uzun bir sürede sağlanabileceğinden, üretici aldığı krediyi geri ödemede güçlük çekmektedir. Ayrıca, üretici kısa vadeli kredilerde daha çok faiz ödemek durumunda kalmaktadır. Geri ödeme zamanının, gelir artışının sağlanmasından daha önce olması durumunda üretici aldığı krediyi eski gelir düzeyinde geri ödemek zorunda kalmaktadır(111).

Tarım sektöründe, ürünlerin elde edilmesi genellikle mevsimlere bağlı olduğundan, üreticiler arada geçen süre içerisinde geçim giderlerini, ya daha önceki tasarruflarından ya da aldıkları kredilerden karşılanmak durumunda kalmaktadırlar. Geçim giderlerinin karşılanması amacıyla alınan krediler, fazla olmamalı ve işletmenin yıllık gelirinden yapılan tasarruflarla ödenmelidir. Alınan kredi, bu biçimde geri ödenmezse işletmenin finansman durumu bozulmaktadır.

Bazı durumlarda, tarım üreticileri birikmiş borçlarının öde-

---

(110) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi.....,s.28.

(111) İbrahim AKSOZ, " Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve..."

mek için,kısa vadeli kredileri kullanmak zorunda kalmaktadırlar (112).Bu durum gelişmekte olan ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır.Tarım üreticileri,kredi örgütlerinden aldıkları kredileri geri ödemek için bazen tüccarlara ve başka bireylere borçlanmaktadır.Söz konusu durumun ortaya çıkmasının nedenleri,tarım sektörünün yeterince gelişmemiş olmasına bağlı olmaktadır.Üretimin geniş çapta doğal koşullara bağlı olması nedeniyle,üreticiler bazen bekledikleri gelirleri elde edememekte ve aldıkları kredileri,kendi tasarrufları ile zamanında geri ödeyememektedirler.Üretim miktarının ve fiyatların düşük olduğu,hastalık ve doğal afetlerin ortaya çıktığı dönemlerde bu amaçla borçlanmak olağan karşılanırsa da,bu yolun alışkanlık haline gelmemesi gerekmektedir.

Tarım üreticilerinin elde ettikleri ürünleri,fiyatların uygun olduğu zamanda pazarlayabilmeleri,onların finansman durumları ile yakından ilişkili olmaktadır.Üreticiler bu amaçla kredi aldıkları durumlarda,zorunlu giderlerini kredi ile karşılayarak,ürünlerini fiyatların uygun olduğu zamana kadar bekletebilmekte ve böylece fiyatların yükselmesinden doğacak kazancı elde edebilmektedirler(113).

ii.Orta Vadeli Tarımsal Krediler.

Bu tür tarımsal krediler,yapılan yatırımların bir yıldan dört,beş yıla kadar bir süre içerisinde gelir artışı sağlayabileceği durumlarda kullanılmakta ve genellikle bir ile beş yıl arasında vadeli olmaktadır(114).

Orta vadeli tarımsal krediler,toprak geliştirilmesi,sulama sistemlerinin kurulması,meyvalık ve sebzeliklerin düzenlenmesi ve denizlik hayvan,makina ve araç-gereç satın alınması ama-

(112)İbrahim AKSOZ,Zirai Kredi.....,s.28.

(113)FAO,Agricultural Credit Through....s.29.

(114)A.g.e.,s.34.

ciyla kullanılmaktadır. Bu tür yatırımların üretim ve gelir artışı sağlamaları için bilindiği gibi, en az birkaç yıl beklemek gerekli olmaktadır.

Bu gruptaki kredilerde, alınan kredi satın alınan araç, girecin ya da yapılan yatırımın verimli olduğu süre içerisinde geri ödenebilmelidir. Bu açıdan, orta vadeli kredilerde vadenin saplanması oldukça güç olmaktadır. Vadenin belirlenmesinde en iyi yöntem, çiftçinin ödeme yeteneğinin ve yapılan yatırımların sağlayacağı gelir akışının temel alınması olmaktadır.

iii. Uzun Vadeli Tarımsal Krediler

Tarım sektöründe, uzun vadeli krediler genellikle, taşınmaz malların satın alınmasında ve gelir artışı sağlaması için uzun süre beklenmesi gerekli olan yatırımların finansmanında kullanılmaktadır (115). Tarım işletmelerinde yeni binalar yapılması ve üretim tekniklerinin sürekli olarak geliştirilmesi, uzun dönemde önemli gelir artışları yaratabilmektedir. Uzun vadeli krediler bu amaçlarla kullanıldığı zaman, gelir artışı genellikle kredi maliyetinden çok daha yüksek olmaktadır.

Bazı durumlarda, tarım üreticileri, eski borçların ödenmesi için uzun vadeli tarımsal kredilere başvurmaktadırlar. Bu nedenle, bu tür krediler uzun vadeli kredilere oranla, vadeleri ve koşulları uygun olmayan kısa vadeli kredileri geri ödemek amacıyla kullanılmaktadır. Böyle bir durumda, uzun vadeli kredilerin, kısa vadeli borçların ödenmesinde kullanılmasının çiftçiye bazı açılardan yararı olmaktadır. Uzun vadeli kredilerin bu amaçla kullanılması bir yönden ödeme süresini uzatarak işletmenin o andaki yükünü azaltırken, bir başka yönden, faiz masraflarını azaltmakta-

(115) E. O. HEADY, H. R. JENSEN, Farm Management Economics, (New York: 1954), s. 607.

dir. Çünkü, genellikle uzun vadeli kredilerde faiz oranı daha düşük olmaktadır(116).

Uzun vadeli kredilerde vade, çok zaman beş yıldan daha uzun olmaktadır. Tarım üreticilerinin bu tür kredilerde, aldıkları kredi miktarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Alınan kredinin, işletmenin sağlayacağı kâr ile ödenemediği durumda, işletme sermayesini kaybedebilmektedir. Kredi taksitleri, işletmenin gelirden, üretim giderleri ve ailenin geçim giderleri ayrıldıktan sonra kalan gelirden ödenebilmelidir. Çok zaman, yıllık gelirden bu giderler ayrıldıktan sonra fazla bir miktar kalmayacağı için, bu tür kredilerde yıllık taksit miktarlarının düşük ve vadenin uzun olması gerekmektedir.

Tarım işletmelerinin gelirleri, doğal koşullara bağlı olarak yıldan, yıla değişiklikler gösterdiğinden, üreticilerin iyi ürün yıllarında daha fazla ödeme bulunmaları, kötü ürün yıllarındaki ödeme güçlüklerini azaltacaktır. Ayrıca, gerek kredi örgütleri ve gerekse üreticiler açısından en iyi yol, üreticinin kısa, orta ve uzun vadeli kredi gereksinimlerinin bir arada incelenerek, üreticinin ödeme yeteneğine göre bir ödeme plânı hazırlanmasıdır.

b. Amaçlarına Göre Tarımsal Krediler.

Tarımsal krediler amaçlarına göre, üretim kredileri, taşınmaz mal kredileri ve kooperatiflere açılan krediler olarak, üçe ayrılarak incelenmektedirler.

i. Üretim Kredileri.

Bu tür krediler, tarım işletmelerinin işletme sermayelerini arttırmak amacıyla alınan kredilerden oluşmaktadır(117)

(116) A. g. e., s. 609.
(117) A. T. MOSHER, A. g. e., s. 141

Alınan üretim kredileri tohum,yem ve gübre satın alınması,işletmenin zorunlu giderlerinin karşılanması,besi ve iş hayvanlarının satın alınması,ürünlerin depolama giderlerinin karşılanması ve araç,gereç ve makina satın alınması gibi konularda kullanılmaktadır.

ii.Taşınamaz Mal Kredileri:

Bu krediler,tarım işletmelerinin çiftlik sermayesini (sabit sermaye)arttırmak amacıyla kullanılan uzun vadeli krediler olmaktadır.Taşınamaz mal kredileri toprak satın alımı,bina yapımı, ve satın alımı,toprak geliştirilmesi ve sulama sistemlerinin kurulması gibi konularda kullanılmaktadır(118).

iii.Kooperatiflere Açılan Krediler.

Bu krediler,her tür tarım kooperatiflerine açılan kredilerden oluşmaktadır.Kredi örgütlerinin kooperatiflere verdiği uzun vadeli krediler,krediyi alan tarım kooperatifinin türüne ve amaçlarına bağlı olarak kullanılmaktadır.

c.Gösterilen Karşılıklara,Kredi Kaynaklarına ve Borç Alanlara Göre Tarımsal Krediler.

Yukarıda sözünü ettiğimiz biçimde,tarımsal krediler vadelerine ve amaçlarına göre sınıflandırıldıkları gibi,gösterilen karşılıklara,kredi kaynaklarına ve borç alanlara göre farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır(119).

Gösterilen karşılıklara(teminatlara)göre tarımsal krediler,teminatlı ve teminatsız olarak iki grupta incelenmektedir. Burada,karşılık olarak tarım işletmesinin taşınamaz malları ve

(118) İbrahim AKSOZ,Zirai Kredi.....,s.30-31.

(119) Tarımsal Kredilerin sınıflandırılmaları konusunda Bkz.Fritz NEUMARK,Ekonomi Politikası Dersleri,Çev.Sabri ÜLGENER,Turgut TÜKEL(İstanbul:1945),s.271-276. İbrahim AKSOZ,Zirai Kredi.....,s.31-34.

işletme sermayesine ait mallar kabul edilmektedir. Ayrıca taksitli alışverişlerde, satın alınan mallar karşılık olarak kabul edilebilmektedir.

Talep edilen karşılık miktarı, kredi örgütünün izlediği politika ile, kredi alan üreticinin mali durumuna göre değişmektedir. Kısa vadeli kredilerin bazan karşılıksız olarak verilmesine karşın, uzun vadeli krediler çok zaman, taşınmaz mal ipoteği karşılığında verilmektedir.

Kredi kaynaklarına göre tarımsal kredilerin sınıflandırılmasında, akrabalardan, özel bireylerden, tüccarlardan, kooperatiflerden, ticaret bankalarından ve kredi örgütlerinden sağlanan krediler biçiminde farklı türler söz konusu olmaktadır.

Tarımsal kredilerin borç alanlara göre sınıflandırılmasında ise, bitki yetiştirenlere, hayvan yetiştirenlere, bitki ve hayvan yetiştirenlere ve özel gruplara açılan krediler biçiminde farklı kredi türleri ortaya çıkmaktadır.

4. Tarımsal Kredilerin Kullanılması ve Faiz:

a. Uygun Koşullarla Kredi Sağlanma Zorunluğu.

Alınan kredinin, işletmenin gelişmesine ve tarım üreticisinin yaşama düzeyinin yükselmesine yardımcı olabilmesi için, uygun koşullarla sağlanabilmesi ve etkin bir biçimde kullanılabilmesi gerekmektedir (120). Bu konuda üreticinin bilgisi, yeteneği, ilgili örgütlerle işbirliği düzeyi ve itibar durumu etkili olmaktadır. Kredi ile sağlanan yabancı sermayenin işletmeye yük olmaması için de, ödeme koşulları ve faiz oranının uygun olması

---

(120) İbrahim AKSOZ, "Tarımsal Kalkınmada Kredinin Önemi ve Türkiye'deki Uygulama" Milli Produktivite Merkezi Dergisi, Cilt III, Sayı 7 (Ankara: Kasım, 1969)

ayrıca, işletmede sağlayacağı gelir artışı ile kendini ödeyebilmesi gerekmektedir. Üreticinin alabileceği kredi miktarı, onun öz sermaye durumu, işletmecilik yeteneği ve itibarı ile yakından ilişkili olduğundan üreticinin bu yönlerini güçlendirmesi gerekmektedir.

Barın üreticisi aldığı krediyi iki biçimde kullanmak durumundadır. Üretici bu krediyi, ya işletme giderlerini karşılamak için **yada** işletme sermayesini büyütmek için kullanacaktır. Kredi- nin işletmeye zarar vermemesi ve üreticinin yaşama düzeyini yükseltibilmesi için aşağıda sıralanan konulara dikkat gösterilmelidir (121).

i. Kredi gereksinimi iyi tahmin edilmeli ve öz sermaye ile orantılı olarak kredi alınmalıdır.

ii. Alınan kredi, taksidini ve faizini karşıladıktan sonra üreticiye ek bir gelir sağlayabileceği alanlara yatırılmalıdır.

iii. İşletme sermayesi yetersiz olan üretici, sermaye durumunu geliştirinceye kadar büyük yatırımlardan kaçınmalıdır.

iv. Krediyi geri öderken zorlukla karşılaşmamak için, işletme gelirleri gerçekçi bir biçimde tahmin edilmelidir.

v. Verim sağlamayacak harcamalar ve tüketim giderleri, kredi borçlarını ödemeye ayrılan gelirden karşılanmamalıdır.

vi. Uygun bir geri ödeme planı yapılmalı ve alınan kredinin vadesinin üretim sürecinin uzunluğu ile orantılı olması sağlanmalıdır.

vii. Barın ve kredi örgütleri ile işbirliği içerisinde çalışmaya çaba harcanmalıdır.

viii. Krediler sadece tek bir kredi örgütünden sağlanmalıdır.

ix.Son olarak,riski azaltmak için ürünler sigorta ettirilmelidir.

b.Kredinin Alınması ve Kullanılmasındaki Kurallar.

Tarımsal krediler,sınırlı sermaye ile çalışan tarım üreticileri için başvurulabilecek en önemli kaynaklardan birisi olmasına karşın,alınan kredilerin etkin bir biçimde kullanılması kolay olmamaktadır.Bu nedenle,bazı üreticiler aldıkları kredilerden büyük yararlar sağlarken,bazıları başarısızlığa uğramaktadırlar.

Tarımsal kredilerin,verimli bir biçimde kullanılabilmesi için,üreticinin kredi almaya karar vermeden önce bazı konuları incelemesi gerekmektedir.Kredinin alınması ve kullanılmasında önem verilmesi zorunlu konuları üç grupta toplayabiliriz.Bu konular şöyle sıralanabilmektedir(122).

i.İşletme için borçlanmanın doğru olup olmadığının ve borçlanma zamanınının saptanması.

ii.Borçlanılacak miktarın saptanması.

iii.Alınan kredinin kullanılış yerinin belirlenmesi,borcun ödenme biçimi ve vadesi.

i.İşletme İçin Borçlanmanın Doğru Olup Olmadığının ve Borçlanma Zamanınının Saptanması.

Bir tarım üreticisi için,kredi almadan önce önem verilmesi gereken ilk konu,borçlanmanın işletme için doğru olup olmayacağıının saptanmasıdır.Bu açıdan,üretici kredi almadan bazı konularda kesin kararlar verebilmelidir.İlk olarak,üreticinin aldığı kredinin sağlayacağı sermaye ile işletmede yapacağı yatırım,işletmenin gelirini arttırarak,yaşama düzeyini yüksel-

---

(122) İbrahim AKSÖZ,Zirai Kredi.....,s.81.

tebilecektir? İkinci olarak, yapılan yatırım sonucunda gelirden ortaya çıkan artış, maliyetlerdeki artış karşılığında sonra, geriye bir gelir kalacaktır?

Yukarıdaki soruların, yanıtlarına bağlı olarak, eğer alınan kredi, risk durumu göz önüne alınmak koşulu ile, işletmede daha iyi bir denge sağlar ve işletmenin net gelirini arttırırsa, borçlanmak doğru olacaktır. Başka bir deyişle, kredinin kullanılması sonucunda net gelirdeki artışın, kredinin ana parası ile faizini karşılığında sonra ek bir gelir sağlaması gerekmektedir. Kredinin yarar sağlayabilmesi için, gelirdeki artışın giderdeki artıştan fazla olması gerekmektedir. Eğer alınan kredi, gelir artışı ile karşılanamazsa borçlanmak yarar sağlamayacaktır.

Kredi alırken, borçlanma zamanında büyük bir önem taşımaktadır. Fiyatların devamlı olarak yükseldiği dönemlerde kredi almak yararlı olmaktadır. Çünkü böyle bir dönemde, üreticinin kredi sayesinde aldığı malların fiyatları, faiz oranından daha fazla artabilmektedir. Bu nedenle, genel fiyat düzeyinin yeni yükselmeye başladığı dönemde, borçlanmadan doğan risk düşük olmaktadır. Buna karşılık, fiyatların yükselmesinin sona erdiği dönemlerde, borçlanmanın doğuracağı risk artmaktadır. Böyle dönemlerde, üreticiler aldıkları kredinin faizini bile ödeyemeyecek duruma düşmektedirler.

ii. Borçlanılacak Miktarın Saptanması.

Alınacak kredi miktarı, işletmenin üretim kapasitesine, üreticinin işletmecilik yeteneğine, işletmenin sermaye durumuna, geçerli ve gelecekteki ürün fiyatlarına bağlı olmasına karşın, bölgeden, bölgeye farklılıklar göstermektedir. Bu açıdan, alınacak kredi miktarını saptarken, işletmenin büyüklüğü, toprağın verimliliği, işletmenin sermaye durumu, verimdeki ve fiyatlardaki değişme olasılığı gibi konular incelenmelidir.

Bazı kredi örgütleri verilecek kredi miktarını belirlerken, işletmenin değerini temel alarak, toplam işletme değerinin % 50-75'ine kadar borçlanmanın doğru olacağını kabul ederler (123). Bu nedenle, kredi örgütlerinin çoğu, verebilecekleri krediye bir sınır koymaktadırlar. Bu biçimde bir sınır konması, her zaman anlamlı olmamaktadır. Çünkü fiyatların düştüğü dönemlerde, üreticiler işletme değerlerinin yarısından daha küçük kredileri bile geri ödeyemedikleri halde, fiyatların yükseldiği dönemlerde, çok daha büyük kredileri kolaylıkla geri ödeyebilmektedirler. Bu nedenle, üreticiler alacakları kredi miktarını saptarken, sermayenin verimliliğini ve fiyat değişmelerinden doğabilecek riski göz önüne almalıdırlar. Fakat fiyatlardaki ve verimlilikteki değişimleri göz önüne alan üreticiler, çok zaman kredi maliyetinin, kredinin yaratacağı gelir artışına eşit olduğu noktaya kadar borçlanmak istememektedirler.

Borçlanılacak miktarın saptanmasında, marjinal maliyet ve marjinal gelir analizlerinden yararlanılmaktadır (124). Fakat sermayenin marjinal verimliliği ve faiz oranı karşılaştırılırken, tarım ve tarım dışı yatırımlar arasındaki farklılıklar göz önüne alınmaktadır.

Alınacak kredi miktarının belirlenmesinde, işletmenin ödeme kapasitesi önem kazanmaktadır. Ödeme kapasitesi, kaba olarak işletmede yapılabilen tasarruf miktarına bağlı olmaktadır. Verimlilikte ve ürün fiyatlarında ortaya çıkan düşmeler, işletmenin tasarruf miktarını etkileyebileceğinden, alınacak kredinin yaratacağı gelir artışı hesaplanırken sadece olağan koşulları değil,

---

(123) A.g.e., s. 82

(124) Borçlanılacak miktarın saptanmasında, marjinal maliyet ve marjinal gelir analizlerinden yararlanılması durumunda, tarım işletmesi sağlanan kredinin yarattığı marjinal gelir, kredinin marjinal maliyetine eşit olduğu noktaya kadar borçlanmaktadır.

verimlilik ve ürün fiyatı değişmelerini de göz önüne almak gerekmektedir. Eğer yapılan hesaplamalar sonucunda, elde edilecek gayri safi gelirden, işletme maliyetleri ve ailenin geçim giderleri düşüldükten sonra kalan miktar, kredinin yıllık taksidini ve yıllık faizini ödeyemiyorsa, alınan kredi üreticiye bir yarar sağlamayacaktır.

iii. Alınan Kredinin Kullanılış Yerinin Belirlenmesi, Borcun Ödenme Biçimi ve Vadesi

Sermaye gereksinimleri açısından, girişimler birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İşletmenin sermaye durumu ve üretime ayrılacak sermaye miktarı, girişim konusunun seçimini etkilemektedir. Bu konuda karar verilirken, işletmenin öz sermayesi yanında, kredi ile sağlanabilecek yabancı sermaye miktarı da göz önüne alınmaktadır.

İşletmede kullanılan üretim tekniği de, üretim maliyetleri ve kredi ile ilgili kararları etkilemektedir. Çünkü üretim tekniği değiştiğinde, maliyetler de değişmektedir. Maliyetleri en düşük düzeyde tutmak için, en ekonomik üretim yönteminin ve tekniğinin seçilmesi gerekmektedir.

Alınacak kredinin geri ödenmesi açısından, girişimin büyüklüğü de önemli olmaktadır. Üreticiler marjinal gelir, marjinal maliyetten büyük olduğu sürece borçlanmaya devam etmekte ve marjinal gelir, marjinal maliyete eşit olana kadar girişimi büyütme-ye çalışmaktadırlar. Bu durumda, marjinal gelir marjinal maliyet eşitliği, girişimin büyüklüğü ve kârlı olarak alınabilecek kredi miktarının saptanmasına yardım etmektedir.

Üretim sürecinin uzunluğu ve risk durumunda kredi kararlarını etkilemektedir. Özellikle, ancak kendisine yeterli küçük aile işletmelerinde, ilerideki yıllarda elde edilecek üretim miktarının kesin bir biçimde kestirilememesi, verilecek kararlar üzerin-

de etkili olmaktadır. Bu nedenle, ancak kendisine yeterli geliri elde edebilen üreticiler, riskten kaçınmalıdır. Çünkü gelirdeki herhangi bir düşüklük, üreticiyi daha güç duruma düşürebilmektedir. Aynı biçimde, sınırlı sermaye ile çalışan üreticiler, gelir elde etmek için uzun süre beklemeyi gerektiren yatırımlar yerine daha kısa sürede gelir getiren yatırımları tercih etmelidirler.

Bir tarım işletmesinin, en yüksek kârı sağlamak ve toprağın verimliliğini korumak için, çeşitli ürünleri yetiştirmek, veya çeşitli girişimlere yer vermek zorunda olması nedeniyle, aldığı kredileri işletme gelirini en çok arttıracak alana yatırması gerekmektedir. Alınan kredinin kullanılacağı yerin saptanmasında fırsat maliyeti ya da eşit marjinâl getiri kurallarından faydalanılmaktadır. Bu kurallardan yararlanılarak alınan kredinin her bir birimi en yüksek getiriyi sağlayacağı alana yatırılmalıdır (125).

Alınan kredilerin geri ödenme biçimi ve vadeleri açısından tarım sektöründe kullanılan krediler, tarım dışı sektörlerdeki kredilerden önemli farklılıklar göstermektedir. Tarımda kredinin bazan tamamının belirli bir süre sonunda, bazanda taksitler biçiminde ödenmesi istenmektedir. Ayrıca, belirli durumlarda taksit ödemeleri, kredinin alınmasından birkaç yıl sonra başlamaktadır (126).

Kredinin kullanılacağı alanın saptanmasında, geri ödeme süresinin uzunluğuda önemli olmaktadır. Ödeme süresi, biraz güven payı ile yatırılan kredinin sağlayabileceği gelir artışı ile ödenebilecek kadar uzun olmalıdır. Ayrıca, ödeme plânı, kredinin

(125) Fırsat maliyeti konusunda Bkz. A.K. JASGUPTA, D.W. PEARCE, Cost Benefit Analysis: Theory and Practice, MacMillan. (London: 1973), s. 48-49. E.J. MISHAN, Cost Benefit Analysis, George Allen and Unwin, (London: 1972), s. 71-78. Eşit Marjinâl getiri konusunda Bkz. E.J. MISHAN, A. p. e. s. 49-50

(126) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi....., s. 94.

sağlayacağı gelir artışının akımına uymalıdır. Böylece, üretici, krediyi geri ödemek için ürününü düşük fiyatla satmak zorunda kalmamalıdır. Yukarıda sözü edilen uyumun sağlanması, özellikle tarım ürünleri fiyatlarındaki mevsimlik dalgalanmalara karşı üreticilerin korunması açısından önemli olmaktadır.

c. Parasal Kredilerde Faiz

i. Faiz Oranını Etkileyen Nedenler.

Faiz bilindiği gibi, kredi alan kişinin aldığı krediyi kullanması karşılığında, kredi örgütüne, ya da kredi veren kişiye ödediği bedel olmaktadır. Başka bir deyişle, faiz sermayenin belirli bir süre kullanılmasının karşılığıdır.

Parasal kredilerde faiz oranını etkileyen faktörler, genel olarak üç grupta toplanabilmektedir. Bunlar ilk olarak, kredinin teknik yapısı, ikinci olarak, kredi örgütünün izlediği politika ve son olarak, ekonomik, sosyal ve politik etkenler biçiminde özetlenebilmektedir (127).

Kredinin konusu, vadesi, miktarı, gösterilen karşılığın değeri, sermaye ve para piyasalarının durumu ve bunların iyi örgütlenip, örgütlenmemiş olmaları, kredinin teknik yapısını oluşturmaktadır (128).

Bir tarım üreticisine kredi verilirken, kredinin hangi amaçla kullanılacağı, başka bir deyişle kredi konusunun, kredi örgütüne açık olarak bilinmesi gerekmektedir. Örneğin, elde edilen ürünlerin pazarlanabilmesi için verilecek kredi ile, toprak geliştirilmesi için verilecek kredinin faiz oranının farklı olması zorunlu olmaktadır.

(127) A.g.e., s. 35

(128) Chegut M. RAYMOND, "Zirai Kredi İkrizatında Faiz Haddi Politikası" Ziraat Bankası, Not Dergisi, Cilt 2, s. 7.

Tarımsal kredilerde, kısa vadeli kredilerin faiz oranı, genellikle uzun vadeli kredilerden daha yüksek olmaktadır. Uzun vadeli kredilerde faiz oranının düşük olmasının nedenleri, bu tür kredilerde birim başına düşen maliyetlerinin az oluşu, kredinin genellikle karşılıklı olarak verilmesi ve üreticilerin uzun vadeli kredilere yüksek faiz ödeyememesi gibi konulardan oluşmaktadır. Bunlarla beraber, sermaye piyasasının gelişmemiş ve kredi olanaklarının yetersiz olduğu durumlarda, faiz oranı yüksek olabilmektedir.

Dağınık, küçük tarım üreticilerine verilen kredilerde, yönetin maliyetlerinin yüksek olması ve geri ödemelerin zamanında yapılmaması ve bunların geri toplanmasının güç olması nedenleriyle, faiz oranı daha yüksek olmaktadır. Bu nedenle, bazı kredi örgütleri verilen kredilerin miktarına göre, faiz oranı uygulamaktadırlar.

Kredi örgütleri, katlandıkları riskin karşılığını alabilmek için bazan, gösterilen karşılığın değerine bağlı olarak değişen faiz oranları uygulamaktadırlar. Örneğin, ipotek karşılığı verilen bir krediye, daha düşük bir faiz uygulanabilmektedir.

Son olarak, sermayenin kıt olduğu, geri ödemede riskin fazla olduğu ve kredilerin geri toplanmasının fazla masraflı olduğu bölgelerde ve ülkelerde, faiz oranı genellikle daha yüksek olmaktadır.

Tarımsal kredilerde, kredi örgütünün izlediği politika da faiz oranı üzerinde etkili olmaktadır. Tarımsal kredilerde, kredi veren örgütün sermaye durumu ~~uygulan~~ faiz oranı ile yakından ilişkili olmaktadır. Kredi örgütü, daha fazla gelişmek ve kaynaklarını güçlendirmek amacı ile faiz oranını yüksek tutabilmektedir. Ayrıca, bazı kredi örgütleri sürekli olarak kendileri ile çalışan üreticiler için daha düşük bir faiz oranı uygulaya-

bilmektedirler(129).

Son olarak,tarımsal kredilerdeki faiz oranı,bazı ekonomik,sosyal ve politik etkenler tarafından etkilenmektedir.Genel ekonomik politika içerisinde,tarımsal kredilerdeki faiz oranı tarım politikasının en önemli araçlarından birisi olmaktadır.Tarımsal üretimi istenilen biçimde düzenlemek için,tarımsal kredilerden /faiz ve oranlarından yararlanılabilmektedir.Bir sektörü verilen kredileri arttırmak ve düşük bir faiz oranı uygulamak yoluyla özendirme ve bu sektörün hızla gelişmesini sağlamak çok zaman mümkün olmaktadır(130).

Faiz oranlarının belirlenmesinde sosyal faktörlerde etkili olmaktadır(131).Devlet ve kredi örgütleri kredi talep edenlerin durumlarını,sosyal amaçları açısından önemli gördükleri ve ilgi çekici buldukları zaman,bunlara daha düşük faiz oranları uygulayabilirler.Tarımsal kredilerdeki faiz oranları kamu yönetimlerinin,tarım sektörüne verdikleri öneme ve tarımın ülke ekonomisindeki yerine bağlı olarak değişmektedir.Ülke içerisinde uygulanan para politikası da,tarımsal kredilerdeki faiz oranı üzerinde etkili olmaktadır.Aynı biçimde,Merkez Bankalarının re-eskont oranlarında yaptığı değişiklikler,tarımsal kredilerdeki faiz oranını etkilemektedir.

ii.Tarımsal Kredilerde Faiz Miktarının Hesaplanma Biçimleri.

Tarımsal kredilerde faiz miktarı,üç yöntemle hesaplanmaktadır.Bunlar,ana borç üzerinden faiz miktarının hesaplanması,kalan borç üzerinden faiz miktarının hesaplanması ve iskonto

---

(129) İbrahim AKSÖZ,Zirai Kredi....,s.36.

(130) W.Arthur LEWIS,Development Planning,The Essentials of Economic Policy,Unvin University Books.(London:1966),s.56.

(131) Chegut M.RAYMOND,A.g.m.

yöntemi ile faiz miktarının hesaplanması biçimlerinde olmaktadır (132).

Ana borç üzerinden faiz miktarının hesaplanması yönteminde, ana borç miktarı temel olarak alınmaktadır. Burada taksitle ödemeler ve borcun gerçek vadesi göz önüne alınmamaktadır. Örneğin tarım üreticisi, 100 TL. kredi almışsa ve faiz oranı yıllık % 20 ise, krediyi üç ay sonunda ödese ~~de~~ 20 TL., bir yıl sonunda ödese ~~de~~ 20 TL. faiz ödemektedir. Bu durumların birincisinde gerçek faiz oranı yıllık % 80 olurken, ikincisinde yıllık % 20 olmaktadır.

Kamu yönetimince yönetilen kredi örgütlerinde bu yöntem uygulanmamaktadır. Fakat çok zaman tüccarlar ve özel bireyler, verdikleri kredilerde bu yöntemle faiz miktarını hesaplamaktadırlar.

Kalan borç miktarı üzerinden faiz hesaplanması yönteminde, kredinin taksitleri ve gerçek vade göz önüne alınmakta ve faiz sadece kalan borç üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin, tarım üreticisi 100 TL. krediyi yıllık % 20 faiz ile almışsa ve kredinin ilk yarısını altıncı ayın sonunda, kalan yarısını da yılın sonunda öderse, ilk taksit için 5 TL. ikinci taksit için ise 10 TL. faiz ödeyecektir. Bu durumda üretici borcun tamamına 15 TL. faiz ödediği için, faiz miktarı ana paranın % 15 i kadar olmaktadır. Kamu yönetimince yönetilen kredi örgütlerinde, genellikle bu yöntem uygulanmaktadır.

İskonto yönteminde ise, verilen kredinin faizi başta hesaplanarak ana paradan düşülmektedir. Bu yöntem birçok kredi türünde uygulanmaktadır. Burada, üreticinin yıllık % 20 faiz oranı ile 100 TL. kredi aldığını varsayarsak, faiz peşin olarak alınacağından üreticiye 100 TL. yerine, 80 TL. verilecektir. Fakat bura-

da ele geçen 80 TL.'na karşılık 20 TL. faiz ödenmiş olduğu için, gerçek faiz oranı yıllık % 25 olmaktadır. Üreticinin eline geçen 80 TL. na , yıllık % 20 faiz ödemesi için, faiz miktarının 16 TL. olması gerekmektedir.

5. Kontrollü Tarımsal Kredi

Daha önce belirtildiği gibi, tarımsal kredilerin amacı, tarım üreticilerinin sermaye eksikliklerini tamamlayarak, gelirlerini arttırmak ve daha iyi bir yaşama düzeyine ulaşmalarına sağlamaktır. Fakat, tarım üreticilerinin gelirlerini arttırabilmek için sadece sermaye eksikliğinin tamamlanması yeterli olmamaktadır. Bunun nedeni, işletme gelirlerinin arttırılabilmesi için, sermaye dışında, üreticilerin bilgi düzeyinin, işletmelerin örgütlenmelerinin ve üreticilerin işletmecilik yeteneklerinin geliştirilmesinin gerekli olmasıdır (133).

Gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal kredilerin üretimin arttırılmasında etkili olmamasının nedenleri, verilen kredilerin yetersizliği, üreticilerin bilgi düzeylerinin düşüklüğü, kredi örgütleri ve üreticiler arasındaki işbirliğinin yetersizliği olmaktadır. Geleneksel kredi politikasının yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde, kredi örgütleri sadece verdikleri kredilerin geri ödenme olasılıklarını düşünmektedirler. Bu ülkelerde kredi örgütleri, tarım üreticilerinin eğitimi, işletmelerin yeniden örgütlenmesi ve kredilerin kullanım yerlerinin denetlenmesi gibi önemli konularla ilgilenmemektedirler.

Gelişmekte olan ülkelerde kredi verilirken, üreticinin üretim ve gelir düzeyi göz önüne alınmadığı ve kredide sadece karşılık arandığı için, etkin bir kredi uygulamasına geçilememek-

---

(133) FAO, New Approach to Agricultural... s.12-14.

tedir. Ayrıca, kredilerin geri ödeme koşulları, üreticilerin gelirlerine uygun olmayıp, sabit taksitler uygulanmaktadır. Bu tür ülkelerde, kredilerin üreticilerin gereksinimleri oranında verilmemesi ve verilen kredilerin kullanım yerlerinin denetlenmesi nedeniyle, krediler yarardan çok zarar doğurabilmektedir.

Tarımsal kredilerin, gelişmekte olan ülkelerdeki tarım üreticilerince etkin bir biçimde kullanılmaması nedeniyle, kontrollü tarımsal kredi uygulaması ortaya çıkmıştır (134). Kontrollü tarımsal kredi, tarım üreticisine kredinin yanında teknik bilgiyi de veren, kredinin üretimin arttırılmasında kullanılması ile üreticinin gelir miktarını yükseltmesini sağlayan, bir kredi türü olmaktadır (135).

Kontrollü kredinin temel amacı, üreticinin aldığı kredi etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır. Bu nedenle kontrollü kredi, üreticiye kredi, teknik yardım ve üretimi denetleme hizmetlerinin bir arada götürülmesini gerektirmektedir.

Tarımsal gelişmenin sağlanabilmesi için bilindiği gibi, tarımsal yayım, tarımsal kooperatifçilik, tarımsal kredi ve tarım ürünleri pazarlama hizmetlerinin birbirlerini tamamlayacak biçimde, üreticiye ulaştırılması gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarım üreticilerinin eğitimi büyük bir önem kazanmaktadır. Söz konusu ülkelerde tarımsal krediler, ancak üreticilerin aldıkları kredileri, üretimi arttırıcı yatırımlarda ve tarımsal üretim tekniklerinin geliştirilmesinde nasıl kullanabileceklerini öğrendikleri ve uyguladıkları zaman yararlı olmaktadır (136). Bu nedenle, kamu yönetiminin tarım üreticilerinin eğitimine önem vermesi ve yayım örgütleri arasında işbirliği sağlanmasına çalış-

(134) A. g. e., s. 5.

(135) T. C. Z. B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında T. C. Ziraat Bankası 1923-1973. (Ankara: 1973), s. 193.

(136) FAO, Cooperative Thrift, Credit....., s. 32.

ması gerekmektedir. Bu zorunluluğa karşın özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal kredi ve tarımsal eğitim örgütleri birbirlerinden tamamen ayrı olarak çalışmaktadırlar.

Kontrollü kredi uygulaması, kredi hizmetinin yanısıra, işletmenin planlanması ve işletilmesi konularında, tüketicinin eğitilmesini de içermektedir (137). Başka bir deyişle, kontrollü kredi işletmenin yeniden örgütlenmesinde, yönetiminde, modern tarım tekniklerinin uygulanmasında ve üretilen ürünlerin değerlendirilmesinde üretici ile birlikte çalışılması anlamına gelmektedir.

Kontrollü kredide, işletme ve aile planları üretici ile kredi örgütünün görevlileri tarafından birlikte hazırlanmaktadır (138). Bu plânlarda işletmenin üretim kapasitesine göre, yapılacak işler, bitkisel üretim planı, işletmede yapılacak yenilikler ve üretim maliyetleri belirlenmektedir. Daha sonra, işletmenin kredi gereksinimi, eski borçların miktarı ve ödeme zamanı saptanmakta ve yeni borcun ödeme planı hazırlanmaktadır. Kısacası, üretimin ve kredinin planlanması üretici ve kredi örgütü tarafından birlikte yürütülmektedir.

Kontrollü kredide, kredinin alınışı, miktarı ve ödeme biçimi, geleneksel kredilerden farklı olmaktadır. Kontrollü kredide, kredi çok zaman işletmenin tüm kredi gereksinimi göz önüne alınarak, uzun vadeli işletme planına göre hazırlanan yıllık program ve bütçelere göre yürütülmektedir. Geri ödemede ise, sadece üreticinin ödeme kapasitesi göz önüne alınmaktadır (139).

Kontrollü tarımsal krediler, geleneksel kredilerin sağlayamadıkları bazı hizmetleri sağladıkları gibi, bazı açılardan üreticilere özel yararlar sağlamaktadırlar (140). İlk olarak, kontrollü

(137) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50....., s.194.

(138) A.T.NOSHER, A.p.e., s.145.

(139) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50....., s.194.

(140) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi....., s.106-107.

kredi, üreticilere teknik bilgiyi götürdüğü gibi, üreticilerin yaşama düzeylerini yükseltebilmektedir. Kontrollü kredi ile sağlanan teknik yardım, üreticinin modern tarım tekniklerini öğrenmesine, tarımsal işletmelerin yeniden örgütlenerek kaynakları daha iyi kullanabilmesine ve işletmenin getirinin yükseltilebilmesine yardımcı olmaktadır. İkinci olarak, kontrollü kredi uygulamasında, verilen kredide karşılıktan çok, üreticinin işletmecilik yeteneği göz önüne alındığından, karşılık gösterebilmeleri güç olan tarım üreticilerinde, kredi hizmetinden yararlanabilmektedir. Ayrıca, öteki kredi kaynaklarından yararlanamayan üreticilerin kontrollü krediden yararlanmaları mümkün olmaktadır. Bu tür kredi ile, üreticiler işletmelerinin planlanması ve yönetimi ile ilgili teknik yardımları alarak kazançlarını arttırabilmekte ve aldıkları kredileri geri ödeyebilmektedirler. Üçüncü olarak, kontrollü kredi sisteminde kredi, hazırlanan işletme plânlarına göre yeterli miktarda ve uygun zamanda verildiği ve kredi kullanımı denetlendiği için, üretimde etkin bir biçimde kullanılmakta ve üreticinin üretiminin artmasına yardımcı olabilmektedir. Dördüncü olarak, kredilerin zamanında geri ödenebilmesi ve geri ödemenin kolay olması, hem kredi örgütü, hem de üretici açısından önemli olmaktadır. Kontrollü kredi ile sağlanan teknik bilgi ve yapılan denetim sayesinde, üreticilerin aldıkları krediyi etkin bir biçimde kullanarak, zamanında geri ödemeleri sağlamaktadır. Ayrıca, ödeme planı üreticinin gelir durumuna göre esnek olarak hazırlandığı için, üretici borcunu kolaylıkla ödeyebildiğinden, kontrollü kredide geri ödenme oranı daha yüksek olmaktadır. Son olarak, kontrollü kredinin bir başka yararı da, bu sistemde yer alan yöresel uygulamalar ile üreticilerin eğitilmesi sağlanmaktadır. Kontrollü kredi, üreticiye modern tarım tekniklerini ve işletmecilik bilgisini götürdüğü için, kredi kullanmayan üreticilerde bundan yarar sağlayabilmektedirler.

Kontrollü kredide, örgütün amacı, işletme ve aile plânlarının hazırlanması ve uygulanmasında üretici ile işbirliği yaparak, işletmenin gelirini arttırmak ve çiftçinin yaşama düzeyini yükseltmek olmaktadır. Bu nedenle, kredi örgütünün görevlileri, tarla ürünleri, hayvancılık, makine ve mali planların hazırlanmasında üreticilere yardımcı olabilmektedirler. Başka bir deyişle, işletmede yapılacak işler, üretilecek ürünlerin seçimi, kullanılacak gübre miktarları, yetiştirilecek hayvanlar, yemleme biçimi, hastalık ve zararlılarla mücadele ve ürünlerin pazarlanması örgüt görevlileri ve üreticiler tarafından birlikte plânlanmaktadır (150).

Kredi örgütü görevlilerinin, daha önce sözü edildiği gibi, hazırlanan işletme planına göre verilen kredinin yerine harcanıp, harcanmadığını denetlemesi zorunlu olmaktadır. Sürekli olarak yapılan bir denetimle, verilen kredinin yerine harcanması sağlandığından, üreticinin krediyi tüketimde kullanması önlenerek, kredinin gelir artışı yaratması sağlanabilmektedir. Bunların dışında, kredi örgütü görevlilerinin, kooperatiflerin yer aldıkları bölgelerde, kooperatiflerin yönetimi ve geliştirilmesi konularında kooperatif yöneticilerine teknik yardımda bulunmaları büyük yararlar sağlamaktadır.

Kredi örgütü görevlileri, yukarıda sözü edilen hizmetleri sağlamak durumunda olduklarından, bunların tarımsal üretim konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaları, tarım sektörünün sorunlarına ilgi duymaları ve tarımda çalışmayı sevmeleri gerekmektedir. Ayrıca, bunların krediler ve kredilerin geri ödenmesi konularında bilgili olmaları zorunlu olmaktadır.

Kontrollü tarımsal kredi uygulamasında, çok sayıda uzman görevliye gereksinme duyulduğu için, kontrollü kredi örgütünü ve kredi uygulamasını genişletmeden önce görevlilerin yetiştiril-

mesine önem vermek ve örgütü yetişmiş görevli miktarı oranında genişletmek gerekmektedir.

Tüm bunların dışında, kontrollü kredi, kredi hizmetinin yanında, tarım üreticilerine teknik bilgiyi de getirdiği için pahalı bir kredi olmaktadır (142). Başka bir deyişle, kontrollü kredide iki tür maliyet bulunmaktadır. Bu maliyetlerin birinci türü, doğrudan kredi ile ilgili maliyetler olurken, ikinci türü, eğitim maliyetleri olmaktadır. Bunların ikisinde de tarım üreticisine yüklemek faiz oranını çok yükselteceği için, eğitim maliyetleri bir yardım biçiminde düşünülerek kamu yönetimince karşılanmaktadır. Kontrollü kredi, pahalı bir kredi türü olduğundan günümüzde tüm ülkelerdeki uygulamalar, kamu yönetimi eliyle gerçekleştirilmektedir.

---

(142) FAO, New Approach to....., s.9.

İK İ N C İ B Ö L Ü M :

TÜRK İYE TARIMININ FİNANSMANI VE

TARIMSAL KREDİ UYGULAMASI

I. TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI

A. GENEL OLARAK TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANI

Daha ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak ortaya konulacağı gibi, Türkiye Tarımında sermaye faktörü, öteki üretim faktörlerine oranla daha kıt olmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde tarımsal üretimdeki verimlilik düzeyinin düşük olması, genel olarak sermaye yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Tarımsal üretimin yapılabilmesi için bilindiği gibi, sadece toprak ve işgücü yeterli olmamaktadır. Bu üretim faktörlerinin yanında sermaye faktörüne gerek duyulmaktadır. Doğal kaynaklardan etkin bir biçimde yararlanmak, tarımsal yapıdaki bozuklukları ortadan kaldırmak, üretim tekniklerini geliştirebilmek ve üretim miktarı ile verimliliği arttırabilmek için, tarımda daha fazla sermaye kullanmak gerekmektedir(1).

Tarımsal üretimde kullanılan sermaye miktarını arttırabilmek için ise, sadece iki yol bulunmaktadır(2). Bunların birincisi,

(1) C.B. BAKER, "Limited Capital As a Restraint on Agricultural Development", Economic Development of Agriculture, The Modernization of Farming, Iowa State University Press. (Iowa:1965), s. 118-131.

(2) İbrahim AKSÖZ, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve..." Burada sözü edilen iki yolun dışında, tarım sektöründeki sermaye miktarı kamu yönetimince yapılan mali yardımlarla da arttırılabilir. Fakat, mali yardım konusu tarımsal fiyat ve destekleme politikası ve tarımsal kredi politikası ile ilgili olduğundan, ayrı bir başlık altında incelenmemiştir. Tarım sektörüne yapılan mali yardımlar konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz., Aykut HEREKMEN, Türkiye Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A., E.İ.T.İ.A. Yayın No.68/34 (Ankara:1969)

tarım işletmesinin elde ettiği gelirden yapılan tasarruflarla sermaye birikiminin sağlanması, ikincisi ise, işletme dışından yabancı sermaye sağlanması biçimlerinde olmaktadır. Başka bir deyişle, tarım işletmelerinin gerekli sermayeyi sağlayabilmeleri için, ya tarımda sermaye birikimi sağlanması, ya da dışarıdan tarımsal kredi sağlanması zorunludur.

Tarım sektöründe sermaye birikiminin sağlanabilmesi için, tarım işletmelerinin etkin bir biçimde çalışmaları ve net kazançlarının tasarruf yapabilecek kadar fazla olması gerekmektedir (3). Türkiye tarımı için bu koşul göz önüne alındığında, tarım sektörümüzün gereksindiği sermayeyi kendi içerisinde yaratması kesinlikle olanaksız **olmamasına** karşın, oldukça güç olmaktadır.

Ülkemizde, özellikle küçük aile işletmelerinde yapılan tasarruflarla, sermaye birikiminin sağlanmasının daha güç ve bazen da olanaksız olmasının nedeni, bu tür işletmelerin gelirlerinin üretici ve ailesine zorunlu harcamaları için bile yetmemesi olmaktadır.

Türkiye Tarımında yapılan bazı çalışmalarda (4), 1-30 Dekar arasında toprağa sahip olan tarım işletmelerinin yaşamalarına yetecek geliri elde edemedikleri, 31-200 Dekar arasında toprağı olanların ancak yaşamalarına yeterli geliri elde edebilecekleri ortaya konmuştur.

Tablo:1'e göre, ülkemizdeki tarım işletmelerinin % 96'sı

(3) Bilindiği gibi sermaye birikiminin sağlanabilmesi için temel koşul, elde edilen gelirin, bir bölümünün tasarrufa ayrılacak kadar fazla olmasıdır.

(4) Bu konudaki çalışmalara örnek olarak Bkz; DPT, Türki Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor 1, Yayın No. DPT-860-SPD-198 (Ankara:1970), TARIM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DAİRESİ, Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Araştırma, (Ankara:1967), Metin TALİM, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, T.Z.Y.M. Birliği Yayınları, (Ankara:34. Genel Kurul) s.112-131.

TABLO:1

Tarım Gelirleri Yeterlilik Durumu

Toplam Aile Sayısı.17441

	Ankete Katılan Toplam Aile Sayısına Oranı %
Tarım Geliri Yetmeyenler	52.1
Tarım Geliri Ancak Yetenler	43.7
Tarım Geliri Artanlar	4.2

Kaynak:DPT,Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor 1,Yayın No.DPT-860-SPD-198.(Ankara:1970),s.35.

ya kendilerine yeterli geliri elde edememekte,ya da ancak yeterli geliri sağlayabilmektedirler.Türkiye Tarımında 200 dekarın üzerinde toprağı olan üreticilerin tasarruf yapabildiğı varsayım-la,1950,1963 ve 1970 Tarım sayımı sonuçlarını incelersek,genel olarak aynı eğilimi saptayabiliriz.

TABLO:2

200 Dekarın Üzerinde Toprağı Olan İşletmeler

	200 Dekarın Üzerinde Toprağı Olan İşletme Sayısı(a)	Toplam İşletme Sayısı(b)	Toplam İşletme Sayısına Oranı a x100 b
1950 Tarım Sayımı	145,800	2,527,800	5,7
1963 Tarım Sayımı	115,137	3,100,850	3,7
1970 Tarım Sayımı	107,476	2,952,439	3,6

Kaynak:Mustafa KETEN,Tarım İşletmelerinin Yapısı,Yayın No.DPT: 1306-SPD:255(Ankara:Kasım 1971),s.76-80.

Tarım sektörümüzdeki işletmelerin çok küçük bir bölümünün,tasarruf yapabilecek kadar gelir sağlayabilmesi,sermaye birikiminin çok güç olduğunu ortaya koymaktadır.Ayrıca Tablo:2 de görüldüğü ve çalışmamızın daha ilerideki bölümlerinde incelene-

ceği gibi, 200 Dekarın üzerinde toprağı olan tarım işletmeleri sayısının, toplam işletme sayısına oranı yıllara göre azalan bir eğilim göstermektedir(5).

Türkiye Tarımında gerekli sermayenin elde edilmesi için, ikinci yol olan işletme dışından yabancı sermaye sağlanması olanakları da sınırlı olmaktadır(6).

Tarımsal üretimde genel olarak, risk ve belirsizliğin fazla ve kâr oranlarının düşük olması gibi özelliklerin(7) yanında, Türkiye Tarımında üretimin çok yaygın ve dağınık biçimde yapılması (8) ve örgütlenme güçlüğü, sermayenin tarım dışı sektörlerden, tarıma alması olasılığını azaltmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin genellikle tümünde olduğu gibi, ülkemizde de kamu yönetiminin tarıma sermaye akımını desteklemesi zorunlu olmaktadır. Böyle bir desteğin bulunmadığı durumlarda tarım üreticileri üretimlerini arttırmak için, gerekli sermayeyi sağlayamamakta veya birbirlerinden farklı kaynaklardan sağlanan sermayeye bağlı kalarak ödeme koşulları ve faiz oranları açısından uygun olmayan durumlarla karşılaşmaktadırlar(9).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılabilir olduğu gibi, tarım sektörüne gerekli olan sermayenin sağlanabilmesi için ya-

---

(5) Tablo:2-de görüldüğü gibi, 200 Dekarın üzerinde toprağı olan tarım işletmesi sayısının, toplam tarım işletmesi sayısına oranı, 1950 de % 5,7 iken, 1963 de % 3,7 ve 1970 de % 3.6 olmuştur.

(6) Buradaki sınırlılık, ileride ayrıntılı olarak inceleneceği gibi, uygun koşullarda yabancı sermaye sağlanması olanaklarıyla ilgili olmaktadır.

(7) Tarımsal üretimin özellikleri konusunda Bkz; F. NEUMARK, Ekonomi Politikası Dersleri, Cilt 1, Çev. Sabri F. ÜLGENER ve Turgut TÜKEL, (İstanbul:1945) s.195-200.

(8) Türkiye Tarımında üretimin çok yaygın ve dağınık olarak yapıldığının kanıtlanması için, tarım işletmesi sayısının göz önüne alınması yeterli olmaktadır. Gerçekten Türkiye Tarımında 3 milyondan fazla tarım işletmesi bulunmaktadır. Bkz; DİE, 1970 Tarım Sayımı Sonuçları ve Necati MUTLU, Tarım Kesiminde Kredilemenin Genel Görünümü ve Bazı Görüşler, PPT, SPD. (Ankara: Mart 1974)

(9) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No 227. (Erzurum:1972), s.19.

bancı sermayeye başvurmak zorunlu olmakta ve tarım sektörüne yapılacak sermaye aktarımını kamu yönetiminin desteklemesi gerekli olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye Tarımının finansmanında, kamu örgütlerinin sağladığı tarımsal krediler çok büyük bir önem taşımaktadır.

B. TARIMSAL KREDİ KAYNAĞI OLARAK BİREYLER

1. Bireylerce Sağlanan Krediler

Ülkemizde, tüm öteki ülkelerde olduğu gibi, tarımsal kredi kaynakları genel olarak, bireyler ve kredi örgütleri biçiminde iki ana gruba ayrılabilir. Bireyler

Türkiye Tarımında kredi hizmeti sağlayan bireyler arasında, akrabalar, aynı yörede yaşayan üreticiler, büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve esnaflar, faizci ve tefeciler sayılabilmektedir. Kredi örgütleri arasında ise, T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve Öteki Kredi Örgütleri yer almaktadır.

Türkiye Tarımında yapılan bazı araştırmalar tarımsal kredilerin, yaklaşık yarısının bireylerden sağlandığını ortaya çıkarmaktadır (10).

TABLO:3

<u>Kredi Kaynakları</u>	<u>%</u>
I. Örgütler	44,5
Banka	28,5
Koop.	16,0
II. Bireyler	55,5
Köyden başka biri	32,6
Köy Ağası	5,1
Tüccar ve Esnaf	5,7
Faizci ve Tefeci	7,8
Başka	3,9
Cevapsız	0,4
	100

Kaynak: DPT, Türk Köyünde Modernleşme....., s.72.

(10) DPT, Türk Köyünde Modernleşme..., TARIM BAKANLIĞI, PLANLAMA ve EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DAİRESİ, -Denizli İli Tarım.....

Tablo: 3 de görüldüğü gibi,1968 yılında yapılan bu çalışmaya göre,tarım üreticilerinin % 55,5 i kredi kaynağı olarak bireylerden yararlanmaktadır.Buna karşın,1964 yılında Cento tarafından yapılan bir çalışmada(11)tarım üreticilerinin ancak % 36 sının kredi kaynağı olarak bireylerden yararlandığı saptanmıştır.Burada yer alan bireylerin yaklaşık yarısı,akraba ve yakınlardan oluşmaktadır.

TABLO:4

Kredi Kaynaklarından Yararlanan Tarım Üretici Sayıları

<u>Kredi Kaynakları</u>	<u>Üretici Sayısı</u>	<u>%</u>
<u>Bireyler</u>	265	36,2
Akraba,Y akın	121	16,5
Toprak Sahibi	9	
Faizci Tefeci	48	
Tüccar,Esnaf	87	
<u>Ticari Bankalar</u>	24	3,2
<u>Kredi Örgütleri</u>	444	60,6
T.C.Ziraat Bankası	249	34,0
<u>Kooperatifler</u>	195	
<u>Toplam</u>	733	100.0

Kaynak.FAO,Travelling Seminar on Agricultural Credit and Cooperatives, (CENTO,Ankara:1964)s.37-38 den hesaplanmıştır.

Yukarıda sözü edilen çalışmaların arasında önemli bir gelişki görülebilmektedir.Türkiye Tarımında kredi örgütlerinin ve örgütlerin sağladığı kredilerin sürekli bir biçimde gelişip yaygınlaştığı düşünülürse,1964 yılında yapılan çalışmada,bireylerden kredi sağlayan üreticilerin oranının daha yüksek olmasının gerek-

(11)FAO,Travelling Seminar on Agricultural Credit and Cooperatives, CENTO, (Ankara:1964)

tiği ortaya çıkmaktadır.Fakat,buraya kadar sözü edilen çalışmaları,sınırlı bir üretici sayısını kapsadığı göz önüne alınırsa(12) bunlara dayanılarak genelleme yapılamayacağı sonucu savunulabilmektedir.

2.Bireylerce Sağlanan Kredilerin Özellikleri

Türkiye Tarımında,üreticiler kredi gereksinmelerinin bir bölümünü bireylerden karşılayabilmelerine karşın,bu tür krediler, taşıdıkları özellikler nedeniyle üreticilere fazla yarar sağlamamaktadır.Ülkemizde bireylerce sağlanan tarımsal kredilerdeki faiz oranları,örgütlerin sağladığı kredilere göre genellikle daha yüksek,vadeler ise daha kısa olmaktadır.Böylece bu krediler,üreticiye yarar sağlayacağı yerde bazan zararlı olmaktadır.Bunun nedeni,bireylerden sağlanan krediler kısa vadeli olduğundan,üreticiler bu krediye güvenerek uzun dönemde büyük yararlar sağlayabilecek yatırımları yapmamaktadır.Ayrıca bu kaynaktan sağlanan kredilerdeki faiz oranının yüksekliği de,üreticilere önemli bir yük getirmektedir.

Bireylerce sağlanan tarımsal kredilerin üreticiler açısından önemli sakıncalar doğuran yukarıdaki özelliklerinin yanında, bazı yararlı özellikleri de bulunmaktadır(13).

Bu kredilerin sağlanması,örgütlerin sağladıkları kredilere oranla çok daha kolay olmaktadır.Örgütlerin kredilerinde aranan karşılıklar çok zaman bu kredilerde aranmamaktadır.Bu kredilerin ertelenmesi de bazan kolaylıkla mümkün olabilmektedir.

Burada sözü edilen özellikler bazan üreticilere yarar sağlayabilmelerine karşın,çok zaman zararlı olmaktadır.Tarım üreticileri bu kolaylıklar nedeniyle daha önce sözü edildiği gibi,ü-

(12)Örneğin,Cento tarafından yapılan çalışmada sadece 733 tarım üreticisi kapsamıştır.

(13)İbrahim AKSÖZ,Zirai Kredi.....,s.19.

retken olmayan amaçlarla da kredi talep etmekte ve üreticilerin bazarlarını da borçlanmayı alışkanlık haline getirmektedirler.

C.TARIMSAL KREDİ ÖRGÜTLERİ

Ülkemizde tarımsal kredi sağlayan örgütlerin önemlileri, T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri olmaktadır. Bunların dışında bazı bankalar ve Tekel Genel Müdürlüğü, Et Balık Kurumu ve Topraksu Genel Müdürlüğü gibi birkaç örgüt, tarım üreticilerine kredi hizmeti götürmektedir (14).

Bilindiği gibi, yukarıda sözü edilen örgütlerin içerisinde en önemlisi T.C. Ziraat Bankası olmaktadır. Öteki örgütlerin sağladığı kredi hizmetleri genellikle sınırlı olmaktadır. Bu örgütler çok az sayıdaki tarım üreticisine yarar sağlamaktadır. T.C. Ziraat Bankası ülkemizde örgütlenmiş en önemli kredi kaynağı olmasının yanında, Tarım Kredi Kooperatiflerine ve Tarım Satış Kooperatiflerine fon sağlaması ve bunları denetlemesi nedeniyle, Türkiye Tarımındaki örgütlenmiş kredilerin tamamına yakın bir bölümünü sağlamaktadır.

1. T.C. Ziraat Bankası

a. Bankanın Geçirdiği Gelişim.

Ülkemizde tarımsal kredi örgütlerinin kurulması ile ilgili çalışmalar oldukça eski yıllarda başlamıştır. Bilindiği gibi, ilk kredi örgütleri Memleket Sandıkları adı altında 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuş daha sonra bunlar sırasıyla Menafi Sandıkları ve Ziraat Bankası adlarını almışlardır.

Memleket Sandıkları, tarım üreticilerinin kredi sağlamaında karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur. O günlerde, kamu yönetiminin tarım üreticilerine kredi ve-

---

(14) İbrahim AKSÖZ "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları" Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, T.Z.Y.B. Birliği Yayınları, (Ankara: 34. Genel Kurul) s.1-64.

recek mali güce sahip olmaması nedeniyle, tarım sektörünün gereksindiği kredilerin, yine bu sektör içerisinde sağlanmasının gerektiğine inanılarak, bu yönde çalışılmıştır. Bu amaçla, gerekli sermayenin sağlanmasında, üreticilerin işgücünden ve kamu mülkiyetindeki kullanılmayan topraklardan yararlanılarak, üreticilere yeterli miktarlarda ve düşük faizle kredi verilmesi düşünülmüştür (15).

Memleket Sandıklarının sermayesi, ilk aşamada tarım üreticilerin kullanılmayan kamu topraklarında zorunlu olarak çalıştırılmaları sonucunda elde edilen ürünlerin satışından sağlanmıştır. Bu yöntemde, tarım üreticileri yerleşim alanları yakınındaki kamu topraklarında tüm üretim araçları kendilerine ait olarak çalışmış ve elde ettikleri ürünün satışından sağladıkları geliri söz konusu sandıklara aktarmışlardır. Buradaki birarada çalışmada, tarım üreticileri arasında eşitlik kuralları geçerli olmuş ve her üretici ailesinin belirli büyüklükteki bir toprağı işlemesi zorunlu olmuştur (16).

Başlangıçta büyük bir başarı ile yürütülen bu çalışma yöntemi, uzun süre devam ettirilmemiştir. Daha sonra bu yöntemden vazgeçilerek her üretici ailesinden belirli bir miktarda ürünün alınması yoluna gidilmiş ve uzun süre, Memleket Sandıklarının sermayesi bu yoldan sağlanmıştır.

Memleket Sandıklarının yönetimi, yerleşim birimindeki bireyler tarafından seçimle işbaşına getirilen ve ücretsiz çalışan 4 bireyden oluşan bir kurul tarafından yapılmıştır. Bu sandıkların hesapları Kasım ayı sonunda kapatılmış ve hesapların incelenmesi, kazancın saptanması gibi işlemler, yerleşim biriminin yöneticisi başkanlığında yöresel memurlardan ve halktan oluşturulan

(15) T.C.Z.B., Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, (Ankara:1963), s.102.

(16) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi....., s.130.

bir jüri tarafından yapılmıştır. Sandığın masrafları çıkarıldıktan sonra kalan kazançlar, yöredeki altyapı hizmetlerine harcanmıştır. Bu sandıkların ucuz ve kolay kredi sağlanmasında ve yörenin ekonomik gelişmesinde etkin bir hizmet sağlamaları nedeniyle, kamu yönetiminin sandıkların tüm ülkede yaygınlaştırılması kabul edilmiştir (17).

Ülke çapında yaygınlaştırılan Memleket Sandıkları 15-20 yıl süre ile kuruluş amaçlarının uygun olarak hizmet görmüşlerdir. Fakat bu sandıklar ülkenin her yöresinde aynı gelişmeyi göstermemiş ve bunların ancak bir bölümü etkin bir biçimde hizmet sağlayabilmişlerdir. Memleket Sandıklarının ülkenin her yöresinde ve sürekli olarak başarılı olamamasının nedenlerinin başında, sandıkların merkezi bir sisteme bağlı olmaması ve tüm sandıkların yöresel örf ve adetler içerisinde, özellikle sermaye paylarının ödenmesi açısından farklı yöntemlerle çalışmalarını gelmektedir. Ayrıca Memleket Sandıklarınca mal sandıklarına geçici olarak yatırılan ürün bedellerinin kamu gereksinimlerine harcanıp geri ödenmemesi ve bu sandıklar için başlangıçta saptanan yönetim kurallarının uygulanmamış olmaları gelmektedir (18).

Memleket Sandıklarından sonra, 1883 yılında Menafi Sandıklarının kurulduğu görülmektedir. Bunlar gerçekte, yeni bir örgüt olmaktan çok, görülen aksaklıklar nedeniyle Memleket Sandıklarının yeniden örgütlenmesi ile oluşmuşlardır. Gerçekten, Memleket Sandıklarının yeniden düzenlenmesi amacıyla, sermaye kaynaklarının geliştirilmesi düşünülerek, 1883 yılında Aşar Vergisine % 10 oranında, Menafi Hissesi adı altında bir zam yapılmış ve o günden sonra, söz konusu sandıklar Menafi Sandıkları adını almışlardır.

---

(17) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50.Yılında T.C.Ziraat Bankası, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, (Ankara:1973), s.48.

(18) A.g.e., s.52.

Yeni kurulan bu sandıkların, eskilerinin durumuna düşmemeleri için, yönetim açısından bazı değişiklikler yapılmasında yarar görülmüştür. Bu sandıklar kamu yönetiminin denetimi altına alınmış ve her 3 ayda bir hesap özeti hükümete gönderilme zorunluğu konulmuştur (19). Alınan bu önlemlere karşın, Menafi Sandıkları etkin bir hizmet sağlayamadıklarından 15 Ağustos 1888 de kaldırılarak, bunların yerine Ziraat Bankası kurulmuştur.

15 Ağustos 1888 tarihli kuruluş yasası ile, Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlı olarak, 10 Milyon lira sermayeli bir kamu örgütü olarak kurulan Ziraat Bankasının görevleri belirlenmiş ve Banka devredilen 1.741.195 Liralık sermaye ile çalışmaya başlamıştır (20).

Daha sonra 1916 yılında, bankanın yasal yapısı değiştirilmeden, bankaya kredi işlemlerinde karşılıklar açısından serbesti tanınmış, kredilerin kolaylıkla geri toplanmasına olanak sağlayacak kurallar getirilmiştir. Ayrıca, banka işlemlerinin harç ve resimlerden muaf tutulması öngörülerek, kârın dağıtım biçimini yeniden düzenleyen bir yasa çıkarılmıştır. Bundan sonra da, sözü geçen yasaya dayalı olarak 1917 Tarihli Banka Nizamnamesi hazırlanmış ve 1924 yılına kadar önemli bir değişiklik olmamıştır.

1923 yılından sonra, Bankanın yeni kurulan Cumhuriyetin gereksinimlerine uyması ve ülkenin ekonomik gelişmesinde daha etkin bir görünüme kavuşturulması amacıyla hazırlanan yasa, Büyük Millet Meclisinin 19 Mart 1924 tarihli toplantısında benimsenmiştir. Bu yasaya göre banka, bir kamu örgütü olmaktan çıkarak 30 Milyon TL sermayeli ve 99 yıl süreli bir anonim şirket durumuna getirilmiştir. Aynı yasayla, bankaya tarımsal kredilerin yanında her tür bankacılık işlemi yapma yetkisi verilmiştir (21).

(19) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi....., s.131.

(20) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50.Yılında....., s.54-55.

(21) A.g.e., s.56.

8 Haziran 1930 da çıkarılan 1697 Sayılı Yasayla, Bankanın sermayesi 100 Milyon TL. na çıkartılmıştır. Ayrıca, tarımsal kredi- lemede bağışıklıklar büyütülmüş, rehinli toprakların ve taşınır malların satışında bankaya yetki verilmiştir. Daha sonra, 1932 yılında 2036 Sayılı Yasa ile bazı düzenlemeler yapılmış ve bu yapı ile Banka, 1937 yılına kadar çalışmıştır (22).

12 Haziran 1937 tarihli 3202 Sayılı T.C. Ziraat Bankası Yasası, Bankanın gelişiminde yeni bir dönem açmış ve ona modern bir kredi örgütünün sahip olabileceği çalışma olanaklarını ve gücü vermiştir. Bu yasadan sonra çıkarılan 3460 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri Yasasının Ziraat Bankasını da kapsamı nedeniyle, Banka özerk bir kamu iktisadi kuruluşu olmuştur (23).

Bankanın temel yapısını belirleyen birinci maddeye göre, çok yönlü bir itibar örgütü olarak kurulmuş olan Ziraat Bankası, amacının genel anlamıyla ülke tarımına hizmet etmek olmasının yanında, her tür bankacılık işlemini üstlenerek ülke düzeyinde çok yönlü bir bankacılık görevi yapmaktadır.

Ülkemizin tarımsal yapısı göz önüne alındığında, Türkiye' nin bir küçük üretici ülkesi olması ve ekonomik gelişmenin, ancak küçük tarım üreticilerinin gelişmesi ile mümkün olacağı düşünülmesiyle, tarımsal kredi dağılımında ilk olarak küçük üreticilerin gereksinmelerinin karşılanması ve bunların örgütlenmesi göz önünde bulundurulmuştur. Banka kuruluş yasasında küçük tarım üreticisi tanımlanarak, hangi koşullarda bir üreticinin küçük üretici olarak kabul edileceği belirlenmiştir (24).

Sözü edilen yasada, bankanın vereceği tarımsal kredilerin temelinin, ülke içinde ve dışında pazarlanması mümkün olan

---

(22) A.g.e., s. 59.

(23) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi...., s. 132.

(24) 3202 Sayılı T.C. Ziraat Bankası Yasası, mad. 3.

tarımsal ürünlerin üretimi olduğu, tarımsal amacı olmayan bir kredi talebinin, gösterilen karşılık ne olursa olsun kabul edilemeyeceği kuralları ortaya konmuştur. Tarımsal kredilerle ilgili bu kuralların dışında, kredilerin amaçları da, üreticinin işletme sermayesi eksikliklerini tamamlamak, tarımsal üretimi iyileştirmek ve verimliliğini arttırmak, üreticilerin bir tarım işletmesine sahip olmalarını ya da işletmelerini büyütecek toprak alabilmelerini sağlamak ve tarım ürünlerinin pazarlanmasını kolaylaştırmak biçimlerinde dört grupta belirlenmiştir (25).

Yasada tarımsal kredilerin amaçları belirlendikten sonra, bu konuda ikinci koşul olarak, verilecek kredilerin gerçek gereksinimlere uygun olması, ilgili üreticinin üretimine katkı yapabileceği ve üreticinin ödeme gücünü aşmaması gerektiği belirtilmiş ve bankanın kredi kullanımını denetleyeceği ileri sürülmüştür (26).

b. Bankanın Günümüzdeki Niteliği ve Örgüt Yapısı

Daha önce belirtildiği gibi, T.C. Ziraat Bankası Memleket Sandıkları ve Menafi Sandıklarının yerini almış bir örgüt olması nedeniyle, çok uzun bir geçmişe sahip olmaktadır. Günümüzde bu örgüt, tarım sektörünün kredi gereksinimini karşılamaya ve kamu yönetiminin tarımsal kredi politikasını yürütmeye çalıştığı gibi, öteki bankacılık işlemlerini de yapmaktadır.

Ziraat Bankası başlangıçta 100 Milyon TL sermaye ile kurulmuş olmasına karşın, günümüzde 1,5 Milyar TL sermayeye sahip olmaktadır. Bankanın sermayesi, kuruluşta devir alınan sermaye, toplanan arazi vergisinin % 6'sı, yıllık devlet bütçesinin % 1'i, bankanın net kârından ayrılacak fonlar ve kamu yönetiminin vereceği olağanüstü ödenekler gibi kaynaklardan oluşmaktadır (27). Bun-

(25) 3202-Sayılı T.C. Ziraat Bankası Yasası, mad. 8.

(26) T.C. Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s. 63.

(27) T.C. Z.B., Yüzyıllık Teşkilatlı Zirai....., s. 153.

ların dışında, bazan da öteki bankaların sermaye sağladıkları biçimlerde(28) sermaye oluşturulması yollarına başvurulmaktadır.

Bir kamu iktisadi kuruluşu olan Banka, tarımsal kredi dışında her tür banka işlemlerini yapmak görev ve yetkisine sahip olması nedeniyle, mevduat kabul edebildiği gibi tarım dışı kredi hizmetlerini de yapabilmektedir. Buna karşın T.C. Ziraat Bankasının günümüzdeki işlevi, tarımsal üretimin, tarımsal pazarlamanın ve tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi için gerekli olan kredileri sağlamak ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli örgütleri kurmak geliştirmek ve bu örgütlere katılmak biçiminde özetlenebilmektedir.

T.C. Ziraat Bankası'nın örgüt yapısında Genel Kurul, Krediler Yüksek Nazım Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Müdürlük gibi organlar yer almaktadır(29).

Genel Kurul, Büyük Millet Meclisinin çeşitli komisyonlarının üyeleri ile, Başbakanlıktan önerilen 5 üyeden oluşmaktadır. Genel Kurul, Bankanın en üst denetleme ve yönetim organı olmaktadır.

Krediler Yüksek Nazım Kurulu, Ticaret Bakanının başkanlığı altında çalışan, Ticaret, Gıda Tarım ve Hayvancılık ve Maliye Bakanlıkları temsilcileri ile Banka Genel Müdürü ve Genel Müdür Yardımcılarından oluşan bir organdır. Bankanın, genel çalışma ve plasman programının ana hatlarının saptanması, kredilerin üretim konuları açısından genel ekonomik gereklere ve üretici gereksinmelerine göre dağıtımı, bu organ tarafından yapılmaktadır.

T.C. Ziraat Bankasının yönetim politikasını saptamak görevini yürüten Banka Yönetim Kurulu, bir başkan ve beş üyeden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Başkanı, Ticaret Bakanının önerisi

(28) Örneğin tahvil ihracı, öteki bankalardan alınan borçlar ve reeskont gibi, işlemlerle de sermaye sağlanabilmektedir.

(29) T.C. Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s. 64-71.

Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile tayin olunmaktadır. Beş üyenin, üçü Ticaret, Gıda Tarım ve Hayvancılık ve Maliye Bakanlıklarının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca tayin olunur. Öteki üyelerin, biri Tarım Kredi Kooperatiflerince, biri de Büyük Millet Meclisince seçilir. Ayrıca Genel Müdür, yönetim kurulunun üyesi olmaktadır.

Genel Müdürlük ise, merkezde bir Genel Müdür ve iki Genel Müdür Yardımcısı ile gerekli organlardan oluşmaktadır. Genel Müdür, Bankanın en yetkili yöneticisi olmaktadır. Genel Müdür Yardımcıları, Ticaret Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile tayin olunmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası, tarımsal kredi dışında, öteki banka hizmetlerini de yapar. Bir kamusal iktisadi kuruluş olması nedeniyle, ülkenin hemen her yerinde şubeler açmıştır. Bankanın günümüzde 850'nin üzerinde şubesi bulunmaktadır (30). Bankanın bu kadar büyük ve yaygın bir örgütsel yapıya sahip olmasına karşın, kredilerin denetimi yeterince yapılamamaktadır.

c. Bankaca Verilen Kredilerin Amaçları

Daha önce sözü edildiği gibi Banka, kuruluş yasasında belirlenen bazı amaçlara ulaşmak için kredi açmaktadır. Bu amaçlar, genel olarak beş grupta incelenebilmektedir (31).

İlk olarak, Banka tarım üreticilerinin işletme sermayesi eksikliklerini tamamlamak amacıyla kredi açmaktadır. Bu kredilerle üreticilerin tohumluk, fide, gübre akaryakıt ve ilaç gibi girdilere yaptıkları harcamalar ile nadas, ekme, biçme, toplama ve işçi ücretleri gibi konularda katlandıkları maliyetleri karşılamak

(30) T.C.Z.B., Tanıtma Yayınları.

(31) Aşağıda sıralanan ilk dört amaç 3202 sayılı T.C. Ziraat Bankası Kanunu ile belirlenmiştir. Bu konuda Bkz; T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında..., s.142. Beşinci amaç ise, tarım ürünlerinin pazarlanmasını geliştirmek amacını gerçekleştirmek konusunda önem kazanmaktadır.

amacı güdülmektedir. Ayrıca, bu kredilerle, üreticilerin her tür tarım aletleri, tarımsal araç ve gereçleri satın alabilmesine yardımcı olunması amaçlanmaktadır.

İkinci olarak, Banka tarımsal üretimi arttırmak ve iyileştirmek amacıyla kredi açmaktadır. Bu krediler, toprağın verimliliğini arttırmak, ürünlerin çeşitlerini ve niteliklerini geliştirmek için verilmektedir. Bu amaçla verilen krediler, kullanılmayan toprakları yararlanılabilir bir duruma getirmek için yapılan toprak geliştirilmesinin ve kullanılan toprakların verimliliğini arttırmak için yapılacak işlemlerin maliyetlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Ayrıca bu krediler, sulama, kuruma ve selleri önlemek için gerekli tesislerin kurulması, çayır ve mer'aların geliştirilmesi amaçlarıyla da kullanılmaktadır.

Banka üçüncü olarak, tarım üreticilerini bir tarım işletmesine sahip kılmak ve işletmelerini büyütecek toprak edindirmek amacıyla kredi vermektedir. Bu kredi her, yeni işletmeler kurulması veya işletmelerin büyütülmesi için verilen kredilerden oluşmaktadır. Bunlar işletme içerisinde, işletme ile ilgili her tür bina yapımı, doğal ve yapay çayırların oluşturulması, ömrü uzun olan her tür makina satın alımı, meyvelik, bağlık, kavaklık kurulması ve toprak satın alımı konularında kullanılmaktadır.

Dördüncü olarak, Banka tarım ürünlerinin pazarlanmasını geliştirmek amacıyla kredi vermektedir. Bu tür krediler, iç ve dış pazarlarda, sürekli olarak ve büyük miktarlarda pazarlanabilen tüm tarım ürünlerinin ulaştırılması, depolanması, işlenmesi ve paketlenmesi gibi işlemlerin yapılabilmesi ve gerektiği zamanlarda ürün fiyatlarının yükselmesi için, ürünlerin bekletilmesinde gereken sermayenin sağlanması amacıyla verilmektedir.

Son olarak, Banka hammaddeleri ülke içerisinden sağlanan tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi amacıyla kredi açmaktadır. Ayrıca, Banka bu amaca ulaşmak için, gerektiği zamanlarda bu

sanayilerin kurulmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla ortak olmaktadır.

d. Tarımsal Kredilerin Verilmesinde ve Kullanılmasında Ziraat Bankasının Gözönüne Alınan Konular

Banka kuruluş yasasına göre herşeyden önce, küçük tarım üreticilerinin gereksinmelerinin karşılanması ve bunların örgütlenmesi konularına göz önüne almaktadır. İkinci olarak, verilecek kredinin gerçekten tarımsal gereksinmelere yönelik olmasına, üçüncü olarak, kredinin verilmiş amacına uygun olarak kullanılması ve üreticiye ek bir yarar sağlanmasına, dördüncü olarak, üretimde daha iyi teknikleri kullananların yeğlenmesine, beşinci olarak, verilen kredinin üreticinin ödeme gücünü aşmamasına önem verilmektedir. Bunların dışında, tarım üreticisinin yeterli karşılık gösterebilmesi, kredinin kullanılacağı alanın verimliliği ve üreticinin ödeme gücünün yeterliliği, kredi verilmesinde göz önüne alınan öteki konular olmaktadır(32).

Ziraat Bankası, verilecek kredilerin duyulan gereksinime uygun olmasını ve yerinde kullanılmasını sağlamak amacıyla çevirme kredilerini, tarımsal üretimin gerektirdiği zamanlarda taksitler biçiminde parça, parça kullandırmaya özen göstermektedir. Ayrıca, Banka akaryakıt, yapay gübre ve hayvan yemi gibi girdilerin yeterince karşılanmasına yönelik kredilerin ve uzun vadeli krediler-

(32) T.C. Ziraat Bankası Kuruluş Yasasına göre, tarımsal kredi talep eden üreticilerde aranan nitelikler şunlardır: (Bunlar aynı zamanda kredi talep edenlerde aranan genel nitelikler olarak adlandırılmaktadır)

1. T.C. Vatandaşı olmak,
2. Medeni hakları kullanmak yetkisine sahip olmak,
3. Nüfusa kayıtlı olmak,
4. Tarım üreticisi olmak,
5. Ödeme gücünü yitirmemiş olmak,
6. Tefeci olmamak,
7. Krediyi tarımsal amaçla talep ediyor olmak,
8. T.C.Z.B. Yönetim Kurulu üyesi ya da memuru olmamak, Bkz. T.C. Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında..., s-167.

rin yerine harcanmasını denetleyerek parça parça kullandırmaya çalışmaktadır.

e.Ziraat Bankasınca Verilen Kredilerin Üreticilere Ulaştırılması

Tarımsal Krediler, tarım üreticilerine doğrudan doğruya ya da tarımsal kooperatifler eliyle olmak üzere iki yoldan ulaştırılmaktadır(33).

Tarım kredi kooperatifi bulunan yörelerde, krediler ortaklara bu kooperatifler aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bu yörelerde, krediler, kooperatiflere ortak olmayanlara bankaca ve maddi teminat karşılığı verilmektedir. Bu uygulamada, kredi dağıtılırken öncelikle ortakların gereksinmelerinin göz önüne alınması nedeniyle, ortakların talepleri karşılanmadan ortak olmayanlara kredi verilmemektedir.

Tarımsal kredilerin doğrudan doğruya üreticilere ulaştırılması durumunda Banka, üreticilerle karşılıklı ilişkide bulunmaktadır. Ülkemizde verilen tarımsal kredilerin çok önemli bir bölümü bu yolla üreticilere ulaştırılmaktadır:

2. Tarım Kredi Kooperatifleri

Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, tarımsal kredilerin bir bölümü Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla tarım üreticilerine ulaştırılmaktadır. Ülkemizdeki ilk kredi örgütlerinin kooperatif biçiminde kurulmuş olmalarına karşın, daha sonra Ziraat Bankasının kurulması ile kooperatifçilik yöntemi terkedilmiştir. Fakat, Türkiye Tarımında kooperatiflerin yararlı olabilecekleri düşünüldükçe, 1929 yılında çıkarılan bir yasadaki sonra Tarım Kredi

(33) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi...., s.137.

kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur(34).

Tarım üreticilerinin sosyo ekonomik durumları göz önüne alınarak,bunların örgütlenmesinde ve kooperatiflerin kurulmasında Ziraat Bankasına görevler verilmiştir.Tarım üreticilerinin kooperatiflere üye olmalarını sağlamak amacıyla da,kooperatif bulunan yörelerde,tarım kredilerinin söz konusu örgütler aracılığıyla dağıtımı ve üye olanların gereksinimlerine öncelik verilmesi kabul edilmiştir.

Ziraat Bankası kooperatifçiliği ülke çapında geliştirmek için,bu örgütleri kredilerle finanse ettiği gibi,bunların örgütlenmesinde,yönetiminde ve denetlenmesinde görev almaktadır (35).Bu amaçları gerçekleştirebilmek için,Bankanın örgüt yapısında,bir Kooperatifler Müdürlüğü kurulmuştur.Buradan anlaşılacağı gibi,tarım kredi kooperatifleri Ziraat Bankasının yönetim ve denetiminde çalışan kredi örgütleri olmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri,ortakların sınırsız ve müteselsil kefaletleri üzerine kurulmuşlardır.Söz konusu kooperatiflerin kurulabilmesi için gereken en az üye sayısı 30 olmaktadır. Bu örgütler,ortaklar arasından iki yıl süre ile seçilen Yönetim Kurularınca yönetilmektedir(36).

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına verdikleri kredilerin kaynakları,üyelerden pay karşılığı alınan paralar,sağlanan kazançlar ve Ziraat Bankasından alınan fonlardan oluşmaktadır(37).Kooperatiflerin işletme masraflarının karşılanabilmesi

(34)Bu kooperatiflerin temelini 1929 Tarihli ve 1470 sayılı yasa oluşturmaktadır.Daha sonra 1935 yılında 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası kabul edilmiştir.Bkz.Nabi DİNÇER Necati MÜLLÜ,Belgin GÜNEY,Kazım OKSAY,Kooperatifçilik Sorunları Araştırması,Yayın No.DPT:785-SPD:183(Ankara:1972),s.57. Tarım Satış Kooperatifleri ise,temel niteliklerini 1935 yılında 2834 sayılı yasayla kazanmışlardır.Bkz.,A.g.e.,s.231.

(35)T.C.Z.B.na bu görev kuruluş yasası tarafından verilmiştir. Bkz.,T.C.Z.B.,Yüz Yıllık Teşkilatı...,s.137.

(36)Nabi DİNÇER ve ötekiler,A.g.e.,s.122-123.

(37) A.g.e.,s.67.

için Ziraat Bankası, bunlardan üreticilere verdiği kredilere oranla, daha düşük faiz almaktadır. Böylece aradaki faiz farkı bu örgütlerin kazancını oluşturmaktadır. Kooperatiflere üye olan üreticiler, Ziraat Bankasının sağladığı doğrudan doğruya kredi hizmetinden yararlanamamaktadırlar.

3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri ile birlikte, tarım üreticilerini örgütlenmek amacıyla gerçekleştirilmiş ikinci büyük girişim olmaktadır.

Tarım sektöründe, elde edilen ürünlerin etkin bir biçimde pazarlanabilmesinin, en az üretim kadar önemli olduğu bilinmektedir. Daha önceki bölümlerde incelendiği gibi, tarım üreticilerinin ürettikleri ürünleri hemen elden çıkarmayarak, pazarın uygun zamanını beklemedikleri ve tüketicilerin talebine uygun nitelikteki ürünleri üretmeleri, bir yandan, pazar koşullarını bilmelerine, öte yandan yeterli mali güce sahip olmalarına bağlı olmaktadır. Üreticilerin tüm bu işleri tek başlarına yapmaları mümkün olmadığından, örgütlenerek emek bilgi ve sermayelerini birleştirmeleri gerekmektedir. Tarım Satış Kooperatifleri bu gereksinimi karşılamak amacıyla kurulmuş bulunmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde olduğu gibi, Tarım Satış Kooperatiflerinde de, üreticilerin pazardaki çıkarlarını korumak, tarım ürünlerini değerlendirmek ve fiyatların üreticiler açısından daha uygun düzeyde oluşmasını sağlamak için, üreticilerin güçlerinden yararlanılması amaçlanmıştır (38).

Bu örgütlerin kurulmasında da Ziraat Bankası, örgütlendirme, finansman ve eğitim açılarından öncülük yapmıştır. Günümüzde

(38) E. S. K. nin kuruluş amaçları konusunda ayrıntılı bilgi için
Bkz: A. g. e., s. 211-212.

Banka söz konusu kooperatiflerin geliştirilmesi için çaba harf-
maktadır. Bu nedenle, Tarım Satış Kooperatifleri Ticaret Bakanlı-
ğınca yönetilmelerine karşın, Ziraat Bankasının denetimi altında-
dırlar.

Ülkemizde, aynı ürünü üreten Tarım Kredi Kooperatifleri ü-
yeleri, bir Tarım Satış Kooperatifi kurabilmekte, aynı ürünü pa-
zarlayan üç Tarım Satış Kooperatifi de bir araya gelerek bir Bir-
lik oluşturabilmektedirler (39).

Tarım Satış Kooperatiflerinin çoğunluğu, ürünlerin depo-
lanması ve işlenmesi için modern binalara sahip oldukları gibi,
iyi örgütlenmiş alım ve satım organlarına sahip bulunmakta-
dırlar. Kooperatifler hasat zamanı, büyük miktarlarda ürün depola-
yarak, fiyatlarda ortaya çıkacak düşüşlere engel olmaktadır.
Ayrıca, pazarlama hizmetinin dışında kooperatifler, üyelerine ge-
reкли tohumluk, gübre ve tarım ilaçlarını da uygun fiyatlarla
sağlamaktadırlar (40).

Uygulamada üreticiler, ürünlerini hasat sonrası Tarım Sa-
tış Kooperatiflerine teslim etmekte, bunun karşılığında avans
almaktadırlar. Avans dışında, teslim edilen ürünün bedeli, ürünle-
rin tamamı satıldıktan sonra ödenmektedir. Kasalar kredi koope-
ratiflerine üye olan üreticilerin, satış kooperatiflerinede üye
olmalarını gerektirmektedir. Böylece, kredi kooperatiflerine bor-
cu olan üreticilerin borçları, kendilerine yapılacak ödemelerden
kesilebilmektedir.

4. Ötcki Kredi Orgütleri

Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Sa-
tış Kooperatifleri dışında tarım üreticileri kredi yönünden,

(39) A. g. e., s. 212.

(40) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi..., s. 150.

Pancar Üreticileri İstihsâl Kooperatifleri ve Çay Kooperatiflerinden de yararlanabilmektedirler. Ayrıca, Şeker Fabrikaları A.Ş., Egebank, İktisadîler Bankası ve Bağcılar Bankası gibi örgütler ve bazı ticari bankalar sınırlı oranda tarımsal kredi hizmeti sağlamaktadırlar (41).

a. Pancar Üreticileri İstihsâl Kooperatifleri

Pancar üreticilerine yardımcı olmak amacıyla 1951 yılında Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin önderliği ile kurulmaya başlanan, Pancar Üreticileri İstihsâl Kooperatiflerinin işlevleri şöyle özetlenebilmektedir (42). Pancar üretim miktarını, üretimdeki verimliliği arttırmak, ortaklarına her tür araç, gereç, güdü ve iş hayvanları sağlanmasında yardımcı olmak, ortakların sulama yatırımlarına katılmaya bulunmak, ortakların tek başlarına elde edemedikleri makineleri almak ve bunların çalıştırılmasını sağlamak ve ortakların kredi taleplerine aracılık yapmak.

Bunlar konusu kooperatifler, pancar üreticilerinden kesilen paylarla kurulmuştur. Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından alınan bir kararla, pancar üreticileri kooperatife girmek için zorlanmış ve ortaklık payları pancar ve şeker pirinçlerinden kesilmiştir. Bu örgütler, pancar üreticilerine yaptıkları yardımların dışında, şeker sanayisinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

Pancar üreticilerinin tümü bu kooperatiflere üye oldukları için, Tarım Kredi Kooperatifleri bunlara pancar üretimi için kredi vermektedir. Sözü edilen pancar kooperatifleri, ortaklarına sadece aynı kredi yardımında bulunmakta, ayrıca ortakların toplu parasal kredi taleplerine aracılık yaparak onlara

(41) İbrahim AKSOZ, "Türkiye Tarımının Kredi....".

(42) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e., s.457-460.

kefil olmaktadır(43).

b.Çay kooperatifleri

İlk olarak,1946 yılında kurulan çay kooperatifleri,çay üretimini arttırmak,üreticilerin üretim ve tüketim mallarını gereksinimlerini ucuz bir biçimde sağlamak,ortaklarına ödeme güçleri ile orantılı olarak kredi **sunmak**,çay üretim teminini geliştirerek verimliliğin arttırılması ve üretimdeki kayıpların azaltılması için gereken önlemleri almak amaçlarıyla ortaklarına **aynı** ve parasal kredi yardımıyla bulunmaktadır.

Çay Kooperatifleri ortaklarına aynı kredi,gübre olarak verilmektedir. Bu örgütler ortakların yaklaşık tümünün gübre gereksinimini sağlamaktadırlar.Çay Kooperatifleri aalarında bir birlik kurulmuş olmasına karşın,gübre tüm kooperatiflerce toptan sağlanarak,ortaklara maliyet fiyatları üzerinden teslim edilmektedir.Parasal kredi ise,ortakların üretimle ilgili parasal gereksinimlerini karşılamak amacıyla ve üretilecek çay bedelin-den kesilmek koşuluyla verilmektedir(44).

Daha önce sözü edildiği gibi,Pañcar Ekicileri İstihşâl Kooperatifleri ortaklarının,Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi alamamalarına karşın,Çay Kooperatiflerine üye olan üreticiler, hem söz konusu kooperatiflerden hem de Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi alabilmektedirler(45).

(43) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi..., s.153.

(44) Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e., s.488.

(45) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi..., s.155.

II. TÜRKİYE HALKINDA UYGULANAN KREDİ TÜRLERİ

A.T.C.ZİRAAT BANKASINCA UYGULANAN TARİMSAL KREDİLER

T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan tarımsal krediler, Bankanın kuruluşundan günümüze kadar, günün koşullarına bağlı olarak değişikliklere uğramıştır. Daha önce sözü edildiği gibi, Bankanın zaman içerisinde geçirdiği en önemli değişiklik 12 Mart 1937 tarihinde 3202 Sayılı Yasa ile olmuş ve bununla Bankaya, tarımla ilgili her tür faaliyeti kredileendirme görevi verilmiştir.

Banka 3202 Sayılı Yasaya göre, tarımsal kredi dağıtımında, daha önce sözünü ettiğimiz dört amacı göz önünde tutmakta ve tarımsal kredinin gerçek gereksinmelere ve teknik koşullara uygunluğunu, tarım işletmesine sağlayacağı yararı ve kredi talep edenlerin ödeme güçlerini araştırmaktadır.

Bankaya Tarımında uygulanan tarımsal kredilerin tamamına yakın bir bölümünün, T.C.Ziraat Bankasınca sağlandığı bilinmektedir. Bu krediler iki biçimde üreticiye ulaşmaktadır. Bunların birinci grubunu, Bankaca doğrudan doğruya üreticiye açılan krediler oluştururken, ikinci grubu, Tarım Kredi Kooperatifleri ile Tarım Satış Kooperatifleri ve birlikleri aracılığıyla verilen krediler oluşturmaktadır.

Bankaca doğrudan, doğruya üreticiye açılan krediler aşağıdaki gibi üçe ayrılarak incelenebilmektedir (46).

(46) Bankaca doğrudan doğruya üreticiye açılan krediler konusundaki ayrıntı, T.C.Z.B., 1976-88. Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, (Ankara: 1977) adlı kaynaktan yararlanılarak tarafımızdan yapılmıştır.

1. Gelenciksiz Krediler
2. Kontrollü Krediler
3. Özel Fonlardan Yararlanılarak Açılan Krediler

1. Gelenciksiz Krediler
  - a. Geliştirme Kredileri

Üreticilerin gereksindiği tohum, gübre, ilaç, fide, akaryakıt, işçi ücreti gibi giderlerini, hayvan yetiştiricilerinin yıllık bakım ve beslenme maliyetlerini, su ürünleri üreticilerinin çeşitli üretim masraflarını karşılamak amacıyla ve o yılın ürün bedelinden ödemek koşuluyla, en çok bir yıl vade ile açılan kredilerdir(47).

- b. Stok ve Satış Kredileri

Toprak, hayvan ve su ürünlerinin üreticilerin elinden düşük fiyatla çıkması, değer fiyatı bulması ve pazarın canlanmasını beklemelerini sağlamak için, ürün karşılığı açılan kredilerdir. Bu kredilerin vadeleri piyasa koşullarına ve karşılık gösterilen ürünün dayanıklılığına bağlı olmaktadır(48).

- c. Donatma Kredileri

Üreticileri canlı ve cansız, insan ve hayvan gücüyle, ya da motorla çalışan her tür araç ve makinalara sahip kılmak amacıyla, 2 ile 5 yıl arası vadeli olarak açılan kredilerdir(49).

- d. Kurumsal üretimdeki Verimliliği Arttırmak ve İyileştirmek Amacına Yönelik Krediler

Bu tür krediler, toprağın verimliliğini arttırmak, ürü-

(47) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50 Yılında....., s.145-146.

(48) A.g.e., s.146.

(49) T.C.Z.B., Yüzyıllık Teşkilatlı....., s.163.

nün türünü ve niteliğini iyileştirmek amacına yöneliktir. En çok 20 yıl vadeli olarak açılan bu krediler, işlenmeyen toprakları yararlı bir duruma getirmek, işlenen toprakların verimini arttırmak için her tür toprak geliştirmesi yapmak, sulama kurutma ve su bas-kınlarını önlemek için gereken her tür sistemi kurmak, doğal ve yapay çayırlandı kurmak, geliştirmek ve büyütmek gibi konularda kullanılmaktadır(50).

e. Üreticiyi Bir Tarım İşletmesine Sahip Kılmak ya da İşletmesini Büyütecek Toprak Edindirmek Amacına Konelik Krediler

Bu tür kredilerde vade en çok 20 yıl olmakta ve bunlar genellikle aşağıda özetlenen konularda kullanılmaktadır(51). Tarım işletmesinin sınırları içerisinde işletme ile doğrudan doğruya ilişkili her tür bina yapımı, meyva fidanları, bahçeleri, ağaçlıklar kurulması ve büyütülmesi, üreticilerin kendi işleteceği ri topraklarının büyütülmesi ve parçalı toprakların birleştirilmesi.

f. Tarım Sanatları Kredileri

Üreticilerin ürünlerinin pazara ulaştırılmasından önce standardizasyonunu, yarı mamul ve mamul duruma getirilmesini sağlamak ve uygun koşullarda saklanması ile rasyonel bir biçimde pazarlama olanaklarına kavuşturulması amacıyla açılan bu kredilerin vadeleri, verildikleri konuya bağlı olarak değişmektedir.

Bu kredilerin konusuna un, nişasta, glikoz, şeker, bitkisel yağlar, meyva ve sebze konserveleri, şarap, ispirto, bira, sebze kurutma, bitkisel lif sanayileri ile ülkede üretilen hammaddeleri bir üretim sürecinden sonra daha değerli bir madde haline sokan

(50) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s.146.

(51) A.g.e., s. 146-153.

öteki sanayiler girmektedir(52).Öte yandan banka,tarım üreticilerine ve tarıma dayalı sanayilere gerekli araç,malzeme ve makinaları ülke içinde üreten girişimleri **de bu** kredilerden yararlandırmaktadır.

2. Türkiye Tarımında Kontrollü Krediler

a. Ülkemizde Kontrollü Kredi Uygulamasında Önem Verilen Konular

Ülkemizdeki kontrollü kredi uygulaması,hergeyden önce üreticilerin eğitimi ile ilgili konulara önem vermektedir(53). Bu tür kredi uygulamasında,hazırlanacak planları üretici uygulayacağından,uygulama süresince üreticinin eğitilmesi kuralı kabul edilmiştir.Bu kuralın kabul edilmesi ile,kredi uygulamasından daha fazla sayıda üreticinin yararlanması ve üreticinin kredi örgütünün denetimine gereksinme duymadan üretimde bulunabilmesi amaçlanmaktadır.

İkinci olarak,kredinin açılmasında üreticinin mali gücü temel alınıp,gerekli yatırımlar için fon sağlayamayan üreticilere kredi açılmasına önem verilmektedir.Bu nedenle,kendi olanaklarıyla tüm konusu yatırımları yap.bilen ve başka kaynaklardan gerekli krediyi sağlayabilen üreticilere kontrollü kredi verilmemektedir.

Kontrollü kredi uygulamasında üçüncü olarak,üreticinin kendi olanaklarından mümkün olduğu oranda yararlanılması amaçlanmıştır.Bu nedenle,hazırlanacak planlarda üreticinin tüm olanaklarının,planın uygulanmasına ayrılması,ancak bunun yetersizliği oranında kredi kullanılması kuralı konmuştur.Böylece üreticinin mali olanaklarının tümünün tarımsal üretimde kullanılması sağlanmaktadır.

(52)A.g.e,s. 153-154.

(53)İbrahim AŞOZ,Zirai Kredi.....,s.111.

Böbütüncü olarak,kontrollu kredide amaç,üreticinin ve işletmenin durumunun geliştirilmesi olduğundan,kredinin hazırlanan uzun vadeli plâna göre işletmenin gereksinimini karşılayabilecek miktarda verilmesi kuralı kabul edilmiştir.Böylece,üreticinin aldığı krediyi,üretimden başka alanlarda kullanması önlenmiş gibi,üretici ödeme koşulları açısından uygun olmayan kredi kaynaklarına başvurmadan kurtarılmaktadır.Ayrıca,tarım işletmesinin gereksinimi miktarda kredinin verilmesi,üreticinin ödeme gücü üzerinde de olumlu etki yapmaktadır.

Beşinci olarak,verilen kredinin geri ödemesini güven altına almak ve üreticiyi güç duruma düşürmemek için açılacak kredilerde,işletme gelirinin işletmenin zorunlu giderlerini karşıladıktan sonra,krediyi ve faizini geri ödeyebilecek ayrıca,üreticiye ek bir gelir sağlayacak düzeyde olması koşulu aranmaktadır.

Son olarak,çok küçük işletmelerin yukarıda sıralanan gerekleri sağlama olasılığından yoksun olmaları,büyük işletmelerin ise,parasal gereksinimlerini kendi kaynaklarından ya da yabancı kaynaklardan sağlayabilmeleri nedenleriyle,kontrollü kredilerin genel olarak orta boy işletmelere verilmesi amaçlanmıştır.

Uygulamada,ekonomik sorunlarını kredilerin yardımıyla çözemeyen küçük işletmelerin kontrollü kredi dışında bırakılması,söz konusu programın başarıya ulaşması açısından önemli olmaktadır(54).Çünkü bu üreticilerin programa alınması bir yandan,kredilerin geri ödeme oranını düşürürken öte yandan,kredi yönetimi kalitelerini büyük oranda arttıracaktır.Bu nedenle,söz konusu küçük üreticilerin kamu yönetimince başka yöntemlerle desteklenmesi daha yararlı olmaktadır.

(54)A.ç.e.,s.112.

b. Kontrollü Kredi Uygulamasının Örgüt Yapısı

Kontrollü kredi uygulaması, Esasları Tesbit Komitesi, Merkez Örgütü, Koordinatörlükler, İlçe Örgütleri ve Ayırma Komitesi biçiminde örgütlendirilmiştir (55).

Esasları Tesbit Komitesi, Maliye, Ticaret ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı, Amerikan Yardım Heyeti ve T.C. Ziraat Bankası temsilcilerinden oluşan ve kontrollü kredi programının kurallarını ve politikasını saptayan en üst organ olmaktadır.

Merkez örgütü, kontrollü kredileri yürütmek için T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü içerisinde kurulmuş olan Kontrollü Ziraat Kalkınma Kredileri Müdürlüğü adı altında bir organdır.

Kontrollü kredilerin amaçlarından biri, üreticilerin eğitimi olduğundan, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının olanaklarından yararlanılması düşünülmüş ve bu örgüt ile işbirliği sağlanabilmesi için Koordinatörlükler kurulmuştur. T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı arasındaki işbirliği, Kontrollü Krediler Proje Koordinatörü ve Bakanlık Koordinatörü tarafından sağlanmaktadır. Söz konusu programın iller düzeyindeki işbirliği ise, Proje İl Koordinatörü ile Bakanlık İl Koordinatörü tarafından sağlanmaktadır.

Ziraat Bankası ile kontrollü kredi örgütü arasında çelişkilere neden olmamak için ve her iki örgütün uyum içerisinde çalışmasını sağlamak amacı ile, kontrollü kredilerin uygulandığı illerdeki Banka Müdürleri İl Örgütünün başı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca tüm ilçelerde söz konusu programı yürütmek üzere bir örgütün oluşturulması kabul edilmiştir.

Kontrollü kredi uygulamasından yararlanmak üzere başvuran

(55) T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında...., s.192-193.

Üreticilerin durumlarını incelemek amacıyla, her il ve ilçede bir Ayırma Komitesi oluşturulmuştur. Bu komite, yöredeki Ziraat Bankası Müdürü başkanlığında çalışmalarını sürdürmektedir.

c. Kontrollü Kredilerden Yararlandırılacak Üreticilerde Aranılan Nitelikler

Bunlar, biri genel, öteki özel nitelikler biçiminde iki grupta toplanabilmektedir. Genel nitelikler, Ziraat Bankası yasalarına göre tarımsal kredi verilecek üreticilerde aranılan nitelikler (56), özel nitelikler ise, kontrollü kredi alacak üreticilerde aranılan nitelikler olmaktadır (57).

Kontrollü kredi talep edenlerde aranılan özel nitelikler şunlardan oluşmaktadır (58). Üreticinin kendi olanaklarının gerekli yatırımlara yetmemesi ve gereksindiği krediyi başka kaynaklardan uygun koşullarla sağlama olanağının bulunmaması, yöresinde iyi tanınan biri olması, tarım işletmesinde, kredi örgütü ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı görevlileri ile işbirliğini kabul ederek bunu yürütebilecek yeteneğe, bilgiye ve isteğe sahip olması, kredi örgütleri ile daha önceki ilişkilerinin güven verici olması, sadece kendi kullanacağı toprak için kredi talep etmesi, işlediği toprağın belirli bir büyüklüğe sahip olması.

d. Kontrollü Kredinin Verilmesinde ve Denetiminde izlenen Yol (59).

1. Kredi Taleplerinin İncelenmesi

Kredi için talepte bulunan üretici, varlıklarını, var olan borçlarının miktarını ve talep ettiği kredi miktarını göste-

(56) Bkz., Bu çalışma II. Bölüm, dipnot 32.

(57) T. C. Z. B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s. 197.

(58) A. g. e., s. 197-198.

(59) İbrahim AKSOZ, Zirai Kredi....., s. 116.

rir bir belge ile Bankaya başvurur. Bu başvuru üzerine kredi teknisyeni, kredi talep eden üreticinin yukarıda sözü edilen genel ve özel niteliklere sahip olup olmadığını, üreticinin olanaklarının çiftlik planlamasına uygun olup olmadığını, üretici ve ailesinin hazırlanacak çiftlik plânını uygulayabilecek durumda olup olmadıklarını ve kredi gereksinimi ile kredinin yarar sağlama olasılığını araştırır. Bu araştırmada, kredi teknisyeni banka kayıtlarından, yöredeki üreticilerden ve tarım örgütleri görevlilerinden yararlanabilir.

Araştırma sonucunda, kredi verilmesi uygun görülen üreticilerin başvuru belgeleri Ayırma Komitesine götürülür. Ayırma Komitesince, üretici hakkında kredi teknisyeni tarafından toplanan bilginin doğruluğu ve üreticinin nitelikleri tekrar araştırılarak kontrollü kredi verilmesi karara bağlanır.

ii. Çiftlik Plânının hazırlanması

Kredi talebi olumlu karşılanan üreticinin işletmesi için ilk olarak, çiftlik planı taslağı hazırlanır. Bu taslak, kredi örgütü görevlileri ve üretici tarafından birlikte hazırlanmaktadır. Yapılan planın başarılı olabilmesi için, planın inandırıcı olması ve etkin bir biçimde uygulanması gerektiğinden, üreticinin bu plânı benimsemesi gerekmektedir.

Taslak plâna göre hazırlanan uzun vadeli plân, işletmenin kullanacağı üretim tekniğini, yapılacak yatırımları ve gerekli geliştirme işlemlerini kapsadığından, herşeyden önce, plânda yer alacak konularda üretici ile görüş birliğine varmak gerekmektedir. Üretici ile görüş birliğine varılan konular içerisinde uzun vadeli plân hazırlandıktan sonra, kısa vadeli yıllık plânlar hazırlanır. Yıllık plânlar, bir tür uygulama plânı olduklarından, uzun vadeli plândaki hedeflerden o yıl gerçekleştirilecek olanları, yapılacak işleri, yıl içerisindeki gelir ve gideri, kredi gereksinimini ve ödenecek borçları göstermektedir.

iii. Kredi Miktarı ve Kredinin Verilmesi

Kontrollü kredide, işletmenin tüm kredi gereksinimi göz önüne alındığı için, çiftlik planında belirtilen miktarda, kredi açılmaktadır. T.C. Ziraat Bankası'na kontrollü kredi uygulamasında bir üreticiye verilecek en fazla kredi miktarı, 200.000 TL olarak saptanmıştır(60).

Elanda öngörülen satın almalar karşılığı satıcılara, yapılan işler karşılığında işgörenlere ödeme yapılmaktadır. Ayrıca, bu ödemeler toptan değil, taksit, taksit yapılmaktadır.

e. Kontrollü Kredi Türleri, Konuları, Vadeleri ve Faiz Oranları

Türkiye Tarımında, T.C. Ziraat Bankası'na uygulanan kontrollü krediler, kontrollü zirai kalkınma kredileri ve toprak su kredileri başlıklarında genel olarak iki gruba ayrılabilir(61).

i. Kontrollü Zirai Kalkınma Kredileri

T.C. Ziraat Bankası'na yürütülen kontrollü zirai kalkınma kredileri üreticilerin her tür yatırım ve işletme kredisi gereksinimlerini, teknik bilgi ile birlikte yeterli ölçüde karşılamayı ve etkin bir denetim altında kullanılmayı amaçlayan bir proje kredisidir(62).

Bu krediler, birim topraktan alınan verimi çoğaltmak bunların gerektirdiği girdilerin kullanılmasını, yatırımların yapılmasını özencilmek, tarım işletmelerini ekonomik üniteler haline getirmek, öncelikli görülen yeniliklerin yararlılığını üreticileri inandırarak bunları kullanılmak amaçlarını gütmektedir.

(60) A.9.e., s.123.

(61) Bu ayarım tarafımızdan yapılmıştır.

(62) T.C.E.D., Cumhuriyetimizin 50.Yılında...., s.193.

Kontrollü zirai kalkınma kredileri birbirinden oldukça farklı iki ayrı türden oluşmaktadır. Bunlar kontrollü tarımsal işletme kredileri ve kontrollü tarımsal yatırım kredileridir (63).

Kontrollü tarımsal işletme kredileri, tarım işletmelerinin tohum, gübre, yem, akaryatık, ve işçi ücretleri gibi yıllık işletme maliyetlerini karşılamak amacıyla üreticilere verilmektedir. Bu tür kredilerin vadeleri, ürünlerin hasat zamanına rastlamak koşuluyla en çok bir yıl olmaktadır.

Kontrollü tarımsal yatırım kredileri ise, üreticinin tarım işletmesi için gerekli her tür yatırım gereksinimlerini karşılamak amacıyla verilmektedir. Bu tür kredileri, verildikleri konular açısından kendi içerisinde bazı gruplara ayırmak mümkündür (64).

Birinci grupta, tarım işletmelerinin gereksindiği her tür tarımsal alet ve makineler ile damızlık, irat ve besi hayvanlarının sağlanması için üreticilere verilen donatma kredileri yer almaktadır. Bunlarda vade, en çok 5 yıl olmaktadır. İkinci grupta yer alan, verimlendirme ve iyileştirme kredilerinde, üreticilerin topraklarının verimliliğinin artırılması ve ürünlerin niteliklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunların vadeleri de, en çok 20 yıl olmaktadır. Son grupta ise, toprak edindirme ve tesis kredileri yer almaktadır. Bu krediler, üreticilere tarım toprağı edinirmek, işletme topraklarını büyütmek, dağınık toprak parçalarını birleştirmek ve tarım işletmeleri için gerekli olan her tür yatırım gereksinimlerini karşılamak amacı ile verilmektedir. Bunlarda da vade, en çok 20 yıl olmaktadır.

Kontrollü zirai kalkınma kredilerinin her iki türünde, % 9 oranında faiz uygulanmaktadır. Bu kredilerde, faiz oranına ek olarak % 05 oranında ekspertiz ve denetim masrafı karşılığı uygulanmaktadır. Öte yandan, bu kredilerde uygulanan faiz oranı %

(63) A.g.e., s. 198.

(64) A.g.e., s. 201

9 olmakla birlikte, üreticilere T.C. Merkez Bankasında oluşturulan Selektif Kredi Fonu'ndan % 1 ya da % 2 oranında faiz, geri ödenmektedir (65).

ii. Topraksu Kredileri

Bu krediler, tarım alanlarında yapılması gereken her tür topraksu yatırımının üreticilere yapılabilmesi amacıyla verilmektedir. Topraksu kredileri uygulaması 1960 Tarihli ve 7457 Sayılı Yasaya göre T.C. Ziraat Bankası ile Topraksu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (66). Söz konusu yöntemin biçimi, yukarıdaki iki örgüt arasında imzalanmış olan protokol tarafından belirlenmiştir.

7457 Sayılı Yasanın 21. Maddesinde, topraksu kredilerinin hangi konularda kullanılacağı açıklanmıştır. Bu krediler, genel olarak toprak ve su koruma, toprak geliştirilmesi, toprak birleştirilmesi, tarımsal sulama, toprak ve su tesislerinin bakımı gibi konularda kullanılmaktadır.

Topraksu kredilerinden, yukarıda sıralanan konularda kredi talep eden üretici ve üretici grupları, Toprak ve Su Kooperatifleri ve bunların birlikleri, sulama, toprak geliştirilmesi ve toprak korunması ile ilgili birlikler, tarım kooperatifleri ve birlikleri ve köy tüzel kişileri yararlanabilmektedir.

Topraksu kredilerinden yararlanmak isteyen üreticiler, yöredeki Ziraat Bankası şubesine ya da Topraksu örgütüne başvurmaktadır. Krediler, teknik projenin topraksu örgütüne yapılması, ödeme gücü, vade ve benzer konuların da T.C. Ziraat Bankasıyla saptanması ve uygulamanın her iki örgütçe izlenmesi ve denetlenmesi koşuluyla kullanılmaktadır (67).

(65) İbrahim KESÖZ, Zirai Kredi....., s. 124.

(66) T.C. Z.B., 1976-88 Hesap Yılı Genel....., s. 59.

(67) T.C. Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s. 213.

Topraksu kredileri karşılığında, öteki tarım kredilerinde istenen karşılık türlerinden bir ya da bir kaçı kabul edilmektedir. Ancak, üzerinde topraksu yatırımı yapılan toprağın Banka adına ipotek edilmesi zorunlu olmaktadır(68).

Bu kredilerin vadesi ençok 20 yıldır. Fakat, topraksu önlemleri ile ilgili olarak sağlanan tarımsal alet ve makinalar için verilen kredinin vadesi 5 yılı aşmamaktadır.

Orta ve uzun vadeli topraksu kredilerinde % 7 oranında faiz uygulanmaktadır. Ancak, vadesi geçen kredilere, vadeden itibaren % 9 faiz uygulanmaktadır. Ayrıca, aldığı krediyi yerine kullanmadığı saptanan borçlulara da aynı faiz oranı uygulanmaktadır.

Kooperatif, birlik ve üretici gruplarına açılan kısa vadeli topraksu kredilerinde de % 9 oranında faiz uygulanmakta, ayrıca % 05 oranında ekspertiz ve denetim masrafı alınmaktadır. Öte yandan, aldıkları kredileri yerinde kullananlara T.C. Merkez Bankasındaki Selektif Kredi Fonundan % 1 ya da % 2 oranında faiz indirmesi yapılmaktadır(69).

3. Özel Fonlardan Yararlanarak Açılan Krediler

a. Tegovik ve Geliştirme Kredileri

Tegovik ve geliştirme kredileri, Dünya Bankası ve öteki dış kaynaklar ile T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankasının sağladığı fonlar kullanılarak, T.C. Ziraat Bankası tarafından uygulanmaktadır.

Bu krediler entansif süt hayvancılığı işletmelerinin kurulması, köy hayvancılığının geliştirilmesi, ihracata yönelik yağ, meyve ve sebze bahçelerinin kurulması, tarım ürünlerinin iç ve dış

(68) A.g.e., s. 124.

(69) A.g.e., s. 225

pazarlarda değer fiyata satışına yardımcı olacak tesislerin kurulması, tarımda öncelik verilecek üretim dallarında gelişmeyi sağlayacak projelerin finansmanı konularında kullanılmaktadır(70).

T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan teşvik ve geliştirme kredileri altı grupta toplanabilmektedir.

- i.933 Sayılı Yasaya Göre Açılan Krediler,
- ii.Özel İhracat Fonundan Açılan Krediler,
- iii.Antansif Süt Hayvancılığı Projesi Kredileri,
- iv.Yağ Sebze ve Meyve İhraç Projesi Kredileri,
- v.Hayvancılık Projesi Kredileri,
- vi.Orta Vadeli Tarımsal Yatırım Kredileri.

i.933 Sayılı Yasaya Göre Açılan Krediler

Kalkınma planlarındaki hedeflere uygun olarak geliştirilmesi öngörülen sektörler için,1967 Tarih ve 933 Sayılı Yasa ile Bankanın aracı kuruluş olarak görevlendirildiği geliştirme ve teşvik fonlarından, üreticilere açılacak kredilerde kullanılmak amacıyla Bankaya 131 Milyon TL.ödenmiştir.

Bu fonlardan açılan kredilerde, kredinin verildiği alt sektörlerle göre % 4,5-5 ve % 8 oranlarında faiz uygulanmaktadır.Söz konusu kredilerde 1-3 yıl arasında ödemesiz süre bulunmakta ve vade 2-10 yıl arasında değişmektedir.

ii.Özel İhracat Fonundan Açılan Krediler

Bu tür krediler, T.C.Merkez Bankasındaki özel ihracat fonu hesabından, ihracata dönük tarımsal gıda sanayiinin ve bu sanayinin üretiminin geliştirilmesi amacıyla açılmaktadır.Bu kredi-

(70)Bu konuda Bkz: A.g.e., s.227-239 ve T.C.Z.B., 1976-88.Hesap ..., s.63-70.

lerde % 6 oranında faiz uygulanmakta ve bir yıl ödemesiz 4 yıl ödenekli olarak toplam 5 yıl vade-tanımlanmaktadır.

iii. Entansif Süt Hayvancılığı Projesi Kredileri

Entansif süt hayvancılığı projesi, yüksek verimli hayvan türlerinin geliştirilmesi, özel damızlık yetiştiriciliğinin desteklenmesi ve yem üretiminin işletme içerisinde yapılmasıyla hayvansal üretimin arttırılması amacını gütmektedir.

Bu tür kredilerde, üretici ya da girişimcinin öz kaynak katkısı % 20 den düşük olamamakta ve % 9 oranında faiz uygulanmaktadır. Bu kredilerin vadeleri, ilk dört yıl ödemesiz olmak koşuluyla 12 yıl olmaktadır.

iv. Ağ Meyve ve Sebze İhraç Projesi Kredileri

İhraç edilebilir yaş meyve ve sebze üretimini arttırmak, ürünleri pazarlama örgütlerinde değerlendirmek ve frigorifik ulaşım araçlarıyla ihraç etmek amacıyla, Dünya Bankasından sağlanan fonlarla kredi uygulamasına geçilmiştir.

Dünya Bankasından sağlanan 324 Milyon TL'nin yanında T. C. Ziraat Bankasının kendi kaynaklarından sağladığı 187 Milyon TL bu amaçla verilen kredilerin kaynağını oluşturmaktadır.

Bu kredilerden, T.C. Ziraat Bankasına borcu olmayan üretici, üretici birliği ve kooperatif gibi özel ve tüzel kişiler yararlanabilmektedir. Projelerde üreticinin öz kaynak katkısı en az % 20 oranında olmakta ve kredilerdeki faiz oranı % 8,4 ile % 10 arasında değişmektedir. Söz konusu kredilerin vadeleri, 1-5 yıl arasında ödemesiz devre ile birlikte 5-12 yıl arasında olmaktadır.

v. Hayvancılık Projesi Kredileri

Bu proje ile sağlanacak krediler için 279,5 Milyon TL. Dünya Bankasından, 80 Milyon TL. Ziraat Bankasından olmak üzere toplam 359,5 Milyon liralık bir fon oluşturulmuştur.

taki krediler, yıllık işletme kredileri, donatma kredileri, yapı ve tesis kredileri ve tarımsal sanayi kredileri biçiminde dört türden oluşmaktadır.

c.İ.F.D.Fonundan Açılan Krediler

Bu fondan tarım üreticilerine açılan krediler genel olarak altı türden oluşmaktadır(72). Bu krediler sırasıyla, bəsi hayvancılığı, tarımsal mücadele araç ve tesisleri, traktör, topraksu, balıkçılık, ve yeni arazi açma kredileri isimleri altında üreticilere verilmektedir.

d.Özel İskan Fonundan Açılan Krediler

Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığı ve İaliye Bakanlığının isteği ile T.C.Ziraat Bankasında bir özel iskan fonu oluşturulmuştur. Bu fondan, köylerde yöresel koşullara uygun sıhhi ve ucuz konutlar, işletme yapıları ile sosyo-ekonomik amaçlı yapıların yapılabilmesine yardımcı olmak amacıyla kredi açılmaktadır (73).

e.Yemliklik ve Yemlik Kredileri

Bu krediler, doğal afetler nedeniyle % 50 nin üzerinde ürün kaybına uğrayan üreticilere verilmektedir(74).

f.Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler

Bu krediler, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı bütçesine konulan ödenekten yararlanılarak, Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerinin yapacakları özendirici nitelikteki yatırımlara verilmektedir(75).

---

(72)A.g.e., s.64-66.

(73)A.g.e., s.70.

(74)A.g.e., s.71.

(75)A.g.e., s.71.

g. Tohumluk Kredileri

T.C. Ziraat Bankasının kuruluşundan bu yana birçok defa üreticilere kredi niteliğinde tohumluk dağıtımı yapılmıştır. Günümüzde ise, Banka Yerel Komisyonlarınca, tohum sağlayamayacak durumda olduğu saptanan üreticilere tohumluk kredileri verilmektedir.

Tohumluklar satın alma bedelleri üzerinden üreticilere verilmekte, yapılan tüm harcamalar tohumluk masrafları içerisinde karşılanmaktadır. Borçlandırma müteselsil kefaletle yapılmakta ve kredilerin vadeleri yerel yönetim örgütlerince saptanmaktadır. Üreticilerden vade sonuna kadar faiz alınmamakta eğer vade aşılırsa, vadeden sonra % 6 faiz alınmaktadır (76).

B. TARIM İRLİDİ KOOPERATİFLERİ VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ARACILIĞIYLA AÇILAN KREDİ TÜRLERİ

1. Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler

Bilindiği gibi, özellikle kısa vadeli tarımsal kredilerin en iyi dağıtım yöntemi kooperatifler aracılığıyla olmaktadır. Kooperatifleri yönetenlerin tarım üreticisi olması ve ortakların ekonomik durumlarını yakından bilmeleri, kredilerin yerinde ve ölçülü kullanılmasını sağlamaktadır (77). Bu nedenle, ülkemizde tarımsal kredi konusunda çalışan Tarım Kredi Kooperatiflerinin gelişmeleri desteklenmiş ve aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, bu örgütlerabldukça yaygınlaşmıştır.

T.C. Ziraat Bankası tarafından Tarım Kredi Kooperatiflerine, 2836 Sayılı Yasa uyarınca ortakların tesis, donatma ve çevirme kredisi, gereksinmelerini karşılamak amacıyla kredi açılmaktadır

(76) T.C. Z.B., Cumhuriyetimizin 50. Yılında....., s. 243-245.

(77) Z. Gökalp İNAYİM, "Tarım Kredi Kooperatifleri", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, T.Z.Y.M. Birliği Yayınları, (Ankara: 34. Genel Kurul) s. 64-79.

(78). Tarım Kredi Kooperatiflerine ayrıca, hizmet binalarının yaptırılması amacıyla yönelik inşaat kredisi açılmaktadır.

TABLO:5

Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişmesi

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Kooperatifleşmiş Köy Sayısı	Ortak Sayısı
1933	658	2475	60.583
1937	591	4223	101.535
1943	526	4758	164.079
1951	984	10.293	490.216
1961	1575	16.653	941.799
1971	2035	21.471	1.305.357
1972	2040	21.554	1.305.646

Kaynak: T.C.M.B., Cumhuriyetimizin 50.Yılında....., s.250.

T.C.Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredi taleplerini kendi kaynaklarından ve T.C.Merkez Bankasından sağlanan reeskont olanaklarından yararlanarak karşılanmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri, T.C.Ziraat Bankasından sağladıkları kredilerin yanında ödenmiş sermaye, öz kaynak ve yedek akçe gibi kendi parasal olanaklarını da kullanarak ortaklarına kredi açmaktadırlar.

Günümüzde Tarım Kredi Kooperatiflerince üreticilere

a. Genel gereksinimler (Çevirme) Kredisi,

b. Akaryakıt (Çevirme) Kredisi,

c. Akaryakıt (Çevirme) Kredisi ve

d. Donatım Kredisi olmak üzere dört tür kredi açılmakta-

dır (79).

(78) Nahi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e., s.82.

(79) A.g.e., s.92.

Çevirme kredilerinin sözü edilen üç türü de, genel olarak bir yıl vadeli olarak açılmakta, donatma kredileri ise, en çok 5 yıl vadeli olarak ve taksitlerle geri ödenme koşuluyla verilmektedir. Donatma kredisiyle ortakların, traktör, biçer döğür, iş hayvanı ve öteki tarımsal araç, gereçleri alabilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kooperatifler, ortaklarına 25.000 TL sına kadar kredi verebilmekte ve bunun için gereken fonları yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, Ziraat Bankasından % 5 faizle almakta ve ortaklarına % 9 faiz uygulamaktadır.

2. Tarım Satış Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler

Tarım Satış Kooperatifleri bilindiği gibi, ülkemizin tarımsal üretiminde önemli yeri bulunan bazı ürünlerin, iç ve dış pazarlardaki sürüm ve satışını ülke çıkarlarına uygun bir biçimde sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar.

Sözü edilen kooperatiflerin kuruluşunda göz önüne alınan amaçlar(80), ortakların ürünlerini sürekli bir biçimde pazarlayabilmek, ürünleri gerektiği zaman işlemek, iç ve dış pazarlarda aracılardan sağladıkları kârları ortaklara kazandırabilmek, aşırı fiyat dalgalanmalarını önlemek ve ortakların üretken amaçlarla talep ettikleri araçları ucuz fiyatla sağlamak biçimlerinde özetlenebilmektedir.

Tarım Satış Kooperatifleri yukarıda sıralanan amaçlara ulaşmak için gereksindikleri kaynakları T.C.Ziraat Bankasından ve bazen öteki bankalardan sağlamaktadırlar. Ayrıca, bu kooperatifler yukarıdaki amaçlara ulaşmak için, gerektiği zaman aldıkları kredileri ortaklarına aktarmaktadırlar.

T.C.Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatiflerinin kredi ta-

---

(80)A.g.e., s. 211-212.

lemlerini, kendi kaynaklarından, T.C. Merkez Bankasından sağlanan reeskont olanaklarından ve bazen da özel fonlardan yararlanarak karşılamaktadır. T.C.Ziraat Bankasınca söz konusu kooperatiflere açılan krediler, amaçlarına ve kullandıkları yerlere göre bazı türlere ayrılmaktadırlar.

Bu kredilerin türleri şöyle sıralanabilmektedir(81).

a. Ortak Rehinli Krediler. Ortaklardan alınan ürünlerin karşılığında verilecek avansların ödenmesi amacıyla verilmektedir.

b. Ortak işletme Kredileri. Ortakların ürünlerinin pazarlanabilir duruma getirilmesi için işlenmesi gerektiğinde, işleme maliyetlerinin karşılanması amacıyla verilmektedir.

c. İthalat Akredifiti Kredileri. Kooperatifler tarafından ürünlerin işlenmesi için gereken bazı girdilerin ithâl edilebilmesi amacıyla verilmektedir.

d. Tesis Kredileri. Ürünlerin işlenebilmesi için gereksinme duyulan tesislerin kurulması, makinaların alınması ve depoların yapılması amacıyla açılmaktadır.

e. İştirak Kredileri. Kooperatiflerin kendi amaçlarına uygun bazı örgütlerde gerektiği zaman pay alabilmeleri amacıyla verilmektedir.

f. Destekleme Kredileri. Kamu yönetiminde gerekli görüldüğü zamanlarda, piyasa fiyatlarının desteklenmesi amacıyla yapılacak alımlar için açılmaktadır.

g. Piyasa Alımları İçin Rehinli İşletme Kredileri. Bu kredilerde piyasa alımları için, gerektiği zamanlarda açılmaktadır.

h. Yeddiemin Kredisi. Stok edilen ürünlerin pazarlama maliyetlerinin karşılanması amacıyla açılmaktadır.

---

(81) A. g. c., s.219-220.

Ü.ÖZELİ KREDİ ÖRGÜTLERİNCE AÇILAN KREDİLER:

Türkiye Tarımında T.C.Ziraat Bankası, Tarım Kredi Moopere-
ratifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri dışında ta-
rımsal kredi sağlayan örgütler, daha önce sözü edildiği gibi, etkin
bir hizmet sağlayamamaktadırlar. Bu örgütlerin bir bölümü, pancar
kicileri İstihsal Kooperatifleri, ve Çay Kooperatifleri biçimle-
rinde örgütlenmişlerdir. Bunların dışında kalan örgütler ise,
temel görevleri tarımsal kredi hizmetleri ile ilişkili olmamasına
karşın, sınırlı bir oranda kredi sağlamaktadırlar (82). Burada ikin-
ci grupta sözü edilen örgütlere örnek olarak, Şeker Fabrikaları
A.Ş., Egebank, Mütüncüler ve Bağcılar Bankası, gösterilebilir. Ay-
rıca, bazı ticari bankalar da tarım sektörüne kredi vermektedir-
ler. Fakat bunların verdikleri kredilerin, toplam tarımsal krediler
içerisindeki oranı çok sınırlı olmaktadır.

T.C.Ziraat Bankası Zirai Krediler Müdürlüğü 1970 Faaliyet
Raporuna göre, Türkiye Tarımında uygulanan kredilerin % 97 si, Zi-
raat Bankası tarafından karşılanmıştır (83). Buradan anlaşılabil-
ceği gibi, yukarıda sıralanan tüm kredi örgütleri ile ticari ban-
kaların sağladığı tarımsal krediler, toplam tarımsal kredilerin
ancak, % 3 ü oranında olmaktadır.

(82) Turan GÜNEŞ, "Türkiye Tarımsal Kredinin Organizasyonu", Türki-
ye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, T.Z.Y.B. Birliği Ya-
yınları (Ankara: 34. Genel Kurul), s. 80-112.

(83) T.C.Z.B., T.C.Ziraat Bankası Zirai Krediler Müdürlüğü 1970
Faaliyet Raporu, (Ankara: 1971) s. 2.

III. TÜRKİYE TARIMINDA UYGULANAN KREDİ MİKTARLARI

A.T.C.ZİRAAT BANKASINCA AÇILAN KREDİ MİKTARLARI

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, T.C. Ziraat Bankasınca açılan krediler iki biçimde üreticiye ulaşmaktadır. Bunların birinci grubunu, doğrudan doğruya üreticiye açılan kredilerin ikinci grubunu da, Tarım Kredi Kooperatifleri ile Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin aracılığıyla açılan kredilerin oluşturmaları nedeniyle, Bankaca açılan kredilerin tümünü gösterebilmek için, ilk olarak, sözü edilen kredilerin genel toplu olarak ele alınmış ve aşağıda Tablo:6 da Bankaca çeşitli yıllar içerisinde açılan kredi miktarları verilmiştir. Daha ileride ise, farklı biçimlerde üreticilere ulaşan bu kredilerin tüm türlerinin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları ve elde edilebilen verilerin izin verdiği son yıldaki geri ödenme durumları ile son yıl içerisinde yapılan işlemler, ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Tablo:6 da görüldüğü gibi incelenen dönemde, T.C. Ziraat Bankasınca açılan kredilerin genel toplamında sürekli bir artış ortaya çıkmış ve 1967 yılında yaklaşık 5 Milyar TL. olan kredi toplamı, 1976 yılında 35 Milyar TL. ni aşmıştır.

Bankaca doğrudan doğruya üreticilere açılan kredilerin her üç grubunun toplamları, önemli oranda artmıştır. Geleneksel kredilerin toplamı 1967 yılında yaklaşık 2 Milyar TL, 1976 yılında ise yaklaşık 6 Milyar TL. olmuştur. Tabloda görüldüğü gi-

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Çevirme Kredileri	1.594.390	1.689.711	1.720.669	1.333.078	1.397.283	1.754.087	2.023.301	2.210.809	3.052.871	3.790.505
Sürüm ve Satış Kredileri	59.125	52.251	39.705	45.285	50.076	72.160	65.597	80.189	66.559	231.351
Donatım Kredileri	333.728	394.172	304.359	179.843	418.144	625.666	1.114.240	886.424	1.123.697	1.745.520
Verimlendirme ve iyileştirme Kredileri	8.532	5.786	3.324	1.954	1.495	1.830	1.713	1.433	1.657	1.914
Arazi Edindirme ve Tesis Kredileri	64.967	68.897	87.865	57.870	53.959	69.215	106.079	68.178	54.577	83.808
Tarım Sanatları Kredileri	7.776	8.353	6.303	3.799	5.183	41.041	79.052	200.960	124.554	173.410
Geleneksel Krediler Toplamı	2.068.518	2.219.178	2.162.224	1.651.802	1.926.140	2.563.999	3.389.982	3.447.993	4.423.915	6.026.508

Kontrollü Krediler	39.504	70.873	87.725	62.914	88.368	155.077	244.471	281.962	457.910	677.258
--------------------	--------	--------	--------	--------	--------	---------	---------	---------	---------	---------

Teşvik ve Geliştirme Kredileri	—	13.296	131.637	39.976	10.339	20.041	90.614	47.671	164.619	291.183
Toprak ve Tarım Reformu Kredileri	318	6.961	7.846	2.620	12.000	26.371	60.007	59.586	41.697	36.679
A.İ.D. Fonundan Açılan Krediler	30.261	35.075	31.586	36.694	29.060	29.387	28.919	78.466	17.012	26.411
Özel İskön Fonundan Açılan Krediler	—	—	—	915	1.639	2.024	11.756	14.259	17.558	39.244
Yemeklik ve Yemlik Kredileri	—	—	—	—	—	—	—	176.788	4.304	1.899
Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler	38	547	215	68	9	8	7.197	17.812	24.701	66.996
Tohumluk Kredileri	47.465	56.677	53.258	59.650	28.596	50.810	203.411	565.973	82.781	105.430
Özel Fonlardan Açılan Krediler Toplamı	78.082	112.556	224.542	139.923	81.643	128.641	401.904	960.555	352.672	567.842

Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler	1.632.953	1.852.587	1.842.169	1.620.253	1.824.965	2.390.791	2.777.609	3.142.640	4.453.679	6.036.144
Tarım Satış Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler	1.244.093	2.088.656	2.544.266	3.105.480	2.269.443	4.571.594	9.432.947	14.900.339	22.939.636	21.875.195

GENEL TOPLAM	5.063.150	6.343.850	6.850.926	6.574.372	6.190.559	9.810.302	16.246.913	22.733.489	32.627.812	35.182.947
--------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------	------------	------------	------------

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yılı 1977, Yayın No: 825. (Ankara: 1977), s. 175-176, Tablo. 187.

bi, geleneksel kredilerin içerisinde en önemli yeri çevirme kredileri olmaktadır. Söz konusu kredilerin, geleneksel krediler toplamı içerisindeki payı % 50 yi aşmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası'na açılan kontrollü kredilerin toplamı, 1967 yılında yaklaşık 39.5 Milyon TL., 1976 yılında ise yaklaşık 677 Milyon TL. olmuştur. Bu grupta yer alan krediler söz konusu dönem içerisinde sürekli olarak artmışlardır. Özel fonlardan açılan krediler toplamı ise, 1967 yılında yaklaşık 78 Milyon TL. olurken, 1976 yılında yaklaşık 568 Milyon TL. na ulaşmıştır. Bu grupta yer alan kredi türlerinde, açılan kredi miktarları yıldan, yıla önemli değişimler göstermişlerdir.

Bankaca açılan kredilerin genel toplamı içerisinde çok önemli bir yer tutan Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerince açılan krediler toplamı da, ele alınan dönem içerisinde çok önemli bir artış göstermiştir. Bu grupta yer alan, Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla açılan krediler, 1967 yılında 1,6 Milyar TL. 1976 yılında yaklaşık 6 Milyar TL. olmuştur. Tarım Satış Kooperatifleri aracılığıyla açılan krediler ise, 1967 yılında 1.2 Milyar TL. olurken, 1976 yılında 22 Milyar TL. na ulaşmıştır.

1. Geleneksel Krediler

a. Çevirme Kredileri

Bu kredilerin, 1951, 1961, 1972, 1975 ve 1976 yılsonu toplamaları, aşağıda Tablo:7 de görülmektedir.

Tablo:7 de yılsonu toplamaları görülen çevirme kredilerinde, 1976 yılı içerisinde aşağıda Tablo:8 de görülen işlemler yapılmıştır.

TABLO:7

Çevirme Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları(TL)</u>
1951	225.597.227
1961	506.158.959
1972	2.816.814.990
1975	3.909.055.364
1976	4.832.777.861

Kaynak: (1).1951,1961,1972 yılları için,T.C.Z.B.,Cumhuriyetimizin 50.Yılında.....,s.146,Grafik No:2.

(2).1975,1976 yılları için,T.C.Z.B.,1976-88.Hesap Yılı... s.48.

TABLO:8

1976 Yılında Çevirme Kredilerinde Yapılan İşlemler

1975 Yılsonu Toplamı	3.909.055.364
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	3.808.770.684
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	3.265.581.337
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler(*)	380.533.150
1976 Yılsonu Toplamı	4.832.777.861
1976 Yılsonu Borçlu Sayısı	1.341.346.140 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	3.156-
Ortalama Vade	474 gün
Ortalama Faiz Oranı	% 9.14

(*)Bu ifadenin yer aldığı yukarıdaki tabloda ve daha sonraki tablolarda sözü edilen kalemlerde,yıl içerisinde söz konusu kredi ile ilgili faiz yenileme ve devir masrafları ile düzeltmeler yer almaktadır

Kaynak:T.C.Z.B.,1976-88.Hesap Yılı.....,s.48-49.

Çevirme kredilerinin 1975 ve 1976 yıllarındaki geri ödenme durumları ile ilgili olarak vadesi dolmayan,vadesi geçen ve takipteki krediler toplamları ise,aşağıda Tablo:9 da görülmektedir.

TABLO:9

Çevirme Kredilerinin Geri Ödenme Durumu

	1975	Toplam Kredilere Oranları	1976	Toplam Kredilere Oranları	Artma Oranları %
Vadesi Dolmayan		%		%	
Kredi Toplamı	2.430.160.568	62	3.105.136.159	74	27.7
Vadesi Geçen					
Kredi Toplamı	488.712.661	13	659.686.943	17	34.9
Takipteki Kre-					
diler Toplamı	990.182.135	25	1.067.954.759	31	7.8
Yıl Sonu Kre-					
di Toplamı	3.909.055.346	100	4.832.777.861	120	23.6

Kaynak:T.C.Z.B.1976.88.Hesap Yılı.....,s.48'den hesaplanmıştır.

T.C.Ziraat Bankasınınca tarım üreticilerinin üretim giderlerini karşılamak amacıyla açılan çevirme kredileri toplamı,yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi,1976 yılı sonunda 5 Milyar TL'na yaklaşmıştır.Aynı yıl içerisinde yeni açılan çevirme kredisi ise,3.8 Milyar TL'na ulaşmaktadır.Söz konusu kredilerde ortalama vade 475 gün olurken ortalama faiz oranı % 9.14 olmuştur. Bunlara karşın,bir üreticiye(borçluya)düşen ortalama kredi miktarı ise,ancak 3.156 TL olmaktadır.

Çevirme kredilerinin geri ödenme durumları göz önüne alındığı zaman ise,Tablo:9 da görüldüğü gibi,1975 ve 1976 yıllarında,bu kredilerin sırasıyla % 38 i ve % 36 sı vadeleri sonunda geri ödenememiştir.Ayrıca 1975 yılına oranla 1976 yılında, çevirme kredileri toplamında yaklaşık % 23 artış olmasına karşın, vadesi geçen çevirme kredilerinde % 34.9,takipteki çevirme kredilerinde ise % 7.8 artış olmuştur.

b. Sürüm ve Satış Kredileri

Sürüm ve Satış Kredilerinin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları, aşağıda Tablo:10 da görülmektedir.

Tablo:10

Sürüm ve Satış Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları TL</u>
1951	26.672.065
1961	21.411.247
1972	72.774.448
1975	60.180.110
1976	242.447.268

Kaynak: (1) 1951, 1961 ve 1972 Yılları için, T.C.Z.B. Cumhuriyetimi-
zin 50....., s.146. Grafik , o.3

(2) 1975 ve 1976 Yılları için, T.C.Z.B. 1976.38. Hesap Yılı
....., s.50.

Yukarıda çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları görülen sürüm ve satış kredilerinde, 1976 yılı içerisinde aşağıda Tablo:11 de görülen işlemler yapılmıştır.

Sürüm ve Satış Kredilerinde 1975 ve 1976 yıllarında geri ödenme durumu, aşağıda Tablo:12 de görüldüğü gibi olmuştur.

Tarım üreticilerinin pazarlama olanaklarını geliştirmek amacıyla T.C.Ziraat Bankasınca açılan sürüm ve satış kredileri, 1976 yılına kadar sürekli olarak artarak 1976 yılında yaklaşık 242.5 Milyon TL'na yükselmiştir. 1976 yılı içerisinde açılan yeni sürüm ve satış kredileri miktarı ise 231.4 Milyon TL olmaktadır. Aynı yıl sonunda, bu kredilerde ortalama vade 570 gün, ortalama faiz oranı % 19.28 olmuştur. Bir borçluya düşen sürüm ve satış kredisi miktarı ise, 3.369 TL olmaktadır.

TABLO:11

1976 Yılında Sürüm ve Satış Kredilerinde Yapılan İşlemler	
1975 Yılı Sonu Toplamı	60.180.110
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	231.351.079
1976 Yılında Geri Odenen Krediler	58.128.143
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	9.044.222
1976 Yılı Sonu Toplamı	242.447.268
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	26.753 Kişi
Bir borçluya Düğün Ortalama Kredi Miktarı	3.369
Ortalama Vade	570 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 10.28

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.50.

TABLO:12

Sürüm ve Satış Kredilerinin Geri Odenme Durumu

	1975	Toplam	1976	Toplam	Artma
		Kredilere		Kredilere	Oranı
		Oranı		Oranı	
Vadesi Dolmayan Kredi	57.450.789	95	233.624.310	96	307
Toplamı					
Vadesi Geçen Kredi					
Toplamı	417.438	1	6.708.584	3	1507
Takipteki Krediler					
Toplamı	2.311.883	4	2.114.374	1	-3
Yılı Sonu Kredi Top-					
lamı	60.180.110	100	242.447.268	100	303

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.50'den hesaplanmıştır

Söz konusu kredilerin 1975 ve 1976 yıllarındaki geri ödenme durumlarında ise, iki yıl içerisinde açılan yeni krediler ve yılsonu toplamları arasında çok büyük farklılık olması nedeniyle anlamlı bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır.

C. Donatma Kredileri

Donatma Kredilerinin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları Tablo:13 de görülmektedir.

TABLO:13

Donatma Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları TL</u>
1951	101.220.457
1961	50.831.130
1972	1.123.751.478
1975	2.264.250.497
1976	3.017.354.330

Kaynak:(1)1951,1961 ve 1972 Yılları İçin,T.C.Z.B.,Cumhuriyetimiz 50.....,s.146.Grafik No.4

(2)1975 ve 1976 Yılları İçin,T.C.Z.B.,1976.08.Hesap Yılı .....s.53.

Yukarıdaki çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları görülen donatma kredilerinde,1976 yılı içerisinde aşağıda Tablo:14 de görülen işlemler yapılmıştır.

Donatma kredilerinde geri ödenme durumu ise,aşağıda Tablo:15 de görülmektedir.

T.C.Sıraat Bankasınınca tarım üreticilerinin,üretimde kullanacakları araç,gereç gereksinmelerini karşılamak amacıyla açılan donatma kredileri toplamı,Tablo:13 de görüldüğü gibi,1976 yılında 3 Milyar TL.nı aşmaktadır.1976 yılı içerisinde açılan yeni donatma kredileri ise 1.7 Milyar TL.na ulaşmaktadır.Aynı

yıl içerisinde, bu kredilerdeki ortalama vade 760 gün, ortalama faiz oranı % 9.97 olmuştur. Buna karşın bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, 24.307 TL. na ulaşmıştır.

TABLO:14

1976 Yılında Donatma Kredilerinde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	2.264.250.497
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	1.746.817.038
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	1.265.549.809
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	271.547.610
1976 Yılı Sonu Toplamı	3.017.394.336
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	124.137 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	24.307
Ortalama Vade	760 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 9.97

Kaynak: T.C.Z.B., 1976.88.Hesap Yılı....., s.53.

TABLO:15

Donatma Kredilerinin Geri Ödenme Durumu

Vadesi	1975	Toplam	1976	Toplam	Artma
		Kredilere		Kredilere	Oranları
		Oranı		Oranı	
Vadesi Dolmayan					
Kredi Toplamı	1.885.721.249	83	2.544.817.064	84	35.0
Vadesi Geçen					
Kredi Toplamı	233.825.107	10	280.096.281	9	20.1
Takipteki Kredi-					
ler Toplamı	144.704.141	7	192.480.991	7	31.3
Yılı Sonu Kredi					
Toplamı	2.264.250.497	100	3.017.394.336	100	33.3

Kaynak: T.C.Z.B., 1976.88.Hesap Yılı....., s.52'den hesaplanmıştır.

Donatma kredilerinin geri ödeme durumları göz önüne alındığı sanan ise,1975 ve 1976 yıllarında bu kredilerin sırasıyla % 17 si ve % 16 sı vadeleri sonunda geri ödenememiştir.Geri ödenemeyen kredilerin oranında ortaya çıkan bu küçük düşmenin yanında,iki yıl arasında yılsonu kredi toplamlarında % 33.3 artış olurken,vadelerinde geri ödenemeyen kredilerin miktarlarındaki artış daha az olmuştur.

d.Farimsal Üretimde i Verimliliği Arttırmak ve İyileştirmek Amacına Yönelik Krediler

Bu tür kredilerin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamları,Tablo:16 da görülmektedir

TABLO:16

Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları TL</u>
1951	12.776.951
1961	12.264.339
1972	16.688.339
1975	12.331.370
1976	11.545.838

Kaynak:(1)1951,1961,ve 1972 Yılları için,T.C.Z.B.Cumhuriyetimizin.....,s.146.Grafik No.5

(2)1975 ve 1976 Yılları için,T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....s.54.

Yukarıda yılsonu toplamları görülen verimlendirme ve iyileştirme kredilerinde 1976 yılı içerisinde yapılan işlemler aşağıda Tablo:17 de görülmektedir.

Verimlendirme ve iyileştirme kredilerinde geri ödeme durumu ise,aşağıda Tablo:18 de görülmektedir.

TABLO:17

1976 Yılında, Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	12.331.370
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	1.914.271
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	3.519.104
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	819.303
1976 Yılı Sonu Toplamı	11.545.838
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	3.883 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	2.973
Ortalama Vade	1217 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 7.31

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap.....,s.54-55.

TABLO:18

Verimlendirme ve İyileştirme Kredilerinin Geri Ödenme Durumu

	Toplam	Toplam	Artma
	Kredilere	Kredilere	Oranları
	1975	1976	
	Oranı	Oranı	
Vadesi Dolmayan			
Kredi Toplamı	3.875.891	3.637.371	6.1
Vadesi Geçen			
Kredi Toplamı	374.810	580.822	54.9
Takipteki Kredi-			
ler Toplamı	8.130.669	7.327.645	9.8
Yılı Sonu Kredi			
Toplamı	12.331.370	11.545.838	6.4

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.54'den hesaplanmıştır.

Tarimsal üretimdeki verimliliği arttırmak ve iyileştirmek amacıyla açılan kredilerin 1976 yılsonu toplamı, yaklaşık 12 Milyon TL'ne ulaşmaktadır. 1976 yılında yeni açılan bu tür kredilerin miktarı ise, 2 Milyon TL'ne ulaşmazken, geri ödeme miktarı 3.5 Milyon TL'ni aşmaktadır. Aynı yıl içerisinde, sız konusu kredilerdeki ortalama vade 1271 gün, ortalama faiz oranı % 7.31 olmuştur. Bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, ancak 2973 TL. olmaktadır.

Tarimsal üretimdeki verimliliği arttırmak ve iyileştirmek amacıyla yönelik kredilerin geri ödeme durumları incelenecek olursa, Tablo:18 de görüldüğü gibi, 1975 ve 1976 yıllarında bu kredilerin sırasıyla % 69 u ve % 68 i vadeleri sonunda geri ödenememiştir. Ayrıca, yılsonu kredi toplamı 1976 yılında düşmüş olmasına karşın, vadesi geçen kredi toplamında büyük bir artış olmuştur.

e. Üreticiyi Bir Tarım İşletmesine Sahip Kılmak ya da İşletmesini Büyütecek Toprak Edindirmek Amacına Yönelik Krediler

Bu kredilerin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamaları, Tablo:19 da görülmektedir.

TABLO:19

Toprak Edindirme Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları TL</u>
1951	15.520.062
1961	74.460.953
1972	234.160.978
1975	278.688.894
1976	298.024.768

Kaynak: (1) 1951, 1961 ve 1972 Yılları için, T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin s.153. Grafik No.6.

(2) 1975 ve 1976 Yılları için, T.C.Z.B., 1976.88.Hesap..., s. 56.

Yukarıda yılsonu toplamları görülen arazi edindirme ve tesis kredilerinde,1976 yılı içerisinde aşağıda gösterilen işlemler yapılmıştır.

TABLO:20

1976 Yılında Toprak Edindirme Kredilerinde Yapılan İşlemler

1975 Yılsonu Toplamı	278.688.894
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	83.807.892
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	83.699.661
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	19.227.643
1976 Yılsonu Toplamı	298.024.768
1976 Yılsonu Borçlu Sayısı	44.247 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	6730
Ortalama Vade	1217 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 8.11

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.56-57.

Arazi edindirme ve tesis kredilerinde geri ödeme durumu ise,aşağıda Tablo:21 de görüldüğü gibidir.

T.C.Ziraat Bankasınca açılan arazi edindirme ve tesis kredilerinin 1976 yılsonu toplamı,Tablo:19 da görüldüğü gibi, yaklaşık 300 Milyon TL.olmuştur.1976 yılında yeni açılan bu tür kredilerin miktarı 83.8 Milyon TL.,geri ödenenlerin miktarı ise, 83.7 Milyon TL.olmuştur.Aynı yıl içerisinde,söz konusu kredilerdeki ortalama vade 1217 gün,ortalama faiz oranı % 8.11 olmuştur. Bu kredilerde,bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, ancak 6730 TL.olmaktadır.

Arazi edindirme ve tesis kredilerinin geri ödeme durumları göz önüne alınacak olursa,Tablo:21 de görüldüğü gibi,1975 ve 1976 yıllarında bu kredilerin sırasıyla,% 26 sı ve % 23 ü vadeleri sonunda geri ödenememiştir.Ayrıca,yılsonu kredi toplamı,i-

ki yıl arasında % 7.2 artarken, vadesinde geri ödenemeyen kredilerde biraz düşme olmuştur.

TABLO:21

Toprak Edindirme Kredilerinde Geri Ödenme Durumu

	Toplam Krediler		Toplam Krediler		Artma Oranları
	<u>1975</u>	<u>Oranı</u>	<u>Oranı</u>		
Vadesi Dolmayan					
Kredi Toplamı	200.943.462	74	226.063.153	77	12.5
Vadesi Geçen					
Kredi Toplamı	33.363.860	12	27.486.798	9	17.6
Takipteki Krediler Toplamı	37.183.011	14	39.004.954	14	4.8
Yılsonu Kredi Toplamı	271.490.333	100	292.554.905	100	7.2

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.56'dan hesaplanmıştır.

f.Tarım Sanatları Kredileri

Tarım sanatları kredilerinin çeşitli yıllardaki yılsonu toplamaları, aşağıdaki Tablo 22'de görülmektedir.

TABLO:22

Tarım Sanatları Kredilerinin Yılsonu Toplamları

<u>Yıllar</u>	<u>Yılsonu Toplamları ₺</u>
1951	1.583.446
1961	5.719.374
1972	55.178.672
1975	488.289.763
1976	681.621.858

Kaynak:(1)1951,1961 ve 1972 Yılları için,T.C.Z.B.Cumhuriyetimizin s.153.Grafik No.7.
(2)1975 ve 1976 Yılları için,T.C.Z.B.,1976.88.Hesap...,s.58.

Yukarıda yılsonu toplamları görülen tarım sanatları kredilerinde,1976 yılı içerisinde aşağıdaki işlemler yapılmıştır.

TABLO:23

1976 Yılında Tarım Sanatları Kredilerinde Yapılan İşlemler	
1975 Yılsonu Toplamı	488.289.763
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	173.410.351
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	51.970.321
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	71.892.065
1976 Yılsonu Toplamı	681.621.858
1976 Yılsonu Borçlu Sayısı	380 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	1.475.269
Ortalama Vade	4055 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 12.68

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.58-59

Tarım sanatları kredilerinde geri ödenme durumu da,aşağıda Tablo:24 de görüldüğü gibi olmaktadır.

TABLO:24

Tarım Sanatları Kredilerinin Geri Ödenme Durumu

	Toplam Kredilere		Toplam Kredilere		Artma Oranı
	1975 Oranı	1976 Oranı	1975 Oranı	1976 Oranı	
Vadesi Dolmayan					
Kredi Toplamı	461.598.522	95	618.287.747	91	33.9
Vadesi Geçen					
Kredi Toplamı	21.728.219	4	19.339.896	3	10.9
Takipteki Krediler Toplamı	4.963.022	1	43.994.215	6	786.4
Yılsonu Kredi Toplamı	488.289.763	100	681.621.858	100	39.6

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.58'den hesaplanmıştır.

T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan tarım sanatları kredilerinin 1976 yılsonu toplamı, 681.6 Milyon TL. olmaktadır. Aynı yıl içerisinde yeni açılan tarım sanatları kredilerinin miktarı 173.4 Milyon TL. na ulaşırken, geri ödenen kredi miktarı ancak 51.9 Milyon TL. olmuştur. 1976 yılında, söz konusu kredilerde ortalama vade 4055 gün, ortalama faiz oranı % 12.68 olmuştur. Bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, 1.475.269 TL. olmaktadır.

Tarım sanatları kredilerindeki geri ödeme durumları ise, Tablo:24 de görüldüğü gibi şöyle olmuştur, 1975 ve 1976 yıllarında bu kredilerin sırasıyla % 5 i ve % 9 u vadesinde geri ödene-memiştir.

2. Kontrollü Krediler

a. Kontrollü Zirai Kalkınma Kredileri

Kontrollü zirai kalkınma kredilerinin çeşitli yıllara göre gelişimi, aşağıda Tablo:25 de görülmektedir.

TABLO:25

Çeşitli Yıllarda Açılan Kontrollü Zirai Kalkınma Kredileri

<u>Yıllar</u>	<u>Açılan Kredi Miktarları (TL)</u>
1964	4.386.455
1966	42.852.290
1968	204.513.628
1970	375,495.176
1972	703.505.244

Kaynak:T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50....., s.205, Grafik:2

Yukarıda 1972 yılına kadar olan gelişimi görülen kontrol-lu zirai kalkınma kredilerinin 1975 ve 1976 yılsonu toplamları ve geri ödeme durumları, aşağıda Tablo:26 de görüldüğü gibi ol-maktadır.

Kontrollü Ziraî Kalkınma Kredilerinin Geri Ödenme Durumu.

	1975	% Toplam Kredi- lere Oranı	1976	% Toplam Kredi- lere Oranı	% Artma Oranları
Vadesi Dolmayan Kontrollü Ziraî İşletme Kredileri (K.Z.i.K.)	70.182.926	84,7	108.254.395	87,1	54,2
Vadesi Geçen K.Z.i.K. Toplamı	6.983.345	8,4	9.365.314	7,5	34,1
Taksitlendirilen K.Z.i.K. Toplamı	42.148	-	108.437	-	157,1
Taksitlendirilen ve Vadesi Geçen K.Z.i.K. Toplamı	9.731	-	152.455	-	-
Takipteki K.Z.i.K. Toplamı	4.980.997	6,0	6.068.798	4,8	21,8
Takipteki Taksitlendirilen K.Z.i.K. Toplamı	614.814	0,7	616.834	0,5	-
Gerî Ödenme Olasılığı Kalmayan K.Z.i.K. Toplamı	-	-	17.515	-	-
K.Z.i.K. Yılı Sonu Toplamları	82.843.961	100,	124.583.748	100,	50,4

Vadesi Dolmayan Kontrollü Ziraî Yatırım Kredileri (K.Z.Y.K.)	572.741.210	85,7	830.568.266	87,5	45,0
Vadesi Geçen K.Z.Y.K. Toplamı	51.598.299	7,7	60.955.372	6,4	18,1
Taksitlendirilen K.Z.Y.K. Toplamı	960.193	1,4	1.695.300	-	76,6
Taksitlendirilen ve Vadesi Geçen K.Z.Y.K. Toplamı	103.078	0,2	792.873	-	668,9
Takipteki K.Z.Y.K. Toplamı	49.545.743	7,4	55.367.121	5,8	11,8
K.Z.Y.K. Yılı Sonu Toplamları	667.952.523	100,	949.378.932	100,	42,1
Kontrollü Ziraî Kalkınma Kredileri Yılı Sonu Toplamları	750.796.484	-	1.073.962.680	-	43,0

Kaynak: T.C.Z.B., 1976, 88. Hesap Yılı..., s. 61'den hesaplanmıştır.

T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan kontrollu zirai kalkınma kredilerinin 1976 yılsonu toplamı 1 Milyar TL.ni aşmış bulunmaktadır. Bu toplamın çok büyük bir bölümünü kontrollu yatırım kredileri oluşturmaktadır. Tablo:26 da görüldüğü gibi, 1976 yılında kontrollu zirai yatırım kredileri yılsonu toplamı 949.3 Milyon TL. olurken, kontrollu zirai işletme kredileri toplamı 124.5 Milyon TL. olmuştur.

Kontrollu zirai kalkınma kredilerinin her iki türünde de alınan kredilerin geri ödenme oranları, geleneksel kredilere oranla çok yüksek olmaktadır. Yukarıda Tablo:26 da görüldüğü gibi, vadesinde geri ödenmeyen kontrollu zirai kalkınma kredilerinin oranı % 15 i geçmemektedir.

b. Topraksu Kredileri

Çeşitli yıllarda açılan topraksu kredileri miktarları, aşağıda Tablo:27 de görülmektedir.

TABLO:27

Çeşitli Yıllarda Açılan Topraksu Kredileri

<u>Yıllar</u>	<u>Açılan Kredi Miktarları</u>
1960	722.174
1962	12.872.059
1964	38.118.613
1966	73.883.156
1968	116.029.128
1970	168.743.273
1972	210.662.029

Kaynak: T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50....., s.225.

Yukarıda 1972 yılına kadar olan gelişimi görülen topraksu kredilerinin 1975 ve 1976 yılsonu toplamları ve geri ödeme durumları, aşağıda Tablo:28 de görülmektedir.

TABLO:28

Topraksu Kredilerinin Geri Ödenme Durumu

	1975	% Toplam Kredi- lere Oranı	1976	% Toplam Kredi- lere Oranı	% Artma Oranı
Vadesi Dolmayan Topraksu İşletme Kredileri (T.i.K.)	—	—	85.342	31.6	—
Vadesi Geçen T.i.K.	—	—	—	—	—
Taksitlendirilen T.i.K.	—	—	—	—	—
Takipteki T.i.K.	282.998	100.	184.406	68.4	34.8
T.i.K. Yılı Sonu Toplamları	282.998	100.	269.748	100.	4.6

Vadesi Dolmayan Topraksu Yatırım Kredileri (T.Y.K.)	140.491.441	86.4	195.262.643	87.1	39.0
Vadesi Geçen T.Y.K.	11.113.570	6.8	17.409.154	7.8	56.6
Taksitlendirilen T.Y.K.	854.612	5.2	380.273	—	55.5
Taksitlendirilen ve Vadesi Geçen T.Y.K.	505.409	3.1	467.658	—	7.5
Takipteki T.Y.K.	9.630.087	5.9	10.492.795	4.6	9.0
T.Y.K. Yılı Sonu Toplamları	162.595.119	100.	224.012.523	100.	37.8
Topraksu Kredileri Yılı Sonu Toplamları	162.878.117	—	224.282.271	—	37.7

Kaynak: T.C.Z.B., 1976, 88. Hesap Yılı . . . . ., s. 61'den hesaplanmıştır.

Kontrollü zirai kalkınma kredileri gibi iki ayrı türü bulunan topraksu kredilerinin,1976 yılsonu toplamı 224.3 Milyon TL. na ulaşmaktadır.Topraksu işletme kredilerinin 1975 yılsonu toplamını oluşturan yaklaşık 283.000 Liralık kredinin tamamı vadesinde geri ödenmemiş olmasına karşın,1976 yılında açılan yeni topraksu işletme kredileri nedeniyle bu kredi türünde vadesinde geri ödenemeyen borçların oranı % 68.4 e düşmektedir.Topraksu kredilerinin çok önemli bir bölümünü oluşturan topraksu yatırım kredilerinde ise,vadesinde geri ödenemeyen kredilerin oranı ancak,yaklaşık % 13 olmaktadır.

Buraya kadar,yılsonu toplamları ve geri ödeme durumları incelenen kontrollü kredilerle(84)ilgili olarak,1976 yılında yapılan işlemler aşağıda görülmektedir.

TABLO:29

1976 Yılında Kontrollü Kredilerde(Topraksu ve Kontrollü Zirai Kalkınma)Yapılan İşlemler

1975 Yılsonu Toplamı*	913.674.602
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	677.258.130
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	398.954.973
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	105.155.833
1976 Yılsonu Toplamı	1.298.244.952
1976 Yılsonu Borçlu Sayısı	62.938 Kişi
Bir borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	20.627
Ortalama Vade	1014 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 9.63

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.61-62.

(84)Anlaşılabilirliği gibi,buradaki kontrollü kredi başlığı altında kontrollü zirai kalkınma kredileri ve topraksu kredileri bir arada yer almaktadır.

Kontrollü zirai kalkınma ve topraksu kredileri biçiminde iki ayrı türden oluşan ve T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan kontrollü kredilerin 1976 yılsonu toplamı Tablo:29 da görüldüğü gibi 1.3 Milyar TL.na ulaşmaktadır.1976 yılında açılan kontrollü kredi miktarı 677 Milyon TL.nı aşarken, aynı yıl içerisinde yaklaşık 399 Milyon liralık kontrollü kredi geri ödenmiştir.

Kontrollü kredilerde ortalama vade 1014 gün, ortalama faiz oranı % 9.63 olmuştur. Bu kredilerde bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, 20.627 TL.na ulaşmıştır.

3.Özel Fonlardan Yararlanılarak Açılan Krediler

a.Teşvik ve Geliştirme Kredileri

i.T.C.Ziraat Bankası Kaynaklarından ve Dünya Bankası Fonundan Açılan Teşvik ve Geliştirme Kredileri

Bu kredilerin türleri ve 1975,1976 yıllarındaki toplamaları, aşağıda Tablo:30 da görülmektedir.

T.C.Ziraat Bankası kaynaklarından ve Dünya Bankası Fonundan açılan teşvik ve geliştirme kredilerinde, 1976 yılı içerisinde aşağıda Tablo:31 de görülen işlemler yapılmıştır.

T.C.Ziraat Bankasınca özel fonlardan yararlanılarak açılan bir teşvik ve geliştirme kredisi türü olan T.C.Ziraat Bankası kaynaklarından ve Dünya Bankası Fonundan açılan teşvik ve geliştirme kredilerinin 1976 yılsonu toplamı Tablo:30 da görüldüğü gibi, yaklaşık 450 Milyon TL.na ulaşmaktadır.

1976 yılı içerisinde yeni açılan teşvik ve geliştirme kredileri miktarı yaklaşık 292 Milyon TL., geri ödenen kredi miktarı ise, yaklaşık 118 Milyon TL. olmuştur. Aynı yıl içerisinde T.C.Ziraat Bankası kaynaklarından yararlanılarak açılan teşvik ve geliştirme kredilerinde ortalama vade 1177 gün, ortalama faiz oranı

% 6.13, bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı 111.902 TL. olmuştur. Buna karşın, Dünya Bankası Fonundan açılan kredilerde ortalama vade 986 gün, ortalama faiz oranı % 9.47, bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı 94.384 TL. olmuştur.

TABLO:30

Teşvik ve Geliştirme Kredileri

	1975	Toplam Kredilere Oranı	1976	Toplam Kredilere Oranı	Artma Oranı
Entansif Süt Hayvancılığı Kredileri	57.027.580	22.9	84.007.920	18.7	47.3
Yaş Sebze ve Meyve Yatırım Kredileri	105.678.897	42.5	232.338.676	51.6	119.8
Besi Hayvancılığı Tesis Kredileri	79.667.695	31.9	73.406.067	16.2	7.7
Koy Hayvancılığı Geliştirme Kredileri	16.625.238	2.7	57.560.973	12.7	767.9
Yaş Sebze Meyve İşletme Kredileri	-	-	355.699	-	-
Kırsal Bölge Kalkınma Kredileri	-	-	1.985.302	-	-
TOPLAM	248.899.410	100.0	449.594.637	100.0	80.6

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.63.

TABLO:31

1976 Yılında Teşvik ve Geliştirme Kredilerinde Yapılan İşlemler	
1975 Yılı Sonu Toplamı	248.899.410
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	291.700.817
1976 Yılında Geri Odenen Krediler	118.286.178
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	27.280.589
1976 Yılı Sonu Toplamı	499.594.637

T.C.Ziraat Bankası Dünya Bankası
Kaynaklarından Açılan Fonundan Açılan
lan Kredilerde Krediler

1976 Yılı Sonu Borçlu

Sayısı	1612 Kişi	1759 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	111.902	94.384
Ortalama Vade	1177 Gün	986 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 6.13	% 9.47

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.63-64.

ii.933 Sayılı Yasaya Göre Geliştirme ve Teşvik Fonundan Açılan Krediler

933 Sayılı Yasaya Göre Açılan Kredilerin 1975 ve 1976 yılı sonu toplamları şöyledir.

TABLO:32

933 Sayılı Yasaya Göre Açılan Krediler

	1975	1976	Artma Oranı
Tarımsal Gelişme ve Teşvik Fonu	-	20.401.329	
Sanayi Gelişme ve Teşvik Fonu	-	41.043.924	
İhracatı Geliştirme ve Teşvik Fonu	-	15.279.509	
TOPLAM	86.203.824	76.724.762	%-11.00

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.70.

Bu kredilerle ilgili olarak 1976 yılı içerisinde yapılan işlemler, aşağıda Tablo:33 de görülmektedir.

TABLO:33

1976 Yılında 933 Sayılı Yasaya Göre Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	86.203.824
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	-
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	11.641.521
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	2.162.460
1976 Yılı Sonu Toplamı	76.724.762
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	271 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	283.117
Ortalama Vade	-
Ortalama Faiz Oranı	% 3.99

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.70.

933 Sayılı Yasaya göre, geliştirme ve teşvik fonundan açılan kredilerin 1976 yılı sonu toplamı Tablo:32 de görüldüğü gibi, 76.7 Milyon TL. olmaktadır. 1976 yılı içerisinde 933 Sayılı Yasaya göre yeni geliştirme ve teşvik kredileri açılmamış buna karşın, yaklaşık 11.7 Milyon Liralık kredi geri ödenmiştir. Aynı yıl sonunda bir borçluya düşen ortalama kredi Miktarı 283.117 TL. ortalama faiz oranı % 3.99 olmuştur. Yukarıda sözü edildiği gibi, 1976 yılı içerisinde yeni kredi açılmadığından, 1975 yılına göre 1976 yılı sonu kredi toplamı önemli bir azalma göstermiştir.

iii.Özel İhraç Fonundan Açılan Krediler

Özel ihraç fonundan açılan kredilerde,1976 yılı içerisinde aşağıdaki işlemler yapılmıştır.

TABLO:34

1976 Yılında Özel İhraç Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	39.611.528
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	1.879.250
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	3.948.367
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	223.975
1976 Yılı Sonu Toplamı	37.766.387
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	5 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	7.556.135
Ortalama Vade	3650 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 3.65

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.67.

Özel ihraç fonundan açılan kredilerin 1975 yılı sonu toplamı yaklaşık 39.6 Milyon TL,1976 yılı sonu toplamı yaklaşık 37.8 Milyon TL. olmuştur.Tablo:34 de görüldüğü gibi,özel ihraç fonundan 1976 yılı içerisinde yaklaşık 1.9 Milyon Liralık yeni kredi açılırken, aynı yıl içerisinde 3.9 Milyon TL.ndan fazla kredi geri ödenmiştir.Böylece bu kredilerde,1975 yılına göre 1976 yılında % 4.6 oranında düşme olmuştur.

Söz konusu kredilerde,ortalama vade 3650 gün,ortalama faiz oranı % 3.65,bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, yaklaşık 7.5 Milyon TL.olmuştur.

b.Soprak ve Tarım Reformu Kredileri

Daha önce belirtildiği biçimde,bazı türlere ayrılan

toprak ve tarım reformu kredilerinin 1975 ve 1976 yılsonu toplam-
ları aşağıda görülmektedir.

TABLO:35

Toprak ve Tarım Reformu Kredileri

	Toplam Kredilere 1975	Toplam Kredilere Oranı	Toplam Kredilere 1976	Toplam Kredilere Oranı	Borçlu Sayısı	Artma Oranları
4753 Sayılı Yasaya Gö- re verilen Krediler						
Vadesi Dolmayan Kuruluş-Onarma	27.379.911	33.7	17.896.835	24.8	3883	
Vadesi Geçen Ku- ruluş-Onarma	16.866.315	21.0	22.099.733	30.6	6910	
Vadesi Dolmayan Yıllık İşletme	-	-	-	-	-	
Vadesi Geçen Yıllık İşletme	36.039.849	44.9	32.016.809	44.4	19187	
Toplam	<u>80.286.075</u>	<u>100.0</u>	<u>72.013.377</u>	<u>100.0</u>	<u>29980</u>	<u>10.3</u>

1757 Sayılı Yasaya Gö- re Açılan Krediler						
Vadesi Dolmayan Kuruluş-Onarma	44.467.378	52.7	48.622.704	46.2	3736	
Vadesi Geçen Ku- ruluş-Onarma	5.309.383	6.3	15.481.048	14.7	751	
Vadesi Dolmayan Yıllık İşletme	25.437.921	30.1	18.534.420	17.6	4677	
Vadesi Geçen Yıllık İşletme	9.199.501	10.9	22.710.084	21.5	4216	
Toplam	<u>84.414.183</u>	<u>100.0</u>	<u>105.348.256</u>	<u>100.0</u>	<u>13380</u>	<u>24.7</u>

Üreticilere Açılan

T.T.R Kredileri

Toplamı 164.700.258 177.361.633 43360

Kooperatiflere Açı-

lan T.T.R Kredile-

ri - 319.152 10.9 2

Yıllık İşletme Kre-
dileri - 319.152 10.9 2

Donatma Kredileri - 1400.000 47.6 2

Yapı Tesis Kredileri- 802.908 27.5 1

Tarımsal Sanayi Kre.- 397.000 13.6 1

Toplam 2.919.050 100.0 6

T T R Kredileri Top. 164.700.258 180.280.693 43.366 9.5

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.68 den hesaplanmıştır.

T.C.Ziraat Bankasınca Toprak ve Tarım Reformu Fonundan yararlanılarak açılan kredilerin 1975 ve 1976 yılsonu toplamları Tablo:35 de görüldüğü gibi,sırasıyla yaklaşık 164.7 ve 180.3 Milyon TL.olmuştur.

Yukarıda sözü edilen 4753 Sayılı Yasaya göre açılan kredilerin yılsonu toplamlarında görülen düşmenin nedeni,bu kredilerin 1.1.1975 Tarihli ve 1757 Sayılı Yasa ile uygulanmasının durdurulmuş olmasıdır.1757 Sayılı Yasa ile açılan kredilerin yılsonu toplamlarında ise,önemli bir artma görülmektedir.Bu kredilerin 1976 yılında,1975 yılına göre % 24.7 oranında artmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde görülebileceği gibi,1976 yılsonu toplamı yaklaşık 177.4 Milyon TL.olan,üreticilere açılan toprak ve tarım reformu kredilerinin % 58.7 sini oluşturan 104.1 Milyon TL.kuruluş-Onarma kredisine,% 41.3 ünü oluşturan 73.3 Milyon TL.işletme kredisine ayrılmıştır.Ayrıca kredilerin toplam olarak 92.3 Milyon Liralık bölümü,vadesi geçmesine karşın geri ödenmemiştir.1976 yılı sonunda bir borçlu üzerine düşen ortalama kredi miktarı ise 4090 TL.olmuştur.

c.A.I.D.Fonundan Açılan Krediler

A.I.D.Fonundan açılan kredilerin 1975 ve 1976 yıllarındaki miktarları,aşağıda Tablo:36 da görülmektedir.

A.I.D.Fonundan açılan kredilerde 1976 yılı içerisinde aşağıda Tablo:37 de sıralanan işlemler yapılmıştır.

Kendi içerisinde altı gruba ayrılan A.I.D.Fonundan açılan kredilerin 1975 ve 1976 yılsonu toplamları,Tablo:36 da görüldüğü gibi,sırasıyla,yaklaşık 25.7 Milyon ve 32.9 Milyon TL.olmuştur. 1976 yılı içerisinde yeni açılan bu tür kredilerin miktarı,yaklaşık 27.6 Milyon TL.,geri ödenen kredi miktarı ise,yaklaşık 21.9 Milyon TL.na ulaşmıştır.Aynı yıl içerisinde A.I.D.Fonundan açılan kredilerde,ortalama vade 205 gün,ortalama faiz oranı % 4.11

TABLO: 36

A.I.D. Fonundan Açılan Krediler.

	1975	% Toplam Kredile re Oranı	1976	% Toplam Kredile re Oranı	% Artma Oranı
Vadesi Dolmayan Besi Hayvancılığı Kredileri	5.876.614	65,0	15.842.708	91,0	
Vadesi Geçen B.H. Kredileri	2.452.611	27,1	675.971	3,9	
Takipteki B.H. Kredileri	710.190	7,9	882.717	5,1	
B.H.K. Toplamı	9.039.415	100,	17.401.396	100,	92,5
Vadesi Dolmayan Ziraat Mücadele Ekipman ve Tesis Kredileri	4.637.196	73,8	4.782.119	72,6	
Vadesi Geçen Z.M.E.T. Kredileri	1.130.706	17,9	1.113.033	16,9	
Takipteki Z.M.E.T. Kredileri	518.772	8,3	692.830	10,5	
Z.M.E.T. Kredileri Toplamı	6.286.674	100,	6.587.983	100,	4,8
Vadesi Dolmayan Traktör Kredileri	99.634	31,3	49.618	19,9	
Vadesi Geçen T.K.	25.506	8,0	-	-	
Takipteki T.K.	192.593	60,7	199.920	80,1	
Traktör Kredileri Toplamı	317.733	100,	249.568	100,	21,5
Vadesi Dolmayan Topraklı Kredileri	5.361.493	67,7	4.024.655	59,2	
Vadesi Geçen Topraklı Kredileri	1.552.825	19,7	1.535.794	22,5	
Takipteki Topraklı Kredileri	1.002.200	12,6	1.242.497	18,3	
Topraklı Kredileri Toplamı	7.916.518	100,	6.802.946	100,	14,1
Vadesi Dolmayan Balıkçılık Kredileri	-	-	-	-	
Vadesi Geçen B.K.	61.359	39,9	-	-	
Takipteki B.K.	92.059	60,1	91.548	100,	
B.K. Toplamı	153.418	100,	91.548	100,	40,3
Vadesi Dolmayan Yeni Arazi Açma Kredileri	397.568	20,3	412.242	22,9	
Vadesi Geçen Y.A.A. Kredileri	895.988	45,7	686.811	38,1	
Takipteki Y.A.A. Kredileri	666.259	34,0	702.827	39,0	
Y.A.A. Kredileri Toplamı	1.959.815	100,	1.801.880	100,	8,1
A.I.D. Fonundan Açılan Krediler Genel Toplamı	25.673.573		32.935.321		28,3

Kaynak: T.C.Z.B., 1976, 88. Hesap Yılı, ---, s. 65-66

ve bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı 8683 TL olmuştur.

Bu tür kredilerde geri ödenme durumları yukarıda ~~Tablo:36~~ da görüldüğü gibi, kredi grubuna bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin; 1976 yılında A.İ.D.Fonundan açılan besi hayvancılığı kredilerden, vadesi geçmesine karşın ödenmeyen borç oranı % 9 olurken, traktör kredilerinde bu oran % 80 e ulaşmaktadır.

TABLO:37

1976 Yılında A.İ.D.Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	25.673.573
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	27.602.069
1976 Yılında Geri Odenen Krediler	21.918.754
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	1.578.433
1976 Yılı Sonu Toplamı	32.935.321
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	3783 Kişi
Bir Borçluya düşen Ortalama Kredi Miktarı	8683
Ortalama Vade	205 Gün
Ortalama Faiz Oranı	% 4.11

Kaynak: T.C.Z.B., 1976.88.Hesap Yılı....., s.65-66.

d. Özel İskân Fonundan Açılan Krediler

Özel İskân Fonundan açılan kredilerle ilgili olarak, 1976 yılında aşağıda ~~Tablo:38~~ deki işlemler yapılmıştır.

Bu tür kredilerin 1975 yılı sonu toplamı yaklaşık 43.4 Milyon TL olurken, 1976 yılı sonu toplamı 82.7 Milyon TL'ni aşmıştır. ~~Tablo:38~~ Aşağıda ~~Tablo:38~~ de görüldüğü gibi, 1976 yılı içerisinde, bu fondan yaklaşık 39.2 Milyon Liralık kredi açılırken, ancak yaklaşık 1 Milyon Liralık kredi geri ödenmiştir. Bu kredilerde bir borçluya düşen ortalama kredi miktarı ise, 22.595 TL olmuştur.

TABLO:38

1976 Yılında Özel İskan Fonundan Açılan Kredilerde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	43.393.473
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	39.244.163
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	1.085.504
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	1.193.845
1976 Yılı Sonu Toplamı	82.745.987
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	3661 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	22.595

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.70.

e.Yemeklik ve Yemlik Kredileri

Yemeklik ve yemlik kredileri ile ilgili olarak,1976 yılı içerisinde aşağıdaki işlemler yapılmıştır.

TABLO:39

1976 Yılında Yemeklik ve Yemlik Kredilerinde Yapılan İşlemler

1975 Yılı Sonu Toplamı	162.674.653
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	1.893.843
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	19.025.593
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	10.981.029
1976 Yılı Sonu Toplamı	156.528.932
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	246.158 Kişi
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	561
Ortalama Faiz Oranı	% 9.24

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.71.

Tablo:39 da görüldüğü gibi,yemeklik ve yemlik kredilerinin 1975 yılı sonu toplamı yaklaşık 162.7 Milyon TL.,1976 yılı sonu toplamı yaklaşık 156.5 Milyon TL.olmuştur.Bu kredilerin yılı sonu

toplamlarında ortaya çıkan azalmanın nedeni,1976 yılında açılan yaklaşık 1.9 Milyon Liralık yeni krediye karşın,19 Milyon Liralık kredinin geri ödenmiş olmasıdır.

1976 yılında bir borçluya düşen ortalama yemeklik ve yemeklik kredisi miktarı 561 TL,ortalama faiz oranı ise % 9.24 olmuştur.

f.Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler

Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine açılan krediler ile ilgili olarak,1976 yılı içerisinde aşağıdaki işlemler yapılmıştır.

TABLO:40

1976 Yılında Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açılan Krediler.

1975 Yılı Sonu Toplamı	49.631.326
1976 Yılında Açılan Yeni Krediler	66.996.134
1976 Yılında Geri Ödenen Krediler	9.232.723
1976 Yılında Yapılan Düzeltmeler	868.229
1976 Yılı Sonu Toplamı	108.262.965
1976 Yılı Sonu Borçlu Sayısı	396 Kooperatif
Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarı	193.691 .

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.71.

Tablo:40 da görüldüğü gibi,tarımsal köy kalkınma kooperatiflerine açılan kredilerin 1975 yılı sonu toplamı,yaklaşık 49.6 Milyon TL.,1976 yılı sonu toplamı yaklaşık 108 Milyon TL.olmuştur. 1976 yılı içerisinde yaklaşık 6.7 Milyon Liralık yeni kredi açılırken,ancak yaklaşık 9 Milyon Liralık kredi geri ödenmiştir.

1976 yılı sonunda,bu fondan kredi sağlamış ve henüz aldığı krediyi geri ödememiş 396 kooperatif bulunmaktadır.Bu nedenle,1976 yılı sonunda borçlu bir kooperatife düşen ortalama kredi miktarı 193.691 TL.olmuştur.

g. Tohumluk Kredileri

Tohumluk kredileri daha önce sözü edildiği gibi, tohum sağlayamayacak durumda olduğu saptanan üreticilere verilmektedir (85). Aşağıdaki tabloda çeşitli yıllarda açılan tohumluk kredisi miktarları ve bu kredilerden yararlanan üretici sayıları görülmektedir.

TABLO:41

Tohumluk Kredileri

Yıllar	Miktar (ton)	Bedel (TL)	Yararlanan Üretici Sayısı	Bir Borçluya Düşen Ort. Kredi Miktarı
1962	70.224	59.568.990	293.821	202.74
1964	54.122	48.327.887	150.795	320.49
1966	60.547	57.307.666	151.881	377.32
1968	53.926	56.676.524	161.137	351.73
1970	48.873	59.650.071	138.466	430.79
1972	37.599	50.809.816	52.919	960.14

Kaynak: T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50...., s.244.

B. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ARACILIĞIYLA AÇILAN KREDİLER

1. Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Krediler

Daha önce sözü edildiği gibi, Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına açtıkları krediler için gereken fonları T.C.Ziraat Bankasından alınan kredilerden ve ödenmiş sermaye, özkaynak ve yedek akçe gibi kendi parasal olanaklarından sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu kooperatiflerin (özvarlıkların) sahip olduğu parasal ola-

(85) Bu krediler Bankaca oluşturulan 450 Milyon Liralık fondan, her yıl 150 Milyon Liralık sınır içerisinde dağıtılmaktadır. D.2. T.C.Z.B., Cumhuriyetimizin 50....., s.244.

naklarnın 1972 yılına kadar olan gelişimi, aşağıda Tablo:42 de görülmektedir.

TABLO:42

T.K.K.nin Çeşitli Yıllardaki Özvarlıkları

Yıllar	Taahhüt		Yedek		Özvarlıklar Toplamı
	Edilen Sermaye	Ödenmemiş Sermaye	Akçe Özkaynakl Toplamı	Toplamı	
1923			-	-	-
1933	6.888.470	2.999.948	101.710	612.299	3.612.247
1937	3.657.660	2.515.445	101.710	1.235.121	3.852.276
1943	7.272.860	5.175.381	628.604	2.378.406	10.087.929
1951	39.315.680	27.180.497	9.018.758	13.939.966	50.138.921
1961	122.617.020	98.481.973	41.947.210	68.079.344	208.508.527
1971	249.241.800	202.311.706	187.715.352	331.285.707	711.348.805
1972	257.334.640	213.082.357	309.763.909	365.182.054	788.028.320

Kaynak: T.C.Z.D., Cumhuriyetimizin 50....., s.257.

Tarım Kredi kooperatifleri, yukarıda yer alan özvarlıklarından biri olan yedek akçeleri, kredilemede kullanamamaktadır (86). Bu nedenle, söz konusu kooperatiflerin ortaklarına açtıkları kredilerde kullanabilecekleri özvarlıkları, T.C.Ziraat Bankasından kredileme amacıyla sağlanan fonlara oranla çok az olmaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin kredilemede kullanabileceği T.C.Ziraat Bankası kredileri ve özvarlıkları Tablo:43 de görülmektedir.

Tablo:43 de ortaya konan kredileme için yararlanılarak ortaklara açılan kredilerin, çeşitli yıllardaki miktarları ise, aşağıda Tablo:44 de görülmektedir.

(86) Z. Gökalep NOLANIM. A.g.m.

TABLO:43

Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredileme Gücü

Yıllar	T.C.Z.B'ndan Sağlanan Krediler	Kredilemede Kullanılan Özvarlıklar	Toplam Kredileme Gücü
1930	-	806.960	806.960
1935	-	3.828.613	3.828.613
1940	-	3.469.953	3.469.953
1945	40.646.000	9.994.581	50.640.581
1950	99.530.200	30.096.935	129.627.135
1955	323.227.309	76.577.655	399.797.964
1960	428.618.300	130.828.850	559.447.150
1965	850.000.000	223.537.668	1.073.537.668
1970	2.200.000.000	364.310.228	2.564.310.228
1971	2.340.000.000	390.063.098	2.730.063.098
1972	2.800.000.000	422.846.267	3.222.846.267

Kaynak:T.C.Z.B.,Cumhuriyetimizin 50.Yılında.....,s.258.

TABLO 44

T.K.K.nin Ortaklarına Açtıkları Krediler

Bir Önceki Yılda Yıl İçerisinde Kullandırılan Yıl İçerisinde

Yıllar	Devreden Krediler	Açılan Krediler	Kredi Toplamı	Geri Odenen Kredi
1930	-	3.463.458	3.463.468	1.522.807
1935	9.752.744	8.635.527	18.388.271	7.685.154
1940	13.366.044	12.197.302	25.563.346	11.068.838
1945	28.504.982	53.098.517	81.603.499	32.604.092
1950	118.014.515	107.809.317	225.823.832	96.306.544
1955	328.940.469	346.637.565	675.578.034	317.019.301
1960	477.972.708	523.685.014	1.001.657.722	472.459.086
1965	850.744.240	932.447.670	1.783.191.910	785.549.453
1970	2.301.174.364	1.667.244.273	3.968.718.637	1.554.415.593
1971	2.414.303.044	1.796.347.221	4.210.650.265	1.943.139.473
1972	2.267.510.792	2.116.639.668	4.384.150.460	1.798.554.660

Kaynak:T.C.Z.B.,Cumhuriyetimizin 50.....,s.258.

Tarım kredi kooperatiflerinin toplam kredileme gücünü çok önemli bir bölümünü oluşturan T.C.Ziraat Bankasından sağlanan fonların,1975 ve 1976 yıllarındaki durumu şöyledir.

TABLO 45

T.K.K.ince T.C.Ziraat Bankasından Sağlanan Fonlar

	Genel		Genel	
	Toplama		Toplama	Oran
	Oranı	1976	Oran	%
Tarım Kredi Kooperatifleri Cari Hesabı	3.128.316.500	4.055.325.315		
Dünya Bankası Fonundan Açılan T.K.K. Cari Hesabı	-	18.945		
TOPLAM	3.128.316.500	4.055.344.260	97.8	29.6
Taksitlendirilen K.K.Borçları Toplamı	107.695.421	92.226.384	2.2	14.4
Genel Toplam	3.236.011.921	4.147.571.094	100.0	28.2

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.87.

Tarım kredi kooperatiflerinin kredileme gücü, zaman içerisinde sürekli bir gelişme göstererek, Tablo:43 de görüldüğü gibi, 1972 yılında 3.2 Milyar TL'ne ulaşmıştır. Aynı yıl içerisinde Tablo:44 de görüldüğü gibi, yeni açılan krediler 2.1 Milyar TL'ni aşmış kullanılan kredi toplamı, yaklaşık 4.4 Milyar TL'ne ulaşmıştır.

1972 yılında, yukarıda sözü edilen 3.2 Milyar Liralık kredileme gücünün 2.8 Milyar Liralık bölümü, T.C.Ziraat Bankasından sağlanan fonlardan oluşturmaktadır. 1975 ve 1976 yıllarında ise, aynı kaynaktan sağlanan krediler büyük bir artış göstermiştir. Tablo:45 de görüldüğü gibi, bu miktarlar 1975 yılında 3.2 Milyar TL'ni aşmış, 1976 yılında ise 4.2 Milyar TL'ne yaklaşmıştır.

2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Aracılığıyla Açılan Krediler.

Tarım Satış Kooperatifleri de Tarım Kredi Kooperatifleri gibi, ortaklarına açtıkları krediler için gereken fonları T.C. Ziraat Bankasından alınan kredilerden ve kendi parasal olanaklarından sağlamaya çalışmaktadırlar. Tarım Satış Kooperatiflerinin T.C. Ziraat Bankasından sağladıkları fonlar ve ortaklarına açtıkları krediler, aşağıda Tablo:46 da görülmektedir.

TABLO:46

T.S.K.nce T.C.Ziraat Bankasından Sağlanan Fonlar ve Ortaklara Açılan Krediler.

Yıllar	T.C.Z.B.dan Sağlanan Fonlar	Ortaklara Açılan Krediler	Yılsonu Toplamları
1937	2.305.000	2.305.000	3.888.255
1940	16.072.000	12.000.000	7.436.327
1945	30.000.000	30.700.000	5.963.464
1950	40.000.000	172.080.000	54.737.712
1955	200.000.000	626.000.000	283.710.001
1960	880.000.000	1.361.830.079	926.675.676
1965	485.000.000	909.197.737	973.553.350
1970	2.300.000.000	3.193.156.135	3.656.348.870
1971	3.355.000.000	3.208.455.460	4.437.089.705
1972	3.519.000.000	4.048.730.321	5.505.196.027
1973	4.627.371.000	5.500.215.969	

Kaynak: Cumhuriyetimizin 50....., s.278.

Tarım Satış Kooperatiflerinin toplam kredileme gücünün çok önemli bir bölümü, Tablo:46 da görüldüğü gibi, T.C. Ziraat Bankasından sağlanan fonlardan oluşmaktadır. T.C. Ziraat Bankasından sağlanan fonların 1975 ve 1976 yıllarındaki durumu şöyledir

TABLO:47

T.S.K.nce 1975 ve 1976 da T.C.Ziraat Bankasından Sağlanan Fonlar

	Genel		Genel	%
	Toplam		Toplam	Artma
	1975	Oranı	1976	Oranı Oranı
S.S.K.ve Birlik-				
leri Cari Hesabı	2.152.673.213	8.0	2.312.245.689	7.5 7.4
T.S.K.veB.Destek-				
leme Kredileri				
Cari Hesabı	19.646.703.819	73.0	20.217.645.566	65.9 2.9
Vadesi Geçen T.				
S.K.ve B.Borçları	263.684.571	1.0	693.361.011	2.3 163.0
Vadesi Geçen T.S.				
K ve B Destekleme				
Kredileri Borçları	4.827.749.984	17.9	7.471.634.158	24.3 54.8
Genel Toplam	<u>26.890.811.578</u>		<u>30.694.886.424</u>	<u>100.0</u> <u>14.1</u>

Kaynak:T.C.Z.B.,1976.88.Hesap Yılı.....,s.89.

C.ÖTEKİ KREDİ ÖRGÜTLERİNCE AÇILAN KREDİLER

1.Pancar Ekicileri İstihşâl Kooperatifleri

Pancar Ekicileri İstihşâl Kooperatifleri ortaklarına açtıkları krediler için gereken fonları,çeşitli bankalardan(87) Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığından ve kendi öz varlıklarından karşılamaktadır.Fakat,söz konusu kooperatiflerin ödenmiş sermayelerinin çok büyük bir bölümünün iştiraklere yatırılmış olması(88)ortaklara açılan kredilerin yabancı kaynaklardan sağlanan fonlara bağlı kalmasına neden olmaktadır.

Aşağıda Tablo:48 de Pancar Ekicileri İstihşâl Kooperatiflerinin 1967 yılındaki özvarlıkları görülmektedir.

Pancar Ekicileri İstihşâl Kooperatiflerinin ortaklarına aktarmak amacıyla sağladıkları kredi miktarları ve kaynakları aşağıda Tablo:49 da görülmektedir.

(87)Orneğin B.İş Bankası ve Şekerbank.

(88)Nabi DİNÇER ve ötekiler,A.g.e.,s.464.

TABLO:48

Pancar Ühucileri İstihsal Kooperatiflerinin Özvarlıkları 28/7/1967

Taahhüt Edilen Sermayé Toplamı	183.580.520
Ödenmiş Sermaye Toplamı	114.000.661
Yedek Akçeler	15.567.513
Özvarlıklar Toplamı	129.568.174
Taahhüt Edilen Sermayenin Ödenme Oranı	% 62.1

Kaynak:Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e.,s.465,Tablo:3

TABLO:49

P.E.İ.K.nin Sağladıkları Kredi Miktarları ve Kaynakları

Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı	12.700.000
Çeşitli Bankalar	1.050.000
Bankalar ve Şeker Fabrikaları	721.184
Şeker Fabrikaları	7.218.901
Sağlanan Krediler Toplamı	21.690.085

Kaynak:Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e.,s.467,Tablo:4

2.Çay Kooperatifleri

Çay Kooperatifleri ortaklarına açtıkları krediler için gereken fonları,tüm öteki kooperatifler gibi,yabancı kaynaklardan sağlanan kredilerden ve kendi özvarlıklarından sağlamaya çalışmaktadırlar.

Çay Kooperatiflerinin 1966 yılına kadar özvarlıklarında ortaya çıkan gelişmeler aşağıdaki Tablo:50 de görölmektedir.

Aşağıda özvarlıklara yer alan Çay Kooperatiflerinin,ortaklarına aktarmak amacıyla yabancı kaynaklardan sağladıkları kredi miktarları ve kooperatiflerin ortak sayısı ile bir ortağa düşen ortalama kredi miktarları,aşağıda Tablo:51 de görölmektedir.

TABLO:50

Çay Kooperatiflerinin Özvarlıkları

Yıllar	Taahhüt Edilen Sermaye	Odenen Sermaye	Yedek Akçeler	Taahhüt Edilen Sermayenin Ödenme Oranı
1950	979.425	119.485	14.801	12.2
1959	7.767.375	3.703.996	166.746	47.7
1960	7.910.550	4.409.933	189.610	55.7
1961	8.858.825	5.244.160	236.503	59.2
1962	9.575.875	4.999.082	270.257	52.2
1963	9.441.750	5.984.679	317.364	63.6
1964	9.562.715	6.757.555	329.706	70.7
1965	11.465.240	7.515.576	357.617	65.5
1966	12.993.247	8.938.184	405.622	68.8

Kaynak:Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e., s.488, Tablo:4

TABLO:51

Çay Kooperatiflerince Sağlanan Krediler

Yıllar	Sağlanan Kredi Miktarları	Ortak Sayısı	Bir Ortağa Düşen Ortalama Kredi Miktarı
1960	7.750.000	19.925	389
1961	8.364.000	21.470	390
1962	8.222.500	22.775	361
1963	9.465.000	22.401	423
1964	9.167.000	24.491	374
1965	12.000.500	24.394	492
1966	22.225.000	27.913	796

Kaynak:Nabi DİNÇER ve ötekiler, A.g.e., s.489, Tablo:5.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M :

FİNANSMAN AÇISINDAN TÜRKİYE TARIMININ
DARBOĞAZLARI, GELİŞME GEREKLERİ VE TÜRKİYE TARIMINDAKİ
FİNANSAL YAPININ İRDELENMESİ

I. TÜRKİYE TARİHİNİN YAPISAL DARBOĞAZLARI

A. SOSYO-KÜLTÜREL YAPIDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR

1. Nüfus Darboğazı

*Bilindiği gibi, Türkiyede bilimsel yöntemlerle ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır(1). Bu güne kadar yapılan sayımların sonuçlarına göre, ülkemizde hızlı bir nüfus artışı bulunduğu görülmektedir. Örneğin 1927 yılı temel olarak alındığında, 1975 yılı nüfus indeksi 294.5 e ulaşmaktadır.

TABLÖ:52

Türkiyede Sayım Yıllarına Göre Nüfus, Nüfus Artma Oranları ve Nüfus İndeksleri

<u>Sayım Yılları</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Artma Oranı %</u>	<u>İndeksi</u>
1927	13.648.270	-	100
1935	16.158.016	21.1	118.4
1940	17.820.950	19.59	130.6
1945	18.790.174	10.59	137.7
1950	20.947.188	21.73	153.5
1955	24.054.703	27.75	176.3
1960	27.754.820	28.53	203.4
1965	31.391.421	24.62	230.0
1970	35.666.549	25.50	261.3
1975	40.197.669	25.40	294.5

Kaynak (1) M. Ögüt YAZMAN, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, (Ankara:1973) s. 318. Tablo:53

(2) DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, İkinci Baskı. DİE Yayın No.771, (Ankara:1976) s.1

(1) M. Ögüt YAZMAN, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, (Ankara:1973), s.

TABLO:53

Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Yıllık Nüfus Artış Oranları(% 0)

<u>Ülke</u>	<u>Artış Oranı</u>	<u>Ülke</u>	<u>Artış Oranı</u>
Danimarka	4.6	Suriye	32.2
İsveç	5.8	Pakistan	32.5
İngiltere	6.0	Irak	33.8
Bulgaristan	7.2	Meksika	34.3
Yunanistan	9.3	AET ÜLKELERİ	
A.B.D.	9,5	Lüksenburg	9.8
S.B.G.B.	10.2	Belçika	4.6
Japonya	11.0	Federal Almanya	6.0
İspanya	11.2	Fransa	6.8
Portekiz	13.5	İtalya	8.5
Hindistan	26.1	Hollanda	10.8
Türkiye	27.3		
İran	28.8		

Kaynak:Ü.B.Y.H.F.,s.73.

TABLO:54

Sayım Yıllarına Göre Kırsal Nüfus

<u>Sayım</u>	<u>Toplam Nüfus</u>	<u>Kırsal Nüfus</u>	<u>Kırsal Nüfus</u>
	<u>000.</u>	<u>000.</u>	<u>oranı %</u>
1950	20.947	17.075	81.5
1955	24.065	18.639	77.5
1960	27.755	20.447	73.7
1965	31.391	22.003	70.1
1970	35.667	22.861	64.1
1975	40.198	23.398	58.2
1977		24.000	55.0

Kaynak:T.T.O.S.A.T.B.B.,İktisadi Rapor 1978,(Ankara:Mayıs 1978)s.104

den hesaplanmıştır.

Son iki genel nüfus sayımı arasındaki dönem olan 1970-1975 yılları arasında,yıllık nüfus artış oranı yaklaşık % 026 olmuştur. Bu artış oranının günümüzün gelişmiş ülkelerinden çok fazla olduğu ortadadır.Yukarıda Tablo:52 de,Türkiyede sayım yıllarına göre nüfus,yıllık nüfus artış oranları ve nüfus indeksleri,Tablo 53 de ise,seçilmiş bazı ülkelerde yıllık nüfus artış oranları görülmektedir.

Yukarıda sözü edilen büyük nüfus artış oranının yanında,Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün,tarım sektöründe yaşadığı ve bunun,ülkenin sosyal yapısını ve ekonomik gelişmesini önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir.Sanayi sektörünün ve kentleşmenin gelişmesine bağlı olarak tarımsal nüfusun,toplam nüfusa oranının sürekli olarak azalmasına karşın,mutlak olarak arttığı görülmektedir.Tablo:54 de görüldüğü gibi,tarımsal nüfusun toplam nüfusa oranı 1950 yılında % 81.5 ten,1975 yılında % 58.2 ye düşmüş,Fakat mutlak olarak,yaklaşık 17.075.000 kişiden,23.398.000 kişiye yükselmiştir.

Tarımsal nüfusta mutlak olarak böyle bir artış olmasına karşın,söz konusu yıllarda,tarımsal faal nüfusta mutlak olarak aynı artış gerçekleşmemiştir.Tablo:55 de görüldüğü gibi tarımsal nüfusun sürekli olarak artmasının tersine,tarımsal faal nüfus fazla değişmemiş,hatta 1965-1970 döneminde düşmüş ve 1975 yılında,1965 yılı düzeyinin altında kalmıştır.

TABLO:55

Tarım Sektöründe İktisaden Faal Nüfus

Yıllar	1955	1960	1965	1970	1975
Toplam Nüfus	24.064.763	27.754.820	31.391.421	35.605.176	40.197.669
İktisaden Faal Nüfus	12.205.272	12.993.245	13.557.860	14.051.209	15.202.618
Tarım Sektöründe İktisadi Faal Nüfus	9.446.102	9.737.489	9.750.269	9.281.024	9.456.114
Tarım Sektöründeki Faal Nüfusun Toplam Faal Nüfusa Oranı	77.39	74.94	71.91	66.05	62.20

Kaynak(1)DİE,Türkiye İstatistik Yıllığı 1975,DİE,Yayın No 750,(Ankara:1976),s.165,Tablo 165,

(2)DİE,26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları,(İkinci Baskı),DİE,Yayın No 771,(Ankara:1976),s.26-27,Tablo 11.

Toplam tarımsal nüfusun artmasına karşılık,tarım sektöründeki faal nüfusun aynı hızda artmaması ve tarımsal faal nüfusun toplam faal nüfusa oranının hızla düşmesi,tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle daha önce sözünü ettiğimiz işgücü aktarımının(2) var olduğunu kanıtlamaktadır.Fakat tarımdaki faal nüfusun düşmesi buradaki işgücünün ekonomik yükünün artmasına,ve bu sektörün finansmanı açısından bir darboğaz oluşmasına neden olmaktadır. Gerçekten Tablo 56 da görülebileceği gibi,tarım sektöründe işgücünün bağımlılık oranı(3)1955 yılında 973 olurken,1975 yılında 1474 e yükselmiştir.

(2) Bkz.:Bu çalışma, s.31

(3) Bağımlılık oranı,ekonomik açıdan faal olan her 1000 kişinin kendisi dışında geçindirmekte yükümlü olduğu kişi sayısını göstermektedir.DPT,"Tarımda Sosyal Sorunlar Grubu Raporu",Genel Tarım Sorunları,IV.Baş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu,Yayın No:DPT:1627-ÖİK:285,(Ankara:Aralık,1977)s.2.

TABLO:56
Tarım Sektöründe İşgücünün Bağımlılık Oranı

<u>Yıllar</u>	<u>İşgücünün Bağımlılık Oranı</u>
1955	973
1960	1099
1965	1257
1970	1463
1975	1474

Kaynak: Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, tarımdaki nüfusun bağımlılık oranı ^{nın} son 20 yıllık dönemde yaklaşık % 50 artması nedeniyle, bu sektördeki finansman olanaklarının belirtilen dönem içerisinde aynı düzeyde kalabilmesi için bile, % 50 oranında arttırılması gerekmektedir. Böylece tarım sektöründeki nüfus darboğazı, finansman olanakları açısından büyük bir önem taşımaktadır.

2. Eğitim Olanaklarının Yetersizliği

Eğitimin tarım sektörüne götürülmesi gereken hizmetlerin başında geldiği, genel olarak herkesce kabul görmektedir. Türkiye tarımında okul, öğretmen ve öğretim araçlarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Ayrıca, çok yerde eğitim olanakları bulunsada, kız çocukları bundan yararlandırılmamaktadır (4). Tarım sektöründe nüfusun okuryazarlık, cinsiyet ve bitirilen son öğretim kurumuna göre dağılımı Tablo:57 de görülmektedir.

Tarım sektöründe Tablo:57 de görüldüğü gibi, toplamı 10.482.966 olan 12 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun, 6.495.253 ü hiç öğrenim görmemiştir. Öğrenim gören 3.983.113 kişinin içerisinde

(4) Bkz. Bu Çalışma, s. 169, Tablo 57. Tabloda görüldüğü gibi, okuryazar olmayan kadınların sayısı, erkeklerin yaklaşık iki katı olmaktadır.

TABLO: 57

Tarım Sektöründe Öğrenim Durumu

	Toplam	Okuyamaz Olmayan	Okul Bitirmeyen	Okuyamaz Toplamı	İlkokul	Ortaokul	Orta Dergi Meslek O.	Lise	Lise Dengi Meslek O.	Yüksek
Erkek	5.226.482	1.868.462	810.444	2.551.036	2.430.431	80.804	700	26.401	6.400	6.000
Kadın	5.256.966	3.556.492	265.815	1.432.077	1.402.876	19.501	600	5.200	1.900	1.900
Toplam	10.482.966	5.418.892	1.076.359	3.983.113	3.833.307	100.305	1.300	31.601	8.300	7.900

Not: Öğrenim düzeyleri belirtilenmeyenler tabloya alınmadığı için toplamlar tutmayabilir.

Kaynak: DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları, (ikinci Baskı). DİE Yayın No:

771. (Ankara: 1976), s. 32. Tablo: 13.

yer alan 3.803.307 kişi de sadece ilköğretim düzeyinde öğrenim görmüştür. Buradan anlaşılacağı gibi, tarım sektöründeki 10.328.560 kişi(5), kendilerine tarımsal üretimde yardımcı olabilecek herhangi bir örgün eğitim örgütünden hizmet sağlayamamıştır.

Bunların dışında, ilköğretimden sonra gelen örgün eğitim olanaklarının ve yetişkinlerin eğitimi için sağlanan hizmetlerin, tarım sektöründe yaygınlaştırılması mümkün olmamaktadır. Bunların nedeni, tarım sektöründe yerleşim yerleri sayısının çokluğu ve dağınıklığıdır(6). Ayrıca Köy İşleri Bakanlığınca 1968 yılında tamamlanan Köy Envanter Etüdlarına(7) göre, 35.540 köyden 9.717 sinde ilkökula, 13.633 ünde ortaokula devam eden öğrenci yoktur ve sadece 2045 köyde kitaplık bulunmaktadır(8).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Türkiye tarım sektöründe eğitim hizmetleri yeterince sağlanamamaktadır. Bu nedenle, burada yaşayan nüfusun eğitim düzeyi çok düşük olmakta ve buna bağlı olarak, tarımda kullanılan üretim teknikleri çok ilkel olmaktadır.

3. Tarımsal Altyapı ve Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği

Altyapı yatırımları arasında, tarım sektörü açısından en büyük önemi ulaştırma olanaklarının genişletilmesi için yapılan yatırımlar taşınmaktadır. Ulaştırma hizmetlerinin artırılması, ta-

(5) Bu rakam, tarım sektöründeki 12 ve daha yukarıdaki yaşlardaki nüfusun yaklaşık tümünü kapsamaktadır.

(6) 1967 yılında tamamlanan bir çalışmaya göre, kırsal alanda yerleşim birimi sayısının 65.277 olarak saptandığı, İçişleri Bakanlığınca 1969 yılı kayıtlarına göre de bu sayının 74.000 olduğu belirtilmektedir. Bkz., Ü.B.Y.K.P., s.95.

(7) DPT ve KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, TOPRAK ve İSKAN İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Köy Envanteri, Yayın No. DPT-1015, SFD-228. Toprak İskan 3700-621, (Ankara: Şubat 1971), Tablo 41 ve 42.

(8) DPT, Genel Tarım Politikaları ve Sorunları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Üçüncü Beş yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Yayın No. DPT:1223-OİK:176, (Ankara: Mayıs 1972), s. 95-96.

tarım sektörünün geçimlik tarım düzeninden çıkararak piyasa ekonomisine bağlanmasında, ilk koşullardan birisi olmaktadır.

Tarım sektörü için çok büyük önem taşıyan bir başka altyapı yatırımı ise, sulama hizmetleri olmaktadır. Sulanan toprakların genişletilebilmesi amacıyla yapılan yatırımlar, toprağın verimliliğini ve üretimin doğal koşullara bağlılığını azaltabilmektedir.

Türkiye Tarımında yer alan 172.103 km. uzunluğundaki köy yollarının yapım ve bakımından, Yol, Su ve Elektrik Genel Müdürlüğü sorumludur. Günümüzde söz konusu yolların % 25 i kesinlikle geçit vermeyen bir durumdadır. Orman yollarından ise, Orman Genel Müdürlüğü sorumlu olmakta ve bu yolların uzunluğunda 144.360 km olup, % 48 i geçit vermemektedir. Orman yollarından bazı köylülerin yararlanmak zorunda olduğu düşünülürse, tarım sektöründe karayollarının yaklaşık % 35 inin kesinlikle geçit vermediği ortaya çıkmaktadır (9).

TABLO:58

TARIM SEKTÖRÜNDEKİ KARAYOLLARI (km)

	Asfalt	Stabilize Toprak	Geçit Vermeyen	Toplam	Geçit Vermeyen Yol Oranı %
Köy Yolları	2.778	85.185	41.007	43.133	172.103 25.0
Orman Yolları	---	6.574	68.049	69.557	144.360 48.0
Toplam	<u>2.778</u>	<u>91.759</u>	<u>109.056</u>	<u>112.690</u>	<u>316.463 35.6</u>

Kaynak: T.T.O.S.O.T.B.B., İktisadi Rapor 1977, s. 381, Tablo 357 den hesaplanmıştır.

Gerçekten Tablo:58 de görüldüğü gibi, tarım sektöründe yer alan toplam 316.463 km. karayolunun 112.690 km. si kesinlikle geçit vermemektedir. Ayrıca, tabloda görülen toprak yolların önemli

(9) T.T.O.S.O.T.B.B., İktisadi Rapor 1977, (Ankara:1977) s. 38.

bir bölümünde, kış aylarında ulaşım yapılamadığı düşünülürse, % 35,6 olan geçit vermeyen yol oranı daha da yükselmektedir.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz gibi, Köy Envanter Etüdülerine göre, 35.640 köyden, 13.162 sini kasaba ve şehirlere bağlayan yollarda kış aylarında ulaşım yapılamamasının yanında, sulama konusunda da, 35.640 köyün, 18.563 ünde tarım alanlarını sulamak için kullanılabilecek su bulunmamaktadır. Oysa ülkemizde kullanılabilecek su miktarınının 88 Milyar metreküp olduğu belirtilmektedir. Bu su miktarınının 1.6 Milyar metreküpü içme ve kullanma, 1.2 Milyar metreküpü sanayi ve 9. Milyar metreküpü de tarımda kullanılabilmektedir (10). Buradan anlaşılacağı gibi, tarımsal altyapı yetersizliği nedeniyle, tarımsal üretimde kullanılabilecek 85.2 Milyar metreküp suyun, ancak 9 Milyar metreküpü kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye Tarımında sulama olanaklarının yaklaşık % 90' ı, tarımsal altyapınının yetersizliği nedeniyle kullanılamamaktadır.

Köy Envanter Etüdüleri kapsamındaki 35.640 köyün, dışında kalan daha küçük yerleşim birimlerinde (11) yukarıda sözü edilen olanakların çok daha kısıtlı olduğu açıktır.

Ulaştırma ve sulama olanaklarının dışında, Türkiye tarımında yer alan yerleşim birimlerinin sadece % 1 inde elektrik bulunmaktadır. Tarım sektöründe, bu yerleşim birimlerinin dışında yaşayan 17.7 milyon kişi bu altyapı hizmetinden yoksundur (12).

Türkiye Tarımında sağlık hizmetleri de çok kısıtlıdır. Örneğin 35.640 köyden, sadece 507 sinde sağlık merkezi, 284 ünde ana

(10) Ü.B.Y.K.P., s. 219.

(11) Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde tarımdaki yerleşim birimi sayısınının 74.000 olduğu belirtilmişti. Köy Envanter Etüdüleri doğal olarak, bu yerleşim birimlerinin en büyükleri olan 35.640 köyü kapsamaktadır.

(12) Ahmet ALTUN, Hadi İLBAŞ, Aslan EYCE, Şevki AKINCI, Rırsal Kesinin Yapısal Düzenlenmesinde Kooperatifçilik, Köy Koop. (Ankara: 1971) s. 4.

sağlığı memuru, 2.962 sinde ebe ve 3.275 inde gezici sağlık memuru bulunmaktadır(13). Sağlık hizmetlerinin yetersizliği de, genel olarak alt yapı yetersizliği gibi, yerleşim birimleri sayısının çok fazla olmasına bağlanmaktadır.

B. MÜLKİYET VE TOPRAK YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR

1. Türkiye Tarımında Toprak Mülkiyeti

Türkiye Tarımındaki toprak mülkiyeti incelendiği zaman üç konu önen kazanmaktadır. Bunların birincisi, tarımda hiç toprağı olmayan köylülerin büyük bir sayıya ulaşması olmaktadır. İkincisi, topraksız köylülerin yanında çok büyük topraklara sahip kişilerin bulunmasıdır. Üçüncüsü ise, Türkiyede tarım işletmelerinin gereğinden fazla parçalı olmasıdır.

Görülürken 1963 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, ülkemizdeki tarım işletmelerinin toplamının % 8.789 unu oluşturan 308.899 tarım işletmesinin hiç toprağı bulunmamaktadır(14). Ayrıca Köy Envanter Etüdülerine göre, sadece 56 ilde, 1.039.478 ailenin hiç toprağı yoktur. Bu çalışmaya göre, bu illerdeki tarım işletmelerinin % 31.161 i topraksız olmaktadır(15). Sözü edilen iki kaynaktan yer alan oranların çok farklı olmasına karşın, ülkemizde topraksız tarım işletmelerinin çok yaygın olduğu kanıtlanmaktadır. Bunun karşısında, ikinci kaynaktan, 56 ilimizde 715 köyün bir kişinin yada bir ailenin mülkiyetinde olduğu belirtilmektedir.

Türkiye Tarımındaki, toprak mülkiyetinde görülen büyük eşitsizliğin yanında, tarım işletmelerinin işledikleri toprakların çok parçalanmış olması, finansman açısından önemli bir darboğaz oluş-

(13) DPT, Genel Tarım Politikaları....., s.96.

(14) DİE, 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, DİE. Yayın No. 477 (Ankara:1963), s.6.

(15) DPT ve KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, TOPRAK VE İSKAN İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Köysel Alan Envanteri....., Tablo:29.

turmaktadır. Tarım sektöründe, çok küçük işletmelerin büyük bir sayıya ulaşması yanında, orta ve büyük tarım işletmelerinin topraklarının parçalanmış olması da, tarımsal üretimin genellikle küçük toprak parçaları üzerinde yapıldığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Ülkemizde 1950 ve 1963 Tarım Sayımlarına göre, tarım işletmelerinde toprak parçalama durumu Tablo:59 da görülmektedir.

TABLO:59

Tarım İşletmelerinde Toprak Parçalanma Durumu

Parça Sayısı	Toplam İşletme Sayısına Oranı	
	1950	1963
.1	5,4	9,6
2-3	22,7	20,8
4-5	23,6	19,9
6-9	26,1	24,9
10+	22,6	24,8

Kaynak: (1) DİE, 1950 Ziraat Sayımı Sonuçları, DİE. Yayın No. 371 (Ankara:1956) s.9.

(2) DİE, 1963 Genel Tarım Sayımı Ornekleme Sonuçları, DİE Yayın No.477, (Ankara:1963), s.2.

2. Toprak Varlığı ve Tarım Alanlarının Kullanılma Durumu

Devlet İstatistik Enstitüsünün, Tarımsal Yapı ve Üretim 1972-74 adlı yayınına (16) göre, ülkemizde tarımsal üretimde kullanılan toprakların dokümü Tablo:60 da görülmektedir.

Aşağıda görüldüğü gibi, ülkemizde tarım alanı olarak kullanılan toprakların büyüklüğü 1960 yılında 23.264 Bin hektardan, 1974 yılında 24.460 Bin hektara çıkmıştır. 14 yıllık bir dönemdeki artışın bu kadar az olması, tarım alanı olarak kullanılabilen-

(16) DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1972-74, DİE. Yayın No. 773 (Ankara: 1975)

cek toprakların tamamına yakın bir bölümünün kullanılmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Elimizdeki verilere göre, 1949 yılında tarım alanlarının 14.800 Bin hektar olduğu düşünülürse, 1949-1960 döneminde tarım alanı olarak kullanılan toprakların en az % 60 oranında arttığı görülmektedir (17). Bu artışın tarıma açılacak toprakların kullanılması yanında, mer'a, çayır ve orman alanlarının zararına olduğu belirtilmektedir.

TABLO:60

... BAKIMSAL ÜRETİMDE KULLANILAN TOPRAK VARLIĞI (Bin Hektar)

Yıllar	Ekilen	Nadas	Alanları	Ormanlar	Toplam
1960	15.305	7959	2060	10584	35.908
1961	15.128	7948	2139	10584	35.799
1962	15.167	8093	2201	10584	36.045
1963	15.267	5547	2207	10584	36.614
1964	15.367	8476	2249	10584	36.676
1965	15.294	8262	2305	10584	36.445
1966	15.454	8525	2384	10584	36.950
1967	15.514	8383	2414	12578	38.890
1968	15.400	8592	2925	18273	45.290
1969	15.848	8824	2960	18273	45.905
1970	15.591	9705	3043	18273	45.612
1971	15.924	8693	3082	18273	45.882
1972	16.047	8996	3183	18273	46.499
1973	16.062	8952	3274	19136	47.424
1974	16.154	8506	3268	20170	48.098

Kaynak: DİE, Bakımsal Yapı ve Üretim 1972-74, DİE Yayın No. 773 (Ankara: 1975), s. 3, Tablo 1.

(17) DİE, Genel Tarım Politikaları....., s. 78.

Yukarıdaki tabloya göre,1974 yılında ülkemiz topraklarının % 61.6 sı tarımsal üretimde(18)kullanılabilmekte ve ülke topraklarının % 31.6 sını tarla alanları oluşturmaktadır.Ayrıca,ülkemizdeki çayır ve mer'aların tamamına yakın bir bölümünün,köy orta malı ya da kamu yönetiminin malı olması bunların tarım alanları içerisinde alınmaması sonucunu doğurmakta,bazan da bunların bir bölümünün orman alanlarına eklenmesine neden olmaktadır.Türkiye'de çayır,mer'a ve benzer alanların 20.000 Bin hektara yakın olduğu(19) düşünülürse,ülke topraklarının yaklaşık % 70 inin tarım alanı olarak kullanıldığı söylenebilmektedir.

Bunlara karşılık ülkemizde,1974 yılında tarım alanı olarak kullanılan 24.600 Bin hektar toprağın ancak 16.700 Bin hektarlık bölümü teknik olarak tarımsal üretim yapılabilecek durumdadır(20) ayrıca,bu toprakların 12.500 Bin hektarının sulanabilir nitelikte(21)olmasına karşın,günümüzde 1.939 Bin hektarı sulanmaktadır(22).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi,ülkenin tarım alanları,toplam olarak büyük bir miktara ulaşmaktadır.Fakat,tarımsal üretimde kullanılan bu alanların bir bölümünün,gerçekte tarımsal üretim yapılamıyacak durumda olması ve çok azının sulanabilmesi tarımsal üretimin verimliliğinin düşük olmasına neden olmaktadır.Böylece düşük verimlilik sonucunda,tarımsal üretimde finansman açısından önemli bir darboğaz ortaya çıkmaktadır.

(18)Tarla,Bağ,Meyva,Sebze Alanları ve Ormanlar Toplamı.

(19)Kazım BİNÖZ, Türk Tarımı ve Toprak Reformu, (Ankara:1972),s.41

(20)DPT, Genel Tarım Politikaları,s.78.Ayrıca III.Beş yıllık Kalkınma Planında,Ülkemizde 1972 yılında 27,5 Milyon hektar toprağın ancak 21,7 milyon hektarında tarımsal üretim yapılabileceği belirtilmektedir.Bkz,Ü.B.Y.K.P.,s.219.

(21)Günümüzdeki teknoloji ile Türkiyede sulanabilecek tarım alanının 8.500 bin hektar olduğu belirtilmektedir.A.g.e.,s.219.

(22)A.g.e.,s.219,Dipnot 2.

3. Türkiye Tarımında İşletme Tipleri, Genişlikleri, Dağılımları

Ülkemizde 1927, 1950, 1963 ve 1970 yıllarında dört kez tarım sayımı yapılmış ve 1970 yılından sonra her on yılda bir sayım yapılması kararlaştırılmıştır(23). Türkiye Tarımında işletme tipleri, genişlikleri ve dağılımları konusunda, bu sayımların özellikle son iki tanesi yeterli bilgiyi vermektedir.

1950, 1963 ve 1970 Tarım Sayımlarında elde edilen veriler incelendiği zaman, ülkemizde tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun küçük işletme(24) olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ülkemizde tarım işletmelerinin çoğunluğu yaşamlarını sürdürebilecek geliri zorlukla sağlayabilmektedirler. 1970 tarım sayımında, tarım işletmelerinin % 89,9 unun gerekli tarımsal girdiler elde etme olanaklarının kısıtlı olduğu saptanmıştır.

Aşağıda Tablo:61 de görüldüğü gibi, 1963 yılında, 0-5 hektar büyüklüğündeki işletmelerin, toplam işletmelere oranı % 68,9 işledikleri alanın, toplam tarım alanlarına oranı % 26,1 olmaktadır. 1970 yılında ise, söz konusu işletmelerin oranı % 75,2 ye , işledikleri alanın oranı % 31,3 e yükselmektedir.

Aşağıda yeralan 1963 ve 1970 yılları verilerine göre, işlenen alanlar karşılaştırılırsa, iki sayım yılı arasında işlenen tarım alanlarının 2.443.123 hektar azalmış olduğu görülmektedir. Bu durumun gerçekten doğru olup, olmadığı kuşkuludur. Bu nedenle, aşağıdaki verileri kullanırken yanlış bildirmeleri ve veri toplama yöntemlerindeki farklılıkları gözden uzak tutmamak gerekmektedir. 1963 yılına göre, 1970 yılında küçük ve büyük tarım işletmeleri diyebileceğimiz 0-5 ve 50-100 Hektar gruplarında işlenen toprak miktarlarında bir artış ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, or-

---

(23) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1975.....,s.161.

(24) Tarım işletmelerinin büyüklüklerine göre yapılan sınıflandırmalar konusunda Bkz., Mustafa KETEN, Tarım işletmelerinin Yapısı, Yayın No.DPT:1306-SPD:255(Ankara:Kasım 1971)s.11-13

ta işletme grubu olarak nitelendirebileceğimiz 5-50 Hektar arası gruplarda, işletme sayılarında ve işlenen alanlarda önemli bir düşme görülmektedir. Gerçekten bu grupların işlediği alanlar, 1963 yılında 10.810.517 Hektar olurken, 1970 yılında 8.266.892 Hektar olmuştur.

TABLO:61.

İşletme Gruplarına Göre İşletme Sayısı ve İşlenen Alanlar

İşletme Grupları Hektar	İşletme Sayısı	%	İşlenen Alan Hektar	%	İşletme Grubu- na düşen ortalama (Hektar)
0-5	2.132.288	68.9	4.079.386	26.1	1.9
5-10	561.732	18.1	3.995.317	25.5	7.1
10-20	291.613	9.4	3.973.073	25.4	13.6
20-50	99.785	3.2	2.842.127	18.2	28.5
50-100	11.025	0.4	755.158	4.8	68.5
<u>1963 Yılı Top.</u>	<u>3.096.527</u>	<u>100.0</u>	<u>15.645.061</u>	<u>100.0</u>	<u>5.1</u>
0-5	2.316.243	75.2	4.131.108	31.3	1.8
5-10	452.565	14.7	3.232.875	24.5	7.1
10-20	220.556	7.1	3.042.858	23.0	13.8
20-50	78.492	2.6	1.991.159	15.1	25.4
50-100	12.810	0.4	803.937	6.1	62.8
<u>1970 Yılı Top.</u>	<u>3.080.666</u>	<u>100.0</u>	<u>13.201.938</u>	<u>100.0</u>	<u>4.3</u>

Kaynak: Mustafa KEMEN, Tarım İşletmelerinin Yapısı, Yayın No. DPT: 1306-SPD:255, (Ankara: Kasım 1971), s.16.

Buraya kadar, Türkiye Tarımında toprak mülkiyeti, toprak varlığı, tarım alanlarının kullanılma durumu ve tarım işletmelerinin genişlikleri konularında yapılan açıklamalar bizi şu sonuçlara götürmektedir. İlk olarak, ülkemizde birçok tarım işletmesinin hiç toprağı yokken, bazı işletmeler olağanüstü büyük toprak-

lara sahiptirler. İkinci olarak, Ülkemizde bazı alanlar tarım alanı olarak kullanılmaya uygun olmamalarına karşın, tarımsal üretimde kullanılmaktadır. Son olarak da, ülkemizde tarım işletmelerinin çok büyük bir çoğunluğu küçük işletmelerden oluşmaktadır.

Türkiye Tarımında mülkiyet ve toprak yapısı ile ilgili yukarıdaki sorulara bağlı olarak, tarımsal üretimde finansman konusu, önemli bir darboğaz olarak ortaya çıkmaktadır.

C. SERMAYE YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR

Tarımsal üretimde kullanılan hırtüretim faktörü olarak sermaye, ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bunların birincisi toprak sermayesi, ikincisi işletme sermayesi olmaktadır (25). Tüm gelişmekte olan ülkelerde, toprak sermayesinin işletme sermayesine oranla daha fazla olduğu savunulmaktadır.

Ülkemizde de toprak sermayesinin, toplam sermaye içerisindeki oranı çok yüksek olmaktadır. Türkiyede özellikle aile işletmelerinde sermaye yetersizliği görülmektedir. Ayrıca, işletme içerisinde sermayenin dağılışı da yukarıda sözünü ettiğimiz biçimdedir. Aşağıda Tablo:62 de görüldüğü gibi, incelenen yörelerde ele alınan işletmelerde, toplam sermayenin % 75-92 sini toprak sermayesi oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablonun alındığı çalışmanın dışında yapılan öteki çalışmalarda varılan sonuçlar biraz farklı olmasına karşın aynı eğilimler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Ege Bölgesinde yapılan bir araştırmada (26), toprak sermayesinin toplam sermaye içerisindeki oranı, pamuk işletmelerinde % 90,2 tütün işletmelerinde %

(25) Metin BALIN, "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu" Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları, T.Z.Y.M.B. Yayını, (Ankara:34. Genel Kurul), s.112-131.

(26) Yüksel MESKİNER, Pamuk, Tütün, Üzüm ve Zeytin Üretiminde İhtisaslaşmış Ege Bölgesi Tarım İşletmelerinde Sermaye Sorunları, (İzmir:1970) s.78 ve 80.

D. İŞGÜCÜ YAPISINDAN DOĞAN DARBOĞAZLAR

1. Türkiye Tarımında Gizli İşsizlik

Günümüzde de kabul gören anlamdaki ilk gizli işsizlik tanımı, Birleşmiş Milletlerin 1951 yılında yayınladığı raporda (27) yer almaktadır. Bu raporda, o güne kadar yapılan gizli işsizlik tanımlarının birleştirilmesi ve bu konudaki tartışmaların bir sonuca bağlanması amaçlanmıştır. Fakat, bu raporun yayınlanmasından sonra, gizli işsizlik konusundaki tartışmalar ortadan kalkmamış, tersine çoğalmıştır (28). Bununla birlikte, tüm gizli işsizlik tanımlarında ortak bir ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçüt, işgücünün marjinal verimliliğinin çok küçük, sıfır, bazan da negatif olmasıdır (29).

Gizli işsizlik, sadece tarım sektörüne özgü bir olgu olmamasına karşın (30), özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde daha fazla görülmektedir. Buna bağlı olarak, günümüzde Türkiye Tarımında işgücünün önemli bir bölümünün gizli işsiz olduğuna ve yaygın bir açık işsizlik bulunduğu inanılmaktadır (31).

İbrahim Aksöz tarafından yapılan bir çalışmada, (32)ülke-

(27) UNITED-NATIONS, Measures For the Economic Development of Underdeveloped Countries, (NewYork:1951)

(28) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Orhan TÜRKAY, Gizli İşsizlik, SBL Yayın No. 239, (Ankara:1968)

(29) Halil DIRİMEKİN, Genel İktisat, Makro, E. İ. T. İ. A. Yayın No. 163 (Eskişehir:1976) s. 222-223., Orhan TÜRKAY, s. 12.

(30) W. Arthur LEWIS, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour" The Manchester School of Economic and Social Studies, Cilt XXII. No. 2, s. 139-91. Aynı makalenin yeniden basımı için Bkz. A. N. AGARWALA, S. P. SINGH, The Economics of Underdevelopment. Oxford University Press, (London:1958)

(31) Reşat AKPAN, "Türkiye Ziraatında Produktivite", TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Türkiye Ekonomisinde Produktivite Meseleleri, (Ankara:1958) s. 1-5.

(32) İbrahim AKSÖZ, "Türkiye Ziraatında Atıl İşgücü ve Bunun Değerlendirilmesi" EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ, İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi, (İstanbul:1965) s. 272-290.

mizde 1959 yılında 4 Milyon, 1963 yılında ise, 4,5-5 Milyon kişinin gizli işsiz olduğu hesaplanmıştır. Bu çalışmanın dışında, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, tarım sektöründeki gizli işsizlik incelenmiş ve büyük bir gizli işsizliğin bulunduğu savunulmuştur. Örneğin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında gizli işsizlik miktarı şöyle tahmin edilmiştir.

TABLO:63

Tarım Sektöründe Çalışması Gerekli Olmayan Nüfusun Ençok ve Enaz Olduğu Aylara Göre Dağılımı

	Temmuz	Ocak
1955	400.000	7.400.000
1960	800.000	8.300.000

Kaynak: B.B.Y.K.P., s.445.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, gizli işsizlik tahminleri aşağıdaki gibi yapılmıştır.

TABLO:64

Tarımda Azami Mevsimlik İşgücü Talebi, İşgücü Arzı ve Gizli İşsizlik (1967-72)

	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Azami Mevsimlik İşgücü Talebi	9.173.000	9.350.000	9.500.000	9.680.000	9.850.000	10.025.000
İşgücü Arzı	10.083.000	10.151.000	10.163.000	10.143.000	10.154.000	10.138.000
Gizli İşsizlik	910.000	801.000	653.000	463.000	304.000	113.000
Gizli İşsizlik Oranı %	9.9	8.6	6.9	4.8	3.1	1.1

Kaynak: B.B.Y.K.P., s.133.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, gizli işsizlik konusunda bir tahmin bulunmamaktadır.

Görüldüğü gibi, plânlardaki gizli işsizlik tahminleri ile İbrahim Aksöz'ün çalışmasının sonuçları birbirinden çok farklı olmaktadır. Planlarda gizli işsizlik oranının % 10 un altında olduğu tahmin edilirken, yukarıda sözü edilen çalışmada bu oranın % 40 ın üzerinde olduğu hesaplanmıştır.

Orhan Türkay'ın Gizli İşsizlik adlı çalışmasında ise yukarıda sözü edilen çalışmalar ele alınarak, işgücü arzının hesaplanma biçimleri eleştirilmiştir (33). Burada, tarım sektöründeki işgücü arzı yeniden hesaplanmış ve gerekli işgücü talebi öteki çalışmalardaki kadar kabul edilerek, gizli işsizlik olmadığı hatta tersine işgücü açığı olduğu saptanmıştır (34).

Buraya kadar sıralanan çalışmalarda bu kadar farklı sonuçlara varılmasının nedeni, kullanılan istatistik yöntemlerinin farklılığı olmaktadır.

Türkiye Tarımında kullanılan toprak ve işgücü miktarı fazla değişme göstermemektedir. Buna karşın, işgücü ve toprak dışındaki girdilerin kullanımını artmakta ve böylece işgücü ve toprağın ortalama verimliliği de artmaktadır. Ortalama verimlilik yükseldiği sürece, marjinal verimlilik bunun üzerinde olacağından, marjinal verimliliğin, sıfır ya da sıfıra yakın olması düşünülemez. Fakat, genel olarak tüm tarım sektörü için işgücünün marjinal verimliliğinin sıfırdan büyük olması, işgücünü oluşturan bireylerin tümünün marjinal verimliliğinin çok düşük ya da sıfır olmadığını kanıtlamaz. Bu açıdan, yapılan bir çalışma ile, tarım sektöründe makro anlamda işgücü verimliliğinin sıfırdan büyük olduğunun hesaplanması durumunda, gizli işsizliğin olmadığı söylenemez.

Ayrıca, Türkiye Tarımında işgücünün ortalama verimliliğinin yıllara göre sürekli bir artış göstermesi de, gizli işsizliğin a-

(33) Orhan TÜRKAY, A. g. e., s. 76-80

(34) A. g. e., s. 85.

zaldığı biçiminde bir görüşe yeterli kanıtı sağlayamaz. Buradaki verimlilik artışı, işgücü dışındaki girdilerce sağlanmış olabilir. Gerçekten, tarım sektöründe 1950 yılı temel olarak alındığında, işgücü ortalama verimliliği 1955, 1960 ve 1965 yıllarında sırasıyla 123.7, 150.0, ve 152.2 olmuştur (35). Fakat, bu dönem içerisinde işgücü dışındaki girdilerin kullanım miktarlarında ve verimliliklerinde çok önemli değişimler olmuştur.

Kukarıdaki açıklamalarımızın ışığında, Türkiye Tarımında gizli işsizliğin bulunduğu kabul edilebilmektedir. Gizli işsizliğin varolması, ortalama üretim miktarının düşük olması sonucunu doğurarak tarımsal gelirlerin düşük bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Böylece, tarım sektöründe gizli işsizliğin bulunması bu sektörün finansmanı açısından bir darboğaz oluşturmaktadır.

2. Türkiye Tarımında Mevsimlik İşsizlik

Tarımsal üretim doğal koşullara bağlı olduğundan her bir ürünün üretim işlemleri, sadece birkaç ay içerisinde yapılmak zorundadır. Bu nedenle, tarım ürünlerinin çoğunluğunda yoğun çalışma dönemi, sadece yılda bir, iki ay olmaktadır (36).

Tarım sektöründe, sanayi sektöründe olduğu gibi, yoğun çalışma döneminde ücretli işçi kullanımını arttırılıp, ölü dönemde bu işçiler işten çıkarılabilirse, üretim birimi için doğal koşulların sakıncaları ortadan kaldırılabilir. Ya da yılın belirli aylarında kullanılan işgücü bu ayların dışında yine tarım sektöründeki başka alanlarda verimli bir biçimde istihdam edilebilirse ortaya bir sorun çıkmayabilir (37).

(35) Ülke BGEİ, Tarımın Ekonomik Kalkınmadaki Yeri, Yayın No. DPT: 364-İPD:143 (Ankara: Ocak 1966), s. 11.

(36) Gülten KAZGAN, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, Tarım Ekonomisi Ders Notları. (İstanbul: 1973), s. 34

(37) A. g. e., s. 34-35.

Fakat aşağıda Tablo:65 de görüldüğü gibi, tarımsal nüfusun çalışma durumu bu olasılıkları ortadan kaldırmaktadır.

TABLO:65

Tarımsal Nüfusun Çalışma Durumu(12 ve daha Yukarı yaşlar)

	Toplam	Ücretli İşveren	Kendi Hesabı Ücretsiz Aile Bilinme-	na	le İşçisi	yen
Erkek	5.226.482	241.013	6.200	2.815.952	2.158.017	5.300
Kadın	5.256.484	83.705	1.900	130.507	5.039.472	1.900
Top.	10.482.966	323.718	8.100	2.946.459	7.197.489	7.200

Kaynak:DİE,26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, (İkinci Baskı)DİE Yayın No.771, (Ankara:1976), s.36, Tablo.14.

Türkiyede toplamı 10.482.966 kişi olan iktisaden faal tarımsal nüfusun,10.143.948 i ya kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.Bu durumda tarım sektöründeki işgücünün,ölü dönemde işten çıkartılıp,üretimin doğal koşullarının etkisinden kurtarılması mümkün olmamaktadır.Ayrıca,tarım sektöründeki üreticilerin yılın her ayında faal olabilmesi için,yoğun çalışma dönemlerinin birbirini izlediği ürünleri üretilmeside,tarım sektöründeki sermaye miktarının kısıtlı olması nedeniyle sınırlandırmaktadır.Ayrıca,çalışma genellikle açık havada yapıldığı için,çalışılabilir gün sayısı hava koşulları tarafından da kısıtlanmaktadır.

Örneğin ülkemizin bulunduğu iklim kuşağında,tarımda çalışılabilir gün sayısının yaklaşık 300 olduğu belirtilmekte ve daha önce sözü edilen bir çalışmada(38)Türkiye Tarımında ortalama olarak yılda 275 gün çalışılabileceği belirtilmektedir.

(38)İbrahim APŞÖZ, "Türkiye Ziraatinde Atıl İşgücü....."

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılabilceği gibi, Türkiye Tarımında mevsimlik işsizlik, kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve çok büyük boyutlara ulaşmaktadır.

Mevsimlik işsizlik, daha önce incelediğimiz gizli işsizlik sorunundan daha da önemli olmaktadır. Çünkü, yılın belirli günlerinde çalışabilen işgücünün elde ettiği gelir düşük olmakta ve çalışılmayan günlerin zorunlu tüketim harcamaları da bu gelirden karşılanmaktadır. Böylece, işgücünün tasarruf yaparak tarım sektörünün finansmanına katkıda bulunma olanağı ortadan kalkmaktadır.

II. TÜRKİYE TARIMINDA UYGULANAN POLİTİKALARIN VE ÖRGÜTSEL YAPININ
FİNANSMAN AÇISINDAN DOĞURDUĞU DARBOĞAZLAR

A. TARIMDA UYGULANAN POLİTİKALARIN ETKİLERİ (39)

Ülkenizde genel olarak tüm ülkelerde olduğu gibi, uygulanacak tarım politikalarının saptanması Hükümet'in görevi olmaktadır. plânlı dönemde Hükümetler, tarım sektörü ile ilgili temel politikalarını Devlet Plânlama Teşkilatının yardımı ile belirlemektedirler (40).

Tarım politikalarının belirlenmesinde aşağıdaki yöntem izlenmektedir. İlk olarak, tarım sektörü ile ilgili Bakanlıklardaki plânlama grupları kendileri ile ilgili konularda izlenmesini istedikleri politikaları Hükümete önerirler. Daha sonra, bu öneriler toplanarak Yüksek Plânlama Kurulu'na gönderilir. Bu kurulda, tarım politikaları kesin olarak belirlenerek beş yıllık kalkınma plânları içerisinde yasama organlarına sunulur. Yasama organlarında kabul edilen politikalar, yıllık programlarda belirlenen biçimlerde uygulanır.

Tarımsal politikaların tümünün amaçlarını bir cümle ile özetlemek gerekirse, bu politikalar genel olarak her gelişmekte olan ve gelişmiş ülkenin tarım sektöründe var olan darboğazları

(39) Türkiye Tarımında uygulanan krediler ve kredi politikası, çalışmanın II. Bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği için, burada kredi politikasının dışında kalan tarım politikalarının doğurduğu darboğazlar incelenmektedir.

(40) DPT, Genel Tarım Politikaları....., s.173.

ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır denilebilir. Fakat, bu politikalar bazan yanlış ya da yetersiz uygulamalar nedeniyle öteki ülkelerde olduğu gibi, Türkiye Tarımında da finansman açısından yeni darboğazlar oluşturmaktadır.

1. Tarımsal Üretim Politikasının Etkileri

Tarımsal üretim politikasında başlıca üç amaç bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, beslenme politikası ilgili amaçlar, sanayi sektörünün tarımsal hammadde politikası ile ilgili amaçlar ve tarımsal ürünlerin ihracı ile ilgili amaçlar olmaktadır (41).

Beslenme politikasında genel olarak, ülke nüfusunun günümüzde ve gelecekte dengeli ve yeterli bir biçimde beslenebilmesi için tarım ürünlerinin çeşitliliğinin ve kalitesinin arttırılması amaçlanmaktadır. Sanayi sektörünün tarımsal hammadde politikasında, sanayi sektörünün gereksindiği tarımsal hammaddelerin yeterli miktarlarda ve istenilen kalitede üretilmesi için gereken önlemler alınmak istenmektedir. Tarımsal ürünlerin ihracatı ile ilgili politikada ise, ihracata konu olan tarım ürünlerinin, dış talep ve tercihlere uygun miktar ve kalitede üretilmesi için gerekli koşullar sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenlerle, tarımsal üretim politikasının amacı, tarım sektöründe toplam üretim miktarının arttırılması, ürün çeşitlerinin düzenlenmesi ve kalitenin geliştirilmesi olmaktadır.

Günümüze kadar, Türkiye Tarımında yukarıda belirttiğimiz amaçları gerçekleştirebilecek biçimde bir tarımsal üretim politikası belirlenemediği için, üretim çok zaman tarım üreticilerinin ekonomik olmayan kişisel tercihleriyle yapılagelmiştir. Bu nedenle, tarımsal üretim miktarı bazan uygulanan öteki tarım po-

(41) Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının amaçları konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz: A. g. e., s. 63-73.

litikalarının etkisi altında kalmış, bazan da üreticilerin üretim kalıplarını değiştirme olanaklarından yoksun olmaları nedeniyle, ya üretim açığı ya da üretim fazlalığı ortaya çıkmıştır. Böylece bazı tarım ürünleri, teknik açıdan kendileri için uygun olmayan yörelerde üretilirken, bazıları da büyük önem taşımalarına karşın yeteri kadar üretilenmemiştir.

Tarım ürünlerinin kendileri için uygun olmayan yörelerde üretilmeleri üretimin ekonomik olmamasına neden olmakta, ürünlerin bazı yıllar az, bazı yıllar çok üretilmeleri de, fiyat dalgalanmalarına yol açarak, tarım üreticilerinin gelirlerini ve tarım sektörünün tasarruflar yoluyla finansman olanaklarını olumsuz yönde etkilemektedir.

2. Tarımsal Pazarlama Politikasının Etkileri.

Tarımsal pazarlama politikasının amacı genel olarak, tarım ürünlerinin üretimden, tüketimine kadar yapılan işlemleri düzenlemektedir. Pazarlama politikası, tarım ürünlerinin pazara hazırlanmasını, iç ve dış piyasalardaki talebe uygun olarak arz edilmesini sağlamak durumundadır (42). Bunun sağlanabilmesi için de, ürünlerin hasadının, ayırımının, paketlenmesinin, depolanmasının, ulaştırılmasının ve dağıtımının günümüzün teknik kurallarına uygun olarak yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde tarım ürünleri pazarlamasında, yukarıda sayılan işlemlerin gerçekleştirilmesinde çok sayıda eksiklikler ve düzensizlikler bulunmaktadır. Ayrıca, iç ve dış pazarlama araştırmaları düzenli bir biçimde yapılmamaktadır.

Türkiye Tarımında, etkin bir pazarlama politikasının uygulanmaması nedeniyle, tarım üreticileri ürettikleri ürünleri kime, nerede, nasıl ve hangi fiyatlarla satacaklarını bilememektedir-

(42) A.g.e., s.177.

ler.Bu nedenle,ülkemiz büyük bir tarım sektörüne sahip olmasına karşın,tarımsal ürün pazarlarına,iç ve dış talebe uygun ve yeterli miktarlarda ürün arz edilememektedir.

Tarım sektöründe etkin bir tarımsal pazarlama politikasının uygulanmamasının yanında,tarım ürünlerinin çoğunluğunun kısa sürede bozulan ürünlerden oluşması,tarım üreticilerinin gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir.Böylece,tarım üreticilerinin düşük ve düzensiz bir gelir yapısına sahip olmaları,tarım sektörünün finansmanında önemli bir darboğaz oluşturmaktadır.

3.Tarımsal Fiyat ve Destekleme Politikasının Etkileri.

Tarımsal üretimin kendine özgü birçok soruna sahip olması nedeniyle,genellikle tüm ülkelerde tarım sektörü,kamu yönetimi tarafından korunur ve desteklenir.Kamu yönetiminin,tarımın korunma ve desteklenmesinde en önemli araç,fiyat ve destekleme politikası olmaktadır(43).

Kamu yönetiminin,tarım sektörüne fiyat ve destekleme politikası yoluyla müdahale etmesindeki amaçlar şunlardır(44).Tarımsal üretimin miktarını ve yönünü ülke çıkarlarına uygun bir biçimde düzenlemek,tarım ürünlerinin fiyatlarını dengelemek,fiyat dalgalanmalarını azaltmak ve tarımsal gelirleri arttırmak.

Tarımsal fiyat politikası,ürün fiyatlarının kamu örgütlerince belirlenmesi biçiminde uygulanır.Bu politika,tarımsal üretim miktarının ve yönünün düzenlenmesinde,tarım ürünleri ihracatının ve üreticilerin gelirlerinin arttırılmasında ve tarımsal gelirlerin daha adil dağılımının sağlanması açısından önemli olmaktadır.

(43)Ali ÖZGÜVEN,Tarım Ekonomisi ve Politikası,Bursa Üniversitesi Yayınları:3-001-005,(Bursa:1977),s.222.

(44)DPT,Genel Tarım Politikaları.....,s.179.Gündoğan ÇAĞAL,"Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikaları."Meliye Dergisi.sayı.4.(Ankara:Ağustos 1974),s.5 -7.

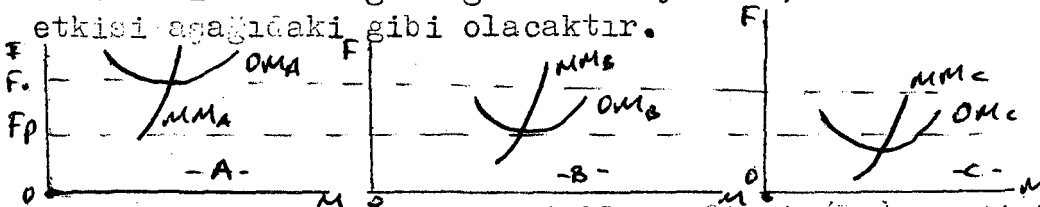
Tarımsal fiyat politikası yukarıda belirtildiği gibi,ürün fiyatlarının kamu örgütleri tarafından belirlenmesi biçiminde ortaya çıkarken,destekleme politikası,fiyat destekleme politikası ve öteki destekleme yöntemleri(45) olarak iki türden oluşmaktadır.

Fiyat destekleme politikasında öncelikle desteklenecek ürün türlerinin gerçekçi bir biçimde saptanması ve ürün kalitesinin yükseltililebilmesi için,fiyatların kaliteye göre farklılaştırılmış bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir.Öteki destekleme yöntemlerinde ise,sadece fiyatların desteklenmesiyle yetinilmeyip,tarımsal girdi fiyatlarının da denetim altında tutulması daha fazla yarar sağlayabilmektedir.

Destekleme fiyatları belirlenirken,sadece marjinal üreticilerin maliyetleri göz önüne alınmamalıdır.Çünkü bu durumda,normal kâr sağlayan üreticiler normal üstü kâr sağlamaya başlayacaktır(46). Bu nedenle,destekleme fiyatları normal kâr sağlayan üreticilerin maliyetlerine göre belirlenmeli ve marjinal üreticiler öteki des-

- (45)Öteki destekleme yöntemlerine örnek olarak şunlar sayılabilir;
- Kredileme yoluyla destekleme,
  - Vergi bağışıklığı ile destekleme
  - Tarımsal mücadele yoluyla destekleme.

(46)Destekleme fiyatlarının marjinal üreticiye göre belirlendiği bir tarımsal ürün piyasada üç üretici olduğunu ve bunlardan üretici A'nın marjinal durumda olduğu,başka bir deyişle piyasa fiyatından ortalama maliyeti bile karşılayamadığını,üretici B ve C'nin kâr sağladığını varsayarsak,destekleme fiyatının etkisi aşağıdaki gibi olacaktır.

Şekilde görüldüğü gibi,destekleme fiyatı(F_0),marjinal üretici olan A'nın maliyetlerine göre belirlenirse,piyasa fiyatında normal kâr sağlayan B,normal üstü kârâ geçecek,daha önce normal üstü kâr sağlayan C'nin kârı ise daha da büyüyecektir.Şekil için Ekst.,Halil DİRİMTEKİN,Genel İktisat,Makro,E.İ.E.İ.A.Yayın No:166 (Ekişçinir:1976),s.242,Tablo 6/11.

tekleme yöntemleri ile korunmalıdır. Destekleme fiyatlarının marjinal üreticilere göre belirlenmesi, kaynakların ekonomik bir biçimde kullanılmasını engellemektedir. Bunun yerine, marjinal üreticilerin tarımsal girdileri daha ucuz sağlayabilmeleri için gereken önlemler alınmalıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, tarımsal fiyat politikası ve tarımsal fiyat destekleme politikası iyi kullanılmadığı durumlarda, tarım sektörünün finansmanında yeni bir darboğaz oluşturmaktadır. Böyle bir durumda, bu politikaların uygulanmasına ayrılan fonlar yarar sağlamaktan çok, kaynakların ekonomik olmayan biçimlerde kullanılmasına neden olmaktadır. Öteki destekleme yöntemleri olarak adlandırdığımız politikaların, böyle bir darboğaz oluşturma olasılığı ~~olmasıyla~~ birlikte, bunların uygulanması marjinal üreticilerin çok sayıda ve dağıntık olmaları nedeniyle çok zor olmaktadır.

4. Öteki Tarım Politikalarının Etkileri

Yukarıda sözünü ettiğimiz tarım politikalarının dışında yaygın olarak uygulanan ve tarım sektörünün finansmanı etkileyen öteki tarım politikaları şunlar olmaktadır. Tarımsal kredi politikası, tarımsal vergileme politikası, kooperatifleşme politikası, çayır, mer'a yaylak ve kışlalar politikası, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım politikası.

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu politikaların tümü Türkiye Tarımında var olan darboğazları ortadan kaldırmak amacıyla kamu örgütleri tarafından uygulanmaktadır. Fakat bu politikalar, çok zaman yanlış, veya yetersiz uygulamaları nedeniyle, tarım sektörünün finansmanı açısından yeni darboğazlar oluşturmaktadır.

Türkiye Tarımında tarımsal gelirlerin vergilendirilebilmesi için, günümüze kadar çok sayıda yöntem uygulanmaya çalışılmıştır. Aşar ve hayvan vergilerinin kaldırılmasından, gelir vergisi'

nin uygulanmasına kadar geçen dönem içerisinde, tarım sektöründen alınabilen tek vergi arazi vergisi olmuştur. Günümüzde tarım gelirleri, gelir vergisi kapsamı içerisine alınmış olmasına karşın, tarım sektöründen alınabilen vergi miktarı çok az olmaktadır. Tarım sektöründe varolan büyük vergi potansiyeline karşın, bu sektörün burada yaratılan gelirlerle orantılı olarak vergilendirilemediği kabul edilmektedir (47). Bu nedenle, tarım sektörüne götürülecek kamu hizmetlerinin öteki sektörlerden sağlanan vergi gelirleriyle finanse edilmesi gerekmektedir. Böylece, Türkiye Tarımının kamu örgütlerince finansmanı, etkin bir tarımsal vergileme politikasının uygulanmaması nedeniyle kısıtlanmaktadır.

Türkiye Tarımında uygulanan kooperatifleşme politikasına büyük bir önem verilmesine karşın bu konuda da yeterli bir gelişme sağlanamamaktadır (48). Tarım sektöründe yer alan kooperatiflerin genel olarak üç temel sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlar, kooperatiflerin gelişebileceği bir ortamın hazırlanmamış olması, yatırım sermayesinin oluşmasındaki güçlükler ve kooperatifçilik eğitimi sorununun çözülmemiş olması nedenlerinden ortaya çıkmaktadır. Bu tür büyük sorunları olan tarım kooperatiflerinin bir çoğu, kamu yönetimi için bir mali yük oluşturmakta ve tarım sektörünün finansmanında karşılaşılan darboğazların aşılmasını güçleştirmektedir.

Çayır mer'a, yaylak ve kışlaklar politikası ise, etkin bir biçimde uygulanamadığı için tarım sektörünün finansmanında bir başka darboğaz oluşturmaktadır. Ülkemizde bu tür alanların kamu yönetiminin mülkiyetinde olmasına karşın, bunların kullanım hakkı köylere bırakılmıştır. Bu alanlarda yararlanma, bakım, denetleme ve

(47) Türkiye Tarımında vergileme konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz, Güneri AKALIN, Tarımımızın Sosya-Ekonomik Yapısı Vergileme ve Gelişme, SBE Yayın No: 384 (Ankara: 1975)

(48) Ahmet ALTUN ve ötekiler, A.g.e., s. 1.

geliştirme işlemleri yasalarca düzenlenmediği için buralarda zarar verilmektedir.Çayır,mer'a,yaylak ve kışlalara zarar verilmesi ve bilgisizce kullanılması,erezyon nedeniyle(49)bu topraklardaki bitki örtüsünün yok olmasına ve hayvancılığın yapılmasına neden olduğundan,tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.Böylece,tarım gelirlerinin düşmesi ile tarım sektörünün finansmanında yeni darboğazlar oluşmaktadır.

Ülkemizde tarımsal araştırma,eğitim ve yayım politikaları ise,çeşitli örgütler tarafından,farklı yöntemlerle ve farklı sistemlerle biçerisinde uygulanmaktadır.Bu politikaların tek bir örgüt tarafından uygulanmaması,bazan çelişik durumlar ortaya çıkarmakta ve kaynak israfı nedeniyle,darboğazların daha da güçlenmesine neden olmakta ve finansman açısından yeni darboğazlar oluşturmaktadır.

B.FİNANSMAN AÇISINDAN TÜRKİYE TARIMINDAKİ ÖRGÜTSEL YAPININ DOĞURDUĞU DARBOĞAZLAR.

1.Türkiye Tarımındaki Örgütsel Yapı

Türkiye Tarımında Cumhuriyetin kurulmasından itibaren,örgütsel yapının geliştirilmesi ve gerekli örgütlerin kurulabilmesi için büyük bir çaba harcanmıştır.Günümüze kadar,tarım sektörünün gelişmesi için gerekli hizmetleri sağlayacak çok sayıda kamu örgütü kurulmuş ve bunlar sürekli olarak desteklenmiştir.Fakat,bu örgütlerin arasında bir bütünleşme sağlanmasına özen gösterilmemiştir.Bu nedenle,günümüzde Türkiye Tarımının gelişmesi amacına yönelik çok sayıda kamu örgütü bulunmasına karşın,

(49)Ülkemizde tarım alanlarınının 6 Milyon hektarında orta,4.Milyon hektarında şiddetli,8 Milyon hektarında çok şiddetli erezyon olduğu belirtilmektedir.DPT,Köy ve Köylü Sorunu,(Ankara:1966),s.112.

Bunlar arasında yeterince işbirliği sağlanamamaktadır (50).

Bu örgütlerin genellikle tümü, belirli bir amaca yönelik olarak kurulduğundan, her örgüt amacıyla ilgili tüm birimlere ve işlevlere sahip olarak oluşturulmak istenmiştir. Bu nedenle, çok büyük bir sayıya ulaşan tarım örgütlerinin yeterli kaynaklarla donatılma olanakları ortadan kalkmıştır. Böylece, bu örgütler kısıtlı olanaklarıyla etkin bir biçimde hizmet sağlayamamaktadırlar.

Tarımsal yapıda yer alan kamu örgütlerinin tümünün, belirli bir gereksinme sonucunda, gerekli hizmetleri etkin bir biçimde sağlaması amacıyla kurulduğu açıktır. Buna karşın, bu örgütlerin arasında işlenen politikalar ve uygulanan yöntemler açısından bir işbirliğinin bulunmaması, sağlanabilecek yararı ortadan kaldırdığı gibi yeni zararlar doğurmaktadır.

Türkiye Tarımında sağlanması gereken hizmetlerin tümünün, sadece yukarıda sorunlarını sıraladığımız kamu örgütleri eliyle gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Tarım sektöründe yaşayan 5 milyon ailenin eğitiminin sağlanması, ekonomik sorunların çözülmesi, girdi gereksinimlerinin karşılanması, pazarlama ve kredi hizmetlerinin sağlanması, ayrıca bu ailelerin sosyal gereksinimlerinin karşılanması, yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunların tümünün, kamu örgütleri tarafından sağlanmasına olanak olmadığından tarım üreticilerinin örgütlenerek, bu hizmetleri sağlaması için çaba harcamaları zorunlu olmaktadır.

Bu zorunluluk sonucunda, ülkemizdeki tarım üreticileri şu örgütler altında toplanmışlardır (51) (52)

(50) Türkiye Tarımında yer alan kamu örgütlerine örnek olarak şunlar sayılabilir. Devlet Su İşleri, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Azot Sanayi, T.A.O., Et Balık Kurumu, Toprak Mahsülleri Ofisi, vb.

(51) DPT, Genel Tarım Politikaları....., s.201.

(52) Bu örgütlerin bazıları özel, bazıları ise yarı özel örgütler olmaktadır.

- a. Sıraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği,
- b. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri ve 1163 Sayılı Yasa Uyarınca kurulmuş Kooperatifler,
- c. Çiftçi Birlikleri, Dernekleri ve Federasyonları,
- d. Tarım İşçileri Şendikaları,
- e. Mesleki Kuruluşlar.

Tarım üreticilerinin oluşturdukları bu örgütlerin sağlayacakları hizmetler, yasalar tarafından belirlenmiştir. Ancak bu örgütler de tarım sektöründe yer alan kamu örgütleri gibi, üstlendikleri hizmetleri etkin bir biçimde gerçekleştirememekte ve bunlarında aralarında yeterince, işbirliği bulunmamaktadır.

2. Tarım Örgütleri Arasındaki Görev Dağılımından Doğan Darboğazlar.

Ülkemizde kamu yönetimi tarafından üstlenilen tarım sektörü ile ilgili görevlerin, Bakanlıklar arasındaki dağılımında birçok çelişki ve sakinca doğurmaktadır. Tarımda görev üstlenen bakanlıkların adlarını ve görevlerini ayrı ayrı sıralarsak, bu gerçek açıkça görülebilmektedir.

TABLO:66

Türkiye Tarımında Bakanlıkların Üstlendikleri Görevler

<u>Bakanlık</u>	<u>Sağladığı Hizmetler</u>
Orman Bakanlığı	Ormanların Gözetimi, Geliştirilmesi ve İşletilmesine İlişkin Hizmetler Tarımsal Araştırma Hizmetleri Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler Tarım Ürünleri Teknolojisi Alanında Devletçe girişilen işletmecilik faaliyetleri.

- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı : Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Hizmetleri
Tarımsal Araştırma Hizmetleri
Tarımsal Yayın ve Eğitim Hizmetleri
Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler
Bitki ve Hayvan Hastalık ve Zararlarıyla Savaş Hizmetleri
Tarımsal Ürünlerin Değerlendirilmesi ve Pazarlanmasına İlişkin Hizmetler
Tarım Ürünleri Teknolojisi Alanında Devletçe Girişilen İşletmecilik Faaliyetleri
- Köy İşleri Bakanlığı : Toprak Korunması, Geliştirilmesi, Dağılımı ve Kullanılması ile İlgili Hizmetler
Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Hizmetleri
Tarımsal Araştırma Hizmetleri
Tarımsal Yayın ve Eğitim Hizmetleri
Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı : Tarımsal Araştırma Hizmetleri
Tarım Ürünleri Teknolojisi Alanında Devletçe Girişilen İşletmecilik Faaliyetleri
- Ticaret Bakanlığı : Tarımsal Araştırma Hizmetleri
Tarımsal Yayın ve Eğitim Hizmetleri
Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler.
Tarımsal Ürünlerin Değerlendirilmesi ve Pazarlanmasına İlişkin Hizmetler
Tarım Ürünleri Teknolojisi Alanında Devletçe Girişilen İşletmecilik Faaliyetleri
- Gümrük ve Tekel Bakanlığı : Tarımsal Araştırma Hizmetleri
Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlan-

masına İlişkin Hizmetler

Bitki ve Hayvan Hastalık ve Zararlarıyla Savaş Hizmetleri

Tarımsal Ürünlerin Değerlendirilmesi ve Pazarlanmasına İlişkin Hizmetler

Tarım Ürünleri Teknolojisi Alanında Devletçe Girişilen İşletmecilik Faaliyetleri

Milli Eğitim Bakanlığı: Tarımsal Yayın ve Eğitim Hizmetleri
ğı

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: Su kaynaklarının geliştirilmesi Hizmetleri

Maliye Bakanlığı : Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler

Kaynak: DPT, Genel Tarım Politikaları ve Sorunları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Yayın No. DPT:1223-ÖİK:176 (Ankara: Mayıs 1977) s.93-97'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, ülkemizde tarım sektörüne 9 bakanlık hizmet götürmekte ve belirli bir hizmet, birden fazla bakanlık tarafından sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Hizmeti. Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Köy İşleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıklarınca, Tarımsal Araştırma Hizmetleri. Orman, Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Köy İşleri, Ticaret, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca, Tarımsal Yayın ve Eğitim Hizmetleri. Orman, Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Köy İşleri, Ticaret, Milli Eğitim Bakanlıklarınca, Üretim Giderlerine ve Mali Olanaklar Sağlanmasına İlişkin Hizmetler. Orman, Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Köy İşleri, Ticaret, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca sağlanmaktadır.

Buradan anlaşılacağı gibi, Türkiye Tarımında tek bir

hizmet türü, birkaç örgüt tarafından üstlenilmekte ve bu da hizmetin etkin bir biçimde sağlanabilmesini engellemektedir. Ayrıca, Toprak Mahsulleri Ofisi, T.C. Ziraat Bankası, Et Balık Kurumu, Azot Sanayi T.A.O., Türkiye Şeker Fabrikaları A.O. ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi, Türkiye Tarımı için büyük önem taşıyan bazı örgütler, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı dışındaki bakanlıklara bağlı olduklarından, bunların genel tarım politikası ile uyum içerisinde çalışmalarını zorlaşmaktadır.

3. Tarım Örgütleri Arasında İşbirliği Yetersizliğinden Doğan Darboğazlar

Tarım örgütleri arasında görev dağılımını incelenirken, ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, ülkemizde tarım hizmetleri farklı yapılara sahip Orman, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Köy İşleri, Sanayi ve Teknoloji, Ticaret, Gümrük ve Tekel, Enerji ve Tabii Kaynaklar gibi çeşitli bakanlıklar ve bunlara bağlı örgütler tarafından yürütülmektedir. Bu bakanlıklar ve örgütler, kendi konularına ilişkin bağımsız programları uyguladıklarından, gerçekte bir bütün olması gereken genel tarım politikasının, belirli amaçlara yöneltilmesi mümkün olmamaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, belirli bir hizmetin, birden fazla örgüt tarafından karşılanmak istenmesi, çelişik durumlar doğurmakta ve kaynak israfına neden olmaktadır. Böylece tarım sektörüne götürülen hizmetlerin etkinliği ve yararlılığı azalmakta, buna karşın maliyetleri yükselmektedir. Bu biçimdeki örgütlenmenin ve görev dağılımının sonucunda, tek bir politika uygulanması zorunlu olan konularda, işbirliğinin yetersizliği ve yetkilerin dağılmış olması nedenleriyle, büyük bir sorun doğmaktadır. Başka bir deyişle, bu zorunlu politikanın uygulanma olasılığı ortadan kalkmaktadır.

Tarım örgütleri arasında görev dağılımında ve işbirliğinin

de ortaya çıkan bu tür sorunlar, tarımsal gelişmenin sağlanması için yapılan çalışmaların etkinliğini ve yararlılığını azaltmaktadır.

Ayrıca, bu sorunlar tarım örgütleri ile tarım üreticileri arasında istenen yakınlaşmanın ve karşılıklı ilişkilerin çok zaman yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Böylece, üretim miktarını arttırabilecek girdiler olan krediler, tohumluklar, gübreler, ilaçlar, alet makine ve donatım ile ilgili hizmetler, beklenen sonuçları gerçekleştirememektedirler.

Aynı sorunlar, tarım ürünlerinin değerlendirilmesinde, işlenmesinde ve pazarlanmasında görev alan girişimcilerin yeterli derecede gelişmelerini engellemektedir. Böylece, tarım sektöründe özel tasarruflarla, sermaye birikiminin ve bu yolla tarımın finansmanının geliştirilme olasılığı zayıflamaktadır.

III. TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME GEREKLERİ VE TÜRKİYE TARIMINDAKİ FINANSAL YAPININ TARIMIN DARBOĞAZLARI VE GELİŞME GEREKLERİ AÇISINDAN İRDELENMESİ

A. TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME GEREKLERİ

1. Türkiye Tarımında Yapısal Gelişme Gerekleri

Tarım sektörünün gelişmesini engelleyen tüm darboğazların, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında olumsuz etkileri olacağı açıktır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılabilmesinde, her darboğaz için önemine uygun önlemlerin zaman geçirilmeden alınması gerekmektedir.

Türkiye Tarımının gelişmesi amacıyla alınacak önlemlerin beklenen başarıya sağlaması, büyük ölçüde tarımsal nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesine bağlı olmaktadır. Bu nedenle, tarım sektöründe ilk olarak eğitimin temelini oluşturan, ilk öğretim sorununun çözülmesi gerekmektedir. Bunun için de, okul, öğretmen ve eğitim araçları sayısının arttırılmasına çalışılmalı, bunlara olanak bulunmadığı durumlarda, başka çözüm yolları bulunmasına çaba harcanmalıdır. Ayrıca, köylerdeki çocukların tarım dışındaki çalışma alanlarına verimli bir biçimde kaymasını, ya da tarımsal üretimi daha iyi yürütebilmelerini sağlamak amacıyla orta öğretim olanaklarının geliştirilmesi zorunlu olmaktadır.

Var olan eğitim olanaklarının geliştirilmesi, tarımsal gelişme için yeterli olmayacaktır. Bu yüzden tarım sektörüne götürülen eğitim hizmetlerinin işlevsel bir duruma getirilmesi gerek-

mektedir. Böylece eğitim örgütlerinin tarım sektörü ile ilgili sorunlar konusunda eğitim vermesi, eğitime olan talebi ve ilgiyi arttıracak gibi, tarımsal işgücünün niteliklerini geliştirecektir. Ayrıca, yetişkinlerin eğitimi ile ilgili hizmetlerin artırılması ve geliştirilmesi zorunlu olmaktadır.

a. Sosyo-Kültürel Yapının Gelişme Gereği

Sosyo-Kültürel yapının gelişmesi açısından nüfus sorunu çok büyük bir önem taşımaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, ülkemizde tarım yapılabilir topraklarda oldukça fazla nüfus yükü bulunmaktadır. Böylece, tarım üreticisi ya da ailesi başına düşen toprak miktarı az olmaktadır (53). Bu yüzden, köy nüfusunun tarımsal üretimden ve tarımsal gelirden yeterli pay alabilmesini sağlamak için, nüfus planlaması hizmetlerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Nüfus planlaması çocuklarını eğitim, beslenme, giyinme ve sağlık koşulları açısından iyi bir biçimde yetiştirmek isteyen ailelere, sadece istedikleri kadar çocuk sahibi olma olanağı sağlamaktadır (54). Tarım sektöründe bu hizmetin yaygınlaştırılması, tarımsal nüfusun artış hızını azaltacak ve faal nüfusun bağımlılık oranını düşürecektir.

Türkiyede köye götürülen hizmetlerin, buraya kadar saydıklarımızın dışında kalanlarının da yeniden düzenlenmesi ve yeterli bir duruma getirilmesi gerekli olmaktadır. Ayrıca, tarıma hizmet götüren örgütlerin ve kişilerin tutumlarında olumlu değişiklikler sağlayacak eğitsel önlemlerin alınması zorunludur. Bu önlemlerin alınmasından sonra, sosyo-kültürel yapının gelişebilmesi için, tarımsal yayım, eğitim ve sağlık hizmetlerine ağırlık verilmesi büyük önem taşımaktadır.

(53) Kazım BERZEG, A. g. e., s. 23

(54) Ögüt YAZLIAN, A. g. e., s. 333

Köye götürülen hizmetlerin geliştirilmesi açısından,Türkiye Tarımında yerleşim birimi sayısının yaklaşık 700.000 olduğu(55) düşünülürse,çeşitli hizmetlerin her yerleşme birimine götürülmesi ve burada yaşayanların çeşitli gereksinmelerinin yeterli bir biçimde karşılanmasının olanaksız olduğu ortaya çıkmaktadır.Tarım sektöründe sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi için,yerleşme birimleri açısından,yeni bir düzenlemeye gidilmesinin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.Ayrıca,bu yerleşme birimlerindeki konut düzeninin de geliştirilmesi gerekmektedir.Tarım sektöründe,konut başına 2.4 oda düşmekte ve bir odada 2.44 kişi yaşamak zorunda kalmaktadır.Ayrıca,bu konutların hepsi sadece yöresel olanaklardan yararlanılarak yapıldığından sağlam olmamakta ve bunların % 81.9unda mutfak,% 96.2 sinde banyo,% 46.3ünde hela,ve % 85.5inde içme ve kullanma suyu bulunmamaktadır(56).

Tarımda yapılacak araştırmalarla,belirli yerleşme birimlerinin merkez olarak kabul edilip,çevredeki yerleşme birimlerinin buraları ile birleşmesi sağlanabilir.Bu amaca ulaşmak için,yerine göre yasal zorlamalardan,yerine göre de özendirici önlemlerden yararlanılabilir.Böyle bir birleşmenin sağlanması durumunda,tarımdaki sosyo-kültürel yapının gelişmesi kolaylaşacak ve tarıma götürülen hizmetler yaygınlaştırılarak bu hizmetlerin maliyetlerinde büyük düşmeler sağlanabilecektir.

b.Mülkiyet ve Toprak Yapısının Gelişme Gereği

Bilindiği gibi,tarım sektöründe üretim miktarının arttırılmasını sağlamak için,tarım alanlarının genişletilmesi olanakları kalmamıştır.Üretim miktarının arttırılabilmesi için,daha iyi üretim teknikleri kullanılarak,birim topraktan alınan ürün mikta-

(55)Bkz.Bu çalışma,III.Bölüm,Dipnot 6.

(56)Ahmet ALAN ve ötekiler,A.g.e.,s.5.

rının arttırılması ve üretimin doğal koşulların etkisinden kurtarılması gerekmektedir. Tarım sektöründe bu yönde gelişmenin sağlanabilmesi için öncelikle, tarımdaki mülkiyet ve toprak yapısı ile ilgili sorunların çözülmesi zorunludur. Bu yapısal sorunların çözülmesi için tarım alanlarının kullanılma durumunun, işletme tiplerinin, genişliklerinin ve dağılımının geliştirilmesi, topraksız tarım üreticilerinin sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Türkiye Tarımında büyük önem taşıyan bu tür yapısal darboğazların, ancak geniş kapsamlı bir reformla kaldırılabileceği savunulmaktadır (57).

Tarımda, verimlilik ve üretim miktarının düşüklüğüne ve yıldan yıla dalgalanmalar göstermesine neden olan mülkiyet ve toprak yapısından doğan darboğazların ortadan kaldırılmasında iki kavram önem kazanmaktadır. Bunlar, "Toprak Reformu" ve "Tarım Reformu" kavramlarıdır (58). Ülkemizde toprak reformu, topraksız çiftçilerin topraklandırılması, büyük tarım işletmelerinin belirli ölçülerde kamulaştırılarak dağıtılması ve toprak toplulaştırılması biçiminde tanımlanmaktadır. Tarım reformu ise, bazan tarım politikaları ile ilgili önlemlerin toplamı olarak görülmesine karşın, gerçekte bu reform, üretimi arttırmaya ve tarımsal nüfusun yaşama düzeyini yükseltmeye yönelik önlemlerin, toprak reformu ile birleştirilmiş bir uygulaması olmaktadır (59).

Ülkemizde, tarım sektörünün mülkiyet ve toprak yapısı ile ilgili sorunlarını oluşturan, tarım alanlarının kullanılma durumu, tarımsal işletme tiplerini, genişliklerini ve dağılımlarını, toprak mülkiyetini ve topraksız üreticilerin durumunu çalışmamızın daha önceki bölümlerinde incelemiştik (60).

(57) DPT, Genel Tarım Politikaları....., s.106-125. DPT, Genel Tarım Sorunları....., Tarımda Yapısal Sorunlar Grubu Raporu, s.60-79.

(58) Bu kavramlar konusunda Bkz; Tunca TOSKAY, "Tarım Hesiminin Bazı Problemleri ve Reform İhtiyacı", Türkiye İktisadi Gelişme Me-seleleri, Cilt-1, İ.Ü.İ.F. Yayın No:298 (İstanbul:1971) s.437-460.

(59) A.Ş.M.

(60) Bkz; Bu çalışma, s.177

Bu incelemede yukarıda sözünü ettiğimiz konulardaki yapısal durumun, birçok darboğaz oluşturduğunu ve geliştirilmesinin zorunlu olduğunu ortaya koymuştuk. Kanımızca, mülkiyet ve toprak yapısının gelişmesini sağlamak için yeni çalışmalar yapılması zorunlu olmaktadır.

Buraya kadar sözü edilen sorunların bir reformla çözülebilmesi için, ülkemizde ilk önemli girişim, 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası olmuştur. Bu yasada, kamu mülkiyetindeki toprakların topraksız ya da küçük topraklı tarım üreticilerine dağıtılmasına önem verilmiş ve özel mülkiyete konu olan çok büyük toprakların sınırlandırılması ve kamulaştırılarak dağıtılması yoluna pek gidilmemiştir (61). Türkiye Tarımında 1951-1960 yılları arasındaki dönemde, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ile dağıtılan yaklaşık 1.9 Milyon Hektarlık toprağın ancak 8647 hektarı özel kişilere, kalan bölümü kamuya ait topraklar olmuştur (62). 1950 yılında bu yasada yapılan bir değişiklik ile, geniş topraklı bölgeler için özel mülkiyetin sınırı 500 Hektar, dar topraklı bölgeler için 200 Hektar olarak belirlenmiş ve böylece, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının bir toprak reformu olma niteliğini yitirmesine neden olmuştur (63). Sonuçta bu yasa, dağıtılabilecek toprak miktarının çok sınırlı olması nedeniyle başarılı olamamıştır.

Yukarıda sözü edilen yasadan sonra, Türkiye Tarımındaki mülkiyet ve toprak yapısında gereken değişiklikler, 1961 Anayasasındaki hükümlere bağlı olarak, toprak ve tarım reformu yasaları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda ilk çıkarılan ya-

(61) Tunca TOSKAY. A.g.m.

(62) K. Fikret ANIK, Mukayeseli Toprak Reformu III., TODAİE, Reform Serisi No: XI. (Ankara: 1962) s. 172.

(63) Ülkemizde tarım işletmelerinin büyüklüğü incelendiğinde 200 Hektarın üzerinde toprağı olan işletme sayısının çok az olduğu görülmektedir.

sa, 26 Temmuz 1972 Tarihli Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler 1--
Yasasıdır. İkinci yasa ise, daha büyük önem taşıyan 19 Temmuz 1973
Tarihli ve 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası olmuştur (64),

Bu yasada, özel mülkiyete konu olan, belirli büyüklüğün ü-
zerindeki toprakların, topraksız ve küçük topraklı/^{tarım} üreticilerine
dağıtılması ve toprak varlığının ülke düzeyinde daha adil olarak
dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle, kamu yararı açı-
sından bir sakınca doğurmayan kamu topraklarının yanında, belirli
bir büyüklüğün üzerinde olan ve verimli bir biçimde işletileme-
yen özel toprakların kamulaştırılarak dağıtım yoluna gidilmiş-
tir.

Yukarıda belirtilen amaçlarla yapılan kamulaştırma hiz-
metleri, 1975 yılında Urfa'da başlatılmıştır. Başlangıçta 1,6 Mil-
yon dekar olarak saptanan kamulaştırılacak toprak varlığının ka-
mulaştırma işlemi 1976 sonunda bitirilmiş ve yaklaşık 1.8 Milyon
dekar toprak kamulaştırılmıştır (65).

Türkiye Tarımında mülkiyet ve toprak yapısı açısından,
1757 Sayılı Yasanın sağladığı bir başka gelişme de, tarım işlet-
melerinin parçalanmış topraklarını birleştirmek ve küçük tarım
alanlarını toplulaştırmak olmuştur (66). Daha önce açıklandığı gi-
bi, tarım işletmelerimizin bir çoğunun toprakları birden fazla
sayıdaki parçalardan oluşmaktadır.

Genel olarak ülkemizde gerçekleştirilmesi istenen toprak
toplulaştırılmasının iki yönü bulunmaktadır (67). Bunların birin-

(64) DPT, Genel Tarım Sorunları..., Tarımda Yapısal Sorunlar Grubu
Raporu, s. 60.

(65) A. g. e., s. 84.

(66) Yapılan araştırmaya göre 100 Dekarlık bir parsel 4 ayrı par-
çaya ayrıldığında makine işgücünde % 27 oranında kayıp ol-
maktadır. Bu dört parça ayrı yörelerde olduğu zaman işgücü
kaybı % 39'a yükselmektedir. Bkz., DPT, Genel Tarım Sorunları..
Tarımda Yapısal Sorunlar....., s. 87.

(67) Tunca TOSKAY, A. g. m.

cisi, tarım işletmelerinin işledikleri parçalı toprakların birleştirilmesidir. İkincisi ise, çok küçük tarım işletmelerinin, toprak toplulaştırılması yoluyla ölçeklerinin büyütülmesidir. Buraya kadar yapılan açıklamaların ortaya koyduğu gibi, Türkiye Tarımında iki tür toprak toplulaştırılması da gerekli olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında, Türkiye Tarımında mülkiyet ve toprak yapısının geliştirilebilmesi için sözü edilen yasanın yarar sağladığı ortadadır. Ülkemizde topraksız ve küçük topraklı tarım üreticilerinin çok büyük bir sayıya ulaşması karşısında, bazı bölgelerde köy sahipliğine ulaşan bir toprak mülkiyetinin bulunması ve tarım işletmelerinin topraklarının çok parçalı olması, bu yasaya duyulan gereksinimi arttırmıştır. Ayrıca, tarım sektöründe yer alan yerleşme birimlerinin aynı uygulamaya içerisinde, birleştirme yoluyla sayılarının azaltılması, tarıma yapılan yatırımlarda ve götürülen hizmetlerde büyük tasarruflar sağlayacaktır.

c. Sermaye Yapısının Gelişme Gereği

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Türkiye Tarımında yer alan yerleşme birimlerinin, yaklaşık olarak yarısı ulaşım yapabilecek yollardan yoksundur (68). Bu nedenle, tarım sektöründe yaşayan nüfusun yarısı, tarım ürünlerini ve kendilerini merkezlere ulaştıracak karayollarından yarar sağlayamamaktadır. Bu durum, Türkiye Tarımında çözülmesi gereken ilk tarımsal altyapı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarım sektörünün sermaye yapısında geliştirilmesi gereken ikinci altyapı olanağı, tarım alanlarını sulamak için yetersiz olan sulama sistemleridir. Ülkemizde tarımsal yerleşme birimlerinin % 52 sinde hiç sulama olanağı bulunmamaktadır (69). Ayrı-

(68) Bkz: Bu çalışma, Tablo: 58

(69) Bkz: Bu çalışma, s. 172

ca,65.277 yerleşme biriminin 19.163 ünde yaşayan 6.5 Milyon kişi işme suyundan bile yoksundur(70).

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi,kırsal yerleşme birimlerinin ancak % 02 sinde sağlık hizmetleriyle ilgili merkez % 08 inde ebe ve gezici sağlık memurları bulunmaktadır(71).Sağlık hizmetlerinin bu kadar yetersiz olması ile ulaştırma olanaklarının kısıtlılığı bir arada düşünülürse,bu sorunların önemi daha da büyümektedir.Ayrıca,kırsal yerleşim birimlerinin ancak % 1 inde elektrik bulunması(72),tarım sektöründeki altyapı hizmetlerinin hızla geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye Tarımında sermaye yapısının geliştirilmesi için, altyapı olanaklarının ve hizmetlerinin artırılması gereği yanında tarım işletmelerinin sermaye kullanım durumlarının geliştirilmesi gerekli olmaktadır.Daha önce belirtildiği gibi,ülkemiz tarım işletmelerinde,sermaye genel olarak yetersiz olduğu gibi,sermayenin işletme içerisindeki dağılımı da gelişmeyi engelleyebilecek bir biçindedir.Gerçekten tarım işletmelerimizde kullanılan işletme sermayesi miktarları çok düşüktür.Tarım işletmeleri için,işletme sermayesinin üretimde en az toprak sermayesi kadar önemli olduğu ve ancak işletme sermayesinin kullanımının artırılması ile,sermaye verimliliğinin yükseltilebileceği düşünülürse,işletmelerin kullandığı işletme sermayelerinin artırılmasının gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Tarım işletmelerimizde bu tür gelişme sağlanabildiği zaman,Türkiye Tarımının finansman açısından sermaye yapısı ile ilişkili darboğazları ortadan kaldırılabilir.

(70)Ahmet ALTUN ve ötekiler, A.g.e.,s.4.

(71)İncelenen 35.640 köyün 791'inde ana sağlık merkezi,2962 sinde ebe,3275'inde gezici sağlık memuru bulunmaktadır.DPT,Genel Tarım Politikaları.....,s.96.

(72)Ahmet ALTUN ve ötekiler, A.g.e. ,s.4.

2. Tarım Politikalarının ve Tarımdaki Örgütsel Yapının Gelişme Gereklere

a. Tarım Politikalarının Gelişme Gereği

Ülkemizde tarımsal üretim politikası içerisinde ele alınmadığı için, bazı ürünlerdeki üretim miktarları büyük değişimler göstermekte ve böylece tarım ürünleri fiyatlarında ve üreticilerin gelirlerinde önemli dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, tarımsal ürünlerin tümünde, üretim miktarlarının azaltılacak bir üretim politikası içerisinde belirlenmesi gerekli olmaktadır. Her ürünün üretim miktarı belirlenirken, ülke nüfusunun beslenme gereklere, sanayi sektörünün hammaddelere gereksinimi ve söz konusu ürünün iç ve dış pazarlardaki talep miktarları göz önüne alınmalıdır. Bu tür bir politika belirlenirken, üretim kapasitesinin zorunlu olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Üretim fazlasının bulunduğu, teknik olarak üretilmemesi gereken yerlere taşınmış ve pazarlama olanakları kısıtlı olan ürünlerin üretim miktarları azaltılırken, talep fazlası olan ürünlerin üretim miktarlarının arttırılması gerekmektedir (73). Bunun sağlanabilmesi için, işletme düzeyinde üretim planlamasının yapılması zorunlu olmaktadır. Bu amaçla, tarım işletmelerinin yer aldıkları bölgelerin üretim koşullarına, ürün çeşitlerine ve işletme yapılarına uygun üretim planlarının yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu planlarda, üretilecek ürünlere olan talep miktarları göz önüne alınmalıdır.

Türkiye tarımında uygulanan üretim politikasının yanında pazarlama politikasının da geliştirilmesi gerekli olmaktadır. Pa-

---

(73) Ülkemizde fındık, çay, tütün gibi ürünlerde üretim fazlası bulunurken, sanayi bitkileri ve yağlı tohumlarda talep fazlası bulunmaktadır. *A. g. e., s. 174.*

zarflama politikasında alınacak önlemler ile tarımsal üretimin, iç ve dış pazarların taleplerine uygun çeşit, miktar ve kalitede üretilmesi sağlanmalıdır. Daha sonra, bu ürünlerin pazarlama olanaklarının arttırılabilmesi için geniş bir iç ve dış pazar araştırması yapılarak, üreticilerin ürünlerine olan talebi bilerek üretim miktarını ve kalitesini seçmesi ve pazarlama koşulları konusunda bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.

Ayrıca ürünlerin pazara hazırlanması ile ilgili hizmetler günümüzün gerektirdiği düzeye ulaştırılmalıdır. Bunun için tarım ürünlerinin toplama, depolama, paketlenme ve ulaştırma gibi işlemlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Tarım ürünlerinin çoğunluğunun kolay bozulması nedeniyle, aynı zamanda bu işlemlerin çabuklaştırılması zorunlu olmaktadır.

Ülkemizde tarım üreticileri bilindiği gibi, kendi aralarında yeterince örgütlenmediklerinden, ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanmasında etkin bir görev alamamaktadırlar. Bu nedenle, bu tür hizmetler aracılar tarafından yürütülmektedir. Tarım ürünleri pazarlamasında gereksiz olan aracılardan bir bölümünün ortadan kaldırılması ve üreticilerin örgütlenerek bu hizmetleri üstlenmesi mümkün olabilir. Bu yolla, tarım üreticilerinin ürünlerine istedikleri fiyatlarla, tüketicilerin ödedikleri fiyatlar arasındaki fark azalacağından, tarım ürünleri pazarlamasında ortaya çıkan darboğazlar azaltılmış olacaktır. Böylece üreticilerin pazarlama hizmetlerinin bir bölümünü üstlenmesi, bunların elde ettikleri gelirlerin artmasını sağlayabilecektir.

Tarım ürünlerinin fiyat ve destekleme politikası içerisinde ise, alınacak doğrudan ve dolaylı önlemlerle, üretim fazlası olan ürünlerin üretiminin kısıtlanması ve talep fazlası olan ürünlerin üretiminin arttırılması sağlanmalıdır. Bu nedenle, mümkün olduğu durumlarda, üretim fazlası olan ürünlerin fiyatları düşük

tutulmalı, bunun tersine, talep fazlası olan ürünlerin fiyatlarının yüksek tutulmasına çaba harcanmalıdır. Destekleme politikası ise, tarımsal üretimin gerekli çeşitliliğe ve miktara ulaşmasının yanında, aşırı fiyat ve gelir dalgalanmalarının önlenmesine anaçmalıdır. Bu anaçlara ulaşmak için ilk olarak, destekleme politikasının kuralları ve desteklenecek ürünler belirli bir örgüt tarafından saytannmalıdır. İkinci olarak, kamu yönetiminde belirlenecek fiyatlar ekin mevsiminden önce duyurularak, üreticilere üretim planı hazırlama olanağı verilmelidir. Üçüncü olarak, ürün kalitesinin yükseltilmesi için, destekleme fiyatları kaliteye göre farklılaştırılmalıdır. Son olarak da, destekleme politikasında fiyat desteklemeleri yerine, girdilerin üreticilere daha ucuz ulaşmasını sağlayacak önlemlere daha çok ağırlık verilmelidir.

Tarımsal vergileme politikasının geliştirilme gereği konusunda, vergilemenin tarım sektöründe istenilen yönde gelişmeyi engellememesine, hatta gelişmeye yardımcı olmasına önem verilmelidir. Örneğin, yeni kurulan tarım işletmelerine belirli vergi bağışıklığı süreleri tanınmalı ve tarım sektörüne yapılan yatırımlarda yatırım indirimleri uygulanmalıdır. Böylece tarımsal vergileme politikası geliştirilerek, tarımsal gelişmeye yardımcı olması sağlanmalıdır.

Türkiye Tarımında, kooperatifleşme politikasının geliştirilmesi için ise ilk olarak, bu politika üzerinde en büyük etkiye sahip olan Kooperatifler Yasası yeniden düzenlenmelidir. Bu tür bir düzenlemeden sonra, tarımsal kooperatifçilik politikası, tarımsal gelişmeye uygun bir biçime kavuşturulmalıdır. Geliştirilen bu politika içerisinde, kooperatiflerin finansmanı için, gereken önlemler alınmalı, kolaylıklar sağlanmalı ve kooperatifçilik eğitimi hızlandırılıp, yaygınlaştırılmalıdır.

Ölkemizde uygulanan çayır, mer'a yaylak ve kıçlaklar po-

litikasının geliştirilmesinin gerekli olduğu açıktır. Bu nedenle, gerçekleştirilmesi gereken bir tarımsal yapı değişikliğinde, çayır ve mer'aların mülkiyet, işletme ve kullanılma biçimlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Türkiye tarımında, çayır, ve mer'aların kullanımının, korunmasının ve geliştirilmesinin teknik yöntemlere göre yeniden düzenlenmesi zorunludur. Bu amaçla, sözü edilen konuların tümünü kapsayan ayrı bir çayırlar ve mer'alar yasasının çıkarılması gerekli olmaktadır (74).

Tarımsal araştırma, eğitim ve yayım politikasının geliştirilmesi için de ilk olarak, bu politikayı uygulayan örgütler arasında işbirliğinin sağlanması zorunlu olmaktadır. Örneğin, tarımsal araştırma örgütlerinin, ülkedeki tarımla ilgili yüksek öğretim kuruluşlarıyla işbirliği yapması gerekmektedir. Bunun dışında, öğretmenler, yayıncılar ve araştırmacılar sürekli olarak yeni gelişmeler konusunda eğitilmelidirler. Temel öğretimin dışında, her üretici ailesinden hiç olmazsa bir kişinin, tarımsal üretimi gerektirdiği biçimde yapabilecek kadar öğrenim ve eğitim görmesi amaç olarak kabul edilmelidir. Tarım sektöründe, her tür eğitim, araştırma, yayım örgütleri ve köy öğretmenleriyle de ilişki kurulmalıdır. Ayrıca tarımsal üretimle ilgili konularda, yetişkinlerin eğitimi programları yaygınlaştırılmalıdır.

---

(74) Ülkemizde bu güne kadar, çayır, mer'a, yaylak ve kışlaklarla ayrı bir yasa çıkarılmamıştır. Bu toprakların geliştirilmesi, bakımı, korunması ve kullanımı konularında çeşitli yasalarda hükümler olmasına karşın, bu işlemleri yürütecek örgütler belirtilmediğinden sözü edilen alanlar büyük zararlar görmüştür. Son olarak, 25.6.1973 Tarihli ve 1757 Sayılı Yasada da, bu konuda önemli düzenlemeler yapılmış ve çayır, mer'a, yaylak ve kışlakların geliştirilmesi konusunda çalışmalara bağlanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. DPT, Genel Tarım Sorunları ....., Tarımda Yapısal Sorunlar Grubu Raporu, s.71-80.

b. Tarımdaki Örgütsel Yapının Geliştirilme Gereği (75).

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde, tarım sektörünün örgütsel yapısında yer alan kamu örgütleri ile ilgili üç sorunun önemli darboğazlar oluşturduğunu ortaya koymuştuk. Söz konusu bölümde, genel olarak kamu örgütlerinin sayısının, bu örgütler arasındaki görev dağılımının ve bunlar arasındaki işbirliği yetersizliğinin bu darboğazlara neden olduğunu belirlemiştik. Bu açıdan tarımdaki örgütsel yapının geliştirilmesi için yukarıda sıralanan sorunların çözülmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Tarım sektöründe yer alan kamu örgütlerinin yeniden örgütlenmesinde ilk olarak, Tarım Bakanlığının tarım politikasının amaçlarının belirlenmesinde ve uygulanmasında tüm yetkilere sahip kılınması gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye Tarımı ile ilgili hizmetlerin ve bu hizmetleri sağlayan örgütlerin tümünün Tarım Bakanlığında toplanması zorunlu olmaktadır.

Tarım Bakanlığı içerisinde, tarım politikasını belirleyecek ve uygulayacak örgütlerin, belirli işlevlere göre oluşturulması ve her örgütün kendi işlevlerini gerçekleştirebilecek güce sahip kılınması gerekmektedir. Bu işlemler yapılırken, tarımsal hizmetlerin tamamının sağlanmasına ve her örgütün yetki ve sorumluluklarının kesin olarak birbirinden ayrılmasına önem verilmelidir.

Doğrudan tarımsal hizmet niteliği taşımayan ve Tarım Bakanlığı dışındaki örgütlerce yürütülmesi zorunlu olan tamamlayıcı

(75) Türkiye Tarımındaki örgütsel yapının geliştirilmesi konusunda, 1962 yılında hazırlanmış olan Mehtap Raporu ve 1963 yılında tamamlanan, Tarım Hizmetlerinin ve Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Rapor, adlı iki çalışmada bu konu ile ilgili ayrıntılı incelemeler ve çözüm yolları yer almaktadır. Bunların dışında, 1965 ve 1970 yıllarında Ziraat Mühendisleri Odasında düzenlenen teknik kongrelerde bu konu, özel komisyonlarca incelenmiş ve alınması gereken önlemler gösterilmiştir. DPT, Genel Tarım Politikaları....., s.197.

cı ve destekleyici hizmetlerin arasında da bir uyum ve işbirliği sağlanması zorunlu olmaktadır. Bu tür hizmetlerin tümünün, tarımsal gelişmeye yardımcı bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Tarımdaki örgütsel yapıda yer alan üretici örgütlerinin de yeniden düzenlenmesi ve bunların güçlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde söz konusu örgütlerin hiçbiri yapmaları gereken hizmetleri yeterince gerçekleştirememekte ve aralarında bir işbirliği bulunmamaktadır. Bazı hizmetler, kamu örgütlerinde olduğu gibi, birden fazla sayıdaki üretici örgütü tarafından üstlenildiği için uygulanmada çelişkiler doğmakta ve kaynak israfına neden olmaktadır. Bu açıdan, üretici örgütlerinin de işlevlerinin ayrı, ayrı belirlenmesi ve bunlar arasında yeterli işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.

B. TÜRKİYE TARIMINDAKİ FİNANSAL YAPININ TARIMIN DARBOĞAZLARI VE GELİŞME GEREKLERİ AÇISINDAN İRDELENMESİ

1. Sermaye Birikimi Olanaklarının İrdelenmesi

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak ortaya konulduğu gibi, Türkiye Tarımında yer alan tarım işletmelerinin yaklaşık % 95 inin sermaye birikimi sağlama olanağı bulunmamaktadır (76). Ayrıca sermaye birikimi sağlayabilecek kadar gelir elde eden işletmelerin, ülke içerisindeki dağılımı da oldukça dengesizdir. Sermaye birikimi sağlama olanağı olan işletmeleri zorunlu üretim ve tüketim giderlerinden daha fazla gelir elde eden işletmeler olarak tanımladığımız zaman, aşağıdaki tablo, bu işletmelerin bölgelere göre dağılımı konusunda yeterli bilgiyi vermektedir.

(76) Bkz., Bu Çalışma, s. 81 - 84

TABLO:67

Tarım Bölgelerine Göre Tarım Gelirlerinin Yeterliliği (1968)

<u>Bölgeler</u>	<u>Yetmeyenler %</u>	<u>Ancak Yetenler %</u>	<u>Artanlar %</u>
Marmara	28.5	60.6	10.9
Orta Güney	41.2	52.3	6.5
Ege	42.3	52.6	4.7
Orta Kuzey	42.4	51.5	5.8
Akdeniz	44.2	52.4	3.4
Orta Doğu	53.6	42.8	3.6
Karadeniz	62.6	35.4	2.0
Doğu Kuzey	72.7	26.2	1.1
Doğu Güney	76.9	22.1	1.0
<u>TOPLAM</u>	<u>52.1</u>	<u>43.7</u>	<u>4.1</u>

Kaynak: DPT, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor 1, Yayın No. DPT.860-SPD-198, (Ankara:1970), s.36.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ülkemizdeki tarım işletmelerinin ancak % 4.1 i sermaye birikimi sağlama olanağına sahip bulunmaktadır. Bu oran, Marmara Bölgesinde % 10 un üzerine çıkarken, Doğu Anadolu Bölgesinde % 1 e düşmektedir.

Tarım işletmelerinde, sermaye biriktirme olanaklarının ortalama olarak bu kadar düşük olmasının yanında, sermaye birikimi sağlayabilen işletmelerin ülke düzeyinde dengesiz dağılımı da, sermaye birikimi yoluyla, tarımsal yapıdan doğan finansal darboğazların giderilme ya da azaltılma olasılığını ortadan kaldırmaktadır.

a. Sermaye Birikiminin Tarımsal Yapıdan Doğan Finansal Darboğazlar Açısından İrdelenmesi

Türkiye Tarımında sosyo-kültürel yapıdan, mülkiyet ve

toprak yapısından, sermaye yapısından ve işgücü yapısından doğan darboğazlar biçiminde gruplandığımız finansal darboğazların tümü, sermaye birikimi olanakları ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Burada sözü edilen etkileşime bağlı olarak, tarımsal yapıdan doğan finansal darboğazlar sermaye birikimi olanaklarının artmasını engellemekte, sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması da, sözü edilen darboğazların giderilmesinde ya da azaltılmasında ayrı bir engel oluşturmaktadır. Sosyo-kültürel yapıdan doğan darboğazlar arasında yer alan nüfus, eğitim ve tarımsal altyapı darboğazları farklı biçimlerde sermaye birikimi olanaklarının artmasını engellemektedir.

Türkiye Tarımındaki nüfus darboğazı nedeniyle, bu sektördeki işgücünün bağımlılık oranı yüksek olmakta ve kişi başına gelir düşerek, sermaye birikimi olanakları kısıtlanmaktadır. Böylece, sermaye birikiminin artmasıyla üretimde sermaye yoğun yeni tekniklerin kullanılması ve kişi başına gelirlerin arttırılma olasılığı ortadan kalkmaktadır.

Türkiye Tarımındaki eğitim darboğazları ise, burada yaşayan nüfusun eğitim düzeyinin düşük olmasına ve buna bağlı olarak üretimde kullanılan tekniklerin çok ilkel olmasına neden olmaktadır. Böylece, ilkel üretim tekniklerinin kullanılması nedeniyle, verimlilik düzeyi yükseltilmemekte ve sonuçta sermaye birikimi olanaklarını arttırabilmek için tek yol olan kişi başına gelirlerin yükseltilmesi sağlanamamaktadır.

Tarımsal altyapı darboğazı ise, ulaştırma olanaklarının yetersizliği nedeniyle, tarım sektörünün geçici tarım düzeninden çıkarak piyasa ekonomisine bağlanmasını zorlaştırarak, kişi başına gelirlerin düşük kalmasına neden olurken, sulama olanaklarının yetersizliği de, üretim miktarının ve böylece kişi başına gelirlerin düşük kalmasına neden olmaktadır.

Türkiye Tarımında mülkiyet ve toprak yapısından doğan darboğazlar arasında yeralan, toprak mülkiyeti, tarım alanlarının kullanılma durumu ve işletme genişlikleri ile ilgili darboğazlar da sermaye birikimi olanaklarının artmasını engellemektedirler.

Tarımda toprak mülkiyetinde büyük bir eşitsizliğin olması ve tarım işletmelerinin işledikleri toprakların çok parçalanmış olması da sermaye birikimi olanaklarını kısıtlamaktadır. Toprak mülkiyetinde görülen büyük eşitsizliğe bağlı olarak, büyük toprak sahiplerinin kolaylıkla sermaye birikimi sağlayabileceği düşünülmemesine karşın, ülkemizde büyük toprak sahiplerinin sağladığı sermaye birikiminin tarım dışına aktığı genel bir kabul görmektedir. Tarım işletmelerinin işledikleri toprakların çok parçalanmış olması ise, ülkemizde tarımsal üretimin genellikle küçük toprak parçaları üzerinde yapıldığı gerçeğini ortaya koyarken, modern tarım tekniklerinin etkin bir biçimde kullanılmasını engellemektedir.

Tarımsal üretimde kullanılan toprakların bir bölümünün, gerçekte tarımsal üretim yapılamayacak durumda olması ise, genel olarak tarımsal üretimdeki verimliliğin düşük olmasına neden olarak, tarımsal gelirlerin ve tarımdaki sermaye birikimi olanaklarının artmasını engellemektedir.

Türkiye Tarımında mülkiyet ve toprak yapısından doğan darboğazlar arasında son olarak sözü edilen işletme genişlikleri ile ilgili darboğaz da, tarımdaki sermaye birikimini engellemektedir. Tarımdaki işletmelerin çok büyük bir bölümünün küçük işletmelerden oluşması, bunların gelirlerinin ve sermaye birikimi olanaklarının çok kısıtlı olması sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye Tarımında sermaye birikimi olanaklarının artmasını engelleyen en önemli darboğazlar, sermaye yapısından kaynak-

lanmaktadır.

Ülkemizde tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunda görülen sermaye yetersizliğinin yanında işletmeler içerisinde sermayenin işletme sermayesi ve toprak sermayesi biçiminde dağılımının da istenildiği gibi olmaması, sermaye birikimi olanaklarını kısıtlamaktadır (77). İşletme sermayesi, daha önce sözü edildiği gibi, tarım işletmelerinin hayvan, alet ve döner sermaye gibi varlıklarından oluşmakta, toprak sermayesi ise, toprağa ödenen sermayeyi kapsamaktadır. Tarım işletmelerimizde genel olarak, toprak sermayesinin verimliliğini arttıran işletme sermayesinin, toplam sermayeye oranının düşük olması, bir yandan tarımsal üretim miktarını sınırlarken, öte yandan tarımsal gelirleri azaltmaktadır. Böylece, işletme sermayesi azlığı nedeniyle, sermaye birikimi olanakları kısıtlanmaktadır.

Sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması ise, aynı şekilde tarım işletmelerinde kullanılan sermayenin arttırılabilme olanağını ortadan kaldırmaktadır (78).

Türkiye Tarımında işgücü yapısından doğan darboğazları oluşturan gizli işsizlik ve mevsimlik işsizlik sorunları, işgücü verimliliğinin düşük olmasına neden olarak, tarımda kişi başına üretim miktarının ve gelirin düşük kalmasına yol açmaktadır. Böylece kişi başına gelirin azlığı, tarımdaki sermaye birikimi olanaklarını kısıtlamaktadır.

Aynı şekilde, tarımda sermaye birikimi olanaklarının kısıt-

---

(77) Tarım işletmelerinde, kullanılan işletme sermayesi miktarının, toprak sermayesine oranla çok az olması, genel olarak sermayenin verimliliğinin düşük olmasına neden olmaktadır. Bkz., İbrahim AKSÖZ, "Türkiye Tarımının Kredi Sorunları...."

(78) Burada kolayca anlaşılacağı gibi, tarım işletmelerinin kullandıkları sermaye miktarını arttırabilmeleri için, yabancı sermayeye ya da başka bir deyişle tarımsal kredilere başvurmaları zorunlu olmaktadır.

lı olması, üretimde kullanılan sermaye miktarının arttırılmasında yarar sağlanamamakta ve işgücü yapısından doğan darboğazların **giderilmesinde ya da** azaltılmasında bir katkı yapamamaktadır. Kolayca anlaşılabilceği gibi, tarımda yeterli sermaye birikiminin sağlanabilmesi durumunda, kullanılan sermaye miktarı arttırılarak işgücünün atıl kalması önlenebilecektir.

b. Sermaye Birikiminin Tarım Politikalarının ve Örgütsel Yapının Doğurduğu Finansal Darboğazlar Açısından İrdelenmesi

Türkiye tarımındaki sermaye birikimi olanakları, tarım politikalarının ve tarımdaki örgütsel yapının doğurduğu darboğazlarla karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Tarımımızda sözü edilen bu darboğazlar sermaye birikimi olanaklarını kısıtlarken, sermaye birikiminin yetersizliği de bu darboğazların giderilme ya **da** azaltılma olasılığını azaltmaktadır.

Tarımımızda etkin bir üretim politikasının uygulanamaması nedeniyle, tarım üreticilerinin gerektiği zaman üretim kalıplarını değiştirmeleri sağlanamamış, bazı yıllarda, üretim fazlalarının ortaya çıkıp, bazı yıllarda talebin karşılanmaması gibi durumlar ortaya çıkıp ve üreticilerin teknik açıdan uygun olmayan yerlerde üretim yapması ve yıldan yıla görülen aşırı fiyat dalgalanmaları önlenememiştir. Böylece, tarımsal üretim miktarının ve tarımsal gelirlerin düşük kalmasına neden olunarak, sermaye birikimi olanakları kısıtlanmıştır.

Aynı şekilde, sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması da, üreticilerin gerektiği zaman üretim kalıplarını değiştirmelerine ve ürünlerini gerektiği zaman bekleterek fiyat dalgalanmalarından korunmalarına engel olmuştur. Böylece üreticilerin gelirlerini arttırarak sermaye biriktirme olanakları azalmıştır.

Ülkemizde uygulanan tarımsal pazarlama politikasının, ta-

tarım üreticilerinin ürünlerini kime, nerede, nasıl ve ne fiyatla satacakları konusunda bilgi edinmelerinde yardımcı olamaması nedeniyle, tarımsal pazarlara talebe uygun ve yeterli miktarlarda ürün arz edilememektedir. Böylece, uzun süre depolanma olanağı bulunmayan ürünleri üreten tarım üreticileri, yeterli ve düzenli bir gelir yapısına sahip olamamaktadırlar. Ayrıca, depolanabilen ürünleri üreten tarım üreticileri de, sermaye birikimi olanaklarının yetersiz olması nedeniyle, gerektiği zamanlarda ürünlerini bekletememektedirler.

Tarımsal fiyat ve tarımsal destekleme politikası da etkin bir biçimde uygulanmadığı durumlarda, tarımdaki sermaye birikimi olanakları kısıtlanmaktadır. Tarımsal fiyat ve destekleme politikası genel olarak, tarım üreticilerinin gelir düzeyini yükseltmek ve düzenli bir gelir elde etmelerini sağlamak ve çok düşük gelir elde eden üreticilerin ekonomik durumlarını destekleme yöntemleriyle iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece bu politika etkin bir biçimde uygulandığı zaman, tarım üreticilerinin ekonomik güçlerini geliştirerek, onların sermaye birikimi olanaklarını arttırabilmektedir. Fakat bu politika iyi uygulanmadığı zaman, burada kullanılan fonlar yarar sağlamaktan çok kaynakların ekonomik olmayan biçimlerde kullanılmasına neden olmaktadır.

Tarım üreticilerinin sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması da bu politikanın uygulanma biçimini etkilemektedir. Sermaye biriktirme olanağı olmayan tarım üreticilerinin bir sonraki üretim dönemindeki harcamalarını karşılayabilmelerini sağlamak için, fiyat ve destekleme politikası ekonomik amaçlardan çok sosyal amaçlara yöneltilmek zorunda kalmaktadır.

Türkiye Tarımında uygulanan üretim politikası, pazarlama politikası, fiyat ve destekleme politikası dışında kalan öteki politikalar adı altında gruplandırığımız politikaların tümü, ta-

tarımdaki sermaye birikimi ile karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmaktadır.

Burada sözü edilen politikaların arasında yer alan tarımsal vergileme politikası etkin bir biçimde uygulandığı zaman, tarımdaki sermaye birikimi olanaklarını kısıtlayabilecektir. Fakat böyle bir durumda, tarım sektörüne götürülen kamu hizmetlerinin buradan sağlanacak vergi gelirleriyle finanse edilerek yaygınlaştırılması sözü edilen etkiyi ortadan kaldırabilecektir. Vergileme politikası dışında kalan politikaların etkin bir biçimde uygulanması ise, tarımdaki sermaye birikimi olanaklarına önemli bir katkı yapabilecektir.

Türkiye Tarımında örgütsel yapıdan, tarım örgütleri arasındaki görev dağılımından ve işbirliği yetersizliğinden doğan darboğazlar da, tarım sektörünün sermaye birikimi olanakları üzerinde etkili olmaktadır.

Tarımda yer alan kamu örgütlerinin çok büyük bir sayıya ulaşması, bunlar arasındaki görev dağılımının bazı çelişkiler doğurması ve işbirliğinin yetersiz olması gibi sorunlar, tarıma götürülen hizmetlerin maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve böylece bu hizmetlerin yeterli düzeye ulaştırılmasını engellemektedir. Bunlar sonucunda, tarım üreticilerinin ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirebilecek olan hizmetler, yarar sağlayamamakta ve tarım üreticilerinin sermaye birikimi olanaklarına bir katkıda bulunamamaktadır. Tarımdaki sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması ise, tarımsal yapıda yer alan örgütlere büyük görevler yüklenmekte ve bu örgütlerin sağladığı hizmetlerin yeterince yarar sağlayabilmesini engellemektedir.

2. Tarımsal Kredi Uygulamasının Tarımın Finansal Darboğazları ve Gelişme Gerekleri Açısından İrdelenmesi

Tarımsal üretimin arttırılmasının, tarıma tahsis edilen

doğal kaynakların miktarı ve nitelikleri, tarımsal üretimde kullanılan sermaye miktarı ve üreticinin teknik bilgi düzeyi ile yakından ilgili olduğu bilinmektedir.

Tarımsal üretim için zorunlu olan ilk kaynağı oluşturan toprağın, teknik açıdan tarım yapılabilecek bölümü, genellikle her ülkede sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, tarımsal üretimi arttırmak için yapılacak işin, tarım üreticilerinin eğitilmesiyle ve daha etkin üretim tekniklerinin kullanılmasının sağlanması ve tarım sektörünün sermaye gereksiniminin karşılanmasıyla verimliliği yükseltecek girdilerin kullanılması olduğu savunulmaktadır (79).

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Türkiye Tarımı açısından, sadece tarım sektöründeki eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve sermaye gereksiniminin karşılanması yeterli olmamaktadır. Bunun nedeni, Türkiye Tarımında varolan finansal darboğazların ~~İsmüti~~ yukarıda sözü edilen iki önlem ile üretim miktarının yeterince arttırılmasını engellemesidir.

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye Tarımında yer alan üreticilerin bireysel tasarruflarıyla sermaye biriktirme olanakları çok kısıtlı olduğundan, gerekli sermayenin sağlanmasında, kredi kaynaklarına başvurmaları zorunlu olmaktadır. Ülkemizde başvuru bu kaynakların sayılarının oldukça fazla olmasına karşın, T.C. Ziraat Bankası dışındaki örgütlenmiş tarımsal kredi kaynakları, çok sınırlı bir hizmet sağlayabilmektedirler. Gerçekten ülkemizdeki tarım üreticilerinin yararlanabildiği örgütlenmiş tarımsal kredilerin yaklaşık tamamı sözü edilen bankaca karşılanmaktadır. Bu açıdan, Türkiye Tarımındaki kredi uygulama-

sının, tarımın finansal darboğazları ve gelişme gerekleri açısından irdelenmesinde örgütlenmemiş kredilerin veri yokluğu nedeniyle ele alınması olanaksız olmaktadır. Ayrıca, örgütlenmiş kredilerin tamamına yakın bir bölümünü T.C.Ziraat Bankasının sağlaması nedeniyle, sadece T.C.Ziraat Bankasınca sağlanan örgütlenmiş kredilerin göz önüne alınması yeterli olmaktadır(80).

a. Geleneksel Kredi Uygulamasının İrdelenmesi

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye Tarımında T.C.Ziraat Bankasınca altı tür geleneksel kredi uygulanmaktadır. Bu kredilerin tümü, tarım sektöründe varolan sorunların çözümüne ve darboğazların kaldırılmasına yönelmiştir.

Örneğin, çevirme kredileri, tarım üreticilerinin üretim giderlerini karşılayabilmeleri amacıyla, sürüm ve satış kredileri, tarımsal ürünlerin pazarlama olanaklarının geliştirilmesi amacıyla, donatma kredileri, üreticilerin araç, gereç gereksinimlerini karşılamak amacıyla, verimlendirme ve iyileştirme kredileri, tarımsal verimliliği arttırmak amacıyla, toprak edindirme ve tesis kredileri, üreticilerin toprak edinmelerini ve gerekli tesisleri kurabilmelerini sağlamak amacıyla, tarım sanatları kredileri de, tarımsal sanatların geliştirilmesi amacıyla açılmaktadır. Bu kredi-

---

(80) Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde, T.C.Ziraat Bankası'na sağlanan kredileri ilk olarak, üreticilere ulaştırma biçimleri açısından ikiye ayırarak, bankaca doğrudan üreticiye ulaştırılan krediler ve tarım kredi yada tarım satış kooperatifleri aracılığıyla açılan krediler biçiminde sınıflandırmıştık. Daha sonra, bankaca doğrudan üreticiye ulaştırılan kredileri üç grupta incelemiştik. Bunlar sırasıyla geleneksel krediler, kontrollü krediler ve özel fonlardan yararlanılarak açılan kredilerden oluşmaktaydı. Burada ise daha önce yaptığımız iki aşamalı ayırım yerine, T.C.Ziraat Bankasınca sağlanan tüm kredileri, geleneksel krediler, kontrollü krediler, özel fonlardan yararlanılarak açılan krediler ve tarım kredi yada tarım satış kooperatifleri aracılığıyla açılan krediler biçiminde üç grupta sınıflandırıyoruz.

lerin yöneldiği sorunların tümü bilindiği gibi, tarımımızdaki finansal darboğazlarla son derece yakından ilişkili olmaktadır. Bu açıdan, sözü edilen kredilerin yöneldikleri amaçlar göz önüne alındığında, bunların tarımın finansal darboğazlarını ortadan kaldırması ya da azaltması gerektiği söylenebilmektedir. Fakat, son yıllarda büyük miktarlara ulaşan bu kredilerin, tarımın darboğazları üzerinde fazla etkili olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Bunun nedeni kısaca şöyle özetlenebilmektedir. Ülkemizde T.C. Ziraat Bankası'na açılan geleneksel kredilerin önemli bir bölümü, tüketim harcamalarında kullanılmakta, üretim harcamalarına yönelen kredilerden de etkin bir biçimde yararlanılamamaktadır.

Türkiye Tarımında yer alan üreticilerin genel olarak eğitim düzeylerinin düşük olması, bunların modern girdilerin verimliliğinin artırılmasındaki etkilerini anlayamamalarına ve bu girdilerin kullanılması ile üretimde ortaya çıkacak artığın maliyet artışını karşılayıp, karşılayamayacağı konusunda karar vermelerine engel olmaktadır (81). Böylece, üreticiler sağlayabildikleri kredileri tüketim harcamalarına yöneltmekte bir sakınca görmemektedirler.

Bunun dışında, ülkemizde uygulanan geleneksel kredilerin, miktarının genellikle yetersiz olmaları, tarımsal yaygın örgütleri ve kredi örgütleri ile üretici arasında işbirliğinin yetersiz olması, açılan kredilerin yeterince denetlenmemesi ve tarımsal girdilerin çok zaman uygun yerde, uygun miktarlarda ve fiyatlarda üreticilere ulaştırılamaması gibi nedenler, üretim harcamalarına yönelen geleneksel kredilerden de etkin bir yarar sağlanmasını engellemektedir.

---

(81) Ayrıca, gıda maddeleri stokundaki yetersizlik ve tarımdaki gelenekler ve görenekler gereği, çok zaman dini ve sosyal olaylar için büyük harcamalar yapılmasında, kredilerin tüketime yönelmesine neden olabilmektedir. Bkz., İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi, s.15.

Gerçekten, T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan geleneksel kredilerin miktarlarını inceleyecek olursak, üretim amaçlarına yönelen geleneksel kredilerin etkin bir yarar sağlamamasının nedenlerini kolaylıkla görebiliriz.

TABLO : 68

1976 Yılında Geleneksel Kredilerle, Kredilerden Yararlanan Üretici Sayısı ve Bir Üreticiye Düşen Kredi

	<u>Çevirme Kredisi</u>	<u>Sürüm ve Satış Kredileri</u>	<u>Donatım Kredileri</u>	<u>Verimlendirme ve iyileştirme Kredileri</u>	<u>Toprak Edindirme ve Tesis Kredileri</u>	<u>Tarım Sanatları</u>
Üretici Sayısı	1.346.140	26.753	124.137	3.883	44.247	380
Ortalama Kredi Miktarı	3.156	3.369	24.307	2.973	6.730	1.475.269

*

Türkiye Tarımında 1976 yılında açılan geleneksel kredilerden yararlanan üretici sayılarının çok düşük olduğu Tablo:68 de görülmektedir.1.346.140 üreticinin yararlanabildiği çevirme kredileri dışında kalan geleneksel kredi türlerinde, ancak 26.753 üretici sürüm ve satış kredilerinden, 124.137 üretici donatma kredilerinden, 3.883 üretici verimlendirme ve iyileştirme kredilerinden, 44.247 üretici toprak edindirme ve tesis kredilerinden, 380 üretici de tarım sanatları kredilerinden yararlanabilmistir. Bu kredilerden yararlanan üretici sayılarını, ülkemizdeki tüm tarım üreticileri sayısına oranlarsak, söz konusu kredilerin yaygınlığı konusunda bir sonuca ulaşabiliriz. Ülkemizde yaklaşık 3 Milyon tarım üretici olduğuna göre, çevirme kredilerinden yararlanan üreticilerin oranı % 44,8 olurken, sürüm ve satış kredilerinden yararlananların oranı % 0,09, donatma kredilerinden yararlananların oranı % 4,1, verimlendirme ve iyileştirme kredilerinden yararlananların oranı % 0,1 toprak edindirme ve tesis kredilerinden yararlanan-

* Kaynak verilmeyen tablolar çalışmada daha önce yer alan veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

ların oranı ise, % 1.4 olmaktadır (82).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Türkiye Tarımında uygulanan geleneksel kredi türlerinden sadece çevirme kredilerinin yaygın olarak uygulandığı söylenebilmektedir.

Türkiye Tarımında geleneksel kredilerin yaygın olarak uygulanmamasının yanında, bu kredilerin kullanımının denetlenemediği bilinmektedir. Bu nedenle, ülkemizde uygulanan geleneksel kredilerin bir bölümü tüketim amaçlarıyla kullanılmaktadır. Ayrıca, sözü edilen kredilerden yararlanan üretici başına düşen kredi miktarını incelersek, bununda kredilerin tüketime yönelmesine olanak hazırladığını ya da kredilerin üretime yönelik kullanılmasında da yeterince ^{etkinlik} sağlanmasını önlediğini söyleyebiliriz.

Tablo:68 de görüldüğü gibi, kredi kullanan bir üretici başına ortalama 3.156 TL çevirme kredisi, 3.369 TL sürüm ve satış kredisi, 24.307 TL donatma kredisi, 2.973 TL verimlendirme ve iyileştirme kredisi, 6730 TL toprak edindirme kredisi düşmektedir. Bu kredi türlerinin her birinin amaçları ayrı, ayrı göz önüne alındığında, yukarıda sözü edilen miktarların çok küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1976 yılında, hiç bir tarım üreticisinin 24.307 TL kredi ile, işletmesinin tarımsal araç, gereç gereksinimini karşılayabildiği ya da 2.973 TL kredi ile üretimdeki verimliliği arttırıcı yatırımları yapabildiği düşünülemez. Tarım üreticilerinin tek, tek ele alındığı zaman görülen kredi miktarının yetersizliği, tüm tarım sektörü ele alındığı zaman çok daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1976 yılında, Türkiye Tarımında üretimin verimliliğini arttırmak ve iyileştirmek amacıyla, sadece 1.914.000 TL kredi verilmiştir. 2 Milyon TL'na bile ulaşma-

---

(82) Tarım sanatları kredilerinden sadece 380 üreticinin yararlanabilmesi nedeniyle, söz konusu krediler için bu oran hesaplanmamıştır.

yan bu kredi toplamının, tarım sektöründeki verimliliği arttırması beklenemez.

T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan geleneksel kredilerin önemli bir bölümünün tüketim harcamalarına yönelmesi, üretken amaçlarla talep edilen geleneksel kredilerin de yetersiz miktarlarda verilmesi, bu tür kredilerin geri ödenme durumlarını kötüleştirmektedir. Aşağıda, T.C.Ziraat Bankasınca açılan geleneksel kredilerin, 1976 sonunda geri ödenme durumları görülmektedir.

TABLO 169

Geleneksel Kredilerin 1976 Sonunda Geri
Ödenme Durumu

Geri Ödenmesi Gerçekleşen Kredi Miktarı	7.318.539.063	% 100.0
Geri Ödenen Kredi Miktarı	4.793.917.161	64.7
Vadesi Geçen Krediler Hâsası	1.041.164.796	14.2
Takipteki Krediler Toplamı	1.476.963.691	20.1
Taksitlendirilen Krediler Toplamı	6.493.414	10.0
Vadesinde Geri Ödenmeyen Krediler Toplamı	2.524.621.901	35.3

Yukarıda görüldüğü gibi, geleneksel kredilerin ancak yaklaşık % 65 i vadesinde geri ödenebilmiştir. Bunun dışında kalan kredi miktarı, borçluların yukarıda sayılan nedenlerle, ödeme güçlerini yitirmelerinden vadesinde geri ödenememiştir.

b. Kontrollü Kredi Uygulamasının İrdelenmesi

Kontrollü Kredilerin bir grubu olarak, daha önceki bölümlerde incelemiş olduğumuz topraksu kredileri 1961 yılından sonra

yeni bir düzen içerisinde, uygulanmaya başlanmıştır. Bu krediler, daha önce sözü edildiği gibi, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı ve Topraksu Genel Müdürlüğü tarafından bir arada uygulanmakta ve tarım üreticilerinin her türlü toprak ve su koruması, toprak geliştirmesi, sulama ve bu konularla ilgili araç, gereç gereksinimlerinin karşılanması amacını gütmektedir. Ayrıca, topraksu kredileri topraksu örgütünün teknik görevlilerinin hazırladıkları projelere dayanılarak, kontrollü bir biçimde parça, parça kullanılmaktadır.

Kontrollü zirai kalkınma kredilerinde ise, temel amaç tarım üreticilerinin ve işletmelerinin geliştirilmesi olduğundan, işletmenin tüm kredi gereksimi göz önüne alınmakta ve uzun vadeli işletme planına göre saptanan kredi miktarı, gereksinme duyulduğu anda, kontrollü olarak tarım üreticisine ulaştırılmaktadır. Daha önce sözü edildiği gibi, kontrollü zirai kalkınma kredilerinde, ekonomik sorunlarını kredi ile çözemeyecek üreticilerle, gerekli geliştirmeleri kendi olanaklarıyla yapabilecek büyük işletmeler uygulama dışı bırakılmıştır. Bu nedenle, kontrollü zirai kalkınma kredilerinden, genellikle orta çap tarım işletmeleri yararlandırılmaktadır.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ortaya konduğu gibi, kontrollü zirai kalkınma ve topraksu kredileri biçiminde iki ayrı türden oluşan ve T.C. Ziraat Bankasıca uygulanan kontrollü kredilerin 1976 yıl sonu toplamı 1.3 Milyar Liraya ulaşmıştır. Bu kredilerden yararlanan üretici sayısı ise, 62.938 kişi olmuş ve bir üretici ortalama olarak 20.627 TL. kontrollü kredi kullanmak olanına sahip olmuştur. T.C. Ziraat Bankasıca uygulanan geleneksel kredilerde, bir üreticiye düşen ortalama kredi miktarının genellikle çok daha düşük (83) olduğu düşünülürse, kontrollü kredi-

---

(83) Donatma ve tarım sanatları kredileri dışında kalan geleneksel kredi türlerinde.

lerin, kredi miktarı açısından da tarım üreticilerine daha fazla yarar sağladığı söylenebilmektedir. Ayrıca, sözü edilen kredilerin, üreticiler tarafından kullanılmasının kredi örgütüncü denetlenmesi de, bir yandan, kredilerin üretken amaçlara yönelmesine, öte yandan, etkin bir biçimde kullanılmasına olanak hazırlamaktadır. Böylece, kontrollü kredilerin yeter miktarlarda verilip, kullanımının denetlenmesiyle tarım işletmelerinin gelirleri arttırıldığından bu kredilerdeki geri ödenme oranları, geleneksel kredilerden çok yüksek olmaktadır.

Gerçekten, daha önce belirtildiği gibi, kontrollü zirai kalkınma kredilerinin her iki türünde de, vadesinde geri ödenmeyen kredi oranları % 15 i, (84) geçmemekte topraksu yatırım kredilerinde de % 13 olmaktadır (85). Kontrollü kredilerde, alınan kredilerin vadesinde geri ödenmeleri, bu uygulamanın başarılı olduğunu kanıtlamak için yeterli olmaktadır.

c. Özel Fonlardan Yararlanılarak Açılan Kredilerin İrdelenmesi

Bu grup içerisinde incelenen tüm kredi türleri, T.C. Ziraat Bankasıncü oluşturulan çeşitli fonlardan, belirli amaçların sağlanabilmesine yönelik olarak açılmaktadır. Bu kredilerin bazı türleri, kontrollü kredi uygulamasında olduğu gibi belirli projelere bağlı ve kontrollü olarak verilmekte, bunların dışında kalan kredi türleri de geleneksel kredilerde olduğu gibi, krediye gereksinme duyduğu belirlenenlere verilmekte, fakat kredinin üretici tarafından kullanımı denetlenmemektedir. Örneğin, teşvik ve geliştirme kredileri entansif süt hayvancılığı işletmelerinin kurulması, tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlarda değer fiyatla satışına yardımcı olacak tesislerin kurulması v.b. gibi tarım

(84) Bkz., Bu Çalışma, s. 140

(85) Bkz., Bu Çalışma, s. 142

sektörünün gelişmesine yönelik projelerin finansmanı konularında kullanılmaktadır. Yemelik ve yemlik kredileri ve tohumluk kredileri ise, üreticilere geleneksel kredi türlerinde olduğu gibi projersiz olarak verilmekte ve kullanımı denetlenmemektedir.

Bu nedenle, özel fonlardan yararlanılarak açılan kredilerin bazı türleri, kontrollü krediler gibi önemli bir etkinlik gösterirken, bunun dışında kalan kredi türleri, geleneksel krediler gibi önemli bir etkinlik göstermemektedirler.

Sözü edilen kredilerde, yararlanan üretici sayıları ve bir üreticiye düşen ortalama kredi miktarları da, en az bu kredilerin uygulama yöntemleri kadar farklılık göstermektedir. 1976 yılında özel fonlardan yararlanılarak açılan kredi türlerinde, kredilerden yararlanan üretici sayıları ve bir üreticiye düşen ortalama kredi miktarları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, geliştirme ve teşvik kredileri türlerinde krediden yararlanan üretici sayıları toplam olarak, 5 e kadar düşmekte ve bir üreticiye düşen kredi miktarı da 7,5 Milyon TL.ni aşabilmektedir. Bunların dışında kalan, özel fonlardan açılan kredilerde, krediden yararlanan üretici sayıları, aynı şekilde kısıtlı olmakta ve bir üreticiye düşen ortalama kredi miktarı, özel iskân fonundan açılan krediler dışında 10 Bin Liraya ulaşamamaktadır (86).

T.C. Ziraat Bankasında, özel fonlardan yararlanılarak açılan kredi türlerinden yararlanan üretici sayılarının, yukarıda sözü edildiği kadar sınırlı olması, bu kredi uygulamasının tarım

---

(86) Tarımsal köy kalkınma kooperatiflerine açılan kredilerde bir borçluya düşen kredi ortalaması 193.691 TL olmasına karşın, burada borçlunun kooperatif olması nedeniyle, bu kooperatiflerin üye sayıları göz önüne alınırsa, bu kredi türünde bir üreticiye düşen ortalama kredi miktarı çok düşük olmaktadır.

sektöründeki damboğazlar üzerinde etkinlik göstermesini yada tarımın gelişme gereklerine katkı yapmasını engellemektedir.

TABLO:70

1976 Yılında Özel Fonlardan Açılan Kredilerden Yararlanan Üretti-
ci Sayıları ve Bir Borçluya Düşen Ortalama Kredi Miktarları

	<u>Yararlanan Üretici Sayısı</u>	<u>Bir Borçluya Düşen Ortalama Kre-</u>
T.C.Ziraat Bankası Kaynaklarından Açılan Geliştirme ve Teşvik Kredileri	1.612	111.912
Dünya Bankası Fonundan Açılan Geliştirme ve Teşvik Kredileri	1759	94.384
933 Sayılı Yasaya Göre Geliştirme ve Teşvik Fonundan Açılan Krediler	271	283.117
<u>Özel İhraç Fonundan Açılan Krediler</u>	<u>5</u>	<u>7.556.135</u>
Toprak ve Tarım Reformu Kredileri	43.366	40.90
A.İ.O Fonundan Açılan Krediler	3.783	8.683
Özel İşkan Fonundan Açılan Krediler	3.662	22.595
Yemeklik ve Temlik Kredileri	276.158	561
Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatiflerine Açıl- an Krediler	396 Koop.	193.691
<u>Tohumluk Kredileri (1)</u>	<u>52.919</u>	<u>960</u>

(1)1972 Yılı

d. Tarım Kooperatifleri Aracılığıyla Açılan Kredilerin İrdelenmesi

Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla daha önce belirtildiği gibi, sadece üç tür çevirme kredisi ve donatma kredisi açılmaktadır. Çevirme kredileri akaryakıt, gübre ve genel gereksinimler için açılırken, donatma kredisinde kooperatif ortağı olan üreticilerin traktör, biçer döğür, iş hayvanı ve öteki tarımsal araç, gereç gereksinimlerinin karşılanmasına çalışılmaktadır. Fakat, daha önce sözü edildiği gibi, bu kooperatifler ortaklarına ancak 25.000 TL. na kadar kredi açabilmektedir. Bu nedenle, Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla açılan krediler, T.C. Ziraat Bankasınca, doğrudan üreticilere ulaştırılan geleneksel kredilerden farklı olmamakta ve üretici başına düşen kredi miktarı açısından çok yetersiz olmaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri ise, çalışmamızın daha önceki bölümlerinde belirtilen amaçlarına ulaşmak, için gereksindikleri kaynakları T.C. Ziraat Bankasından ve bazan da öteki bankalardan sağlamakta ve gerektiği zaman ortaklarına kredi açmaktadır. Tarım satış kooperatiflerince ortaklara açılan krediler, kooperatiflere getirilen ürünler karşılığı verilen avanslar, ortaklara verilen işletme kredileri ve T.C. Ziraat Bankasınca söz konusu kooperatiflere verilen öteki kredi türlerinin ortaklara aktarılan bölümlerinden oluşmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarına kredi hizmeti götürmeye çalışırken, Tarım Satış Kooperatifleri daha çok ortakların ürünlerinin pazarlanmasının geliştirmesi ve girdi taleplerinin karşılanması konularında etkinlik göstermektedir. Ayrıca, Tarım Satış Kooperatifleri, ortaklarına ürün karşılığı ödenen avanslar ve destekleme alımları için ödenen paralar dışında önemli bir

kredi hizmeti sağlamamaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin sağladığı krediler ise, miktar açısından yetersiz olduğu ve uygulanma biçimi ile denetimi açısından T.C. Ziraat Bankasınca sağlanan geleneksel kredilerden farklı olmaması nedeniyle, tarım sektörünün finansal darboğazları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmamakta ve gelişme gereklilerinin sağlanmasına önemli bir katkı yapamamaktadır.

Sonuç olarak, burada sözü edilen iki tür kooperatif, yöneticilerinin tarım üreticisi olması ve ortakların kredi gereksinimlerini yakından bilmeleri gibi özelliklerden yarar sağlanmalarına karşın, ortaklara açılan kredilerin yetersizliği nedeniyle gerekli etkinliği göstermemektedirler.

SONUÇ

Ekonomik gelişmede tarım ve sanayi sektörlerinden hangisine öncelik verildiğinde, ekonomik gelişmenin daha kolaylıkla sürdürülebileceği sorununa ilk bakışta, sanayi sektörünün büyük üstünlüklere sahip olduğu görülmektedir.

Ekonomik gelişme sürecinde, sanayi sektörüne öncelik verilmesinin daha yararlı olduğuna inanılmasına karşın, henüz gelişmişlik düzeyi çok düşük olan ülkelerde, belirli bir dönemi kapsamak koşuluyla tarım sektörüne öncelik verilmesinin daha yararlı olacağı savunulmaktadır. Ancak, tarım önceliğinin önerilebilmesi için, söz konusu ülkelerde atıl toprakların bulunması koşulu aranmaktadır.

Gerek sanayi sektörüne ve gerekse tarım sektörüne öncelik verilmesini savunan görüşlerin büyük bir bölümü birbirlerini tamamlar niteliktedirler. Örneğin, sanayi önceliğini kabul eden bir görüş, tarıma ve doğal kaynaklara dayalı bir sanayileşme yöntemini benimseyebildiği gibi, tarım önceliğini kabul eden bir görüş de, uzun dönemde tarım önceliğinden vazgeçerek, ekonominin

sanayileşmesini isteyebilmektedir.

Ekonomik gelişme kavramının sadece sanayileşmeyi içermemesi nedeniyle, ekonomik gelişme sürecinde sanayi sektörü önceliği kabul edilmiş olsa da, sadece sanayi sektörünün geliştirilmesinin anaçlanarak, öteki sektörlerin ihmal edilmesinin gerekmektedir. Bu nedenle, bir ülkede sanayi önceliği kabul edilse de, tarım sektörü ve bu sektörde sağlanacak gelişme büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan, sanayi öncelikli ekonomik gelişme sürecinde, tarım sektöründen önemli katkılar beklenmektedir.

Tarım sektörünün ekonomik gelişmeye ve sanayi sektörüne yaptığı katkılar, söz konusu iki sektör arasında ortaya çıkan etkileşimlerden kaynaklanmakta ve ^{dört} grupta toplanabilmektedir. Bunlar sırasıyla, tarımsal üretimin arttırılmasıyla, tarım dışına aktarılan işgücü ile, sermaye birikiminin ve aktarımının arttırılmasıyla ve sanayileşmenin uyarılmasıyla sağlanan katkılardan oluşmaktadır.

Tarım sektörünün buraya kadar açıklandığı biçimde ekonomik gelişmede etkin bir görev yapabilmesi ve yukarıda sıralanan katkıları sağlayabilmesi için en önemli koşul, bu sektörde daha etkin üretim tekniklerinin kullanılarak, üretim miktarının arttırılması olmaktadır. Tarım sektöründe, ekonominin öteki sektörlerinde olduğu gibi üç ana üretim faktörü bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde işgücü açısından bir kısıt ortaya çıkmamakta, toprak faktörü ise, üretim tekniklerinin geliştirilmesine bağlı olarak yeterli olmaktadır. Buna karşın, söz konusu ülkelere gerektiği kadar sermaye faktörü bulunmamaktadır.

Bir üretim faktörü olarak sermaye, tarım sektöründe ve tarımsal üretimde çok büyük bir önem taşımaktadır. Sermaye faktörü, tarım üreticileri yada başka bir deyişle, tarım işletmeleri tarafından bazan sermaye birikimi ile, bazanda işletme dışarisından sağlanan yabancı sermaye ile elde edilmektedir. Genel olarak, ge-

Liğnekte olan ülkelerin tümünün tarım sektörlerinde sermaye birikimi olmaları çok kısıtlı olduğundan, tarım işletmeleri gereksinimleri ek sermayeyi hatta tüm sermayeyi sağlamak için yabancı sermaye kaynağını oluşturan kredilere başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

Genel olarak tüm ülkelerde, tarımsal kredi kaynakları ikiye ayrılmaktadır. Birinci kredi kaynağını bireyler, ikincisini ise, kredi örgütleri oluşturmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerdeki uygulamalara göre kredi örgütleri, kamu tarımsal kredi örgütleri, tarımsal kredi kooperatifleri, özel banka ve örgütler ve merkez bankaları biçiminde dört gruba ayrılmaktadır. Tarımsal kredi türleri ise, çeşitli açılardan farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Bunların içerisinde en çok kullanılanları, sürelerine, amaçlarına, gösterilen karşılıklara, kredi kaynaklarına ve borç alanlara göre yapılan sınıflandırmalar olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda uygulanmaya başlanan ve günümüzde oldukça yaygınlaşan, kontrollü tarımsal kredi işlemlerinde sınıflandırılma biçimleri belirtilen, geleneksel tarımsal kredi türlerinden çok farklı bir yapıya sahip olmakta ve öteki tarımsal kredi türlerine oranla daha fazla yarar sağlamaktadır.

Türkiye Tarımındaki sermaye birikimi ve tarımsal krediler, yada başka bir deyişle, finansal yapı öteki gelişmekte olan ülkelere farklı olmamaktadır. Türkiyede de tarım sektöründeki sermaye birikimi çok kısıtlı olmakta ve tarımsal krediler, tarım üreticilerinin ek sermaye, hatta sermaye sağlayabilmeleri açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizdeki tarımsal kredi kaynakları tüm öteki ülkelerde olduğu gibi, genel olarak kredi örgütleri ve bireyler biçiminde ikiye ayrılmaktadır. Kredi örgütleri kendileri içerisinde, T.C. Zi-

Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve öteki kredi örgütleri biçiminde dörde ayrılabilenlere, bireyler ise, akraba, yakın, tüccar ve toprak sahibi gibi kişilerden oluşmaktadır. Burada sıralanan kredi örgütleri arasında yer alan Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri nin gerçekte ayrı örgütler olmalarına karşın, T.C. Ziraat Bankasının fonlarını kullanmaları nedeniyle, Türkiye Tarımında örgütlenmiş kredilerin çok önemli bir bölümünü, (yaklaşık %95) söz konusu Banka sağlamaktadır.

Ülkemizde, gelişmekte olan ülkelerin tümünde olduğu gibi, kontrollü kredilerin dışında kalan tarımsal kredilerin yeterince etkinlik sağlamadığı görülmektedir. Türkiyede tarım kredilerinin etkinliğini azaltan sorunlar kısaca şöyle sıralanabilir;

-Tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun (yaklaşık olarak %95 inin) sermaye sağlamak için kredi kullanmaları zorunludur.

-Tarımsal kredilerin ülke içerisindeki dağılımı çengersizdir.

-Tarım sektörünün kredi gereksiniminin yaklaşık tümünü (örgütlenmiş kredilerin) T.C. Ziraat Bankası sağlamak zorunda kalmaktadır.

-Tarım üreticisi başına düşen kredi miktarları yetersizdir.

-Kullandırılan tarımsal kredilerin büyük bir bölümü kısa vadeli dir.

-Açılan tarımsal kredilerin önemli bir bölümü tüketim harcamalarına yönelmektedir.

-Geleneksel kredilerde, vadesinde geri ödenebilen kredilerin oranı çok düşüktür. Bu nedenle, donmuş kredilerin miktarı sürekli olarak yükselmektedir.

-Tarımsal kredi politikasını ve uygulamasını yürüten ör-

gütlor arasında yeterli işbirliği yoktur.

Ülkemizde tarımsal kredi uygulamasının yukarıda sıralanan sorunlarının yanında Türkiyenin tarımsal yapısında varolan darboğazlar ve bunların aşılması amacı ile uygulanan politikaların doğurduğu yeni darboğazlar da, tarımsal kredi uygulamasının etkinliğini ⁿⁱ azaltmakta ve tarımın finansal yapısının gelişmesini engellemektedir.

Burada sözü edilen darboğazların başında, tarımın sosyo-kültürel yapısından doğan darboğazlar gelmektedir. Gerçekten, Türkiye Tarımında nüfus artışının fazla olması önemli bir darboğaz oluşturmaktadır. Hızlı nüfus artışına karşın, tarımdaki faal nüfusun aynı artışı göstermemesi, çalışan nüfusun bağımlılık oranının yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca, tarımdaki eğitim, tarımsal altyapı ve sağlık hizmetleri çok sınırlı olmaktadır. Altyapı yetersizliği nedeniyle, tarım topraklarında yeterince sulama yapılmamaktadır.

Mülkiyet ve toprak yapısından doğan darboğazlar ise, tarımdaki işletme tipleri, genişlikleri ve dağılımları gibi konulardan kaynaklanmaktadır. İlk olarak, ülkemizde birçok tarım işletmesinin hiç toprağı yokken, bazı işletmeler olağanüstü büyük topraklara sahiptirler. İkinci olarak, ülkemizde bazı alanlar teknik olarak tarımda kullanılmaya uygun olmamalarına karşın, tarımsal üretimde kullanılmaktadır. Son olarak da, ülkemizde tarım işletmelerinin çoğunluğu küçük işletmelerden oluşmaktadır.

Sermaye yapısından doğan darboğazlar ise, genel olarak sermaye yetersizliği ve işletme sermayesinin toplam sermaye içerisindeki oranının düşük olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Tarımındaki işgücü yapısında da gizli işsizliğin yaygın olduğu kesindir. Gizli işsizliğin varolması üretici başına ortalama üretim miktarının düşük olması sonucunu doğurarak, tarım-

sal gelirlerin düşük bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Böylece, tarımda gizli işsizliğin bulunması bu sektörün finansmanı açısından bir darboğaz oluşturmaktadır. Türkiye Tarımındaki mevsimlik işsizlik, gizli işsizlik sorunundan daha da önemli olmaktadır. Çünkü, yılın belirli günlerinde çalışabilen işgücünün elde ettiği gelir düşük olmakta ve çalışılmayan günlerin zorunlu tüketim harcamaları da bu gelirden karşılanmaktadır. Böylece işgücünün, tasarruf yaparak tarımın finansmanına katkıda bulunma olanağı ortadan kalmaktadır.

Tarım sektörünün yapısından doğan darboğazların yanında tarımdaki örgütsel yapıdan doğan darboğazlar da önemli olmaktadır. Ayrıca, bunların dışında tarımsal politikaların iyi uygulanmaması, ^{nedeniyle} bu sektörün finansmanında yeni darboğazlar oluşmaktadır. Böylece kurumlarda, tarım politikalarının uygulanmasına ayrılan fonlar gıdalar sağlamak için çok, kaynakların ekonomik olmayan biçimlerde kullanılmasına yol açarak zararlı olmaktadır.

Türkiye Tarımındaki örgütsel yapının ve görev dağılımının birçok gelişki doğurması nedeniyle, tarım sektörüne götürülen hizmetlerin etkinliği ve yararlılığı azalmakta buna karşın maliyetleri yükselmektedir. Böylece, bir politikanın uygulanması zorunlu olan konularda, işbirliği yetersizliği ve yetkilerin dağılımı olmasından dolayı, önemli sorunlar doğmakta ve söz konusu sorunlu politikanın uygulanma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Tarım örgütleri arasında görev dağılımında ve işbirliğinde ortaya çıkan bu tür sorunlar, tarımsal gelişmenin sağlanması için yapılar çalışmalarının etkinliğini azaltmaktadır.

Türkiye Tarımının gelişmesini engelleyen tüm darboğazların, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında olumsuz etkileri olacağı aşikardır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılabilmesinde, her darboğaz için önemine uygun önlemlerin zaman geçirilmeden alınması

gerelmektedir.

Tarımın finansal darboğazları arasında birinci sırayı verdiğimiz eğitim hizmetlerinin yetersizliği sorununun çözülmesi ve tarımın gelişmesinin sağlanabilmesi için, varolan eğitim olanaklarının geliştirilmesi yeterli olmayacaktır. Bu yüzden, sözü edilen konuda gelişme sağlanabilmesi için, tarım sektörüne götürülen eğitim hizmetlerinin işlevsel bir duruma getirilmesi gerekmektedir. Böylece, eğitim örgütlerinin tarım sektörü ile ilgili sorunlar konusunda eğitim vermesi sonucu, eğitime olan talep ve ilgi artacağı gibi, tarımsal işgücünün niteliklerinin geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, yetişkinlerin eğitimi ile ilgili hizmetlerin de arttırılması ve geliştirilmesi zorunlu olmaktadır.

Ülkemizde tarım sektörüne götürülen hizmetlerin genellikle tükünün yeniden düzenlenmesi ve yeterli düzeylere ulaştırılması tarımın darboğazlarının ortadan kaldırılması konusunda yararlı olacaktır. Ayrıca, tarıma hizmet götüren örgütlerin ve kişilerin tutumlarında olumlu değişiklikler sağlayacak eğitsel önlemlerin alınması gerekmektedir.

Tarımımızda topraksız ve küçük topraklı tarım üreticilerinin çok büyük bir sayıya ulaşması karşısında, bazı bölgelerde köy sahipliğine ulaşan bir toprak mülkiyetinin bulunması ve tarım işletmelerinin topraklarının genellikle çok parçalı olması, tarımdaki mülkiyet ve toprak yapısının düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, tarımda yeralan yerleşme birimlerinin bu düzenleme içerisinde, birleştirme yoluyla sayıların azaltılması büyük yarar sağlayacaktır.

Türkiye Tarımındaki sermaye yapısının geliştirilmesi için de, altyapı olanaklarının ve hizmetlerinin arttırılmasının yanında, tarım işletmelerinin sermaye kullanım durumlarının da iyileştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde uygulanan tarım politikalarının tümünün, tarım sektöründeki finansal darboğazları ortadan kaldırarak, bu sektörün ekonomik gelişmeye yaptığı katkıları arttıracak yönde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Tarım sektöründe yeralan kamu ve üretici örgütlerinin sayıları ve aralarındaki görev dağılımı ile işbirliği yetersizliği açısından doğurdıkları finansal darboğazların ortadan kaldırılabilmesi için de, bu sorunların çözülmesi gerekli olmaktadır.

Türkiye Tarımındaki finansal yapının, tarımın finansal darboğazları ve gelişme gerekleri açısından incelenmesinde de, tarımındaki finansal yapı ve finansal darboğazlar arasındaki etkileşimler önem kazanmaktadır.

Türkiye Tarımında varolan finansal darboğazların tümü, bu sektördeki sermaye birikimi olanakları ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşime bağlı olarak, finansal darboğazlar sermaye birikiminin artmasını engellemekte, sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması da sözü edilen darboğazların ortadan kaldırılmasında ayrı bir engel oluşturmaktadır.

Tarım sektöründe varolan finansal darboğazlar, tarımsal kredi uygulaması ile de, benzer bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır.

Ülkemizde T.C.Ziraat Bankasınca uygulanan geleneksel kredilerin miktarının genellikle yetersiz olmaları, tarımsal yayım örgütleri ve kredi örgütleri ile üreticiler arasında işbirliğinin yetersiz olması, açılan kredilerin yeterince denetlenmemesi ve tarımsal girdilerin çok zaman uygun yerde, uygun miktar ve fiyatlarla üreticilere ulaştırılamaması gibi nedenler, söz konusu kredilerin tüketim harcamalarına yönelmesini kolaylaştırmakta, bu kredilerin üretim harcamalarına yönelmeleri durumunda da, etkinlik göstermelerini engellemektedir.

Türkiye Tarımında uygulanan kontrollu krediler ise, projeye dayalı olarak verildiklerinden öncelikle miktarlar açısından yeterli olmaktadır. Ayrıca, söz konusu kredilerin kullanımının denetlenmesi, bir yandan, kredilerin üretken amaçlara yönelmesine, öte yandan, etkin bir biçimde kullanılmasına olanak hazırlamaktadır. Böylece, kontrollu kredilerin yeter miktarlarda verilip, kullanımının denetlenmesiyle, tarım işletmelerinin gelirleri artarak, kredi uygulamasının etkinliğini kanıtlayacak ölçülerden biri olan, kredilerin geri ödeme oranları yüksek olmaktadır.

M.Ö. Ziraat Bankasınca özel fonlardan yararlanılarak açılan kredilerin de, bir bölümü geleneksel kredilerin yöntemleri ile uygulandıktan, ancak geleneksel krediler kadar etkinlik gösterirken, bir bölümü de kontrollu kredilerin yöntemleri ile uygulandıktan, bu krediler gibi, önemli bir etkinlik göstermektedir. Fakat, söz konusu kredilerin çok sınırlı olarak uygulanmaları önemlerini yitirmelerine neden olmaktadır.

Türkiye Tarımında Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri aracılığıyla açılan kredilerde, kooperatifler yöneticilerinin tarım üreticisi olması ve kredi talep eden üreticilerin kredi gereksinmelerini yakından bilmeleri gibi özelliklerden yarar sağlamalarına karşın, ortaklara açılan kredilerin, üretici başına düşen kredi miktarları açısından yetersiz olması nedeniyle, gereğince etkinlik gösterememektedirler.

Sonuç olarak, ülkemizde projelere bağlı olarak verilen ve kullanımını denetlenen kontrollu kredilerin dışında kalan tüm tarımsal kredilerin etkinlik göstermediği söylenebilmektedir. Böylece, sermaye birikimi çok kısıtlı olan tarımımızda, krediler tarımsal gelişme konusunda çok önemli bir görev yüklenmiş olmalarına karşın, bunu istenildiği düzeyde gerçekleştirilememektedirler.

Harımsal kredilerin kendilerinden istenilen görevleri başararak, tarımın darboğazlarını ortadan kaldırması ve bu sektörün ekonomik gelişmeyi destekleyecek bir düzeye ulaştırılması için, buraya kadar sıraladığımız önlemlerin zaman geçirilmeden alınması gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KITAPLAR

AGARWALA, A.N.

SINGH, S.P,

The Economics of Underdevelopment,
Oxford University Press. (London:1958)

AKALIN, Güneri,

Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı,
Vergileme ve Gelişme, SBF.Yayın No:
384. (Ankara:1975)

AKSÖZ, İbrahim,

Zirai Kredi, Atatürk Üniversitesi
Yayınları No:227. (Erzurum:1972)

ALTUN, Ahmet,

İLBAŞ, Haâi,

LYCE, Aslan,

ANINCI, Şevki,

Kırsal Kesimin Yapısal Düzenlenme-
sinde Kooperatifçilik, Köy Koop. (An-
kara:1971)

ARIN, K. Fikret,

Mukayeseli Toprak Reformu II, T.O.D.
A.İ.E, Reform Serisi:No:XI. (Ankara:
1962)

ARROW, K.J,

SCITOWSKY, Tibor,

Readings in Welfare Economics, Ameri-
can Economic Association Series, (Ho-
mewood, Illinois:1969)

BAUM, S.L.

DIEBLIN, H.G.

HEADY, C. Earl,

Capital and Credit Needs in a Chan-
ging Agriculture, The Iowa State Uni-
versity Press, (Iowa:1961)

BERZEG, Kazım,

Türk Tarımı ve Toprak Reformu (Anka-
ra:1972)

BISHOP, C.E

TOUSSAINE, W.D,

Introduction to Agricultural Econo-

- BLACK, C.E.**, mic Analysis, (New York:1958)
The Dynamics of Modernization, (New York:1966)
- BRENNER, I.S.**, Agriculture and the Development of Low Income Countries, Institute of Social Studies, the Hague. (Paris:1971)
- DEYİMCİLER, Yılmaz**, Makroekonomi, (Eskişehir:1970)
- CARSTICK, Margaret**, The Economics of Agriculture, Studies in Economics. No:3, Ed. Charles CARTER, (London:1970)
- DANÇUĞRA, A.K.**, Cost Benefit Analysis: Theory and Practice, Mac Millan. (London:1973)
- DEMİREL, Naci**,
MURAT, Necati,
GÜNER, Dolgun,
OSMAN, Namık, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Yayın No:DPE-785, SPD-183. (Ankara:1972)
- DEĞİRMENLİ, Halil**, Genel İktisat Makro, E.I.T.I.A. Yayın No:163. (Eskişehir:1976)
- Genel İktisat, Mikro, E.I.T.I.A. Yayın No:166, (Eskişehir:1976)
- ERKUT, Ali**, Tarımın Ekonomik Kalkınmadaki Yeri, Yayın No:DPE-364, IPD-143 (Ankara: Ocak 1966)
- İKTİSADİK VE SOSYAL ETÜDLER**
KONFERANS HEYETİ, İktisadi Kalkınmanın Zirai Çehresi (İstanbul:1965)
- FAD**, New Approach to Agricultural Credit (Roma:1964)

- , Agricultural Credit Through Cooperatives and Other Institutions, (Roma: 1965)
- , Cooperative Thrift, Credit and Marketing in Economically Underdeveloped Countries, (Roma:1961)
- , Travelling Seminar on Agricultural Credit and Cooperatives, CENTO- (Ankara:1964)
- FEI, C.H. John,
RANIS, Gustav, Development of the Labor Surplus Economy. Theory and Policy, Yale University Economic Growth Centre. (Homewood. Illinois:1964)
- FIRTH, Raymond,
YAMEY, B. S. , Capital Saving and Credit in Peasant Societies, Studies from Asia, Oceania, the Caribbean and Middle America, (London:1964)
- HAN, Ergül , Türkiyede Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A. Yayın No: 205/134 (Eskişehir:1978)
- HEADY, D. Larl,
JENSEN, H. R., Farm Management Economics, (New York. 1954)
- HEREKMEK, Aykut, Türkiyede Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.K.G.A., E.İ.T.İ.A. Yayın No:68/34. (Ankara:1969)

I B R D ,

Land and Agriculture, Articles and Papers, Cilt II. Economic Development Institute, (Washington D.C.:1961)

ILKIN, Akin,

Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1978, I.Ü. İ.F., Yayın No: 343. (İstanbul:1974)

JOHNSTON, F. Bruce,

SOUTHWORTH, M. Herman,

Agricultural Development and Economic Growth Cornell University Press. (London:1974)

KALDOR, Nicholas,

Strategic Factors in Economic Development, Cornell University Press. (New York:1967)

KARAKOYUNLU, Yılmaz,

ULAS, Güngör,

Tarım Kredisi Sorunu, Yayın No: DPT-776, İPD-270, (Ankara: Nisan 1969)

KAZGAN, Gülten,

Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, Tarım Ekonomisi Ders Notları. (İstanbul:1970)

KESKİNER, Yüksel,

Pamuk, Tütün, Üzüm ve Zeytin Üretiminde İhtisaslaşmış Ege Bölgesi Tarım İşletmelerinde Sermaye Sorunları. (İzmir:1970)

KEPEN, Mustafa,

Tarım İşletmelerinin Yapısı Yayın No: DPT-1306, SPD-255. (Ankara: Kasım 1971)

- LEWIS, W.Arthur, Development Planning, The Essentials of Economic Policy, Unwin University Books. (London:1966)
- MANISALI, Erol, Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2042, İ.U.İ.F.Yayın No: 354. (İstanbul:1975)
- MEIER, M.Gerald, Leading Issues in Economic Development, Oxford University Press. (London:1975)
- MISHAN, E.J., Cost Benefit Analysis, George Allen and Unwin. (London:1972)
- WOSHER, A.T. Getting Agriculture Moving-Essentials for Development and Modernization, A.D.C. (NewYork: 1966)
- MUTLU, Necati, Tarım Kesiminde Kredilemenin Genel Görünümü ve Bazı Görüşler, DPT, Sosyal Planlama Dairesi (Ankara: Mart 1974)
- NEUMARK, Fritz, Ekonomi Politikası Dersleri, Çev. Sabri ÜLGENER, Turgut TÜKEL. (İstanbul: 1945)
- ÖZGÜVEN, Ali, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üniversitesi Yayınları: 3.001.005. (Bursa:1977)
- ROSTOV, W.W, The Stages of Economic Growth: A Non Communist Manifesto, Cambridge University Press. (London:1960)
- SAVAŞ, Vural, Kalkınma Ekonomisi, Bursa İ.T.İ. Akademisi Yayın No:6. (İstanbul:1974)

- , Yatırım Kriterlerinden Doğrusal Programlamaya, E.İ.T.İ.A. Yayın No: 27-4 (İstanbul:1965)
- , Az Gelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı, (Doktora Tezi), E.İ.T.İ.A. Yayın No: 17.(Eskişehir:1963).
- STALEY, Eugene, The Future of Underdeveloped Countries, Council on Foreign Relations. (NewYork: 1961)
- TÜRKAY, Orhan, Gizli İşsizlik, SBF Yayın No: 239. (Ankara:1968)
- TARIM BAKANLIĞI
PLANLAMA VE EKONOMİK
ARAŞTIRMA DAİRESİ, Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosya-Ekonomik Araştırma. (Ankara: 1967)
- T.T.O.S.O.T.B.B, İktisadi Rapor 1975,1976,1977,1978
- TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, Türkiye Ekonomisinde Produktivite Meseleleri, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü. (Ankara:1958)
- T.Z.Y.M.B, Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları. (Ankara:34.Genel Kurul)
- UNITED NATIONS, World Economic Survey 1959, (NewYork: 1960)

UNITED NATIONS,
ECAL E,

YAZHAN, M. Ögüt,

MAKALELER

ANSÖZ, İbrahim,

_____.

_____.

AKBAK, Reşat:

Measures for the Economic Development of Underdeveloped Countries. (New York: 1951)

Programming Techniques for Economic Development, Report of the First Group of Experts on Programming Techniques. (Bangkok: 1960)

Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi, (Ankara: 1973)

"Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları", T.Z.Y.M.B, Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları. (Ankara: 34. Genel Kurul.) s. 1-64.

"Tarımsal Kalkınmada Kredinin Önemi ve Türkiyedeki Uygulama" Milli Produktivite Merkezi Dergisi, Cilt: III. Sayı: 7. (Ankara: Kasım 1969) s. 349-357.

"Türkiye Ziraatında Atıl İşgücü ve Bunun Değerlendirilmesi", EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ, İktisadi Kalkınmanın Zirai Cepesi, (İstanbul: 1965), s. 272-290.

"Türkiye Ziraatında Produktivite", TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, Türkiye Ekonomisinde Produktivite Meseleleri, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü. (Ankara: 1958), s. 1-77.

BAKER, C.B.,

"Limited Capital As a Restraint on Agricultural Development", Economic Development of Agriculture, The Modernization of Farming, Iowa State University Press, (Iowa:1965) s.118-131.

BALSHAW, Horace,

"Cooperative Credit", Proceedings on the International Conference on Agricultural and Cooperative Credit, Cilt.1, University of California. (1952) s.371-372..

BREWSHER, M. John,

"Traditional Social Structures as Barriers to Change", Agricultural Development and Economic Growth, Cornell University Press. (London:1974), s.66-98.

BUCHANAN, M. James,

STUBBINS, W.M. Craig,

"Externality", Economica, New Series, Cilt 29. (1962) s.378-81., Yeniden basım: ARROW, SCITOVSKY, Readings in Welfare Economics, American Economic Association. Series, (Homewood, Illinois: 1969) s.199-212.

ÇAĞAL, Gündoğan,

"Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikaları", Maliye Dergisi, Sayı:4. (Ankara: Ağustos 1974) s.5-7.

CHENINERY, H.B.,

"The Role of Industrialization in Development Programs", American Economic Review, Papers and Proceedings. Cilt:XLV, No:2 (Mayıs 1955), s.49-70., Yeniden basım: The Economics of Under-

- development, The Oxford University Press. (London:1961), s.450-471.
- FIRTH, Raymond,
"Capital, Saving and Credit in Peasant Societies: A viewpoint from Economic Anthropology", Capital, Saving and Credit in Peasant Societies, Studies from Asia, Oceania, the Caribbean and Middle America. Ed. R. FIRTH, B.S. YAMEY. (London:1964)
- GÖNÜL, Muran,
"Türkiyede Tarımsal Kredinin Organizasyonu", T.Z.Y.A.E., Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları. (Ankara:34. Genel Kurul), s.80-112.
- JOHNSTON, I. Bruce,
SOUTHWORTH, E. Herman,
"Agricultural Development: Problems and Issues", Agricultural Development and Economic Growth, Ed. H.M. SOUTHWORTH, B.F. JOHNSTON. Cornell University Press. (London:1974), s.1-20.
- JOHNSTON, I. Bruce,
"Agricultural Productivity and Economic Development in Japan", Journal of Political Economy, Cilt:59. (Aralık, 1951), s.498-513.
- JORGENSEN, W. Dale,
"The Development of a Dual Economy", Economic Journal, Cilt:71. (Haziran: 1961), s.309-34.
- LEWIS, W. Arthur,
"Economic Development with Unlimited Supplies of Labor" The Manchester School of Economic and Social Studies, Cilt:22.No:2. (Mayıs 1954), s.139-91.,

- Yeniden basım: A.N. AGARWALA, S.P. SINGH, The Economics of Underdevelopment, Oxford University Press. (London: 1958)
- WEAVER, W. James, "External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation", Economic Journal. Cilt: 62. (1952) s. 54-67., Yeniden basım: Readings in Welfare Economics, Ed. ARROW, SCHITOWSKY, American Economic Association Series. (Homewood, Illinois: 1969), s. 185-198.
- MEIER, L. Gerald, "The Meaning of Economic Development" MEIER, Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press. (London: 1975), s. 5-9.
- _____ , "Labor Surplus on the Land", MEIER, Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press. (London: 1975), s. 146-149.
- _____ , "Capital Accumulation and Development" MEIER, Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press. (London: 1975), s. 169-173.
- MENLOE, W. John, "Toward a Theory of Agricultural Development". JOHNSTON, SOUTHWORTH, Agricultural Development and Economic Growth. Cornell University Press. (London: 1974), s. 21-60.
- MELALIM, E. Cökalp, "Tarım Kredi Kooperatifleri", T.Z.Y. M.B. Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları. (Ankara: 34. Genel Kurul), s. 64-79.

NICHOLS, L. William,

"An Agricultural Surplus as a Factor in Economic Development". Journal of Economy. Cilt:71. (Şubat, 1963), s.1-29.

NURHSE, Ragnar,

"Excess Population and Capital Construction", Malayan Economic Review (Kasım, 1957), s.2 ve 3-5 den özetleyen

Gerald M. MEIER, "Labor Surplus on the Land", MEIER, Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press. (London:1975), s.146-149.

RANIS, Gustav,

"A Theory of Economic Development" American Economic Review. Cilt:51. (Eylül, 1961), s.533-65.

REID, G. E. John,

RAYMOND, L. Chegut,

"Zirai Kredi Kuruluşunda Faiz Haddi Politikası". T. C. Ziraat Bankası Not Dergisi. Cilt:2. Sayı:7.

RODRIK, N. Georgescu,

"Economic Theory and Agrarian Economics". Oxford Economic Papers. Cilt:12. No:1. (Şubat, 1960) s.1-6., Yeniden basım: MEIER, Leading Issues in Economic Development. Oxford University Press. (London:1975), s.68-72.

SATIGI, A. Yusuf,

"The Place of Agriculture in Economic Development". Land Economics, A Quarterly Journal of Planning, Housing and Public Utilities. Cilt:35, No:4. (Kasım:1959), s.297-305., Yeniden basım: IBRD, Land and Agriculture, Articles and Papers. Economic Development Institute. (Washington D. C.:1961)

SCHTOWSKY, Tibor,

"Two Concepts of External Economies"
Journal of Political Economy. Cilt:
LXII. (1954) s. 143-157.

SCOTFIELD, H. William,

BANDON, E. Glen,

"Technology and Changes in Capital
Structure". BAUM, DIESLIN, HEADY, Capita-
tal and Credit Needs in a Changing
Agriculture. The Iowa State Universi-
ty Press. (Iowa:1961), s. 103-121.

TALIM, Lotin,

"Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi
Durumu". T.Z.Y.M.B., Türkiye Tarımında
Sermaye ve Kredi Sorunları. (Ankara:
34. Genel Kurul), s. 112-131.

TOSMAN, Lunca,

"Tarım Kesiminin Bazı Problemleri ve
Reform İhtiyacı". Türkiyenin İktisadi
Gelişme Meseleleri, Cilt:1, İ.Ü.İ.İ.,
Yayın No:298. (İstanbul:1971), s. 437-
460.

YAZARLARI BELİRTİLMİYEN KAYNAKLAR

_____ ,

Türkiyenin İktisadi Gelişme Mesele-
leri, Cilt:1, İ.Ü.İ.İ. Yayın No:298.
(İstanbul:1971)

_____ ,

The Economics of Underdevelopment,
The Oxford University Press. (London:
1961)

_____ ,

Proceedings on the International
Conference on Agricultural and Coo-
perative Credit, Cilt:1. University
of California. (1952).

Köysel Alan İnvanteri, DPT ve KOY İŞLERİ BAKANLIĞI-TOPRAK VE İSKAN İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Yayın No: DPT-1013, SPD-228, Toprak-İskan: 3700-621. (Ankara: Şubat, 1971)

Economic Development of Agriculture, The Modernization of Farming, Iowa State University Press. (Iowa: 1965)

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

1950. Ziraat Sayımı Sonuçları, DİE Yayın No: 371. (Ankara: 1956)

1963. Genel Tarım Sayımı Ornekleme Sonuçları, DİE Yayın No: 477. (Ankara: 1963)

1970. Genel Tarım Sayımı Sonuçları

Tarım İstatistikleri Özetleri

Türkiye İstatistik Yıllıkları, 1975, 1977

Harımsal Yapı ve Üretim 1972-74, DİE Yayın No: 733. (Ankara: 1975)

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI YAYINLARI

Genel Tarım Politikaları ve Sorunları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Yayın No: DPT-1223, Ö.İ.K.-176. (Ankara: Mayıs, 1972)

Köy ve Köylü Sorunu, DPT. (Ankara: 1966)

Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor 1. Yayın No: DPT-860, SPD-198. (Ankara: 1970)

Genel Tarım Sorunları, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Yayın No: DPT-1267-ÖİK-285. (Ankara: Aralık, 1977)

Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1962-1967, (Ankara: 1963)

Kalkınma Plânı, İkinci Beş Yıl 1968-1972. (Ankara: Kasım, 1967)

Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977,

Tayın No: DPT-1272. (Ankara, 1972)

Yıllık Programlar

T.C. ZİRAAT BANKASI YAYINLARI

Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirai Kredi, T.C.Z.B. Yayınları. (Ankara: 1963)

Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası, T.C.Z.B. Yayınları (Ankara: 1973)

T.C.Z.B. Genel Müdürlük Hesap Yılı Raporları.

T.C.Z.B. Zirai Krediler Müdürlüğü Faaliyet Raporları.

T.C.Z.B. Not Dergileri.

T.C.Z.B. Tanıtma Yayınları.